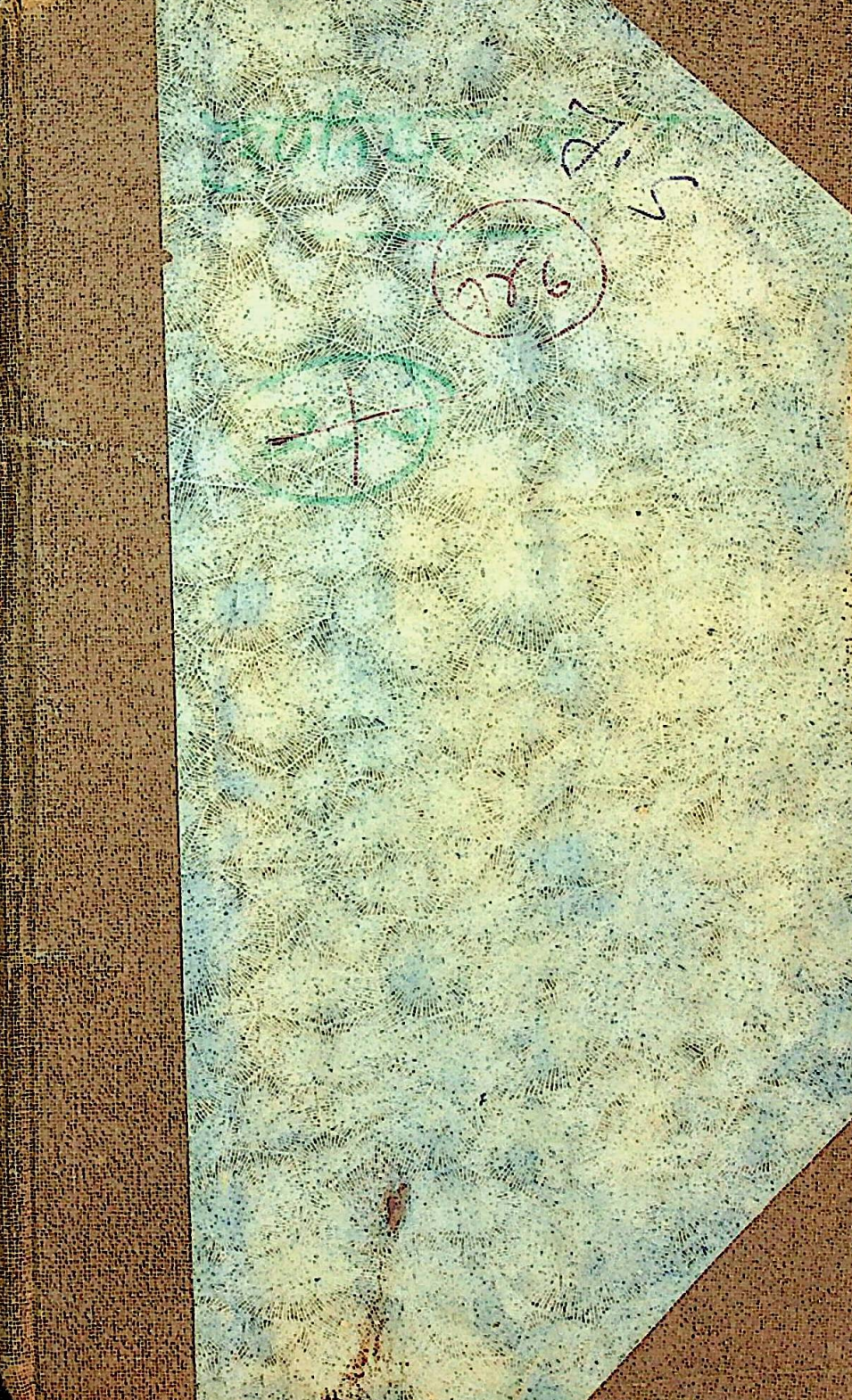

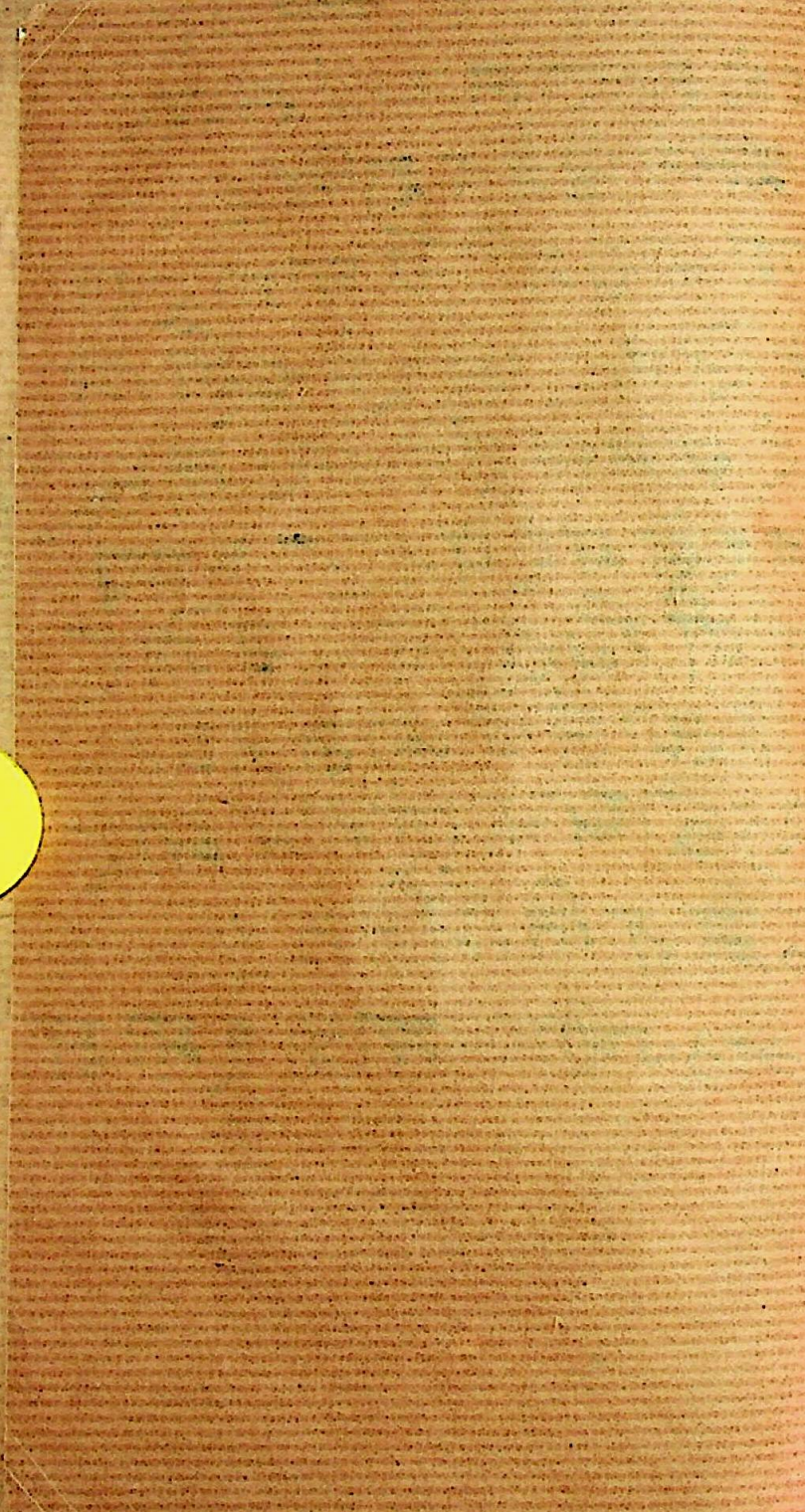
986

~~229~~

४६०० हंकारागले न्यामी सदेरद
 भात्रासनं चित्रकं शुचिभासा
 भागकाचमंरिचभागादशा
 निक्षेपेत् । सुधर्मं पूर्णं वि
 दं समस्तशमं तं । निम्न
 नरसेमदियतः - हन्प
 जीर्णं विदुषि काचगाह
 रीत्यासं च कासं जयतः
 शुद्धाद्यकसं नाम धार
 दूजेन तिमिति ॥

अनुशासनात्मा १ मा सार

ॐ परमात्मने नमः ॥

वाजसनेयसंहितोपनिषत् ॥ १ ॥

पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ।

ईशावाक्यमिदं ७ सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत् ।

तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्य स्विदनम् १

कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतः समाः ।

एवं त्वयि नान्यथेतोऽस्ति न कर्म लिप्यते नरे २

असूर्या नाम ते लोका अन्धेन तमसाऽऽवृताः ।

तांस्ते प्रेत्याभिगच्छन्ति ये के चात्महनोजनाः ३

अनेजदेकस्मनसो जवीयो नैनद्देवा आप्नुवन्

पूर्वमर्षत् । तद्भावतोऽन्यानृत्येति तिष्ठत्तस्मि-

न्नपो मातरिष्वा दधाति ॥ ४ ॥

तदेजति तन्नैजति तद्दूरे तद्वदन्तिके ।

तदन्तरस्य सर्वस्य तदु सर्वस्यास्य बाह्यतः ५

यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्येवानुपश्यति ।

सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न विजुगुप्सते ॥ ६ ॥

यस्मिन् सर्वाणि भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः ।

तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः ॥ ७ ॥

स पर्यगाच्छुक्रमकायमव्रणमस्त्राविरष्टु शुद्धम-

पापविद्धम् । कविर्मनीषी परिभूः स्वयम्भूर्याथा-

तथ्यतोऽर्थान् व्यदधाच्छाश्वतीभ्यः समाभ्यः ॥ ८ ॥

अन्वन्तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते ।

ततो भूय इव ते तमो य उ विद्यायाऽरताः ॥ ९ ॥

अन्यदेवाहुर्विद्ययाऽन्यदाहुरविद्यया ।

इति शुश्रुम धीराणां ये नस्तद्विचचक्षिरे ॥ १० ॥

विद्याञ्चाविद्याञ्च यस्तद्वेदोभयं स ह ।

अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययाऽमृतमश्नुते ॥ ११ ॥

अन्वन्तमः प्रविशन्ति येऽसम्भूतिमुपासते ।

ततो भूय इव तमो य उ सम्भूत्याऽरताः ॥ १२ ॥

अन्यदेवाहुः सम्भवादन्यदाहुरसम्भवात् ।

इति शुश्रुम धीराणां ये नस्तद्विचचक्षिरे ॥ १३ ॥

सम्भूतिञ्च विनाशञ्च यस्तद्वेदोभयं स ह ।

विनाशेन मृत्युं तौत्वां सम्भूत्यामृतमश्नुते ॥१४॥

हिरण्मयेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखम् ।

तत्त्वम्पूषन्नपावृणु सत्यधर्माय दृष्टये ॥१५॥

पूषन्नेकर्षे यम सूर्य्य प्रजापत्य व्यूह रश्मीन् स-
मूह । तेजो यत्ते रूपंकल्याणतमन्तत्ते पश्यामि

योऽसावसौ पुरुषः सोऽहमस्मि ॥१६॥

वायुरनिलममृतमथेदं भस्मान्तं शरीरम् ।

ॐ क्रतो स्मर कृतं स्मर क्रतो स्मर कृतं स्मर १७

अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव
वयुनानि विद्वान् । युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भू-

यिष्ठान्ते नम उक्तिं विधेम ॥१८॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते ।

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति वाजसनेयसंहितोपनिषत्संपूर्णम् ॥

ॐ तत्सत् ॥

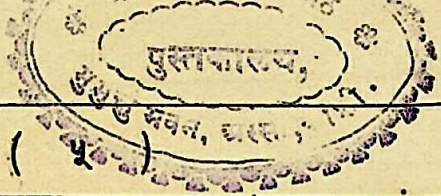
सामवेदोयतलवकारोपनिषत् २

ॐ आप्यायन्तु ममांगानि वाक्प्राणश्चक्षुः
श्रोत्रमथो बलमिन्द्रियाणि च । सर्वाणि सर्वं
ब्रह्मोपनिषदं माहं ब्रह्म निराकुर्यान्मा मा ब्रह्म
निराकरोदनिराकरणमस्त्वनिराकरणं मेऽस्तुत-
दात्मनि निरते य उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु
ते मयि सन्तु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः ॥ शान्तिः ॥

ॐ केनेषितं पतति प्रेषितं मनः केन प्राणः
प्रथमः प्रैति युक्तः । केनेषितां वाचमिमां वदन्ति
चक्षुः श्रोत्रं क उ देवो युनक्ति ॥ १ ॥

श्रोत्रस्य श्रोत्रं मनसो मनो यद्वाचो ह वाचः
स उ प्राणस्य प्राणश्चक्षुषश्चक्षुरतिमुच्य धीराः प्रे-
त्यास्मास्त्रोकादमृता भवन्ति ॥ २ ॥

न तत्र चक्षुर्गच्छति न वाग्गच्छति नो मनो
न विज्ञो न विजानीमो यथैतदनुशिष्यादन्यदेव

तद्विदितादथो अविदितादधि । इति शुश्रुम
पूर्वेषां ये नस्तद्वाचचक्षिरे ॥ ३ ॥

यद्वाचानभ्युदितं येन वागभ्युद्यते ।

तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते ॥ ४ ॥

पिन्मनसा न मनुते येनाहुर्मनो मतम् ।

तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते ॥ ५ ॥

यच्चक्षुषा न पश्यति येन चक्षूषि पश्यति ।

तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते ॥ ६ ॥

यच्छ्रोत्रेण न शृणोति येन श्रोत्रमिदं श्रुतम् ।

तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते ॥ ७ ॥

यत्प्राणेन न प्राणिति येन प्राणः प्रणीयते ।

तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते ॥ ८ ॥

इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

यदि मन्यसे सुवेदेति दधमेवापि नूनं त्वं
वेत्य ब्रह्मणो रूपं यदस्य त्वं यदस्य देवेष्वथ नु
मीमांस्यमेव ते मन्ये विदितम् ॥ ९ ॥ १ ॥

नाहं मन्ये सुवेदेति नो न वेदेति वेद च ।

यो नस्तद्वेद तद्वेद नो न वेदेति वेद च ॥१०॥२

यस्यामतं तस्य मतं मतं यस्य न वेद सः ।

अविज्ञातं विजानतां विज्ञातमविजानताम् ११

प्रतिबोधविदितं मतममृतत्वं हि विन्दते ।

आत्मना विन्दते वीर्यं विद्यया विन्दतेऽमृतम् १२

ब्रूह चेदवेदीदथ सत्यमस्ति न चेदिहावेदी-
न्महतीविनष्टिः । भूतेषु भूतेषु विचित्र्य धीराः

प्रेत्यास्माह्लोकादमृता भवन्ति ॥ १३ ॥ ५ ॥

इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

ब्रह्म ह देवेभ्यो विजिग्ये तस्य ह ब्रह्मणो

विजये देवा अमहीयन्त त ऐक्षन्तास्माकमेवायं

विजयोऽस्माकमेवायं महिमेति ॥ १४ ॥ १ ॥

तद्वैषां विजज्ञौ तेभ्यो ह प्रादुर्बभूव तन्न

व्यजानन्त किमिदं यक्षमिति ॥ १५ ॥ २ ॥

तेऽग्निमब्रुवन् जातवेद एतद्विजानीहि कि-
मेतद्यक्षमिति तथेति ॥ १६ ॥ ३ ॥ तदभ्यद्रवत्त

मभ्यवदत् कोऽसीत्यग्निर्वा अहमस्मीत्यब्रवीज्जा-
 तवेदा वा अहमस्मीति ॥१७॥४॥ तस्मिंस्त्वयि
 किं वीर्यमित्यपीदं सर्वं दहेयम् । यदिदं पृ-
 थिव्यामिति ॥१८॥५॥ तस्मै तृणं निदधावेतद्द-
 हेति तदुपप्रेयाय सर्वजवेन तन्न शशाक दग्धुं स
 तंत एव निववृते नैतदशकं विज्ञातुं यदेतद्यक्ष
 मिति ॥ १९ ॥ ६ ॥

अथ वायुमब्रुवन् वायवेतद्विजानीहि किमे-
 तद्यक्षमिति तथेति ॥२०॥७॥ तदभ्यद्रवत्तमभ्यव-
 दत्कोऽसीति वायुर्वा अहमस्मीत्यब्रवीन्मातरिष्वा
 वा अहमस्मीति ॥२१॥८॥ तस्मिंस्त्वयि किं वी-
 र्यमित्यपीदं सर्वमाददीयं यदिदं पृथिव्यामि-
 ति ॥२२॥ ९ ॥ तस्मै तृणं निदधावेतदादत्स्वेति
 तदुपप्रेयाय सर्वजवेन तन्न शशाककादातुं स तत
 एव निववृते नैतदशकं विज्ञातुं यदेतद्यक्षमिति
 ॥२३॥१०॥ अथेन्द्रमब्रुवन्मघवन्नेतद्विजानीहि कि-
 मेतद्यक्षमिति तथेति तदभ्यब्रवत्तस्मात्तिरोदधे॥
 २४॥११॥ स तस्मिन्नेवाकाशे स्त्रियमाजगाम ब-

हुशोभमानामुमां हैमवतीं तां होवाच किमे-
तद्यच्चमिति ॥ २५ ॥ १२ ॥

इति तृतीयः खण्डः समाप्तः ॥ ३ ॥

सा ब्रह्मेति होवाच ब्रह्मणो वा एतद्विजये
महीयध्वमिति नतो हैव विदाञ्चकार ब्रह्मेति ॥
२६॥१॥ तस्माद्वा एते देवा अतितरामिवान्या-
न्देवान् यदग्निर्वायुरिन्द्रस्ते ह्येनन्नेदिष्टं पस्पर्शुस्ते
ह्येनत् प्रथमो विदाञ्चकार ब्रह्मेति ॥ २७ ॥२॥
तस्माद्वा इन्द्रोऽतितरामिवान्यान्देवान् स ह्ये-
नन्नेदिष्टं पस्पर्श स ह्येनत् प्रथमो विदाञ्चकार
ब्रह्मेति ॥ २८ ॥ ३ ॥

तस्यैष आदेशो यदेतद्विद्युतो व्यद्युतदा ३
इतीति न्यमीमिषदा ३ इत्यधिदैवतम् ॥ २९ ॥ ४ ॥

अथाध्यात्मं यदेतद्गच्छतीव च मेनाऽनेन चै-
तदुपस्मरत्यभीक्ष्णं सङ्कल्पः ॥ ३० ॥ ५ ॥ तच्च त-
द्वनं नाम तद्वनमित्युपासितव्यं स य एतदेवं वे-
दाऽभि हैनं सर्वाणि भूतानि संवाञ्छन्ति ३१॥६॥

उपनिषदं भो ब्रूहीत्युक्ता त उपनिषद्वाह्मीं
 वाव त उपनिषदमब्रूमेति ॥३२॥७॥ तस्यै तपो
 दमः कर्मेति प्रतिष्ठा वेदाः सर्वाङ्गानि सत्यमा-
 यतनम् ॥३३॥ ८ ॥ यो वा एतामेवं वेदापहत्य
 पाप्मानमनन्ते स्वर्गे लोके ज्येये प्रतितिष्ठति प्र-
 तितिष्ठति ॥ ३४ ॥ ९ ॥

इति चतुर्थः खण्डः समाप्तः ॥

ॐ आप्यायन्तु समांगानि वाक् प्राणश्चक्षुः
 श्रोत्रमथो बलमिन्द्रियाणि च । सर्वाणि सर्वं ब्र-
 ह्मोपनिषदं माहं ब्रह्म निराकुर्यान्मा मा ब्रह्म
 निराकरोदनिराकरणमस्त्वनिराकरणं मेऽस्तु त-
 दात्मनि निरते य उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि संतु
 ते मयि संतु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
 इति सामवेदीयतलवकारोपनिषत्समाप्ता ॥

ॐ तत्सत् ॥

त्रोयजुर्वेदीयकठोपनिषत् ॥ ३ ॥

ॐ सह नायिजुववतु । सह नौ भुनक्तु । सह
वीर्यं करवावहे । तेजस्विनावधीतमस्तु मा वि-
द्विषावहे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ +

॥ ॐ ॥ उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसन्ददौ ।
तस्य ह नेचिकेता नाम पुत्र आस ॥ १ ॥ तद् ह
कुमारं सन्तं दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाऽऽ-
विवेश सोऽमन्यत ॥ २ ॥

पीतोदका जग्धत्तणा दुग्धदोहा निरिन्द्रियाः ।
अनन्दा नाम ते लोकास्तान् स गच्छति ता द-
दत् ॥ ३ ॥ स होवाच पितरं तत कस्मै मान्दा-
स्यसीति । द्वितीयं तृतीयन्तर् होवाच मृत्यवे
त्वा ददामीति ॥ ४ ॥ बहूनामेमि प्रथमो बहूना-
मेमि मध्यमः । किं स्विदमस्य कर्तव्यं मन्म-
याद्य करिष्यति ॥ ५ ॥

अनुपश्य यथा पूर्वे प्रतिपश्य तथा परे । स-
 स्यमिव मर्त्यः पच्यते सस्यमिवाजायते पुनः ॥ ६ ॥
 वैश्वानरः प्रविशत्यतिथिर्ब्राह्मणो गृहान् । तस्यै-
 तांश्च शान्तिं कुर्वन्ति हर वैवस्वतोदकम् ॥ ७ ॥
 आशाप्रतीक्षे सङ्गतं सूनृतांचेष्टापूर्ते पुत्रपशूँश्च
 सव्वान् । एतद्दृष्ट्वा पुरुषस्याल्पमेधसो य-
 स्यानश्नन् वसति ब्राह्मणो गृहे ॥ ८ ॥

तिस्रो रात्रीर्यदवात्सीर्गृहे मेऽनश्नन् ब्रह्मन्नति-
 थिर्नमस्यः । नमस्तेऽस्तु ब्रह्मन् स्वस्ति मेऽस्तु त-
 स्मात्प्रति चीन् वरात् वृणीष्व ॥ ९ ॥ शान्तसङ्क-
 ल्पः सुमना यथा शब्दीतमन्युर्गौतमोमाभिमृ-
 त्यो । त्वत्प्रसृष्टं मां विदेत् प्रतीत एतत्त्रायाणां
 प्रथमं वरं वृणे ॥ १० ॥ यथा पुरस्थाङ्गविता प्रतीत
 औद्दाल किरारुणिर्मप्रसृष्टः । सुखं रात्रीः श-
 यिता वीतमन्युस्त्वां ददृशिवान्मृत्युमुखात्प्रमुक्त-
 म् ॥ ११ ॥

स्वर्गे लोके न भयं किञ्च नास्ति न तत्र त्वं न
 जरया विभेति । उभे तीर्त्वाऽश्नायापिपासे शो-

कातिगो मोदते स्वर्गलोके ॥१२॥ स त्वमग्निं
स्वर्ग्यमध्येपि मृत्यो प्रब्रूहि तं अद्धानाय भक्षं
स्वर्गलोका अमृतत्वं भजन्त एतद्द्वितीयेन वृणे
वरेण ॥१३॥ प्र ते ब्रवीमि तदु मे निबोध स्व-
र्ग्यमग्निन्नचिकेतः प्रजानन् । अनन्तलोकाग्निम-
यो प्रतिष्ठां विद्धि त्वमेतन्निहितं गुहायाम् ॥१४॥

लोकादिमग्निन्तमुवाच तस्मै या द्रष्टका या-
वतीर्वा यथा वा । स चापि तत्प्रत्यवदद्यथोक्त-
मथास्य मृत्युः पुनरेवाह तुष्टः ॥१५॥ तमब्रवी-
त्प्रीयमाणो महात्मा वरन्तवेहाद्य ददामि भूयः
तवैव नाम्ना भविताऽयमग्निः सृङ्गांचेमामनेक-
रूपांगृहाण ॥ १६ ॥

त्रिणाचिकेतस्त्रिभिरेत्य सन्धिं त्रिकर्मकृत्तरति
जन्ममृत्यू । ब्रह्मजज्ञन्देवमीडयं विदित्वा निचा-
य्येमां शान्तिमत्यन्तमेति ॥१७॥ त्रिणाचिकेत-
स्त्रयमेतद्विदित्वा यं एवं विद्वांश्चिनुते नाचिके-
तम् । स मृत्युपाशान् पुरतः प्रणोद्य शोकातिगो
मोदते स्वर्गलोके ॥१८॥ एष तेऽग्निर्नचिकेतः

स्वर्ग्योऽयमवृणीथा द्वितीयेन वरेण । एतमग्निं
तवैव प्रवक्ष्यन्ति जनासस्तृतीयं वरन्नचिकेतो वृ-
णीष्व ॥ १६ ॥

येयम्प्रेते विचिकित्सा मनुष्योऽस्तीत्येके नायम-
स्तीति चैके । एतद्विद्यामनुशिष्टस्त्वयाऽहं वरा-
णामेष वरस्तृतीयः ॥ २० ॥ देवैरत्रापि विचिकि-
त्सितं पुरा न हि सुविज्ञेयमगुरेष धर्मः । अन्यं
वरं नचिकेतो वृणीष्व मा सोपरोत्सीरति मा
सृजैनम् ॥ २१ ॥

देवैरत्रापि विचिकित्सितं किल त्वञ्च मृत्यो
यन्न सुविज्ञेयमात्य । वक्ता चास्य त्वाद्दृगन्यो न
लभ्यो नान्यो वरस्तुल्य एतस्य कश्चित् ॥ २२ ॥
शतायुषः पुत्रपौत्रान् वृणीष्व बहून् पशून् ह-
स्तिहिरण्यमश्वान् । भूमेर्महदायतनं वृणीष्व स्व-
यञ्च जीव शरदो यावदिच्छसि ॥ २३ ॥ एतत्तुल्यं
यदि मन्यसे वरं वृणीष्व वित्तं चिरजीविकाञ्च ।
महाभूमौ नचिकेतस्त्वमेधि कामानांता काम-
भाजं करोमि ॥ २४ ॥

ये ये कामा दुर्लभा मर्त्यलोके सर्वान् कामा-
 ष्छन्दतः प्रार्थयस्व । इमा रामाः सरथाः सतू-
 र्या नहीदृशा लम्बनीया मनुष्यैः । आभिर्मत्-
 प्रत्ताभिः परिचारयस्व नचिकेतो मरणं मानु-
 प्राक्षीः ॥२५॥ श्वो भावा मर्त्यस्य यदन्तकैतत्
 सर्वेन्द्रियाणाञ्जरयन्ति तेजः । अपि सर्वञ्जीवि-
 तमल्पमेव तवेव वाहास्तव नृत्यगीते ॥२६॥ न
 वित्तेन तर्पणीयो मनुष्यो लप्स्यामहे वित्तमद्रा-
 क्ष्म चेत्त्वा । जीविष्यामो यावदीशिष्यसि त्वं व-
 रस्तु मे वरणीयः स एव ॥ २७ ॥

अजीर्यताममृतानामुपेत्य जीर्यन्मर्त्यः क्व-
 धःस्थः प्रजानन् । अभिध्यायन् वर्णरतिप्रमोदान-
 तिदीर्घं जीविते को रमेत ॥२८॥ यस्मिन्निदं
 विचिकित्सन्ति मृत्यो यत्साम्पराये महति ब्रूहि
 नस्तत् । योऽयं वरो गूढमनुप्रविष्टो नान्यन्तस्-
 मान्नचिकेता दृणीते ॥ २९ ॥

इति प्रथमा वल्ली ॥ १ ॥

अन्यच्छ्रेयोऽन्यदुतैव प्रेयस्ते उभे नानार्थे पुरुषं सिनीतः । तयोः श्रेय आददानस्य साधु भवति हीयतेऽर्थाद्य उ प्रेयो वृणीते ॥१॥ श्रेयश्च प्रेयश्च मनुष्यमेतस्तौ सम्परीत्य विविनक्ति धीरः । श्रेयो हि धीरोऽभिप्रेयसो वृणीते प्रेयो मन्दो योगक्षेमाद्वृणीते ॥ २ ॥

स त्वं प्रियान् प्रियरूपांश्च कामानभिध्यायन्नचिकेतोऽत्यस्त्राक्षीः । नैतां सृङ्गां वित्तमयीमवाप्तो यस्यात्मज्जन्ति बहवो मनुष्याः ॥३॥ दूरमेते विपरीते विषूची अविद्या या च विद्येति ज्ञाता । विद्याभीप्सिनन्नचिकेतसं मन्ये न त्वा कामा बहवो लोलुपन्त ॥ ४ ॥ अविद्यायामन्तरे वर्त्तमानाः स्वयन्धीराः पण्डितमन्यमानाः । दन्द्रम्यमाणाः परियन्ति मूढा अंधेनैव नीयमाना यथाऽन्धाः ॥ ५ ॥

न साम्प्रदायः प्रतिभाति बालमप्रमादयन्तं वित्तमोहेन मूढम् । अयं लोको नास्ति पर इति मानी पुनः पुनर्वशमापद्यते मे ॥६॥ अवणायापि

बहुभिर्यो न लभ्यः शृण्वन्तोऽपि बहवो यन्न वि-
द्युः । आश्चर्यो वक्ता कुशलोऽस्य लब्धाऽऽश्चर्यो
ज्ञाता कुशलानुशिष्टः ॥७॥ न नरेणावरेण प्रोक्त
एष सुविज्ञेयो बहुधा चिन्त्यमानः । अनन्यप्रोक्ते
गतिरत्र नास्त्यणीयान् ह्यतर्क्यमनुप्रमाणात् ॥८॥
नैषा तर्केण मतिरापनेया प्रोक्तान्येनैव सुज्ञानाय
प्रेष्ठ । यान्त्वमापः सत्यधृतिर्बतासित्वाट्टङ्गो भू-
यान्नचिकेतः प्रष्टा ॥ ९ ॥

जानास्यहं शेषधिरित्यनित्यं न ह्यध्रुवैः प्रा-
प्यते हि ध्रुवन्तत् । ततो मया नाचिकेतश्चितो-
ऽग्निरनित्यैर्द्रव्यैः प्राप्तवानस्मि नित्यम् ॥ १० ॥
कामस्याप्तिञ्जगतः प्रतिष्ठां कृतोरनन्यमभयस्य
पारम् । स्तोमं महदुरुगायम्प्रतिष्ठान्दृष्ट्वा धृत्या
धीरो नचिकेतोऽत्यसाक्षीः ॥ ११ ॥

तन्दुर्दशंगूढमनुप्रविष्टं गुहाहितङ्गहरेष्ठम्पुरा-
णम् । अध्यात्मयोगाधिगमेन देवं मत्वा धीरो
हर्षशोकौ जहाति ॥१२॥ एतच्छ्रुत्वा सम्परिगृह्य
मर्त्यः प्रवृह्य धर्म्यमणुमेतमाप्य । समोदते मोद-

नीयं हि लब्ध्वा विवृतं सद् नचिकेत स-
म्पन्ने ॥१३॥ अन्यत्र धर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रा-
स्मात्कृताकृतात् । अन्यत्र भूताच्च भव्याच्च य-
त्तत्पश्यसि तद्वद ॥ १४ ॥

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति तपांसि सर्वाणि
च यद्वदन्ति । यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्य्यञ्चरन्ति तत्ते
पदं संग्रहेण ब्रवीम्योमित्येतत् ॥१५॥ एतद्वे-
वाक्षरम्ब्रह्म एतदेवाक्षरम्परम् । एतद्वेवाक्षरं
ज्ञात्वा यो यदिच्छति तस्य तत् ॥१६॥ एतदा-
लम्बनं श्रेष्ठमेतदालम्बनम्परम् । एतदालम्बनं
ज्ञात्वा ब्रह्मलोके महीयते ॥ १७ ॥

न जायते म्रियते वा विपश्चिन्नायं कुतश्चिन्न
बभूव कश्चित् । अजो नित्यः शाश्वतोऽयम्पुराणो
न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ १८ ॥

हन्ता चेन्मन्यते हन्तुं हतश्चेन्मन्यते हतम् ।
उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥
१९॥ अणोरणीयान्महतो महीयानात्मास्य ज-

न्तोर्निहितो गुहायाम् । तमक्रतुः पश्यति वीत-
शोको धातुः प्रसादान्महिमानमात्मनः ।

आसीनो दूरं व्रजति शयानो याति सर्व्वतः ।
कस्तन्मदामदन्देवं मदन्यो ज्ञातुमर्हति ॥ २० ॥

अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितम् । महान्तं
विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ॥ २१ ॥
नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना
श्रुतेन । यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा
विवृणुते तनू ऽ स्वाम् ॥ २२ ॥

नाविरतो दुश्चरितान्नाशान्तो नासमाहितः ।
नाशान्तमानसो वापि प्रज्ञानेनैनमाप्नुयात् ॥ २३ ॥
यस्य ब्रह्म च क्षत्रञ्च उभे भवत ओदनं । मृत्यु-
र्यस्योपसेचनं क इत्या वेद यत्र सः ॥ २४ ॥

इति कठोपनिषदि द्वितीया वल्ली ॥ २ ॥

ऋतं पिबन्तौ सुकृतस्य लोके गुहाम्प्रविष्टौ
परमे परार्धे । छायातपो ब्रह्मविदो वदन्ति प-
ञ्चाग्नयो ये च त्रिणाचिकेताः ॥ १ ॥

यः सेतुरीजानानामक्षरम्ब्रह्म यत्परम् ।
 अभयं तितीर्षताम्यारं नाचिकेतश्चकेमहि ॥२॥
 आत्मानं रथिनं विद्धि शरीर रथमेव तु ।
 बुद्धिन्तु सारथिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥ ३ ॥
 इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषया स्तेषु गोचरान् :
 आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥४॥
 यस्त्वविज्ञानवान् भवत्ययुक्तेन मनसा सदा ।
 तस्येन्द्रियाण्यवश्यानि दुष्टाश्वा इव सारथेः ॥५॥
 यस्तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सदा ।
 तस्येन्द्रियाणि वश्यानि सदश्वा इव सारथेः ६
 यस्त्वविज्ञानवान् भवत्यमनस्कः सदाऽशुचिः ।
 न स तत्पदमाप्नोति सत्सारञ्चाधिगच्छति ॥७॥
 यस्तु विज्ञानवान् भवति समनस्कः सदाशुचिः
 स तु तत्पदमाप्नोति यस्माद्भूयो न जायते ८
 विज्ञानसारथिर्यस्तु मनःप्रग्रहवान्नरः ।
 सोऽध्वनः पारमाप्नोति तद्विष्णोः परमम्पदम् ९
 इन्द्रियेभ्यः परा ह्यर्था अर्थेभ्यश्च परं मनः ।
 मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा महान् परः ॥१०॥

महतः परमव्यक्तमव्यक्तात् पुरुषः परः ।

पुरुषान्न परं किञ्चित्सा काष्ठा सा परा गतिः ११

एष सर्वेषु भूतेषु गूढोत्मा न प्रकाशते ।

दृश्यते त्वग्युया बुद्ध्या सूक्ष्मया सूक्ष्मदर्शिभिः १२

यच्छेद्वाङ्मनसी प्राज्ञस्तद्यच्छेज्ज्ञान आत्मनि ।
ज्ञानमात्मनि महति नियच्छेत्तद्यच्छेच्छान्त आत्मनि

उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत । क्षुरस्य
धारा निशिता दुरत्यया दुर्गम्यथस्तत्कवयो वद-
न्ति ॥१४॥ अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययं तथाऽरस-

न्नित्यमगन्धवच्च यत् । अनाद्यनन्तस्महतः परं ध्रुवं
निचाय्य तन्मृत्युमुखात्प्रमुच्यते ॥१५॥ नाचिके-
तमुपाख्यानं मृत्युप्रोक्तं सनातनम् । उक्त्वा श्रुत्वा

च मेधावी ब्रह्मलोके महीयते ॥१६॥ य इमं प-
रमं गुह्यं श्रावयेद्ब्रह्मसन्सदि । प्रयतः श्राद्धकाले
वा तदानन्त्याय कल्पते तदानन्त्याय कल्पत
इति ॥१७॥ इति प्रथमाध्याये तृतीया वल्ली ॥३॥

इति प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥

पराञ्चि खानि व्यह त्स्वयम्भूस्तस्मात्पराङ्
पश्यति नान्तरात्मन् । कश्चिद्धीरः प्रत्यगात्मान-
मैक्षदावृत्तचक्षुरमृतत्वमिच्छन् ॥ १ ॥

पराचः कामाननुयन्ति बालास्ते मृत्योर्यन्ति
विततस्य पाशम् । अथ धीरा अमृतत्वं विदित्वा
ध्रुवमध्रुवेष्विह न प्रार्थयन्ते ॥ २ ॥

येन रूपं रसं गन्धं शब्दान् स्पर्शांश्च मैथुनान् ।
एतेनैव विजानाति किमत्र परिशिष्यते । एतद्वैतत्

स्वप्नान्तं जागरितान्तञ्चोभौ येनानुपश्यति ।
महान्तं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ॥

४॥ य इमं मध्वदं वेद आत्मानं जीवमन्तिकात् ।
ईशानम्भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते । एतद्वै-
तत् ॥ ५ ॥ यः पूर्वन्तपसो जातमद्भ्यः पूर्वमजा-
यत । गुहां प्रविश्य तिष्ठन्तं यो भूतेभिर्व्यपश्यत ।
यतद्वैतत् ॥ ६ ॥

या प्राणेन सम्भवत्यदितिर्देवतामयी । गुहां-
प्रविश्य तिष्ठन्तीं या भूतेभिर्व्यजायत । एतद्वै-
तत् ॥ ७ ॥ अरण्योर्निहितो जातवेदा गर्भं द्वे

सुभृतो गर्भिणीभिः । दिवे दिवं ईड्यो जागृव-
 झिर्हविष्मझिर्मनुष्येभिरग्निः । एतद्वैतत् ॥ ८ ॥

यतश्चोदेति सूर्योऽस्तं यत्र च गच्छति । तन्देवाः
 सर्वेऽर्पितास्तदुनात्येति कञ्चन । एतद्वैतत् ॥ ९ ॥

यदेवेह तदमुत्र यदमुत्र तदन्विह । मृत्योः स
 मृत्युमाप्नोति य इह नानेव पश्यति ॥ १० ॥

मनसैवेदमाप्तव्यन्नेह नानास्ति किञ्चन । मृत्योः
 स मृत्युङ्गच्छति य इह नानेव पश्यति ॥ ११ ॥ अं-
 गुष्ठमात्रः पुरुषो मध्य आत्मनि तिष्ठति । ईशा-
 नो । भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते । एतद्वै-
 तत् ॥ १२ ॥ अंगुष्ठमात्रः पुरुषो ज्योतिरिवाधूम-
 कः । ईशानो भूतभव्यस्य स एवाद्य स उ श्वः ।
 एतद्वैतत् ॥ १३ ॥

यथोदकन्दुर्गे वृष्टम्पर्वतेषु विधावति । एवं ध-
 र्मान् पृथक् पश्यंस्तानेवानुविधावति ॥ १४ ॥ य-
 थोदकं शुद्धे शुद्धमासित्तन्तादृगेव भवति । एवं-
 मुनेर्विजानत आत्मा भवति गौतम ॥ १५ ॥

इति चतुर्थी वल्ली समाप्ता ॥ ४ ॥

पुरमेकादशद्वारमजस्यावक्रचेतसः । अनुष्ठाय
न शोचति विमुक्तश्च विमुच्यते । एतद्वैतत् ॥ १ ॥
हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसञ्चोता वेदिषदतिथि-
र्दुरोणसत् । नृषहरसदृतसद्वीमसदञ्जा गोजा
ऋतजा अद्रिजा ऋतं ब्रह्मत् ॥ २ ॥

ऊर्ध्वम्राणमुन्नयत्यपानं प्रत्यगस्यति । मध्ये
वासनमासीनस्त्रिष्वे देवा उपासते ॥ ३ ॥ अस्य
विस्मन्ममानस्य शरीरस्यस्य देहिनः । देहाद्विमु-
च्यमानस्य किमत्र परिशिष्यते । एतद्वैतत् ॥ ४ ॥

न प्राणेन नापानेन मर्त्यो जीवति कश्चन ।
दूतरेण तु जीवन्ति यस्मिन्नेतावुपाश्रितौ ॥ ५ ॥
हन्त त द्वादशप्रवक्ष्यामि गुह्यम्ब्रह्म सनातनं ।
यथा च मरणं प्राप्य आत्मा भवति गौतम ॥ ६ ॥
योनिमन्ये प्रपद्यन्ते शरीरत्वाय देहिनः । स्था-
णुमन्येऽनुसंयन्ति यथा कर्म यथा श्रुतम् ॥ ७ ॥

य एष सुसप्तेषु जागर्त्ति कामं कामं पुरुषो
निर्म्ममाणः । तदेव शुक्रं तद्ब्रह्म तदेवाऽमृतमुच्य-
ते । तस्मिँल्लोकाः श्रिताः सर्वे तदु नात्येति

कश्चन । एतद्वैतत् ॥८॥ अग्निर्यथैको भुवनं प्र-
 विष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव । एकस्तथा स-
 र्वभूतान्तरात्मा रूपं प्रतिरूपो बहिश्च ॥९॥ वा-
 युर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो ब-
 भूव । एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्र-
 तिरूपो बहिश्च ॥१०॥ सूर्यो यथा सर्वलोकस्य
 चक्षुर्न लिप्यते चाक्षुषैर्वाह्यदोषैः । एकस्तथा स-
 र्वभूतान्तरात्मा न लिप्यते लोकदुःखेन बाह्यः ११

एको वशो सर्वभूतान्तरात्मा एकं रूपम्बहुधा
 यः करोति । तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्ते-
 षां सुखं शाश्वतन्नेतरेषाम् ॥१२॥ नित्योऽनित्या-
 नाच्चेतनश्चेतनानामेको बहूनां योविदधाति का-
 मान । तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीरास्तेषां शा-
 न्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥ १३ ॥

तदेतदिति मन्यन्तेऽनिर्देश्यम्परमं सुखं । क-
 थन्नु तद्विजानीयां किमु भाति विभाति वा ॥१४॥
 न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकन्नेमा विद्युतो

भान्ति कुतोऽयमग्निः । तमेव भान्तमनुभाति
सर्व्वन्तस्य भासा सर्व्वमिदं विभाति ॥ १५ ॥

इति पञ्चमी वल्ली समाप्ता ॥ ५ ॥

ऊर्ध्वं मूलोऽग्राक् शाख एषोऽश्वत्थः सनातनः ।
तदेव शुक्रान्तद्ब्रह्म तदेवामृतमुच्यते । तस्मिँल्लोकाः
श्रिताः सर्वे तदुनात्येति कश्चन । एतद्वैतत् ॥ १ ॥

यदिदं किञ्च जगत्सर्वं प्राण एजति निःसृतं ।
महद्भयं वज्रमुद्यतं य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति
॥ २ ॥ भयादस्याग्निस्तपति भयात्तपति सूर्यः ।
भयादिन्द्रश्च वायुश्च मृत्युर्धावति पञ्चमः ॥ ३ ॥

ब्रह्म चेदशकद्वोद्बुध्म्राक् शरीरस्य विस्रसः ।
ततः सर्गेषु लोकेषु शरीरत्वाय कल्पते ॥ ४ ॥
यथाऽऽदर्शे तथाऽऽत्मनि यथा स्वप्ने तथा पितृ-
लोके । यथाप्सु परीव दृष्टे तथा गन्धर्व्वलोके
कायातपयोरिव ब्रह्मलोके ॥ ५ ॥

इन्द्रियाणाम्मृथग्भावमुदयास्तमयौ च यत् ।
पृथगुत्पद्यमानानां मत्वा धीरो न शोचति ॥ ६ ॥

इन्द्रियेभ्यः परं मनो मनसः सत्त्वमुत्तमम् ।

सत्त्वादधि महानात्मा महतोऽव्यक्त मुत्तमम् ॥७॥

अव्यक्तात्तु परः पुरुषो व्यापकोऽलिङ्ग एव च ।

यज्ज्ञात्वा मुच्यते जन्तुरमृतत्वञ्च गच्छति ॥ ८ ॥

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति

कश्चनैनम् । हृदा मनीषा मनसाभिकृप्तो य

एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ ९ ॥

यदा पञ्चावतिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह ।

बुद्धिश्च न विचेष्टते तामाहुः परमाङ्गतिम् ॥ १० ॥

तां योगमिति मन्यन्ते स्थिरामिन्द्रियधारणाम् ।

अप्रमत्तस्तदा भवति योगो हि प्रभवाप्ययौ ॥ ११ ॥

नैव वाचा न मनसा प्राप्तुं शक्यो न चक्षुषा ।

अस्तीति ब्रुवतोऽन्यत्र कथं तदुपलभ्यते ॥ १२ ॥

अस्तीत्येवोपलब्धस्तत्त्वभावेन चोभयोः ।

अस्तीत्येवोपलब्धस्य तत्त्वभावः प्रसीदति ॥ १३ ॥

यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते कामा येऽस्य हृदि श्रिताः ।

अथ मर्त्योऽमृतो भवत्यत्र ब्रह्म समश्नुते ॥ १४ ॥

यदा सर्वे प्रभिद्यन्ते हृदयस्येह ग्रन्थयः ।

अथ मर्त्यो मृतो भवत्येतावदनुशासनम् ॥ १५ ॥

शतञ्चैका च हृदयस्य नाडास्तासाम्मूर्धानम-
भिनिःसृतैका । तयोर्ध्वमायन्नमृतत्वमेति विष्वङ्
ङन्या उत्क्रमणे भवन्ति ॥ १६ ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा सदा जनानां
हृदये सन्निविष्टः । तं स्वाच्छरीरात्पृष्ठेऽनुञ्जादि-
वेषीकां धैर्येण । तं विद्याच्छुक्रममृतं तं विद्या-
च्छुक्रममृतमिति ॥ १७ ॥ मृत्युप्रोक्तान्नचिकेतोऽथ
लब्ध्वा विद्यामेतां योगविधिञ्च कृत्स्नम् । ब्रह्म-
प्राप्ता विरजोऽभूद्विमृत्युरन्योऽप्येवं यो विदध्या-
त्ममेव ॥ १८ ॥

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह
वीर्यं करवावहै । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्वि-
षावहै ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति कठोपनिषदि द्वितीयाध्याये षष्ठीवल्ली

समाप्ता ॥ ६ ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

अथर्ववेदीयप्रश्नोपनिषदारम्भः

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं
पश्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनू-
भिः । व्यशेम देवहितं यदायुः ॥ स्वस्ति न इन्द्रो
वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्वभेदाः । स्वस्ति न-
स्तादुर्यो अरिष्टनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्द-
धातु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ सुकेशा च भारद्वाजः शैब्यश्च सत्यकामः
सौर्यायणी च गार्ग्यः कौशल्यश्चाश्वलायनो भा-
र्गवो वैदर्भिः कबन्धी कात्यायनस्ते हैते ब्रह्मपरा
ब्रह्मनिष्ठाः परं ब्रह्मान्वेषमाणा एष ह वै तत्सर्व्वं
वक्ष्यतीति ते ह समित्पाणयो भगवन्तं पिप्पला-
दमुपसन्नाः ॥ १ ॥

तान् ह स ऋषिरुवाच भूय एव तपसा ब्रह्म-
चर्य्येण श्रद्धया संवत्सरं संवत्स्यथ यथाकामं प्र-
श्नान् पृच्छथ यदि विज्ञास्यामः सर्व्वं ह वो व-

क्ष्याम इति ॥२॥ अथ कबन्धी कात्यायन उपेत्य
पप्रच्छ । भगवन् कुतो ह वा इमाः प्रजाः
प्रजायन्त इति ॥ ३ ॥

तस्मै स होवाच प्रजाकामो वै प्रजापतिः स
तपोऽतप्यत स तपस्तप्त्वा स मिथुनमुत्पादयते ।
रयिञ्च प्राणञ्चेत्येतौ मे बहुधा प्रजाः करिष्यत
इति ॥ ४ ॥

आदित्यो ह वै प्राणो रयिरेव चन्द्रमा रयिर्वा
एतत्सर्व्वं यन्मूर्त्तञ्चामूर्त्तञ्च तस्मान्मूर्त्तिरेव रयिः ५

अथादित्य उदयन्यत्पाचीं दिशं प्रविशति तेन
प्राच्यान् प्राणान्नश्मिषु सन्निधत्ते । यदक्षिणां य-
त्पतीचीं यदुदीचीं यदधो यदूर्ध्वं यदन्तरा दिशो
यत्सर्व्वं प्रकाशयति तेन सर्व्वान् प्राणान् रश्मिषु
सन्निधत्ते ॥६॥ स एष वैश्वानरो विश्वरूपः प्रा-
णोऽग्निरुदयते । तदेतद्वचाभ्युक्तम् ॥ ७ ॥ विश्व-
रूपं हरिणं जातवेदसं परायणं ज्योतिरेकं तप-
न्तम् । सहस्ररश्मिः शतधा वर्त्तमानः प्राणः प्र-
जानामुदयत्येष सूर्य्यः ॥ ८ ॥

संवत्सरो वै प्रजापतिस्तस्यायने दक्षिणञ्चोत्त-
रञ्च । तद्येह वै तदिष्टापूर्त्ते कृतमित्युपासते ।
ते चान्द्रमसमेव लोकमभिजयन्ते । त एव पुन-
रावर्त्तन्ते तस्मादेते ऋषयः प्रजाकामा दक्षिणं
प्रतिपद्यन्ते । एष ह वै रयिर्यः पितृयाणः ॥८॥

अथोत्तरेण तपसा ब्रह्मचर्येण श्रद्धया विद्यया-
त्मानमन्विष्यादित्यमभिजयन्त एतद्वै प्राणाना-
मायतनमेतदमृतमभयमेतत् परायणमेतस्मान्न
पुनरावर्त्तन्त इत्येष निरोधस्तदेष श्लोकः ॥१०॥

पञ्चपादं पितरं द्वादशाकृतिं दिव आहुः परे
अर्द्धे पुरीषिणम् । अथेमे अन्य उ परे विचक्ष्णं
सप्तचक्रे षडर आहुरर्पितमिति ॥ ११ ॥

मासो वै प्रजापतिस्तस्य कृष्णपक्ष एव रयिः
शुक्लः प्राणस्तस्मादेते ऋषयः शुक्ल इष्टिं कुर्वन्ती-
तर इतरस्मिन् ॥ १२ ॥

अहो रात्रौ वै प्रजापतिस्तस्याहरेव प्राणो रा-
त्रिरेव रयिः प्राणं वा एते प्रस्कन्दन्ति । ये दिवा

रत्या संयुज्यन्ते ब्रह्मचर्यमेव तद्यद्रात्रौ रत्या सं-
युज्यन्ते ॥ १३ ॥

अन्नं वै प्रजापतिस्ततो ह वै तद्वेतस्तस्मादिमाः
प्रजाः प्रजायन्त इति ॥ १४ ॥ तद्ये ह तत्प्रजाप-
तिव्रतं चरन्ति ते मिथुनमुत्पादयन्ते । तेषामेवैष
ब्रह्मलोको येषां तपो ब्रह्मचर्यं येषु सत्यं प्रति-
ष्ठितम् ॥ १५ ॥ तेषामसौ विरजो ब्रह्मलोको न
येषु जिह्ममनृतं न माया चेति ॥ १६ ॥

इति प्रथमः प्रश्नः ॥ १ ॥

अथ हैनं भार्गवो वैदर्भिः पप्रच्छ । भगवन्
कथ्येव देवाः प्रजां विधारयन्ते कतर एतत् प्र-
काशयन्ते कः पुनरेषां वरिष्ठ इति ॥ १ ॥ तस्मै स
होवाचाकाशो ह वा एष देवो वायुरग्निरापः
पृथिवी वाङ्मनश्चक्षुः श्रोत्रञ्च । ते प्रकाश्याभि-
वदन्ति वयमेतद्वाणमवष्टभ्य विधारयामः ॥ २ ॥

तान् वरिष्ठः प्राण उवाच । सा मोहमापद्य-
थाऽहमेवैतत् पञ्चधात्मानं प्रविभज्यैतद्वाणमव-

ष्टभ्य विधारयामीति ॥३॥ तेऽग्रदधाना बभूवुः
 सोऽभिमानादूर्ध्वमुत्क्रामत इव तस्मिन्नुत्क्रामत्य-
 धेतरे सर्व्व एवोत्क्रामन्ते तस्मिंश्च प्रतिष्ठमाने
 सर्व्व एव प्रातिष्ठन्ते । तद्यथा मच्चिका मधुकर-
 राजानमुत्क्रामन्तं सर्व्वा एवोत्क्रामन्ते तस्मिंश्च
 प्रतिष्ठमाने सर्व्वा एव प्रातिष्ठन्त एवं वाङ्मन-
 श्चक्षुः श्रोत्रञ्च ते प्रीताः प्राणं स्तुवन्ति ॥ ४ ॥

एषोऽग्निस्तपत्येष सूर्य्य एष पर्जन्यो मघवानेष
 वायुरेष पृथिवी रयिर्देवः सदसच्चाभृतञ्च यत् ५
 अरा इव रथनाभौ प्राणे सर्व्वं प्रतिष्ठितं । ऋचो
 यजूंषि सामानि यज्ञः क्षत्रं ब्रह्म च ॥ ६ ॥ प्र-
 जापतिश्चरसि गर्भे त्वमेव प्रतिजायसे । तुभ्यं
 प्राणः प्रजास्त्विमा बलिं हरन्ति यः प्राणैः प्रति-
 तिष्ठसि ॥७॥ देवानामसि वक्त्रितमः पितॄणां प्र-
 थमा स्वधा । ऋषीणाञ्चरितं सत्यमथर्वाङ्गिरसा-
 मसि ॥८॥ इन्द्रस्त्वं प्राण तेजसा रुद्रोऽसि परि-
 रक्षिता । त्वमन्तरिक्षे चरसि सूर्य्यस्त्वं ज्योति-
 षाम्पतिः ॥९॥ यदा त्वमभिवर्षस्यथेमाः प्राण ते

प्रजाः । आनन्दरूपास्तिष्ठन्ति कामायात्रं भवि-
ष्यतीति ॥ १० ॥

ब्राह्मणं प्राणैककृषिरत्ता विश्वस्य सत्यतिः ।
वयमाद्यस्य दातारः पिता त्वं मातरिष्व नः ११
या ते तनूर्वाचि प्रतिष्ठिता या श्रोत्रे या च चक्षुषि
या च मनसि सन्तता शिवां तां कुरु मोत्क्रमीः १२
प्राणस्येदं वशे सर्व्वं त्रिदिवे यत्प्रतिष्ठितम् ।

मातेव पुत्रानृक्षस्व श्रीश्च प्रज्ञाञ्च विधेहि न इति
इति द्वितीयः प्रश्नः ॥ २ ॥

अथ हैनं कौसल्यश्चाश्वलायनः पप्रच्छ । भग-
वन् कुत एष प्राणो जायते कथमायात्यस्मिञ्छ-
रीर आत्मानं वा प्रविभज्य कथं प्रातिष्ठते के-
नोत्क्रमते कथं बाह्यमभिधत्ते कथमध्यात्ममिति
॥ १ ॥ तस्मै स होवाचाति प्रश्नान् पृच्छसि ब्रह्मि-
ष्ठोऽसीति तस्मात्तेऽहं ब्रवीमि ॥ २ ॥

आत्मन एष प्राणो जायते । यथैषा पुरुषे छा-
यैतस्मिन्ने तदाततं मनोऽकृतेनायात्यस्मिञ्छरी-

र ॥३॥ यथा सम्राड्देवाधिकृतान्विनियुङ्क्ते । ए-
 तान् ग्रामानेतान् ग्रामानधितिष्ठस्वत्येवमेवैष
 प्राणः । इतरान् प्राणान् पृथक् पृथगेव सन्नि-
 धत्ते ॥४॥ पायूपस्थेऽपानं चक्षुः श्रोत्रे मुखनासि-
 काभ्यां प्राणः स्वयं प्रातिष्ठते मध्ये तु समानः ।
 एष ह्येतद्भुतमन्नं समुन्नयति तस्मादेताः सप्ता-
 र्चिषो भवन्ति ॥ ५ ॥

हृदि ह्येष आत्मा । अत्रैतदेकशतं नाडीनां
 तासां शतं शतमेकैकस्यां द्वासप्ततिर्द्वासप्ततिः प्रति
 शाखानाडीसहस्राणि भवन्त्यासु व्यानश्चरति ॥६॥
 अथैकयोर्द्वौ उदानः पुण्येन पुण्यं लोकं नयति
 पापेन पापमुभाभ्यामेव मनुष्यलोकम् ॥ ७ ॥
 आदित्यो ह वै बाह्यः प्राण उदयत्येष ह्येनं चा-
 क्षुषं प्राणमनुगृह्णानः । पृथिव्यां या देवता सैषा
 पुरुषस्यापानमवष्टभ्यान्तरा यदाकाशः स समानो
 वायुर्व्यानः ॥८॥ तेजो ह वै उदानस्तस्मादुपशान्त-
 तेजाः । पुनर्भवमिन्द्रियैर्मनसि सम्प्रद्यमानैः ॥९॥
 यच्चित्तस्तेनैष प्राणमायाति प्राणस्तेजसा युक्तः ।

सहात्मना यथा सङ्कल्पितं लोकं नयतिः ॥१०॥

य एवं विद्वान् प्राणं वेद । न हास्य प्रजा
हीयतेऽमृतो भवति तदेष श्लोकः ॥११॥ उत्पत्ति
मायतिं स्थानं विभुत्वञ्चैव पञ्चधा । अध्यात्मञ्चैव
प्राणस्य विज्ञायामृतमश्नुते विज्ञायामृतमश्नुत
इति ॥ १२ ॥ इति तृतीयः प्रश्नः ॥ ३ ॥

अथ हैनं सौर्व्यायणी गार्ग्यः पप्रच्छ । भग-
वन्नैतस्मिन् पुरुषे कानि स्वपन्ति कान्यस्मिन्
जाग्रति कतर एष देवः स्वप्नान् पश्यति कस्यैतत्
सुखं भवति कस्मिन्नु सर्व्वे सम्प्रांतष्ठिता भ-
वन्तीति ॥ १ ॥

तस्मै स होवाच । यथा गार्ग्य मरीचयोऽर्क-
स्यास्त्वं गच्छतः सर्व्वा एतस्मिंस्तेजोमण्डल एकी-
भवन्ति । ताः पुनः पुनरुदयतः प्रचरन्त्येवं ह वै
तत्सर्व्वं परे देवे मनस्येकीभवति । तेन तर्ह्येष
पुरुषो न शृणोति न पश्यति न जिघ्रति न रस-
यते न स्पृशते नाभिवदते नादत्ते नानन्दयते न
विसृजते नेयायते स्वपितीत्याचक्षते ॥ २ ॥

प्राणान्नय एवैतस्मिन् पुरे जायति । गार्ह-
पत्यो ह वा एषोऽग्रानो व्यानोऽन्वाहार्यपचनो
यद्गार्हपत्यात्मणीयते प्रणयनादाहवनीयः प्राणः ३

यदुच्छ्वासनिश्वासावेतावाहुता समं नयतीति
स समानः । मनो ह वाव यजमान इष्टफलमेवो-
दानः स एनं यजमानमहरहर्ब्रह्म गमयति ॥ ४ ॥

अत्रैष देवः स्वप्ने महिमानमनुभवति । यदृष्टं
दृष्टमनुपश्यति श्रुतं श्रुतमेवार्थमनुशृणोति देश-
दिगन्तरैश्च प्रत्यनुभूतं पुनः पुनः प्रत्यनुभवति
दृष्टञ्चादृष्टञ्च श्रुतञ्चाश्रुतञ्चानुभूतञ्चाननुभूतञ्च
सच्चासच्च सर्व्वं पश्यति सर्व्वः पश्यति ॥ ५ ॥

स यदा तेजसाऽभिभूतो भवति । अत्रैष देवः
स्वप्नान्न पश्यत्यथ तदैतस्मिच्छरीरे एतत् सुखं
भवति ॥ ६ ॥ स यथा सोम्य वयांसि वासो वृक्षं
सम्प्रतिष्ठन्ते । एवं ह वै तत्सर्व्वं पर आत्मनि
सम्प्रतिष्ठते ॥ ७ ॥ पृथिवी च पृथिवीमात्रा चाप-
श्चापोमात्रा च तेजश्च तेजोमात्रा च वायुश्च वायु-
मात्रा चाकाशश्चकाशमात्रा च चक्षुश्च द्रष्टव्यञ्च

श्रोत्रञ्च श्रोतव्यञ्च घ्राणञ्च घ्रातव्यञ्च रसञ्च रस-
यितव्यञ्च त्वक् च स्पर्शयितव्यञ्च वाक् च वक्त-
व्यञ्च हस्तौ चादस्तव्यञ्चोपस्थञ्चानन्दयितव्यञ्च
पायुञ्च विसर्जयितव्यञ्च प्रादौ च गन्तव्यञ्च मनश्च
मन्तव्यञ्च बुद्धिश्च बोद्धव्यञ्चाहङ्कारश्चाहङ्कर्तव्यञ्च
चित्तञ्च चेतयितव्यञ्च तेजश्च विद्योतयितव्यञ्च
प्राणश्च विधारयितव्यञ्च ॥ ८ ॥

एष हि द्रष्टा स्पृष्टा श्रोता घ्राता रसयिता
मन्ता बोद्धा कर्त्ता विज्ञानात्मा पुरुषः । स परे-
ऽक्षरे आत्मनि सम्प्रतिष्ठते ॥ ९ ॥ परमेवाक्षरं प्र-
तिपद्यते स यो ह वै तदच्छायमशरीरमलोहितं
शुभ्रमक्षरं वेदयते यस्तु सोम्य । स सर्वज्ञः सर्वो
भवति तदेष श्लोकः ॥ १० ॥ विज्ञानात्मा सह दे-
वैश्च सर्वैः प्राणा भूतानि सम्प्रतिष्ठन्ति यत्र ।
तदक्षरं वेदयते यस्तु सोम्य स सर्वज्ञः सर्वमेवा-
विवेशेति ॥ ११ ॥

इति चतुर्थः प्रश्नः समाप्तः ॥ ४ ॥

अथ हैनं शैब्यः सत्यकामः पप्रच्छ । स यो ह
वै तद्भगवन्मनुष्येषु प्रायणान्तमोङ्कारमभिध्यायीत
कतमं वाव स तेन लोकं जयतीति ॥ १ ॥

तस्मै स होवाच । एतद्वै सत्यकाम परञ्चाप-
रञ्च ब्रह्म यदोङ्कारस्तस्माद्विद्वानेतेनैवायतनेनै-
कतरमन्वेति ॥ २ ॥ स यद्येकमात्रमभिध्यायीत
स तेनैव संवेदितस्तूर्णमेव जगत्यामभिसम्पद्यते ।
तमृचो मनुष्यलोकमुपनयन्ते स तत्र तपसा ब्र-
ह्मचर्य्येण श्रद्धया सम्पन्नो महिमानमनुभवति ॥ ३ ॥
अथ यदि द्विमात्रेण मनसि सम्पद्यते सोऽन्तरिक्षं
यजुर्भिरुद्गीयते । स सोमलोकं स सोमलोके वि-
भूतिमनुभूय पुनरावर्त्तते ॥ ४ ॥

यः पुनरेतन्निमात्रेणैवोमित्येतेनैवाक्षरेण पुरं
पुरुषमभिध्यायीत स तेजसि सूर्य्ये सम्पन्नः । य-
था पादोदरस्त्वाचाविनिर्मुच्यत एवं ह वै स
पाप्मना विनिर्मुक्तः स सामभिरुद्गीयते ब्रह्म-
लोकं स एतस्माज्जीवघनात्परात्परं पुरिशयं पु-
रुषमीक्षते तदेतौ श्लोकौ भवतः ॥ ५ ॥

तिस्त्रो मात्रा मृत्युमत्यः प्रयुक्ता अन्योन्यसक्ता
 अनविप्रयुक्ताः । क्रियासु बाह्याभ्यन्तरमध्यमासु
 सम्यक् प्रयुक्तासु न कम्पते ज्ञः ॥६॥ ऋग्भिरेतं
 यजुर्भिरन्तरिक्षं स सामभिर्यत्तत्कवयो वेदयन्ते ।
 तमोङ्कारेणैवायतनेनान्वेति विद्वान् यत्तच्छान्त-
 मजरममृतमभयं परञ्चेति ॥ ७ ॥

इति पञ्चमप्रश्नः समाप्तः ॥ ५ ॥

अथ हैनं सुकेशा भारद्वाजः पप्रच्छ । भगवन्
 हिरण्यनाभः कौसल्यो राजपुत्रो मामुपेत्यैतं प्र-
 श्नमपृच्छत । षोडशकलं भारद्वाज पुरुषं वेत्य
 तमहं कुमारमब्रुवं नाहमिमं वेद यद्यहमिममवे-
 दिष कथं ते नावक्ष्यमिति समूलो वा एष परि-
 शुष्यति योऽनृतमभिवदति तस्मान्नार्हाम्यनृतं
 वक्तुं स तूष्णीं रथमारुह्य प्रवव्राज । तं त्वा पृ-
 च्छामि क्वासौ पुरुष इति ॥१॥ तस्मै स होवाच
 इहैवान्तःशरीरे सोम्य स पुरुषो यस्मिन्नेताः
 षोडशकलाः प्रभवन्तीति ॥ २ ॥

स ईक्षांचक्रे । कस्मिन्नहमुत्क्रान्त उत्क्रान्तो
भविष्यामि कस्मिन् वा प्रतिष्ठिते प्रतिष्ठास्या-
मीति ॥ ३ ॥

स प्राणमसृजत प्राणाच्छ्रद्धां खं वायुर्ज्योति-
रापः पृथिवीन्द्रियम् । मनोऽन्नमन्नाद्वीर्यं तपो
मन्त्राः कर्म्मलोका लोकेषु च नाम च ॥ ४ ॥

स यथेमा नद्यः स्यन्दमानः समुद्रायणाः समुद्रं
प्राप्यास्तं गच्छन्ति भिद्येते तासां नामरूपे समुद्र
इत्येवं प्रोच्यते । एवमेवास्य परिद्रष्टुरिमाः षो-
डशकलाः पुरुषायणाः पुरुषं प्राप्यास्तं गच्छन्ति
भिद्येते तासां नामरूपे पुरुष इत्येवं प्रोच्यते स
एषोऽकलोऽमृतो भवति तदेष श्लोकः ॥५॥ अरा
द्वव रथनाभौ कलायस्मिन् प्रतिष्ठिताः । तं
वेद्यं पुरुषं वेद यथा मा वो मृत्युः परिव्यथा
इति ॥ ६ ॥

तान् होवाचैतावदेवाहमेतत्परं ब्रह्म वेद ।
नातः परमस्तीति ॥७॥ ते तमर्चयन्तस्त्वं हि नः
पिता योऽस्माकमविद्यायाः परं पारं तारयसीति ।

नमः परमऋषिभ्यो नमः परमऋषिभ्यः ॥ ८ ॥

इति षष्ठः प्रश्नः समाप्तः ॥ ६ ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं प-
श्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः ।
व्याशेम देवहितं यदायुः ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धः
श्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो
अरिष्टनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥
ओम् शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ इति प्रश्नोपनिषत् समाप्ता ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

अथर्ववेदीयमण्डकोपनि-

षदारम्भः ॥ ५ ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं प-
श्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः ।
व्याशेम देवहितं यदायुः ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः

स्वस्तिनः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्तिनस्ताद्वर्यो अ-
रिष्टनेभिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ओम्
शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ ॐ ॥ ब्रह्मा देवानां प्रथमः सम्बभूव वि-
श्वस्य कर्ता भुवनस्य गोप्ता । स ब्रह्मविद्यां सर्व्व-
विद्याप्रतिष्ठामथर्व्वाय ज्येष्ठपुत्राय प्राह ॥ १ ॥

अथर्व्वणे यां प्रवदेत ब्रह्माथर्व्वी तां पुरोवा-
चाङ्गिरे ब्रह्मविद्यां । स भारद्वाजाय सत्यवाहाय
प्राह भारद्वाजोऽङ्गिरसे परावराम् ॥ २ ॥

शौनको ह वै महाशालोऽङ्गिरसं विधिवदु-
पसन्नः पप्रच्छ । कस्मिन्नु भगवो विज्ञाते सर्व्व-
मिदं विज्ञातं भवतीति ॥३॥ तस्मै स होवाच ।
द्वे विद्ये वेदितव्य इति ह स्म यद्ब्रह्मविदो वदन्ति
परा चैवापरा च ॥ ४ ॥

तत्रापरा ऋग्वेदो यजुर्व्वेदः सामवेदोऽथर्व्व-
वेदः शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्यो-
तिषमिति अथ परा यया तदक्षरमधिगम्यते ॥५॥

यत्तदद्रेश्यमग्राह्यमगोत्रमवर्णमचक्षुः श्रोत्रं
तदपाणिपादं नित्यं विभुं सर्वगतं सुसूक्ष्मं तद-
व्ययं यद्भूतयोनिं परिपश्यन्ति धीराः ॥६॥ यथोर्ण-
नाभिः सृजते गृह्णते च यथा पृथिव्यामोषधयः
सम्भवन्ति । यथा सतः पुरुषात् केशलोमानि
तथाऽक्षरात् सम्भवतीह विश्वम् ॥ ७ ॥

तपसा चीयते ब्रह्म ततोऽन्नमभिजायते ।
अन्नात् प्राणो मनः सत्यं लोकाः कर्मासु चामृ-
तम् ॥ ८ ॥

यः सर्वज्ञः सर्वविद्यस्य ज्ञानमयं तपः ।
तस्मादेतद्ब्रह्म नाम रूपमन्नञ्च जायते ॥ ९ ॥

इति प्रथममुण्डके प्रथमः खण्डः ॥१॥

तदेतत्सत्यं मन्त्रेषु मन्त्राणि कवयो यान्यपश्यं-
स्तानि त्रेतायां बहुधा सन्ततानि । तान्याचरथ
नियतं सत्यकामा एष वः पन्थाः सुकृतस्य
लोके ॥ १ ॥ यदा लीलायते ह्यर्चिः समिद्धे हव्य-

वाहने । तदाज्यभागावन्तरेणाहुतीः प्रतिपाद-
 येच्छ्रद्धया हुतम् ॥२॥ यस्याग्निहोत्रमदर्शमपौर्ण-
 मासमचातुर्मास्यमनाग्रयणमतिथिवर्जितञ्च । अ-
 हुतमश्वेष्वदेवमविधिना हुतमासप्तमांस्तस्य लो-
 कान् हिनस्ति ॥३॥ काली कराली च मनोजवा
 च सुलोहिता या च सुधूम्रवर्णा । स्फुलिङ्गिनी
 विश्वरूपी च देवी लेलायमाना इति सप्त
 जिह्वाः ॥ ४ ॥ एतेषु यश्चरते भ्राजमानेषु यथा
 कालं चाहुतयो ह्याददायन् । तन्नयन्त्येताः
 सूर्यस्य रश्मयो यत्र देवानां पतिरेकोऽधिवासः
 ॥ ५ ॥ एह्येहीति तमाहुतयः सुवर्चसः सूर्यस्य
 रश्मिभिर्यजमानं वहन्ति । प्रियां वाचमभिवद-
 न्त्योऽर्चयन्त्य एष वः पुण्यः सुकृतो ब्रह्मलोकः ॥६॥
 प्लवा ह्येते अष्टा यज्ञरूपा अष्टादशोक्तमवरं येषु
 कर्म । एतच्छ्रेयो येऽभिनन्दन्ति मूढा जरामृत्युं
 ते पुनरेवापि यन्ति ॥७॥ अविद्यायामन्तरे वर्त-
 मानाः स्वयं धीराः पण्डितस्मन्यमानाः । जड-
 न्यमानाः परियन्ति मूढा अन्धेनैव नीयमाना
 यथाम्बाः ॥ ८ ॥

अविद्यायां बहुधा वर्त्तमाना वयं कृतार्था
 द्रव्यभिमन्यन्ति बालाः । यत्कर्मिणो न प्रवेद-
 यन्ति रागात्तेनातुराः क्षीणलोकाश्चावन्ते ॥ ९ ॥
 द्रष्टापूतं मन्यमाना वरिष्ठं नान्यच्छ्रेयो वेदयन्ते
 प्रमूढाः । नाकस्य पृष्ठे ते सुकृतेऽनुभूत्वमं लोकं
 हीनतरञ्चाविशन्ति ॥ १० ॥ तपःश्रद्धे ये ह्युपव-
 सन्त्यरण्ये शान्ता विद्वांसो भैक्षचर्यां चरन्तः ।
 सूर्यद्वारेण ते विरजाः प्रयान्ति यत्नामृतः स
 पुरुषो ह्यव्ययात्मा ॥ ११ ॥

परीक्ष्य लोकान् कर्मचितान् ब्राह्मणो नि-
 र्वेदमायान्नास्त्यकृतः कृते न । तद्विज्ञानार्थं स
 गुरुमेवाभिगच्छेत् समित्प्राणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनि-
 ष्ठम् ॥ १२ ॥ तस्मै स विद्वानुपसन्नाय सम्यक् प्र-
 शान्तचित्ताय शमान्विताय । येनाक्षरं पुरुषं वेद
 सत्यं प्रोवाच तां तत्त्वतो ब्रह्मविद्याम् ॥ १३ ॥

इति प्रथममुण्डके द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

इति प्रथममुण्डकं सप्तमम् ॥ १ ॥

तदेतत्सत्यं यथा सुदीप्तात् पावकाद्विस्फुलि-
 क्काः सहस्रशः प्रभवन्ते सरूपाः । तथाक्षराद्विवि-
 धाः सोम्य भावाः प्रजायन्ते तत्र चैवापि यन्ति
 ॥ १ ॥ दिव्यो ह्यमूर्तः पुरुषः स बाह्याभ्यन्तरो
 ह्यजः । अप्राणो ह्यमनाः शुभो ह्यक्षरात् परतः
 परः ॥ २ ॥ एतस्माज्जायते प्राणो मनः सर्वेन्द्रि-
 याणि च खं वायुर्ज्योतिरापः पृथिवी विश्वस्य
 धारिणी ॥ ३ ॥

अग्निर्ऋद्धा चक्षुषी चन्द्रसूर्यौ दिशः श्रोत्रे
 वाग्विवृताश्च वेदाः । वायुः प्राणो हृदयं विश्व-
 मस्य पङ्गां पृथिवी ह्येष सर्वभूतान्तरात्मा ॥ ४ ॥
 तस्मादग्निः समिधो यस्य सूर्यः सोमात् पर्जन्य
 ओषधयः पृथिव्याम् । पुमान् रेतः सिञ्चति यो-
 षितायां बद्धीः प्रजाः पुरुषात् सम्प्रसूताः ॥ ५ ॥

तस्मादृचः साम यजूंषि दीक्षा यज्ञाश्च सर्वे
 क्रतवो दक्षिणाश्च । संवत्सरश्च यजमानश्च लोकाः
 सोमो यत्र पवते यत्र सूर्यः ॥ ६ ॥ तस्माच्च देवा
 बहुधा सम्प्रसूताः साध्या मनुष्याः पशवो वयां-

सि । प्राणापानौ ब्रौहियवौ तपश्च श्रद्धा सत्यं
ब्रह्मचर्यं विधिश्च ॥ ७ ॥

सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः
सप्त होमः । इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गु-
हाशया निहिताः सप्त सप्त ॥ ८ ॥ अतः समुद्रा
गिरयश्च सर्वेऽस्मात् स्यन्दन्ते सिन्धुः सर्वरूपाः
अतश्च सर्वा ओषधयो रसश्च येनैष भूतैस्त्रिष्टते
ह्यन्तरात्मा ॥ ९ ॥ पुरुष एवेदं विष्ट्वं कर्त्तुं तपो
ब्रह्म पराभृतम् । एतद्यो वेद निहितं गुहायां
सोऽविद्याग्रन्थिं विकिरतीह सोम्य ॥ १० ॥

इति द्वितीयमुण्डके प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

आविः सन्निहितं गुहाचरन्नास महत्पदमत्रैतत्
समर्पितम् । एजत्प्राणान्निमिषच्च यदेतज्जानथ
सदसद्वरेण्यं परं विज्ञानाद्यद्वरिष्टं प्रजानाम् ॥ १ ॥
यदर्चिमद्यदणुभ्योऽणु यस्मिन् लोका निहिता
लोकिनश्च । तदेतदक्षरं ब्रह्म स प्राणस्तदु वाङ्-
मनः तदेतत्सत्यं तदमृतं तद्वैद्व्यं सोम्य विद्विः

धनुर्गृहीत्वौपनिषदं महास्त्रं शरं ह्युपासा नि-
 शितं सम्भी यत । आयस्य तद्भावगतेन चेतसा
 लक्ष्यं तदेवाक्षरं सोम्य विद्धि ॥३॥ प्रणवो धनुः
 शरो ह्यात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते । अप्रमत्तेन वे-
 द्यं शरवत्तन्मयो भवेत् ॥ ४ ॥

यस्मिन् द्यौः पृथिवी चान्तरिक्षमीतं मनः सह
 प्राणैश्च सर्वैः । तमेवैकं जानथ आत्मानमन्या
 वाचो विमुञ्चथ अमृतस्येष सेतुः ॥५॥ अरा इव
 रश्मनाभौ संहता यत्र नाडाः स एषोऽन्तश्चरते
 बहुधा जायमानः । ॐमित्येवं ध्यायथ आत्मानं
 स्वस्ति वः पाराय तमसः परस्तात् ॥ ६ ॥

यः सर्वज्ञः सर्वविद्यस्येष महिमा भुवि दिव्ये
 ब्रह्मपुरे ह्येष व्योम्नात्मा प्रतिष्ठितः । मनोमयः
 प्राणशरीरनेता प्रतिष्ठितोऽन्ने हृदयं सन्निधाय
 तद्विज्ञानेन परिपश्यन्ति धीरा आनन्दरूपममृतं
 यद्विभाति ॥७॥ भिद्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते स-
 र्वसंशयाः । क्षीयन्ते चास्य कल्माषाणि तस्मिन्दृ-
 ष्टे परावरे ॥ ८ ॥

हिरण्मये परे कोशे विरजं ब्रह्म निष्कलम् ।
 तच्छुभं ज्योतिषां ज्योतिस्तद्यदात्मविदो विदुः ॥
 ६ ॥ न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा
 विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः । तमेव भान्तम-
 नुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥ १० ॥
 ब्रह्मैवेदममृतं पुरस्ताद्ब्रह्म पश्चाद्ब्रह्म दक्षिणतश्चा-
 त्तरेण । अधश्चोर्ध्वं च प्रसृतं ब्रह्मैवेदं विश्वमिदं
 वरिष्ठम् ॥ ११ ॥ इति द्वितीयमुण्डके द्वितीयः खण्डः
 इति द्वितीयमुण्डकं समाप्तम् ॥

॥ द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परि-
 षस्वजाते । तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्यो-
 ऽभिचाकशीति ॥ १ ॥ समाने वृक्षे पुरुषो निम-
 ग्नोऽनीशया शोचति मुह्यमानः । जुष्टं यदा प-
 श्यत्यन्यमीशमस्य महिमानमिति वीतशोकः ॥ २ ॥
 यदा पश्यः पश्यते रुक्मवर्णं कर्त्तारमीशं पुरुषं ब्र-
 ह्मयोनिम् । तदा विद्वान् पुण्यपापे विधूय नि-
 रञ्जनः परमं साम्यमुपैति ॥ ३ ॥

प्राणो ह्येष यः सर्वभूतैर्विभाति विजानन् वि-
 दान् भवते नातिवादी । आत्मक्रीड आत्मरति-
 क्रियावानेष ब्रह्मविदां वरिष्ठः ॥ ४ ॥ सत्येन ल-
 भ्यस्तपसा ह्येष आत्मा सस्यग्ज्ञानेन ब्रह्मचर्येण
 नित्यं । अन्तःशरीरे ज्योतिर्मयो हि शुभ्रो यं प-
 श्यन्ति यतयः क्षीणदोषाः ॥ ५ ॥ सत्यमेव जयते
 नानृतं सत्येन पन्था विततो देवयानः । येनाक्र-
 मन्त्यृषयो ह्याप्तकामा यत्र तत्सत्यस्य परमं नि-
 धानम् ॥ ६ ॥

बृहच्च तद्विव्यमचिन्त्यरूपं सूक्ष्माच्च तत् सूक्ष्म-
 तरं विभाति । दूरात्सुदूरे तदिहान्तिके च प-
 श्यत्स्विहैव निहितं गुहायां ॥ ७ ॥ न चक्षुषा गृ-
 ह्यते नापि वाचा नान्यैदवैस्तपसा कर्मणा वा ।
 ज्ञानप्रसादेन विशुद्धसत्त्वस्ततस्तु तं पश्यते नि-
 ष्कलं ध्यायमानः ॥ ८ ॥ एषोऽणुरात्मा चेतसा
 वेदितव्यो यस्मिन् प्राणः पञ्चधा संविवेश । प्रा-
 णैश्चित्तं सर्व्वमोतं प्रजानां यस्मिन् विशुद्धे विभ-
 वत्येष आत्मा ॥ ९ ॥ यं यं लोकं मनसा संविभाति

विशुद्धसत्त्वः कामयते यांश्च कामान् । तं तं लोकं
जायते तांश्च कामांस्तस्मादात्मज्ञं ह्यर्चयेद्भूति-
कामः ॥ १० ॥

इति तृतीयमुण्डके प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

स वेदैतत्परमं ब्रह्म धाम यत्र विश्वं निहितं
भाति शुभम् । उपासते पुरुषं ये ह्यकामास्ते
शुक्रमेतदतिवर्त्तन्ति धीराः ॥ १ ॥ कामान् यः
कामयते मन्यमानः स कामभिर्जाग्रते तत्र तत्र ।
पर्याप्तकामस्य कृतात्मनन्तु इहैव सर्वे प्रविली-
यन्ति कामाः ॥ २ ॥ नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो
न मेधया न बहुना श्रुतेन । यमेवैष वृणुते तेन
लभ्यस्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनूं स्वाम् ॥ ३ ॥

नायमात्मा बलहीनेन लभ्यो न च प्रमादात्त-
पसो वाप्यलिङ्गात् । एतैरुपायैर्यतते यस्तु विद्वां-
स्तस्यैष आत्मा विशते ब्रह्मधाम ॥ ४ ॥ संप्राप्यैन-
मृषयो ज्ञानतृप्ताः कृतात्मानो वीतरागाः प्रशा-
न्ताः । ते सर्वगं सर्वतः प्राप्य धीरा युक्तात्मानः

सर्वमेवाविशन्ति ॥५॥ वेदान्तविज्ञानमुनिश्चिता-
र्याः सन्न्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः । ते ब्रह्मलो-
केषु परान्तकाले पराभूताः परिमुच्यन्ति सर्वे ॥६॥

गताः कलाः पञ्चदश प्रतिष्ठा देवाश्च सर्वे प्र-
तिदेवतासु । कर्माणि विज्ञानमयश्च आत्मा प-
रेऽव्यये सर्व एकीभवन्ति ॥७॥ यथा नद्यः स्यन्द-
मानाः समुद्रेऽस्तं गच्छन्ति नामरूपे विहाय ।
तथा विद्वान्नामरूपाद्विमुक्तः परात्परं पुरुषमुपैति
दिव्यम् ॥८॥ स यो ह वै तत्परमं ब्रह्म वेद ब्र-
ह्मैव भवति । नास्याब्रह्मवित्कुले भवति । तरति
शोकं तरति पाप्मानं गुहाग्रन्थिभ्यो विमुक्तोऽ-
मृतो भवति ॥ ९ ॥ तदेतद्वचाऽभ्युक्तं क्रियावन्तः
श्रोत्रिया ब्रह्मनिष्ठाः । स्वयं जुह्वते एकर्षिं श्रद्ध-
यन्तस्तेषामेवैतां ब्रह्मविद्यां वदेत शिरोव्रतं वि-
धिवद्यैस्तु चीर्णम् ॥ १० ॥ तदेतत् सत्यमृषिर-
ङ्गिराः पुरोवाच नैतदचीर्णव्रतोऽधीते । नमः प-
रमऋषिभ्यो नमः परमऋषिभ्यः ॥ ११ ॥

इति तृतीयमुण्डके द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं प-
श्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः
व्यशेम देवहितं यदायुः स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः
स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अ-
रिष्टनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ॐ शा-
न्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति मुण्डकोपनिषत्समाप्ता ॥

अथर्ववेदीयमाङ्गवयोपनि-

षट्कारम्भः ॥ ५ ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं पश्ये-
माक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः ।
व्यशेम देवहितं तदायुः ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः
स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अ-
रिष्टनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥ ओम्
शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ मित्येतदक्षरमिदं सर्वं तस्योपव्याख्यानं
भूतं भवद्भविष्यदिति सर्वमोङ्कार एव । यच्चान्य-
त्रिकालातीतं तदप्योङ्कार एव ॥१॥ सर्वं एहेत-
द्ब्रह्मायमात्मा ब्रह्म सोऽयमात्मा चतुष्पात् ॥२॥

जागरितस्थानो बहिःप्रज्ञः सप्ताङ्ग एकोनविं-
शतिमुखः स्थूलभुग्वैश्वानरः प्रथमः पादः ॥३॥

स्वप्नस्थानोऽन्तःप्रज्ञः सप्ताङ्ग एकोनविंशति-
मुखः प्रविविक्तभुक् तैजसो द्वितीयः पादः ॥४॥

यत्र सुप्तो न कञ्चन कामं कामयते न कञ्चन
स्वप्नं पश्यति तत्सुषुप्तम् । सुषुप्तस्थान एकीभूतः
प्रज्ञानघन एवानन्दमयो ह्यानन्दभुक् चेतोमुखः
प्राज्ञस्तृतीयः पादः ॥ ५ ॥ एष सर्वेश्वर एष
सर्वज्ञ एषोऽन्तर्याम्येष योनिः सर्वस्य प्रभावा-
प्ययौ हि भूतानाम् ॥ ६ ॥

नान्तःप्रज्ञं न बहिःप्रज्ञं नोभयतःप्रज्ञं न प्र-
ज्ञानघनं न प्रज्ञं नाप्रज्ञम् । अदृष्टमव्यवहार्य-
मग्राह्यमलक्षणमचिन्त्यमव्यपदेश्यमेकात्माप्रत्यय-
सारं प्रपञ्चोपशमं शान्तं शिवमद्वैतं चतुर्थं मन्यन्ते
स आत्मा स विज्ञेयः ॥ ७ ॥

सोऽग्रमात्माऽध्यक्षरमोङ्कारोऽधिमात्रं पादा
मात्रा मात्राश्च पादा अकार उकारो मकार
इति ॥ ८ ॥

जागरितस्थानो वैश्वानरोऽकारः प्रथमा मा-
त्राप्तेरादिमत्वाद्वाप्नोति ह वै सर्वान् कामाना-
दिश्च भवति य एवं वेद ॥ ९ ॥

स्वप्नस्थानस्तैजस उकारो द्वितीया मात्रोत्क-
र्षादुभयत्वादोत्कर्षति ह वै ज्ञानसन्ततिं समानश्च
भवति नास्याब्रह्मवित्कुले भवति य एवं वेद ॥ १० ॥

सुषुप्तस्थानः प्राज्ञो मकारस्तृतीया मात्रा मि-
तेरपीतेर्वाप्नोति ह वा इदं सर्वमपीतिश्च
भवति य एवं वेद ॥ ११ ॥

अमात्रश्चतुर्थोऽव्यवहार्यः प्रपञ्चोपशमः शि-
वोऽद्वैत एवमोङ्कार आत्मैव संविशत्यात्मनाऽऽ-
त्मानं य एवं वेद य एवं वेद ॥ १२ ॥ इति
माण्डूक्योपनिषत् समाप्तिङ्गता ॥ ॐ तत्सत् ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः । भद्रं पश्ये-
माक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः ।

व्यशेम देवहितं यदायुः ॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः
स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अ-
रिष्टनेमिः । स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥
ओम् शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति माण्डूक्योपनिषत्समाप्ता ॥

यजुर्वेदीयतैत्तिरीयोपनि-

षद्धारम्भः ॥ ७ ॥

॥ शिञ्जोपनिषद् ॥

ॐ शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्व-
र्यमा । शं न इन्द्रो बृहस्पतिः । शं नो विष्णुरु-
रुक्रमः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्वमेव
प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्या-
मि । ऋतं वदिष्यामि । सत्यं वदिष्यामि । त-
न्मामवतु । तद्वक्तारमवतु । अवतु माम् । अवतु
वक्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्व-
र्यमा । शं न इन्द्रो बृहस्पतिः । शं नो विष्णुरु-
रुक्रमः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्वमेव
प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्या-
मि । ऋतं वदिष्यामि । सत्यं वदिष्यामि । त-
न्मामवतु । तद्वक्तारमवतु । अवतु माम् । अवतु

वक्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ १ ॥

सत्यं वदिष्यामि पञ्च च ॥ १ ॥

इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

ॐ शीघ्रां व्याख्यास्यामः । वर्णः स्वरः । मात्रा
बलम् । साम सन्तानः । इत्युक्तः शीघ्राध्यायः ॥
१ ॥ शिघ्रां पञ्च ॥

इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

सह नौ यशः । सह नौ ब्रह्मवर्चसम् । अथातः
संहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः ॥ पञ्चस्वधि-
करणेषु । अधिलोकमधिज्योतिषमधिप्रजमध्या-
त्मम् । ता महासंहिता इत्याचक्षते । अथाधि-
लोकम् । पृथिवी पूर्वरूपम् । द्यौरुत्तररूपम् ।
आकाशः सन्धिः ॥१॥ वायुः सन्धानम् । इत्य-
धिलोकम् । अथाधिज्योतिषम् । अग्निः पूर्वरू-
पम् । आदित्य उत्तररूपम् । आपः सन्धिः । वै-

द्युतः सन्धानम् । इत्यधिज्योतिषम् । अथाधि-
विद्यम् । आचार्यः पूर्वरूपम् ॥२॥ अन्तेवास्यु-
त्तररूपम् । विद्या सन्धिः । प्रवचनं सन्धानम् ।
इत्यधिविद्यम् । अथाधिप्रजम् । माता पूर्वरूपम् ।
पितोत्तररूपम् । प्रजा सन्धिः । प्रजननं सन्धा-
नम् । इत्यधिप्रजम् ॥३॥ अथाध्यात्मम् । अधरा
हनुः पूर्वरूपम् । उत्तरा हनुरुत्तररूपम् । वाक्
सन्धिः । जिह्वा सन्धानम् । इत्यध्यात्मम् । इ-
तीमा महासंहिताः । य एवमेता महासंहि-
ता व्याख्याता वेद । सन्धीयते प्रजया पशुभिः ।
ब्रह्मवर्चसेनाद्वाद्येन सुवर्गेण लोकेन ॥४॥ सन्धि-
राचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन ॥

इति तृतीयोऽनुवाकः ॥

यस्कन्दसामृषभो विश्वरूपः । कन्दोभ्योऽध्य-
मृतात्सम्बभूव । स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु । अ-
मृतस्य देवधारणो भूयासम् । शरीरं मे विचर्ष-
णम् । जिह्वा मे मधुसत्तमा । कर्णाभ्यां भूरि वि-

श्रुवम् । ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधया पिहितः ।
 श्रुतं मे गोपाय । आवहन्ती वितन्वाना ॥ १ ॥
 कुवार्णा चीरमात्मनः । वासाऽसि मम गावश्च ।
 अन्नपाने च सर्वदा । ततो मे श्रियमावह । लो-
 मशां पशुभिः सह स्वाहा । आमायन्तु ब्रह्मचा-
 रिणः स्वाहा । विमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा ।
 प्रमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा । दमायन्तु ब्रह्म-
 चारिणः स्वाहा । शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा
 ॥ २ ॥ यशो जनेऽसानि स्वाहा । श्रेयान् वस्यसो-
 ऽसानि स्वाहा । तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा ।
 स मा भग प्रविश स्वाहा । तस्मिन्सहस्रशाखे ।
 निभगाऽहं त्वयि मृजे स्वाहा । यथाऽऽपः प्रवता
 यन्ति । यथा मासा अहर्जरम् । एवं मां ब्रह्म-
 चारिणः । धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा । प्रतिवे-
 शोऽसि प्र मा ~~महि~~ प्र मा पद्यस्व ॥ ३ ॥ वित-
 न्वाना शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा । धारयन्तु
 सर्वतः स्वाहैकञ्च ॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्त्रिस्रो व्याहृतयः ।

तासामुह स्मैतां चतुर्थीम् । माहाचमस्य प्रवे-
 दयते । मह इति । तद्ब्रह्म । स आत्मा । अङ्गा-
 न्यन्या देवताः । भूरिति वा अयं लोकः । भुव
 इत्यन्तरिक्षम् । सुवरित्यसौ लोकः ॥१॥ मह इ-
 त्यादित्यः । आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते ।
 भूरिति वा अग्निः । भुव इति वायुः । सुवरि-
 त्यादित्यः । मह इति चन्द्रमाः । चन्द्रमसा वाव
 सर्वाणि ज्योतींषि महीयन्ते । भूरिति वा ऋ-
 चः । भुव इति सामानि । सुवरिति यजूंषि ॥
 २ ॥ मह इति ब्रह्म । ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा
 महीयन्ते । भूरिति वै प्राणः । भुव इत्यपानः ।
 सुवरिति व्यानः । मह इत्यन्नं । अन्नेन वाव सर्वे
 प्राणा महीयन्ते । ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा । च-
 तस्रश्चतस्रो व्याहृतयः । ता यो वेद । स वेद
 ब्रह्म । सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति ॥३॥ असौ
 लोको यजूंषि वेद द्वे च ॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः
 स य एषोऽतर्हृदय आकाशः । तस्मिन्नयं पुरुषो
 मनोमयः । अमृतो हिरण्मयः । अन्तरेण तालु-

के । य एष स्तन इवावलम्बते । सेन्द्रयोनिः ।
 यत्रासौ केशान्तो विवर्तते । व्यपोह्य शीर्षकपाले
 भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति । भुव इति वायौ ॥ १ ॥
 सुवरित्यादित्ये । मह इति ब्रह्मणि । आप्नोति
 स्वाराज्यम् । आप्नोति मनसस्पतिम् । वाक्प-
 तिश्चक्षुष्पतिः । श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः । एतत्ततो
 भवति । आकाशशरीरं ब्रह्म । सत्यात्मप्राणारामं
 मन आनन्दम् । शान्तिसमृद्धममृतं । इति प्रा-
 चीनयोग्योपाख्य ॥ २ ॥ वायावमृतमेकञ्च ॥ इति
 षष्ठोऽनुवाकः ॥

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशः । अग्नि-
 र्वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्षत्राणि । आप ओषधयो
 वनस्पतय आकाश आत्मा । इत्यधिभूतम् । अ-
 याध्यात्मम् । प्राणोव्यानोऽपान उदानः समानः ।
 चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक् त्वक् । चर्म मांसं सङ्क्ता-
 वास्थिमज्जा । एतधिविधाय ऋषिरवोचत् । पा-
 ङ्क्तं वा इदं सर्वम् । पाङ्क्तं नैव पाङ्क्तं स्पृणोतीति
 ॥ १ ॥ सर्वमेकञ्च ॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥

ओमिति ब्रह्म । ओमितीदं सर्वम् । ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा अप्योश्चावयन्ति । ओमिति सामानि गायन्ति । ओंशोमिति शस्त्राणि शंसन्ति । ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति । ओमिति ब्रह्म प्रस्तौति । ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति । ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्नुवानीति । ब्रह्मैवोपाप्नोति ॥१॥ ॐ दश ॥

इति अष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

ऋतञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । सत्यञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । तपञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । दमञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । शमञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । अग्नयञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । अग्निहोत्रञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । अतिथयञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । मानुषञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजनञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । प्रजातिञ्च स्वाध्यायप्रवचने च । सत्यमिति सत्यवचा रायीतरः । तप इति तपो नित्यः पौरुशि-

ष्टिः । स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः ।
तद्धि तपस्तद्धि तपः ॥१॥ प्रजा च स्वाध्यायप्रव-
चने च षट् च ॥ इति नवमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

अहं वृक्षस्य रेरिवा । कीर्तिः पृष्टं गिरेरिव ।
ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमसि द्रविणसु-
वर्चसम् सुमेधा अमृतोऽक्षितः । इति त्रिशङ्को-
र्वेदानुवचनम् ॥ १ ॥ अहं षट् ॥

इति दशमोऽनुवाकः ॥

वेदमनूच्याचार्य्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति । सत्यं
वद । धर्म्मञ्चर । स्वाध्यायान्मा प्रमदः । आचा-
र्य्यायं प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः ।
सत्यान्न प्रमदितव्यम् । धर्म्मान्न प्रमदितव्यम् ।
कुशलान्न प्रमदितव्यम् । भृत्यै न प्रमदितव्यम् ।
स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम् ॥१॥ देव-
पितृकार्य्याभ्यां न प्रमदितव्यम् । मातृदेवो भव ।
पितृदेवो भव । आचार्य्यदेवो भव । अतिथिदेवो
भव । यान्यनवद्यानि कर्म्माणि । तानि सेवित-

व्यानि । नो दूतराणि । यान्यस्माकं सुचरितानि । तानि त्वयोपास्यानि ॥२॥ नो दूतराणि । ये के चास्माच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः । तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम् । श्रद्धया देयम् । अश्रद्धया देयम् । श्रिया देयम् । क्रिया देयम् । भिया देयम् । संविदा देयम् । अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात् ॥ ३ ॥ ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः । युक्ता अयुक्ताः । अलूक्षा धर्मकामाः स्युः । यथा ते तत्र वर्त्तेरन् । तथा तत्र वर्त्तेथाः । अथाभ्याख्यातेषु । ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः । युक्ता अयुक्ताः । अलूक्षा धर्मकामाः स्युः । यथा ते तेषु वर्त्तेरन् । तथा तेषु वर्त्तेथाः एष आदेशः । एष उपदेशः । एषा वेदोपनिषत् । एतदनुशासनम् । एवमुपासितव्यम् । एवमुच्चैतदुपास्यम् ॥ ४ ॥ स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम् तानि त्वयोपास्यानि विचिकित्सा वा स्यात्तेषु वर्त्तेरन् सप्त च ॥

द्रुत्येकादशीऽनुवाकः ॥

शन्नो मित्रः शं वरुणः । शन्नो भवत्वर्थ्यमा ।
 शन्न इन्द्रो बृहस्पतिः । शन्नो विष्णुरुक्रमः । नमो
 ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि ।
 त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम् । ऋतमवादिषम्
 सत्यमवादिषम् । तन्मामावीत् । तद्वक्तारमावीत्
 आवीन्माम् । आवीद्वक्तारम् ॥ १ ॥ ॐ शान्तिः
 शान्तिः शान्तिः ॥ सत्यमवादिषं पञ्च च । इति
 द्वादशोऽनुवाकः ॥ १२ ॥

शन्नः शीक्षा सह नौ यश्छन्दसां भूः स यः
 पृथिव्योमित्यृतञ्चाहं वेदमनूच्य शन्नो द्वादश ॥ १२ ॥
 शन्नो मह इत्यादित्यो नो इतराणि त्रयोविं-
 शतिः ॥ २३ ॥

ॐ शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्व-
 र्थ्यमा । शं न इन्द्रो बृहस्पतिः शं नो विष्णुरु-
 क्रमः । नमो ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्वमेव प्र-
 त्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि । ऋतं वदिष्यामि सत्यं
 वदिष्यामि । तन्मामवतु । तद्वक्तारमवतु । अ-
 वतु माम् अवतु वक्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः
 शान्तिः ॥ इति शिखाध्यायः प्रथमा वल्ली ॥ १ ॥

अथ ब्रह्मानन्दवल्ली ॥ २ ॥

ॐ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वी-
र्यं करवावहे । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्वि-
षावहे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ ब्रह्मविदाप्नोति परम् । तदेषाऽभ्युक्ता ।
सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म । यो वेद निहितं गुहा-
याम् परमे व्योमन् । सोऽश्नुते सर्वान् कामान्
सह । ब्रह्मणा विपश्चितेति । तस्माद्वा एतस्मा-
दात्मन आकाशः सम्भूतः । आकाशाद्वायुः ।
वायोरग्निः । अग्नेरापः । अज्ञाः पृथिवी । पृ-
थिव्या ओषधयः । ओषधीभ्योऽन्नम् । अन्नाद्रेतः
रेतसः पुरुषः । स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः ।
तस्येदमेव शिरः । अयं दक्षिणः पक्षः । अग्रमु-
त्तरः पक्षः । अयमात्मा । इदं पुच्छं प्रतिष्ठा ।
तदप्येष श्लोको भवति ॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥

अन्नाद्वा प्रजाः प्रजायन्ते । वाः काश्च पृथि-
वींश्रिताः । अथो अन्नेनैव जीवन्ति । अथैनदपि
यन्त्यन्ततः अन्न ए हि भूतानां ज्येष्ठम् । तस्मात्स-

वौषधमुच्यते । सर्वं वैतेऽन्नमाप्नुवन्ति । येऽन्नं ब्र-
ह्मोपासते । अन्नो हि भूतानां ज्येष्ठम् । तस्मा-
त्सर्वौषधमुच्यते । अन्नाद्भूतानि जायन्ते । जा-
तान्यन्नेन वर्धन्ते । अद्यतेऽस्ति च भूतानि । त-
स्मादन्नं तदुच्यत इति । तस्माद्वा एतस्मादन्नर-
समयात् अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः । तेनैष
पूर्णः । स वा एष पुरुषविधे एव । तस्य पुरुष-
विधेः । अन्वयं पुरुषविधः । तस्य प्राण एव
शिरः । व्यानो दक्षिणः पक्षः । अपान उत्तरः
पक्षः । आकाश आत्मा । पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा ।
तदप्येष श्लोको भवति ॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ।

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति । मनुष्याः पशवश्च
ये । प्राणो हि भूतानामायुः । तस्मात्सर्वायुषमु-
च्यते । सर्वमेव त आयुर्यन्ति । ये प्राणं ब्रह्मो-
पासते । प्राणो हि भूतानामायुः । तस्मात्सर्वा-
युषमुच्यते इति । तस्यैष एव शरीर आत्मा ।
यः पूर्वेण । तस्माद्वा एतस्मात्प्राणमयात् । अ-
न्योऽन्तर आत्मा मनोमयः । तेनैष पूर्णः । स वा

एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अ-
न्वयं पुरुषविधः । तस्य यजुरेवशिरः । ऋग्दक्षिणः
पक्षः । सामोत्तरः पक्षः । आदेश आत्मा । अ-
थर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भ-
वति ॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

यतो वाचो निवर्त्तन्ते । अप्राप्य मनसा सह ।
आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् । न विभेति कदाचने-
ति । तस्यैष एव शरीर आत्मा । यः पूर्वस्य ।
तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात् । अन्योऽन्तर आ-
त्मा विज्ञानमयः । तेनैष पूर्णः । स वा एष पु-
रुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अन्वयं पु-
रुषविधः । तस्य ऋद्धैव शिरः । ऋतं दक्षिणः प-
क्षः । सत्यमुत्तरः पक्षः । योग आत्मा । सहः पु-
च्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको भवति ॥

इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

विज्ञानं यच्च तनुते । कर्माणि । तनुतेऽपि
च । विज्ञानं देवाः सर्वे । ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते ।

विज्ञानं ब्रह्म चेद्देह । तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति ।
 शरीरे पाप्मनो हित्वा । सर्वान् कामान् सम-
 श्रुत इति । तस्यैष एव शारीर आत्मा । यः पू-
 र्वस्य । तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात् । अन्यो-
 ऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः । तेनैष पूर्णः । स वा
 एष पुरुषविध एव । तस्य पुरुषविधताम् । अ-
 न्वयं पुरुषविधः । तस्य प्रियमेव शिरः । मोदो
 दक्षिणः पक्षः । प्रमोद उत्तरः पक्षः । आनन्द
 आत्मा । ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा । तदप्येष श्लोको
 भवति ॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

असन्नेव स भवति । असब्रह्मेति वेद चेत् ।
 अस्ति ब्रह्मेति चेद्देह । सन्तमेनं ततो विदुरिति ।
 तस्यैष एव शारीर आत्मा । यः पूर्वस्य । अथा-
 तोऽनुप्रश्नाः । उताविद्वानमुं लोकं प्रेत्य । कश्च
 न गच्छति ३ । आहो विद्वानमुं लोकं प्रेत्य । क-
 श्चित्समश्रुता ३ उ । सोऽकामयत । बहुस्यां प्र-
 जायेयेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्ता । इ-
 दं सर्वमसृजत । यदिदं किञ्च । तत्सृष्ट्वा । तदे-

वानुगाविशत् । तदनुप्रविश्य । सच्च ल्यच्चाभवत् ।
 निरुक्तञ्चानिरुक्तञ्च । निलयनञ्चानिलयनञ्च ।
 विज्ञानञ्चाविज्ञानञ्च । सत्यञ्चानृतञ्च । सत्यम-
 भवत् । यदिदं किञ्च । तत्सत्यमित्याचक्षते । त-
 दप्येष श्लोको भवति ॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

असद्वा इदमय आसीत् । ततो वै सदजायत ।
 तदात्मानं स्वयमकुरुत । तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत
 इति । यद्वै तत्सुकृतम् । रसो वै सः । रसं
 ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति । को ह्येवान्या-
 त्कः प्राण्यात् । यदेष आकाश आनन्दी न स्यात् ।
 एष ह्येवानन्दयाति । यदा ह्येवैष एतस्मिन्न दृ-
 श्येऽनाख्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विदन्ते ।
 अथ सोऽभयं गतो भवति । यदा ह्येवैष एतस्-
 मिन्नुदरमन्तरं कुरुते । अथ तस्य भयं भवति ।
 तत्त्वेव भयं विदुषो मन्वानस्य । तदप्येष श्लोको
 भवति ॥

इति सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते । भीषोदेति सूर्यः ।
 भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च । सृत्युर्धावति पञ्चम इ-
 ति । सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति । युवा
 स्यात्साधुयुवाध्यायकः । आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः ।
 तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात् । स ए-
 को मानुष आनन्दः । ते ये शतं मानुषा आ-
 नन्दाः । स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः । श्रो-
 त्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वा-
 णामानन्दाः । स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः ।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं देवगन्ध-
 र्वाणामानन्दाः । स एकः पितॄणां चिरलोकलो-
 कानामानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते
 ये शतं पितॄणां चिरलोकानामानन्दाः । स एक
 अजानजानां देवानामानन्दः । श्रोत्रियस्य चा-
 कामहतस्य । ते ये शतमाजानजानां देवानामा-
 नन्दाः स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः । ये
 कर्मणा देवानपि येन्ति । श्रोत्रियस्य चाकामह-
 तस्य । ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः ॥

स एको देवानामानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकाम-
 हतस्य । ते ये शतं देवानामानन्दाः । स एक
 इन्द्रस्यानन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये
 शतमिन्द्रस्यानन्दाः । स एको बृहस्पतेरानन्दः ।
 श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य । ते ये शतं बृहस्पते-
 रानन्दाः । स एकः प्रजापतेरानन्दः । श्रोत्रियस्य
 चाकामहतस्य । ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः । स
 एको ब्रह्मण आनन्दः । श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य ।
 स यश्चायं पुरुषे । यश्चासावादित्ये । स एकः ।
 स य एवंवित् । अस्माल्लोकात्पेत्य । एतमन्नमय-
 मात्मानमुपसंक्रामति । एतं प्राणमयमात्मान-
 मुपसंक्रामति । एतं मनोमयमात्मानमुपसंक्रा-
 मति । एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसंक्रामति ।
 एतमानन्दमयमात्मानमुपसंक्रामति । तदप्येष
 श्लोको भवति ॥ इत्यष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

यतो वाचो निवर्त्तते । अप्राप्य मनसा सह ।
 आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् । न विभेति कुतश्चनेति ।
 एतत् ह वाव न तपति । किमहं साधु नाक-

रवम् । किमहं पापमकरवमिति । स य एवं वि-
द्वानेते आत्मानं स्पृणुते । उभे ह्येवैष एते आ-
त्मानं स्पृणुते । य एवं वेद । इत्युपनिषत् ॥

इति नवमोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

ब्रह्मविदिदमयमिदमेकविंशतिरन्नादन्नरस-
मयात्प्राणो व्यानोऽपान आकाशः पृथिवी पु-
च्छ षड्विंशतिः प्राणं यजुर्ऋक् सामादेशोऽ-
थर्वाङ्गिरसः पुच्छं द्वाविंशतिर्यतः श्रद्धर्तं सत्य
योगो महोऽष्टदशविज्ञानं प्रियं मोदः प्रमोद आ-
नन्दो ब्रह्मपुच्छं द्वाविंशतिरसन्नेवाथाष्टाविंश-
तिरसत्षोडश भीषाऽस्मान्मानुषो मनुष्यगन्ध-
र्वाणां देवगन्धर्वाणां पितॄणां चिरलोकलोकाना-
माजानजानां कर्मदेवानां येकस्मिन् देवानामि-
न्द्रस्य बृहस्पतेः प्रजापतेर्ब्रह्मणः स यश्च संक्राम-
त्येकपञ्चाशद्यतः कुतश्च नैतमेकादश नव ॥

सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं
करवावहै । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषा-
वहै ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ब्रह्मविद्य एवं वेदेत्युपनिषत् ॥

इति ब्रह्मानन्दबल्ली ॥ ॐ तत्सत् ॥ २ ॥

अथ ऋगुबल्ली प्रारभ्यते ॥ ३ ॥

हरिः ॐ ॥ सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु ।
सह वीर्यं करवावहै । तेजस्विनावधीतमस्तु मा
विद्विषावहै ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ऋगुर्वै वारुणिः । वरुणं पितरमुपससार । अ-
धीहि भगवो ब्रह्मेति । तस्मा एतत्प्रोवाच ।
अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति । तद्गो-
वाच । यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते । येन
जातानि जीवन्ति । यत्प्रयन्यभिसंविशन्ति । त-
द्विजिज्ञासस्व । तद्ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स
तपस्तप्त्वा । इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात् । अन्नाद्वाग्वा खल्वि-

मानिभूतानि जायंते । अन्नेन जातानि जीवन्ति
 अन्नं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद्विज्ञाय । पुनरेव
 वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो ब्रह्मेति
 तच्छ्रुत्वा । तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व । तपो
 ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्तप्त्वा ॥

इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात् । प्राणाद्धैव खल्वि-
 मानि भूतानि जायंते । प्राणेन जातानि जीव-
 ति । प्राणं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद्विज्ञाय ।
 पुनरेव वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो
 ब्रह्मेति । तच्छ्रुत्वा । तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व
 तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत ॥ स तपस्तप्त्वा ॥

इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात् । मनसो ह्येव खल्वि-
 मानि भूतानि जायंते । मनसा जातानि जी-
 वन्ति । मनः प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति । तद्विज्ञाय ।
 पुनरेव वरुणं पितरमुपससार । अधीहि भगवो

ब्रह्मेति । तथोवाच । तमसा ब्रह्म विजिज्ञास-
स्व । तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत । स तपस्त-
प्त्वा । इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात् । विज्ञानाद्देव
खल्विमानि भूतानि जायन्ते । विज्ञानेन जा-
तानि जीवन्ति । विज्ञानं प्रयन्यभिसंविशन्तीति
तद्विज्ञाय । पुनरेव वरुणं पितरमुपससार । अ-
धीहि भगवो ब्रह्मेति । तथोवाच । तमसा ब्रह्म
विजिज्ञासस्व । तपो ब्रह्मेति । स तपोऽतप्यत ।
स तपस्तप्त्वा ॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात् । आनन्दाद्देव
खल्विमानि भूतानि जायन्ते । आनन्देन जा-
तानि जीवन्ति । आनन्दं प्रयन्यभिसंविशन्तीति
सैषा भार्गवी वारुणी विद्या । परमेव्योमन् प्र-
तिष्ठिता । एवं वेद प्रतितिष्ठति । अन्नवानन्नादो
भवति । महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मेवर्च-
सेन । महान् कीर्त्या ॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

अन्नं न निन्द्यात् । तद्व्रतम् । प्राणो वा अ-

न्नम् । शरीरमन्नादम् । प्राणो शरीरं प्रतिष्ठितं ।
 शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः । तदेतदन्नमन्ने प्रति-
 स्थितं । स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं । वेद प्रति-
 तिष्ठति । अन्नवानन्नादो भवति । महान् भवति
 प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन । महान् कीर्त्या ॥

इति सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥

अन्नं न परिचक्षीत । तद्व्रतम् । आपो वा अ-
 न्नम् । ज्योतिरन्नादं । अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम् ।
 ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः । तदेतदन्नमन्ने प्रति-
 स्थितम् । स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रति-
 तिष्ठति । अन्नवानन्नादो भवति । महान् भवति
 प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन । महान् कीर्त्या ॥

इति अष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

अन्नं बहु कुर्वीत । तद्व्रतम् । पृथिवी वा अ-
 न्नम् । आकाशोऽन्नादः । पृथिव्यामाकाशः प्रति-
 स्थितः । आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता । तदेतदन्न-
 मन्ने प्रतिष्ठितम् । स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं
 वेद प्रतितिष्ठति । अन्नवानन्नादो भवति । म-

हान् भवति । प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन । महान्
कीर्त्या ॥ इति नवमोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

न कञ्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत । तन्नतम् । त-
स्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात् ।
अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते । एतद्वै मुखतो-
ऽन्नं राद्धम् । मुखतोऽस्मा अन्नं राद्धते । एतद्वै
मध्यतोऽन्नं राद्धम् । मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते ।
एतद्वा अन्ततोऽन्नं राद्धम् । अन्ततोऽस्मा अन्नं रा-
ध्यते ॥ १ ॥ य एवं वेद । क्षेम इति वाचि । यो-
गक्षेम इति प्राणापानयोः । कर्मेति हस्तयोः ।
गतिरिति पादयोः । विमुक्तिरिति पायौ । इति
मानुषीः समाज्ञाः । अथ दैवीः । तृप्तिरिति वृ-
ष्टौ । बलमिति विद्युति ॥ २ ॥ यश्च इति पशुषु ।
ज्योतिरिति नक्षत्रेषु । प्रजातिरमृतमानन्द इ-
त्युपस्थे । सर्वमित्याकाशे । तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत ।
प्रतिष्ठावान् भवति । तन्मह इत्युपासीत । म-
हान् भवति । तन्मन इत्युपासीत । मानवान्
भवति ॥ ३ ॥ तन्नम इत्युपासीत । नम्यन्तेऽस्मै

कामाः । तद्ब्रह्मेत्युपासीत । ब्रह्मवान् भवति ।
 तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत । पर्य्येणं म्रियंते
 द्विषन्तः सपत्नाः । परि येऽप्रिया भ्रातृव्याः । स
 यश्चयं पुरुषे । यश्चासावादित्ये । स एकः ॥ ४ ॥
 स य एवंवित् । अस्माँल्लोकात्प्रेत्य । एतमन्नमय
 मात्मानमुपसंक्रम्य । एतं प्राणमयमात्मानमुप-
 संक्रम्य । एतं मनोमयमात्मानमुपसंक्रम्य । एतं
 विज्ञानमयमात्मानमुपसंक्रम्य । एतमानन्दमय-
 मात्मानमुपसंक्रम्य । इस्माँल्लोकान्काम्यन्नीका-
 मरूप्यनुसञ्चरन् । एतत्सामगायन्नास्ते । हावु ३
 हा३ वु हा३ वु ॥ ५ ॥ अहमन्नमहमन्नमहमन्नम् ।
 अहमन्नादो२ ऽहमन्नादो२ ऽहमन्नादः । अहँश्श्लो-
 ककृदहँश्श्लोककृदहँश्श्लोककृत् । अहमस्मि प्र-
 थमजातृता३स्य । पूर्वं देवेभ्योऽमृतस्य ना३ भा-
 यि । यो मा ददाति स इदेव मा३ वाः । अह-
 मनूमनूमदन्तमा३द्भि । अहं विश्वं भुवनमभ्य-
 भवं३ सुवर्णज्योतीः । य एवं वेद । इत्युपनि-
 षत् ॥ ६ ॥

राध्यते विद्युति मानवान् भवत्येको हा ३ वु
य एवं वेदैकञ्च ॥ इति दशमोऽनुवाकः ॥ १० ॥

भृगुस्तस्मैयतो विशन्ति तद्विजिज्ञासस्व तच्च-
योदशान्नं प्राणं मनो विज्ञानमिति विज्ञाय तं
तपसा द्वादश द्वादशानन्द इति सैषादशान्नं न
निन्द्यात् प्राणः शरीरमन्नं न परिचक्षीतापोज्यो-
तिरन्नं बहु कुर्वीत पृथिव्यामाकाश एकादशै-
कादश । न कञ्चनैकषष्टिरेकानूविंशतिरेकानू
विंशतिः ॥

सह नाववतु । सह नौ भुनक्तु । सह वीर्यं
करवावहे । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषा-
वहे ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

भृगुरित्युपनिषत् ॥

इति भृगुब्रह्मी समाप्ता ॥ ३ ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः । शं नो भवत्वर्घ्यमा ।
शं न इन्द्रो बृहस्पतिः । शं नो विष्णुरुक्रमः ।
नमो ब्रह्मणे । नमस्ते वायो । त्वमेव प्रत्यक्षं ब्र-

ह्यासि । त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि । सत्यं
वदिष्यामि । तन्मामवतु । तद्वक्तारमवतु । अ-
वतु माम् । अवतु वक्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शा-
न्तिः शान्तिः ॥

इति तैत्तिरीयोपनिषत्सम्पूर्णा ॥ ७ ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

अथ ऋग्वेदोयैतरेयोपनि-
षत्प्रारम्भः ॥ ८ ॥

वाङ्मे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि प्र-
तिष्ठितमाविरावीर्म एधि । वेदस्य म आणीस्थः
श्रुतं मे मा प्रहासीरनेनाधीते नाऽहोरात्रान्सन्द-
धाम्यृतं वदिष्यामि । सत्यं वदिष्यामि । तन्मा-
मवतु । तद्वक्तारमवत्वतु मामवतु वक्तारमवतु
वक्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीन्नान्यत्किं-
चन मिषत् । ईक्षत लोकान्सृजा इति ॥ १ ॥

स इमाँल्लोकानसृजताम्भो मरीचैर्मरमापो-
ऽदोऽम्भः परेण दिवं द्यौः प्रतिष्ठाऽन्तरिक्षं मरी-
चयः । पृथिवी मरो या अधस्तात्ता आपः ॥ २ ॥

स ईक्षतेमे नु लोका लोकपालान्नु सृजा इति ।
सोऽङ्गा एव पुरुषं समुद्धृत्यामूर्क्यत् ॥ ३ ॥

तमभ्यतपत्तस्याभितप्तस्य मुखं निरभिद्यत य-
थाण्डं मुखाद्वाग्वाचोऽग्निर्नासिके निरभिद्येतां
नासिकाभ्यां प्राणः प्राणाद्वायुरक्षिणी निरभि-
द्येतामक्षीभ्याञ्चक्षुश्चक्षुष आदित्यः कर्णौ निर-
भिद्येतां कर्णाभ्यां श्रोत्रं श्रोत्राद्दिशस्त्वङ्गिरभि-
द्यतत्वचो लोमानि लोमभ्य ओषधिवनस्पतयो
हृदयं निरभिद्यत हृदयान्मनो मनसश्चन्द्रमा ना-
भिर्निरभिद्यत नाभ्या अपानोऽपानान्मृत्युः शिश्नं
निरभिद्यत शिश्नाद्रेतो रेतस आपः ॥ ४ ॥

इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

ता एता देवताः सृष्टा अस्मिन् महत्यर्णवे प्राप
तंस्तमशनायापिपासाभ्यामन्ववार्जत्ता एनमब्रुव-

न्नायतनं नः प्रजानीहि यस्मिन् प्रतिष्ठिता अ-
न्नमदामिति ॥ १ ॥

य
ताभ्यो गामानयत्ता अब्रुवन्न वै नोऽमूलमिति ।
ताभ्योऽखमानयत्ता अब्रुवन्न नोऽयमलमिति ॥ २ ॥

ताभ्यः पुरुषमानयत्ता अब्रुवन् सुकृतं बतेति
पुरुषो वाव सुकृतं । ता अब्रवीद्यथाऽऽयतनं प्र-
विशेति ॥ ३ ॥

अग्निर्वागभूत्वा मुखं प्राविशद्वायुः प्राणो भूत्वा
नासिके प्राविशदादित्यश्चक्षुर्भूत्वाऽक्षिणी प्रावि-
शद्दिशः श्रोत्रं भूत्वा कर्णौ प्राविशन्नोषधिवनस्प-
तयो लोमानि भूत्वा त्वचं प्राविशंश्चन्द्रमा मनो
भूत्वा हृदयं प्राविशन्मृत्युरपानो भूत्वा नाभिं
प्राविशदापो रेतो भूत्वा शिश्रुं प्राविशन् ॥ ४ ॥

तमशनायापिपासे अब्रूतामावाभ्यामभिप्रजा-
नीहीति । ते अब्रवीदेतास्वेव वां देवतास्वाभ-
जाम्येतासु भागिन्यौ करोमीति । तस्माद्यस्यै
कस्यै च देवतायै हविर्गृह्यते भागिन्यावेवास्या-
मशनायापिपासे भवतः ॥ ५ ॥

इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

स ईक्षतेमे नु लोकाश्च लोकपालाश्चान्नमेभ्यः
सृजा इति ॥ १ ॥ सोऽपोऽभ्यतपत् ताभ्योऽभि-
तेप्ताभ्यो मूर्तिरजायत । यावै सा मूर्तिरजायता-
ऽन्नं वै तत् ॥ २ ॥

तदेनदभिसृष्टं पराङ्मयजिघांसत् तद्वाचा जि-
घृक्षत्तन्नाशक्तोद्वाचाग्रहीतुम् । स यद्वैनद्वाचाऽग्र-
हैष्यदभिव्याहृत्यहैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ३ ॥ तत्प्रा-
णेनाजिघृक्षत् तन्नाशक्तोत्प्राणेन ग्रहीतुम् । स
यद्वैनत्प्राणेनाग्रहैष्यदभिप्राण्यहैवान्नमन्नप्स्यत् ॥
४ ॥ तच्चक्षुषाऽजिघृक्षत् तन्नाशक्तोच्चक्षुषा ग्रही-
तुम् । स यद्वैनच्चक्षुषाऽग्रहैष्यदृष्ट्वा हैवान्नमन्नप्-
स्यत् ॥ ५ ॥ तच्छ्रोत्रेणाजिघृक्षत् तन्नाशक्तोच्छ्रो-
त्रेण ग्रहीतुम् । स यद्वैनच्छ्रोत्रेणाग्रहैष्यच्छ्रुत्वा
हैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ६ ॥ तत्त्वचाऽजिघृक्षत् तन्ना-
शक्तोत्वचा ग्रहीतुम् । स यद्वैनत्त्वचाऽग्रहैष्यत्-
स्पृष्ट्वा हैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ७ ॥ तन्मनसाऽजिघृ-
क्षत् तन्नाशक्तोन्मनसा ग्रहीतुम् । स यद्वैनन्मन-
साऽग्रहैष्यद्वात्वा हैवान्नमन्नप्स्यत् ॥ ८ ॥ त-

च्छिन्नेनाजिघृक्षतन्नाशक्रोच्छिन्नेन ग्रहीतुम् । स
 यद्वैनच्छिन्नेनाग्रहैष्यद्विसृज्य हैवान्नमत्रपस्यत् ॥ ९ ॥
 तदपानेनाजिघृक्षत् तदावयत् सैषोऽन्नस्य ग्रहो-
 यद्वायुरन्नायुर्वा एष यद्वायुः ॥ १० ॥ स ईक्षत
 कथंन्विदं महते स्यादिति स ईक्षत कतरेण प्र-
 पद्या इति स ईक्षत यदि वाचाऽभिव्याहृतं यदि
 प्राणेनाभिप्राणितं यदि चक्षुषा दृष्टं यदि श्रोत्रेण
 श्रुतं यदि त्वचा स्पृष्टं यदि मनसा ध्यातं यद्य-
 पानेनाभ्यपानितं यदि शिम्नेन विसृष्टमथ कोह-
 ऽमिति ॥ ११ ॥ स एतमेव सीमानं विंदाय्यैतया
 द्वारा प्राप्रद्यत । सैषा विद्वतिर्नाम द्वास्तदेतन्ना-
 न्दनं तस्य त्रय आवसथास्त्रयः स्वप्ना अथमावस-
 थोऽयमावसथ इति ॥ १२ ॥ स जातो भूतान्य-
 भिव्यैख्यत् किमिहान्यं वावदिषदिति । स एत-
 मेव पुरुषं ब्रह्म ततममपश्यदिदमदर्शमिति ॥ १३ ॥

तस्मादिदं द्रो नामेदं द्रो हवै नाम तमिदं द्रं
 सन्तमिन्द्र इत्याचक्षते परोक्षेण परोक्षप्रिया इव

हि देवाः परोक्षप्रिया इव हि देवाः ॥ १४ ॥

इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

इत्येतरेये द्वितीयारण्यके चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

उपनिषत्सु प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

पुरुषे ह वा अयमादितो गर्भो भवति यदे-
तद्वेतस्तदेतत् सर्वेभ्योऽङ्गेभ्यस्तेजः सम्भूतमात्मन्ये-
वात्मानं विभर्ति तद्यदा स्त्रियां सिञ्चत्यथैनज्ज-
नयति तदस्य प्रथमं जन्म ॥ १ ॥

तत् स्त्रिया आत्मभूयं गच्छति यथा स्वमङ्गं
तथा तस्मादेनां न हिनस्ति साऽस्यैतमात्मानमत्र
गतं भावयति ॥ २ ॥

सा भावयित्री भावयितव्या भवति तं स्त्री
गर्भं विभर्ति सोऽग्र एव कुमारं जन्मनोऽग्रेऽधि-
भावयति स यत्कुमारं जन्मनोऽग्रेऽधिभावयत्या-
त्मानमेव ज्ञावयत्येषां लोकानां सन्तात्या एवं
सन्तता हीमे लोकास्तदस्य द्वितीयं जन्म ॥ ३ ॥

सोऽस्याऽयमात्मापुण्येभ्यः कर्मभ्यः प्रतिधी-
यतेऽथास्याऽयमितर आत्मा कृतकृत्यो वयोगतः

प्रैति स द्रुतः प्रयन्नेव पुनर्जायते तदस्य तृतीयं
जन्म तदुक्तमृषिणा ॥ ४ ॥

गर्भेणु सन्नन्वेषामवेदमहं देवानां जनिमानि-
विष्वा ॥ शतं मा पुर आयसीररक्षन्नधः श्येनो-
जवसा निरदीयमिति गर्भ एवैतच्छयानो वाम-
देव एवमुवाच ॥ ५ ॥

स एवं विद्वानस्माच्छरीरभेदादूर्ध्वं उत्क्रम्या-
मुष्मिन् स्वर्गे लोके सर्वान् कामानास्वाऽमृतः
समभवत् समभवत् ॥ ६ ॥

इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

इत्यैतरेयारण्यके पञ्चमीऽध्यायः ॥ ५ ॥

उपनिषत्सु द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

कोऽयमात्मेति वयमुपास्महे कतरःस आत्मा
येन वा रूपं पश्यति येन वा शब्दं शृणोति येन
वा गन्धानाजिघ्रति येन वा वाच्यं व्याकरोति
येन वा स्वादु चास्वादु च विजानाति ॥ १ ॥

यदेतद्बृहदयं मनश्चैतत् सज्ज्ञानमाज्ञानं वि-
ज्ञानं प्रज्ञानं मेधा दृष्टिर्धृतिर्मतिर्मनीषा जूतिः
स्मृतिः सङ्कल्पः क्रतुरसुः कामो वश इति सर्वाण्ये
वैतानि प्रज्ञानस्य नामधेयानि भवन्ति ॥ २ ॥

ब्रह्मैव इन्द्र एष प्रजापतिरेते सर्वे देवा इ-
मानि च पञ्च महाभूतानि पृथिवी वायुराकाश
आपो ज्योतीर्षीत्येतानीमानि च क्षुद्रमिश्राणीव
बीजानीतराणि चैतराणि चाण्डजानि च जारु-
जानि च खेदजानि चोद्भिज्जानि चाश्वाना गाव-
पुरुषा हस्तिनो यत्किञ्चिदं प्राणि जङ्गमं च पतत्रि
च यच्च स्या वरं सर्वं तत्प्रज्ञानेन प्रज्ञाने प्रति-
ष्ठितं प्रज्ञानेनो लोकः प्रज्ञा प्रतिष्ठा प्रज्ञानं
ब्रह्म ॥ ३ ॥ स एतेन प्रज्ञेनात्मनास्मात्लोकादुत्क-
स्यामुष्मिन् स्वर्गे लोके सर्वाङ्कामानास्वाऽमृतः
समभवत् समभवत् । इत्योम् ॥ ४ ॥

इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

इत्यैतरेयारण्यके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

उपनिषत्सु तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

वाङ्मे मनसि प्रतिष्ठिता मनो मे वाचि
 प्रतिष्ठितमाविरावीर्म एधि । वेदस्य म आणीस्थः
 श्रुतं मे मा प्रहासीरनेनाधीते नाऽहोरात्रान्सं-
 धाम्यृतं वदिष्यामि । सत्यं वदिष्यामि । तन्मास-
 वतु । तद्वक्तारमवत्वतु मामवतु वक्तारमवतु व-
 क्तारम् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

द्वत्यैतरेयोपनिषत्संपूर्णा ॥ ८ ॥

॥ ॐ तत्सत् ॥

अथसामवेदीयछान्दोग्योपनिषत्

ॐ आप्यायन्तु ममाङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः
 श्रोत्रमथो बलमिन्द्रियाणि च । सर्वाणि सर्व
 ब्रह्मोपनिषदं माहं ब्रह्म निराकुर्यां मा मा ब्रह्म
 निराकरोदनिराकरणमस्त्वनिराकरणं मेऽस्तु त-
 दात्मनि निरते य उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु
 ते मयि सन्तु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ मित्येतदक्षरमुद्गीयमुपासीतोमिति ह्यु-

ज्ञायति तस्योपव्याख्यानम् ॥ १ ॥ एषां भूतानां
 पृथिवी रसः पृथिव्या आपो रसोऽपामोषधयो
 रस ओषधीनां पुरुषो रसः पुरुषस्य वाग्रसो वाच
 ऋग्रस ऋचः साम रसः साम उद्गीथो रसः ॥ २ ॥
 स एष रसानां रसतमः परमः पारङ्गोऽष्टमो
 यदुद्गीथः ॥ ३ ॥ कतमा कतमर्कतमत्कतमत्सास
 कतमः कतम उद्गीथ इति विमृष्टं भवति ॥ ४ ॥
 वागेवर्क प्राणः समीमित्येतदक्षरमुद्गीथस्तद्वा ए-
 तन्मिथुनं यद्वाक् च प्राणश्चक् च साम च ॥ ५ ॥
 तदेतन्मिथुनमीमित्येतस्मिन्नक्षरे सृष्ट्यते यदा
 वै मिथुनौ समागच्छत आपयतो वै तावन्योन्यस्य
 कामम् ॥ ६ ॥ आपयिता ह वै कामानां भवति
 य एतदेवं विद्वानक्षरमुद्गीथमुपास्ते ॥ ७ ॥ तद्वा
 एतदनुज्ञाक्षरं यद्वि किञ्चानुजानात्योमित्येव त-
 दाहैषो एव ससृष्टिर्यदनुज्ञा समर्द्धयिता ह वै
 कामानां भवति य एतदेवं विद्वानक्षरमुद्गीथमु-
 पास्ते ॥ ८ ॥ तेनेयं त्रयी विद्या वर्त्तते ओमित्या
 श्रावयत्योमिति श्रुत्योमित्युद्गायत्येतस्यैवाक्षर-

स्याप्रचित्यै महिम्ना रसेन ॥ ६ ॥ तेनोभौ कुरुतो
यश्चैतदेवं वेद यश्च न वेद । नाना तु विद्या
चाविद्या च यदेव विव्यया करोति श्रद्धयोपनि-
षदा तदेव वीर्यवत्तरं भवतीति खल्वेतस्यैवा-
क्षरस्योपव्याख्यानं भवति ॥ १० ॥

तृतीयस्य प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

देवासुरा ह वै यत्र संयेतिरे उभये प्राजाप-
त्यास्तद्ध देवा उद्गीथमाजहुरनेनैनानभिभविष्याम
इति ॥ १ ॥ ते ह नासिक्यं प्राणमुद्गीथमुपासा-
ञ्चक्रिरे तत् हासुराः पाप्मना विविधुस्तस्मात्ते
नोभयं जिघ्रति सुरभि च दुर्गन्धि च पाप्मना
ह्येष विद्धः ॥ २ ॥ अथ ह वाचमुद्गीथमुपासाञ्च-
क्रिरेतात् हासुराः पाप्मना विविधुस्तस्मात्तयोभयं
वदति सत्यञ्चानृतं च पाप्मना ह्येषा विद्धा ॥ ३ ॥
अथ ह चक्षुरुद्गीथमुपासाञ्चक्रिरे तद्वासुराः पाप्म-
ना विविधुस्तस्मात्तेनोभयं पश्यति दर्शनीयं चा-
दर्शनीयं च पाप्मना ह्येतद्विद्धम् ॥ ४ ॥ अथ ह
श्रोत्रमुद्गीथमुपासाञ्चक्रिरे तद्वासुराः पाप्मना

विविधुस्तस्मात्तेनोभयं शृणोति श्रवणीयश्चाश्रव-
 णीयञ्च पाप्मना ह्येतद्विद्वम् ॥ ५ ॥ अथ ह मन
 उद्गीथमुपासाञ्चक्रिरे तद्वासुराः पाप्मना विवि-
 धुस्तस्मात्तेनोभयं सङ्कल्पयते सङ्कल्पनीयञ्चास-
 ङ्गम्बनीयञ्च पाप्मना ह्येतद्विद्वम् ॥ ६ ॥ अथ ह
 य एवायं मुख्यः प्राणस्तमुद्गीथमुपासाञ्चक्रिरे
 तं हासुराः कृत्वा विदध्वंसुर्यथाश्मानमाखणमृत्वा
 विध्वंसेत ॥ ७ ॥ एवं यथाश्मानमाखणमृत्वा
 विध्वंसत एव हैव स विध्वंसते य एवंविदि
 पापं कामयते यश्चैनमभिदास्ति स एषोऽश्माखणः
 ॥ ८ ॥ नैवैतेन सुरभि न दुर्गन्धि विजानात्यप-
 हतपाप्मा ह्येष तेन यदश्नाति यत्पिबति तेनेत
 रान् प्राणानवत्येतमु एवान्ततोऽवित्त्वोत्क्रामति
 व्याददात्यिवान्तत इति ॥ ९ ॥ तं हाङ्गिरा उद्गी-
 थमुपासाञ्चक्रे एतमु एवाङ्गिरसं मन्यन्तेऽङ्गानां
 यद्रसः ॥ १० ॥ तेन तं ह बृहस्पतिरुद्गीथमुपासा-
 ञ्चक्र एतमु एवं बृहस्पतिं मन्यन्ते वाग्धिबृहती
 तस्या एष पतिः ॥ ११ ॥ तेन तं हाधास्य उद्गी-

यमुपासाञ्चक्र एतमु एवायास्यं मन्यन्त आस्या-
द्यदयते ॥ १२ ॥ तेन तच्छ्रुत्वा बको दाल्भ्यो वि-
दाञ्चकार । स ह नैमिषीयानामुद्गाता बभूव स
ह स्मैभ्यः कामानागायति ॥ १३ ॥ आगाता ह
वै कामानां भवति य एतदेवं विद्वानक्षरमुद्गी-
थमुपास्त इत्यध्यात्मम् ॥ १४ ॥

तृतीयस्य द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

अथाधिदैवतं य एवासौ तपति तमुद्गीथमुपा-
सीतोद्यन्वा एष प्रजाभ्य उद्गायति उद्यच्छ्रुत्वा मो-
यमपहन्यपहन्ता ह वै भयस्य तमसो भवति य
एवं वेद ॥ १ ॥ समान उ एवायञ्चासौ चोष्णो-
ऽयमुष्णोऽमौ खर इतीममाचक्षते खर इति
प्रत्याखर इत्यमुं तस्माद्वा एतमिमममुच्चोद्गीथमु-
पासीत ॥ २ ॥ खलु व्यानमेवोद्गीथमुपासी यद्वै
प्राणिति स प्राणो यदपानिति सोऽपानोऽथ यः
प्राणापानयोः सन्धिः सव्यानो योव्यानः सावाक्
तस्मादप्राणन्नपानन्वाचमभिव्याहरति ॥ ३ ॥
या वाक्सर्तस्मादप्राणन्नपानन्नृचमभिव्याहरति

यत्तत्सामतस्मादप्राणन्ननपानन् साम गायति
 यत्सामस उद्गीथस्तस्मादप्राणन्ननपानन्नुद्गायति
 ॥ ४ ॥ अतो यान्यन्यानि वीर्य्यवन्ति कर्माणि
 यथाग्नेर्मन्यनमाजेः सरणं दृढस्य धनुष आयम-
 नमप्राणन्नन्स्तानि करोत्येतस्य हेतोर्व्यानमेवो-
 द्गीथमुपासीत ॥ ५ ॥ अथ खलूद्गीथाक्षराण्युपासी-
 तोद्गीथ इति प्राण एवोत्प्राणेन ह्युत्तिष्ठतिवाग्गी-
 र्वाचो ह गिर इत्याचक्षतेऽन्नथमन्ने हीदऽसर्वं
 स्थितम् ॥ ६ ॥ द्यौरेवोदन्तरिक्षं गीः पृथिवी
 यमादित्य एवोद्वायुर्गीरग्निस्थः सामवेद एवो-
 द्यजुर्वेदो गीः ऋग्वेदस्थं दुग्धेऽस्मै वाग्दोहं यो
 वाचोदोहोऽन्नवानन्नादोभवति य एतान्येवं वि-
 द्वानुद्गीथाक्षराण्युपास्त उद्गीथ इति ॥ ७ ॥ अथ
 खल्वाशीःसमृद्धिरुपसरणानीत्युपासीत येनसाम्ना
 स्तोष्यन् स्यात्तत्सामोपधावेत् ॥ ८ ॥ यस्यामृचि
 तामृचं यदार्षेयं तमृषिं यां देवतामभिष्टोष्यन्
 स्यात्तां देवतामुपधावेत् ॥ ९ ॥ येन छन्दसा स्तो-
 ष्यन् स्यात्तच्छन्द उपधावेद्येन स्तोमेन स्तोष्यमाणः

स्यात् तथ स्तोममुपधावेत् ॥ १० ॥ यां दिशम-
भिष्टोष्यन् स्यात्तांदिशमुपधावेत् ॥ ११ ॥ आ-
त्मानमन्तत उपसृत्य स्तुवीत कामं ध्यायन्नप्रमत्तो
ऽभ्यासो ह यदस्मै स कामः समृद्धयेत यत्कामः
स्तुवीतेति ॥ १२ ॥

तृतीयस्य तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

ॐ मिल्येतदक्षरमुद्गीथमुपासीतोमिति ह्यु-
द्गायति तस्योपव्याख्यानम् ॥ १ ॥ देवा वै मृत्यो-
र्विम्यतस्त्रयो विद्यां प्राविशस्ते कन्दोभिरच्छाद
यन्यदेभिरच्छादयस्ते कन्दसां कन्दस्त्वम् ॥ २ ॥
तानु तत्र मृत्युर्यथा मत्स्यमुदके परिपश्येदेवं
पर्यपश्यदृचि साम्नि यजुषि ते नु वित्वोर्ध्वा
ऋचः साम्नो यजुषः स्वरमेव प्राविशन् ॥ ३ ॥ यदा
वा ऋचमाप्नोत्योमित्येवातिस्वरत्येव सामैवं
यजुरेष उस्वरो यदेतदक्षरमेतदमृतमभयंतत्प्र-
विश्य देवा अमृता अभया अभवन् ॥ ४ ॥ स य
एतदेवं विद्वानक्षरं प्रणौत्येतदेवाक्षरं स्वरममृ-
तमभयं प्रविशति तत्प्रविश्य यदमृता देवास्तद-

मृतो भवति ॥५॥ तृतीयस्य चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ खलु य उद्गीथः स प्रणवो यः प्रणवः स
उद्गीथयद्वत्यसौ वा आदित्य उद्गीथ एष प्रणव
ॐमिति ह्येष खरन्नेति ॥ १ ॥ एतमु एवाहम-
भ्यगासिषं तस्मान्मम त्वमेकोऽसीति ह कौषी-
तकिः पुत्रमुवाच रश्मीं स्त्वं पर्यावर्त्तयाद्वहवो
वैते भविष्यन्तीत्यधिदैवतम् ॥ २ ॥ अथाध्यात्मं
य एवायं मुख्यः प्राणस्तमुद्गीथमुपासीतोमिति
ह्येष खरन्नेति ॥ ३ ॥ एतमु एवाहमभ्यगासिषं
तस्मान्मम त्वमेकोऽसीति ह कौषीतकिः पुत्र-
मुवाच प्राणां स्त्वं भूमानमभिगायताद्वहवो वै
मे भविष्यन्तीति ॥ ४ ॥ अथ खलु य उद्गीथः स
प्रणवो यः प्रणवः स उद्गीथइति होतृषदनाद्वैवा-
पि दुरुद्गीथमनुसमाहरतीत्यनुसमाहरतीति५॥

तृतीयस्य पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

द्वयमेवर्गग्निः साम तदेतदेतस्यामृच्यध्यूढं
साम तस्मादृच्यध्यूढं साम नीयते द्वयमेव साऽ-
ग्निरमस्तत्साम ॥ १ ॥ अन्तरिक्षमेवर्वायुः साम

तदेतदेतस्यामृच्यधूढं साम तस्मादृच्यधूढं साम
 गीयतेऽन्तरिक्षमेव सा वायुरमस्तत्साम ॥ २ ॥
 द्यौरेवर्गादित्यः साम तदेतदेतस्यामृच्यधूढं
 साम तस्मादृच्यधूढं साम गीयते द्यौरेव सा-
 ऽदित्योऽमस्तत्साम ॥ ३ ॥ नक्षत्राण्येर्वक् च-
 न्द्रमाः साम तदेतदेतस्यामृच्यधूढं साम तस्मा-
 दृच्यधूढं साम गीयते नक्षत्राण्येव सा चन्द्रमा
 अमस्तत्साम ॥ ४ ॥ अथ यदेतदादित्यस्य शुक्लं
 भाः सैवर्ग्य यन्नीलं परः कृष्णं तत्साम तदेतदे-
 तस्यामृच्यधूढं साम तस्मादृच्यधूढं साम गी-
 यते ॥ ५ ॥ अथ यदेवैतदादित्यस्य शुक्लं भाः सैव
 साऽथ यन्नीलं परः कृष्णं तदमस्तत्सामाथ य ए-
 षोऽन्दरादित्ये हिरण्यमयः पुरुषो दृश्यते हिरण्य-
 श्मश्रुर्हिरण्यकेश आप्रणखात्सर्व्व एव सुवर्णः ॥ ६ ॥
 तस्य यथा कप्यासं पुंडरीकमेवमक्षिणी तस्योदिति
 नाम स एष सर्व्वेभ्यः पाप्मभ्य उदित उदेति
 ह वै सर्व्वेभ्यः पाप्मभ्यो य एवं वेद ॥ ७ ॥ तस्य-
 कंच साम च गेणौ तस्मादुद्गीथस्तस्मात्त्वेवोद्गातै-

तस्यहि गाता स एष ये चामुष्मात्पराञ्चोलोका
स्तेषां चेष्टे देव कामानां चेत्यधिदैवतम् ॥ ८ ॥

तृतीयस्य षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

अथाध्यात्मं वागेवक् प्राणः साम तदेतदे-
तस्यामृच्यध्यूढं साम तस्मादृच्यध्यूढं साम गी-
यते वागेव सा प्राणोऽमस्तत्साम ॥ १ ॥ चक्षुरेव-
गात्मा साम तदेतदेतस्यामृच्यध्यूढं साम त-
स्मादृच्यध्यूढं साम गीयते चक्षुरेव साऽऽत्माऽ-
मस्तत्साम ॥ २ ॥ श्रोत्रमेवङ्मनः साम तदेतदे-
तस्यामृच्यध्यूढं साम तस्मादृच्यध्यूढं साम गी-
यते श्रोत्रमेव सा मनोऽमस्तत्साम ॥ ३ ॥ अथ
यदेतदक्ष्णः शुक्लं भा सैवर्गय यन्नीलं परः कृष्णं
तत्साम तदेतदेतस्यामृच्यध्यूढं साम तस्मादृच्य-
ध्यूढं साम गीयते अथ यदेवैतदक्ष्णः शुक्लं भाः
सैव साऽथ यन्नील परः कृष्णं तदमस्तत्साम ॥ ४ ॥
अथ य एषोऽन्तरक्षिणि पुरुषो दृश्यते सैवर्तत्साम
तदुक्तं तद्यजुस्तद्ब्रह्म तस्यैतस्य तदेव रूपं यदमुष्य
रूपं यावमुष्य गेषाँ तौ गेषाँ यन्नाम तन्नाम ॥ ५ ॥

स एष ये चैतस्मादर्वाञ्चो लोकास्तेषां चेष्टे मनु-
 ष्यकामानाञ्चेति तद्य द्रुमे वीणायां गायन्त्ये तं ते
 गायन्ति तस्मात्ते धनसनयः ॥ ६ ॥ अथ य एत-
 देवं विद्वान् साम गायत्युभौ स गायति सोऽमुनैव
 स एष ये चामुष्मात्पराञ्चो लोकास्ताऽश्वाप्नोति
 देवकामाऽश्च ॥ ७ ॥ अथानेनैव ये चैतस्मादर्वा-
 ञ्चो लोकास्ताऽश्वाप्नोति मनुष्यकामाऽश्च तस्माद्
 हैवंविदुद्गाता ब्रूयात् ॥ ८ ॥ कं ते काममागा-
 यानीत्येष ह्येव कामागानस्येष्टे य एवं विद्वान्
 साम गायति साम गायति ॥ ९ ॥

तृतीयस्य सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

त्रयो होद्गीथे कुशला बभूवुः शिलकः शा-
 लावत्यश्चैकितायनो दाल्भ्यः प्रवाहणो जैवलि
 रिति ते होचुरुद्गीथेवै कुशलाः स्मो हन्तोद्गीथे
 कथां वदाम इति ॥ १ ॥ तथेति ह समुपविविशुः
 स ह प्रवाहणो जैवलिरुवाच भगवन्तावग्रे वदतां
 ब्राह्मणयोर्वदतोर्वाचः श्रोष्यामीति ॥ २ ॥ स ह
 शिलकः शालावत्यश्चैकितायनं दाल्भ्यमुवाच

हन्त त्वा पृच्छानीनि पृच्छेति होवाच ॥३॥ का
 साम्नी गतिरिति स्वर इति होवाच स्वरस्य का
 गतिरिति प्राण इति होवाच प्राणस्य का गति-
 रित्यन्नमिति होवाचान्नस्य का गतिरित्याप इति
 होवाच ॥४॥ अप्रां का गतिरित्यसौ लोक इति
 होवाच अमुष्य लोकस्य कागतिरिति न स्वर्गं
 लोकमतिनयेदिति होवाच स्वर्गं वयं लोकं सा-
 माभिसंस्थापयामः स्वर्गसंस्तावंहि सामेति ५॥
 तंह शिलकः शालावत्यश्चैकितायनं दाल्भ्यमुवा-
 चाप्रतिष्ठितं वैकिल ते दाल्भ्य साम यस्त्वेतर्हि
 ब्रूयान्मूर्धा ते विपतिष्यतीति मूर्धा ते विपतेदिति
 ॥ ६ ॥ हन्ताहमेतद्भगवत्तो वेदानीति विद्भीति
 होवाचामुष्य लोकस्य का गतिरित्ययं लोक इति
 होवाच अस्य लोकस्य का गतिरिति न प्रतिष्ठां
 लोकमतिनयेदिति होवाच प्रतिष्ठा वयं लोकं
 सामाभिसंस्थापयामः प्रतिष्ठासं स्तावंहि
 सामेति ॥ ७ ॥ तंह प्रवाहणो जैवलिरुवाचा-
 न्तवद्वै किल ते शालावत्य साम यस्त्वेतर्हि ब्रूया

न्मूर्धांते विपतिष्यतीति मूर्धां ते विपतेदिति
हन्ताहमेतद्भगवन्तो वेदानीति विद्भी होवाच ॥ ८ ॥

तृतीयस्याष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

सस्य लोकस्य का गतिरित्याकाश इति हो-
वाच सर्वाणि व वा इमानि भूतान्याकाशादेव
समुत्पद्यन्त आकाशं प्रत्यस्तं यन्त्याकाशा ह्येवैभ्यो
ज्यायानाकाश परायणम् ॥ १ ॥ सः एष परो-
वरीयानुद्गीयः स एषोऽनन्तः परोवरीयो हास्य
भवति परोवरीयसो ह लोकान जयति य एत-
देवं विद्वान् परोवरीयाँसमुद्गीयमुपास्ते ॥ २ ॥
तँ हैतमतिधन्वा शौनक उदरशाण्डिल्यायोक्-
त्वोवाच यावत्त एनं प्रजायामुद्गीथं वेदिष्यन्ते
परोवरीयो हैभ्यस्तावदस्मिँल्लोके जीवनं भवि-
ष्यति ॥ ३ ॥ तथामुष्मिँल्लोके लोक इति स य
एतमेवं विद्वानुपास्ते परोवरीय एव हास्यास्मिँ-
ल्लोके जीवनं भवति तथामुष्मिँल्लोके लोक इति
लोके लोक इति ॥ ४ ॥

तृतीयस्य नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

मटचीहतेषु कुरुष्वाटिक्या सह जाययोष-
 स्तिर्ह चाक्रायण इभ्यग्रामे प्रद्राणक उवास ॥ १ ॥
 स हेभ्यं कुल्माषान् खादन्तं विभिन्ने त^एहोवाच ।
 मेतोऽन्ये विद्यन्ते यच्च ये म इम उपनिहिता
 इति ॥ २ ॥ एतेषां मे देहीति होवाच तानस्मै
 प्रददौ हन्तानुपानमित्युच्छिष्टं वै मे पीत^एस्या-
 दिति होवाच ॥ ३ ॥ न खिदैतेऽप्युच्छिष्टा इति
 न वा अजीविष्यमिमा न खादन्निति होवाच
 कामो म उदपानमिति ॥ ४ ॥ स ह खादित्वा-
 ऽतिशेषान् जायाया आजहार साय एव सुभिक्षा
 बभूव तान् प्रतिगृह्य निदधौ ॥ ५ ॥ स ह प्रातः
 सञ्चिहान उवाच यद्वताऽन्नस्य लभेमहि लभेमहि
 धनमात्रा^ए राजाऽसौ यक्ष्यते समा सर्वैरात्विज्यै-
 र्वृणीतेति ॥ ६ ॥ तं जायोवाच हन्त प्रत इम
 एव कुल्माषा इति तान् खादित्वाऽमुं यज्ञं वि-
 ततमेयाय ॥ ७ ॥ तत्रोद्गातृनास्तावे स्तोध्यमाणा
 नुपोपविवेश स ह प्रस्तोतारमुवाच ॥ ८ ॥ प्र-
 स्तोतर्या देवता प्रस्तावमन्वायता ताञ्चेदविद्वान्

प्रस्तोष्यसि मूर्ध्ना ते विपतिष्यतीति ॥ ९ ॥ एव-
मेवोद्गातारमुवाचोद्गातर्या देवतोद्गीथमन्वायत्ता
ताञ्चेदविद्वानुद्गास्यसि मूर्ध्ना ते विपतिष्यतीति
॥ १० ॥ एवमेव प्रतिहर्त्तारमुवाच प्रतिहर्तर्या
देवता प्रतिहारमन्वायत्ता ताञ्चेद विद्वान् प्रति-
हरिष्यसि मूर्ध्ना ते विपतिष्यतीति ते ह समार
तास्तूष्णीमासाञ्चक्रिरे ॥ ११ ॥ तृतीयस्य दशमः
खण्डः ॥ १० ॥

अथ हैनं यजमान उवाच भगवन्तं वा अहं
विविदिषाणीत्युषस्तिरस्मि चाक्रायण इति हो-
वाच ॥ १ ॥ स होवाच भगवन्तं वा अहमेभिः
सर्वैरार्विज्यैः पर्य्यैशिषं भगवतो वा अहमविद्या-
न्यानृषि ॥ २ ॥ भगवाँस्त्वैव मे सर्वैरार्विज्यै-
रिति तथेत्यथ तच्चेत एव समतिसृष्टाः स्तुवतां
यावत्त्वेभ्यो धनं दद्यास्तावन्मम दद्या इति त-
थेति च यजमान उवाच ॥ ३ ॥ अथ हैनं प्रस्ती
तोपससाद् प्रस्तोतर्या देवता प्रस्तावमन्वायत्ता
ताञ्चेदविद्वान्प्रस्तोष्यसि मूर्ध्ना ते विपतिष्यतीति

मा भगवोनवाचत्कतमा सा देवतेति ॥४॥ प्राण
 इति होवाच सर्वाणि ह वा इमानि भूतानि
 प्राणमेवाभिसंविशन्ति प्राणमभ्युज्जिहते सैषा
 देवता प्रस्तावमन्वायत्ता ताञ्चेदविद्वान्प्रास्तोष्यो
 मूर्धांते व्यपतिष्यत्तथोक्तस्य मयेति ॥५॥ अथ हैनमु
 द्गातोपससादोद्गातर्या देवतोद्गीशमन्वायत्ता
 ताञ्चेदविद्वानुद्गास्यसि मूर्धांते विपतिष्यतीति
 मा भगवानवोचत्कतमा सा देवतेति ॥ ६ ॥

आदित्य इति होवाच सर्वाणि ह वा इमानि भू-
 तान्यादित्यमुच्चैः सन्तं गायन्ति सैषा देवतोद्गी-
 शमन्वायत्ता ताञ्चेदविद्वानुद्गास्योमूर्धांतेव्यपति
 ष्यत्तथोक्तस्य मयेति ॥ ७ ॥ अथ हैनं प्रतिहर्त्तोप-
 ससाद प्रतिहर्त्तर्या देवता प्रतिहारमन्वायत्ता
 ताञ्चेदविद्वान् प्रतिहरिष्यसि मूर्धांते विपतिष्य
 तीतिमा भगवानवोचत्कतमा सा देवतेति ॥८॥

अन्नमिति होवाच सर्वाणि ह वा इमानि भूता-
 न्यन्नमेव प्रतिहरमाणानि जीवन्ति सैषा देवता
 प्रतिहारमन्वायत्ता ताञ्चेदविद्वान् प्रत्यहरिष्यो

मूर्धा ते व्यपतिष्यत्तथोक्तस्य मयेति तथोक्तस्य म-
येति ॥६॥ तृतीयस्य एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

अथातः शौव उद्गीथस्तद्वक्त्रो दाल्भ्यो
ग्लावो वा मैत्रेयः स्वाध्यायमुद्व्राज ॥१॥ तस्मै
श्वान श्वेतः प्रादुर्बभूव तमन्ये श्वान उपसमेत्यो-
चुरन्नं नो भगवानागायत्वशनायाम वा इति
॥ २ ॥ तान् होवाचेहैवमाप्रातरुपसमीयातेति
तद्वक्त्रो दाल्भ्यो ग्लावो वा मैत्रेयः प्रतिपाल-
याञ्चकार ॥ ३ ॥ ते ह यथैवेदं बहिष्यवमानेन
स्त्रोष्यमाणाः स॒र॒ग्धाः सर्प॑न्तीत्येव माससृपुस्तेह
समुपविश्य हिचक्रुः ॥ ४ ॥ ओ३मदा३मो३पिवा
३मो३देवो वरुणः प्रजापतिः सवितारऽन्नमिहार
ऽहरदन्नपतेऽन्नमिहा हराऽऽहरो ३ मिति ॥५॥

द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

अयं वाव लोकोहा उकारो वायुर्हा इकार
श्चन्द्रमा अथकार आत्महकारोऽग्निरीकारः ॥
१ ॥ आदित्य ऊकारो निहव एकारो विश्वेदेवा
औहो इकारः प्रजापतिर्हिङ्कारः प्राणः खरोऽन्नं

यावाग्विराट् ॥२॥ अनिरुक्तस्त्रयोदशस्तोभः सञ्च-
रो हुंकारः ॥ ३ ॥ दुग्धेऽस्मै वाग्दोहं योवाचो
दोहोऽन्नवानन्नादो भवति य एतामेव सास्त्रामु-
पनिषदं वेदोपनिषदं वेद इति ॥ ४ ॥ तृतीयस्य
त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

इति छान्दोग्योपनिषद्ब्राह्मणे प्रथमः प्रपाठकः
समाप्तः ॥ १ ॥

ॐ समस्तस्य खलु साम्न उपासनं साधु य-
त्खलु साधु तत्सामेत्याचक्षते यदसाधु तदसामे-
ति ॥ १ ॥ तदुताप्यहुः साम्नै नमुपागादिति सा-
धुनै नमुपागादित्येव तदाहुरसाम्नै नमुपागादित्य
साधुनै नमुपागादित्येव तदाहुः ॥ २ ॥ अथोता-
प्याहुः साम नो बतेति यत्साधु भवति साधु
बतेत्येव तदाहुरसामनो बतेति यदसाधु भवत्य-
साधु बतेत्येव तदाहुः ॥ ३ ॥ स य एतदेवं वि-
द्वान् साधु सामेत्युपास्तेऽभ्याशो ह यदेन साधवो
धर्मा आ च गच्छेयुरप च नमेयुः ॥ ४ ॥

इति चतुर्थस्य प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

लोकेषु पञ्चविधं सामोपासीत पृथिवी
 हिङ्कारोऽग्निः प्रस्तावोऽन्तरिक्षमुद्गीथ आदि-
 त्यः प्रतिहारो द्यौर्निधनमित्यूर्ध्वेषु ॥ १ ॥ अथा
 वृत्तेषु द्यौर्हिङ्कार आदित्यः प्रस्तावोऽन्तरिक्ष-
 मुद्गीथोऽग्निः प्रतिहार पृथिवी निधनम् ॥ २ ॥
 कल्पन्ते हास्मै लोका ऊर्ध्वाश्चावृत्ताङ्ग य एतदेवं
 विद्वांस्लोकेषु पञ्चनिधं सामोपास्ते ॥ ३ ॥

चतुर्थस्य द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

वृष्टौ पञ्चविधं सामोपासीत पुरो वातो हि-
 ङ्कारो मेघोजायते स प्रस्तावो वर्षति स उद्गीथो
 विद्योतते स्तनयति स प्रतिहारः ॥ १ ॥ उद्गृह्णाति
 तन्निधनं वर्षति हास्मै वर्षयति ह य एतदेवं
 विद्वान् वृष्टौ पञ्चविधं सामोपास्ते ॥ २ ॥

इति चतुर्थस्य तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

सर्वास्वप्सु पञ्चविधं सामोपासीत मेघो यत्
 सम्प्लवते सहिङ्कारो यद्वर्षति स प्रस्तावो याः प्राच्यः
 स्यन्दन्ते स उद्गीथो या प्रतीच्यः स प्रतिहारः

समुद्रो निधनम् ॥ १ ॥ न हाप्सु त्रैत्यप्सुमान् भ-
वति य एतदेवं विद्वान् सर्वास्यप्सु पञ्चविधं
सामोपास्ते ॥ २ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

ऋतुषु पञ्चविधं सामोपासीत वसन्तो हि-
ङ्कारो ग्रीष्मः प्रस्तावो वर्षा उद्गीथः शरत्प्रति-
हारो हेमन्तो निधनम् ॥ १ ॥ कल्पन्ते हास्मा ऋत-
वऋतुमान्भवति य एतदेवं विद्वान्ऋतुषु पञ्चवि-
धं सामोपास्ते ॥ २ ॥ इति पंचमः खण्डः ॥ ५ ॥

पशुषु पञ्चविधं सामोपासीताजा हिङ्कारो-
ऽयः प्रस्तावो गाव उद्गीथोऽश्वाः प्रतिहारः
पुरुषो निधनम् ॥ १ ॥ भवन्ति हास्य पशवः प्र-
शुमान् भवति य एतदेवं विद्वान् पशुषु पञ्चवि-
धं सामोपास्ते ॥ २ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

प्राणेषु पञ्चविधं परोवरीयः सामोपासीत
प्राणो हिङ्कारो वाक्प्रस्तावश्चक्षुर्दुद्गीथः श्रोत्रं प्र-
तिहारो मनो निधनं परोवरीयात् सि वैतानि
॥ १ ॥ परोवरीयो हास्य भवति परोवरीयसो ह
लोकाश्चयति य एतदेवं विद्वान् प्राणेषु पञ्चविधं

परोवरीयः सामोपास्त इति तु पञ्चविधस्य ॥२॥

इति चतुर्थस्य सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

अथ सप्तविधस्य वाचि सप्तविधं सामोपा-
सीत यत्किञ्च वाचोहुं ३ इति स हिङ्कारो य-
त्येति संप्रस्तावो यदेति स आदिः ॥१॥ यदुदिति
स उद्गीथो यत्प्रतीति स प्रतिहारो यदुपेति स
उपद्रवो यन्नीति तन्निधनं ॥ २ ॥ दुग्धेऽस्मै वा-
ग्दोहं यो वाचो दोहोऽन्नवानन्नादो भवति य
एतदेवं विद्वान्वाचि सप्तविधं सामोपास्ते ॥३॥

इति अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

अथ खल्वमुमादित्यं सप्तविधं सामोपासीत
सर्वदा समस्तेन साम मां प्रति मां प्रतीति सर्वेण
समस्तेन साम ॥ १ ॥ तस्मिन्निमानि सर्वाणि
भूतान्यन्वायत्तानीति विद्यात्तस्य यत्पुरोदयात्स
हिङ्कारस्तदस्य पशवोऽन्वायत्तास्तस्मात्ते हिङ्कुर्व-
न्ति हिंकारभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ २ ॥ अथ
यत्प्रथमोदिते स प्रस्तावस्तदस्य मनुष्या अन्वाय-
त्तास्तस्मात्ते प्रस्तुतिकामाः प्रशंसाकामाः प्र-

स्तावभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ३ ॥ अथ यत्सङ्ग
 ववेलायाः स आदिस्तदस्य वयाःस्यन्वायत्तानि
 तस्मात्तान्यन्तरिक्षेऽनारम्बणान्यादायात्मानं प-
 रिपतगत्यादिभाजीनि ह्येतस्य साम्नः ॥ ४ ॥ अथ
 यत्सम्प्रति मध्यन्दिने स उद्गीयस्तदस्य देवा
 अन्वायत्तास्तस्मात्ते सत्तमाः प्रजापत्यानामुद्गी-
 यभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ५ ॥ अथ यदूर्ध्वं
 मध्यन्दिनात्प्रागपराह्लात्सप्रतिहारस्तदस्य गर्भा
 अन्वायत्तास्तस्मात्ते प्रतिहृता नावपद्यन्ते प्रति-
 हारभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ६ ॥ अथ यदूर्ध्वम
 पराह्लात्प्रागस्तमयात्स उपद्रवस्तदस्याख्या अन्वा-
 यत्तास्तस्मात्ते पुरुषं दृष्ट्वा कक्षं पृथग्भूमित्युपद्र-
 वन्त्युपद्रवभाजिनो ह्येतस्य साम्नः ॥ ७ ॥ अथ
 यत्प्रथमास्तमिते तन्निधनं तदस्य पितरोऽन्वाय-
 तास्तस्मात्तान्निदधति निधनभाजिनो ह्येतस्य
 साम्न एवं खल्वमुमादित्यः सप्तविधः सामो-
 पास्ते ॥ ८ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

अथ खल्व्वात्मसम्मितमतिमृत्यु सप्तविधः

सामोपासीत हिङ्गार इति त्र्यक्षरं प्रस्ताव इति
 त्र्यक्षरं तत्समम् ॥ १ ॥ आदिरिति द्वाक्षरं प्र-
 तिहार इति चतुरक्षरं तत द्वैकं तत्समम् ॥ २ ॥
 उद्गीथ इति त्र्यक्षरमुपद्रव इति चतुरक्षरं त्रि-
 भिस्त्रिभिः समं भवत्यक्षरमतिशिष्यंते त्र्यक्षरं
 तत्समम् ॥ ३ ॥ निधनमिति त्र्यक्षरं तत्सममेव
 भवति तानि ह वा एतानि द्वाविंशतिरक्षराणि
 ॥ ४ ॥ एकविंशत्यादित्यमाप्नोत्येकविंशो वा
 इतोऽसावादित्यो द्वाविंशेन परमादित्याज्जयति
 तन्नाकं तद्विशोकम् ॥ ५ ॥ आप्नोतीहादित्यस्य जयं
 परोहास्यादित्यजयाज्जयो भवति य एतदेवं वि-
 द्धानात्मसम्मितमतिमृत्यु सप्तविधं सामोपास्ते
 सामोपास्ते ॥ ६ ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

मनो हिङ्गारो वाक्प्रस्तावश्चक्षुरुद्गीथः श्रोत्रं
 प्रतिहारः प्राणो निधनमेतद्गायत्रं प्राणेषु प्रो-
 तम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्गायत्रं प्राणेषु प्रोतं
 वेद प्राणी भवति सर्वमायुरेति ज्योग् जीवति
 महान् प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या महा-
 मनाः स्यात्तद्व्रतम् ॥ २ ॥ इति एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

अभिमन्यति स हिङ्कारो धूमो जायते स
 प्रस्तावा ज्वलति स उद्गीथोऽङ्कारा भवन्ति स
 प्रतिहार उपशाम्यति तन्निधनं स एव शाम्यति
 तन्निधनमेतद्रथन्तरमग्नौ प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एव-
 मेतद्रथन्तरमग्नौ प्रोतं वेद ब्रह्मवर्चस्यं ब्राह्मणो भ-
 वति सर्वमायुरेति ज्योग् जीवति महान् प्रजया
 पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या न प्रत्यङ्ङग्निमा-
 चामेन्न निष्ठीवेत्तद्व्रतम् ॥ २ ॥

इति चतुर्थस्य द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

उपमन्यते स हिङ्कारो ज्ञपयते स प्रस्तावः
 स्त्रिया सह शेते स उद्गीथः प्रतिस्त्री सह शेते स
 प्रतिहारः कालं गच्छति तन्निधनं पारं गच्छति
 तन्निधनमेतद्वामदेव्यं मिथुने प्रोतम् ॥ १ ॥ स य
 एवमेतद्वामदेव्यं मिथुने प्रोतं वेद मिथुनी भवति
 मिथुनान्मिथुनात्प्रजायते सर्वमायुरेति ज्योग्
 जीवति महान् प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या
 न काञ्चन परिहरेत्तद्व्रतम् ॥ २ ॥

इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

उद्यन्हिङ्गार उदितः प्रस्तावो मध्यन्दिन
 उद्गीथोऽपराह्णः प्रतिहारोऽस्तं यन्निधनमेतद्बृह-
 दादित्ये प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्बृहदादित्ये
 प्रोतं वेद तेजस्वान्नादो भवति सर्वमायुरेति ज्योग्
 जीवति महान् प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या
 तपन्तं न निन्देत्तद्व्रतम् ॥ २ ॥

इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

अभ्राणि सम्प्लवन्ते स हिङ्गारो मेघो जायते
 स प्रस्तावो वर्षति स उद्गीथो विद्योतते स्तन-
 यति प्रतिहार उद्गृह्णाति तन्निधनमेतद्द्वै रूपं प-
 र्जन्ये प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्द्वै रूपं पर्जन्ये
 प्रोतं वेद विरूपाक्षश्च सुरूपाक्षश्च पशूनवरुन्धे
 सर्वमायुरेति ज्योग् जीवति महान् प्रजया पशु-
 भिर्भवति महान् कीर्त्या वर्षन्तं न निन्देत्तद्व्र-
 तम् ॥ २ ॥

इति पंचदशः खण्डः ॥ १५ ॥

वसन्तो हिङ्गारोग्रीष्मः प्रस्तावोवर्षा उद्गीथः
 शरत्प्रतिहारो हेमन्तो निधनमेतद्द्वैराजमृतुषु

प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्वैराजमृतुषु प्रोतं
वेद विराजति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सर्वमा-
युरेति ज्योग् जीवति महान्प्रजया पशुभिर्भवति
महान् कीर्त्यतून्न निन्देत्तद्व्रतम् ॥ २ ॥

इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

पृथिवी हिङ्गारोऽन्तरिक्षं प्रस्तावो द्यौरुद्गी-
थो दिशः प्रतिहारः समुद्रो निधनमेताः शक्रयो
लोकेषु प्रोताः ॥ १ ॥ स य एवमेताः शक्रयो
लोकेषु प्रोता वेद लोकीभवति सर्वमायुरेति
ज्योग् जीवति महान्प्रजया पशुभिर्भवति महान्
कीर्त्या लोकान्न निन्देत्तद्व्रतम् ॥ २ ॥

इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

अजा हिङ्गारोऽव्ययः प्रस्तावो गाव उद्गीथोऽश्वः
प्रतिहारः पुरुषो निधनमेता रेवत्यः पशुषु प्रोता
॥ १ ॥ स य एवमेता रेवत्यः पशुषु प्रोता वेद प-
शुमान् भवति सर्वमायुरेति ज्योग् जीवति महा-
न्प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या पशून् नि-
न्देत्तद्व्रतम् ॥ २ ॥ इति अष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

लोम हिङ्गारस्त्वक् प्रस्तावो मांसमुद्गी-
थोऽस्थि प्रतिहारो मज्जा निधनमेतद्यज्ञायज्ञी-
यमङ्गेषु प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्यज्ञायज्ञीय-
मङ्गेषु प्रोतं वेदाङ्गीभवति नाङ्गेन विद्मर्कति सर्वं
वायुरेति ज्योग् जीवति महान् प्रजया पशुभिर्भ-
वति महान् कीर्त्या संवत्सरं मज्जो नाश्नीयात्त-
द्व्रतं मज्जोनाश्नीयादिति वा ॥ २ ॥

इत्येकोनविंशः खण्डः ॥ १९ ॥

अग्निर्हिङ्गारो वायुः प्रस्ताव आदित्य उद्गीथो
नक्षत्राणि प्रतिहारश्चन्द्रमा निधनमेतद्राजनं दे-
वतासु प्रोतम् ॥ १ ॥ स य एवमेतद्राजनं देवतासु
प्रोतं वेदैतासामेव देवतनां सलोकतां सा-
र्ष्टितां सायुज्यं गच्छति सर्वमायुरेति ज्योग् जी-
वति महान् प्रजया पशुभिर्भवति महान् कीर्त्या
ब्राह्मणान्न निन्देत्तद्व्रतम् ॥ २ ॥ इति चतुर्थस्य
विंशः खण्डः ॥ २० ॥

त्रयी विद्या हिङ्गारस्त्वक् इमे लोकाः स प्र-
स्तावोऽग्निर्वायुरादित्यः स उद्गीथो नक्षत्राणि व-

याँसि मरीचयः स प्रतिहारः सर्पा गन्धर्वाः पि-
तरसन्निधनमेतत्क्षाम सर्वस्मिन् प्रोतम् ॥ १ ॥ स
य एवमेतत्क्षाम सर्वस्मिन् प्रोतं वेद सर्वं ह भ-
वति ॥ २ ॥ तदेष श्लोको याति प्रञ्चधा त्रीणि
तेभ्यो न ज्यायः परमन्यदस्ति ॥ ३ ॥ यस्तद्वेद स
वेद सर्वं सर्वा दिशो बलिमस्मै हरन्ति सर्वम-
स्मीत्युपासीत तद्गतं तद्गतम् ॥ ४ ॥ इत्येकविंशः
खण्डः ॥ २१ ॥

विनर्दिसाक्षो वृणो पशव्यमित्यग्नेरुद्धीयोऽनि-
रुक्तः प्रजापतेर्निरुक्तः सोमस्य ऋदु श्लक्ष्णं वायोः
श्लक्ष्णं बलवदिन्द्रस्य क्रौञ्चं बृहस्पतेरपध्वान्तं व-
रुणस्य तान्मूर्खानिषोपसेवेत वारुणन्त्वेव वर्जयेत्
॥ १ ॥ अमृतत्वं देवेभ्य आगाथानीत्यागायेत्स्वधां
पितृभ्य आशां मनुष्येभ्यस्तृणोदकं पशुभ्यः स्वर्गं
लोकं यजमानायान्नमात्मन आगाथानीत्येतानि
मनसा ध्यायन्नप्रमत्तः स्तुवीत ॥ २ ॥ सर्वे स्वरा
इन्द्रस्यात्मानः सर्व ऊर्माणाः प्रजापतेरात्मानः
सर्वे स्पर्शा ऋत्योरात्मानस्तं यदि स्वरेषूपालभे-

तेन्द्रं शरणं प्रपन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिवक्ष्यतीत्येनं
 ब्रूयात् ॥३॥ अथ यद्येनमूष्मसूपालभेत प्रजाप-
 तिं शरणं प्रपन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिपेक्ष्यतीत्येनं
 ब्रूयादथ यद्येनं स्पर्शेषूपालभेत मृत्युं शरणं प्र-
 पन्नोऽभूवं स त्वा प्रतिवक्ष्यतीत्येनं ब्रूयात् ॥ ४ ॥

सर्वे स्वरा घोषवन्तो बलवन्तो वक्तव्या इन्द्रे बलं
 ददानीति सर्वं जघ्माणो अग्रस्ता निरस्ता विवृत्ता
 वक्तव्याः प्रजापतेरात्मानं परिददानीति सर्वं
 स्पर्शा लेशेनानभिनिहिता वक्तव्या मृत्योरात्मानं
 परिहराणीति ॥५॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥२२॥

—चयो धर्मस्कन्धा यज्ञोऽध्ययनं दानमिति प्र-
 थमस्तप एव द्वितीयो ब्रह्मचार्याचार्यकुलवासी
 तृतीयोऽत्यन्तमात्मानमाचार्यकुले ऽवसादयन्सर्वं
 एते पुण्यलोका भवन्ति ब्रह्मसंस्थोऽमृतत्वमेति
 ॥१॥ प्रजापतिर्लोकानभ्यतपत् तेभ्योऽभितप्तेभ्य-
 स्त्रयी विद्या सम्प्राप्तवत्तामभ्यतपत्तस्या अभि-
 तप्ताया एतान्यचराणि सम्प्राप्तवन्त भूर्भुवः स्व-
 रिति ॥२॥ तान्यभ्यतपत्तेभ्योऽभितप्तेभ्य ॐकारः

सम्प्राप्तवत्तद्यथा शंकुना सर्वाणि पर्णानि सन्तृ-
 गान्येवमोङ्कारेण सर्वा वाक् सन्तृणा ॐकार ए-
 वेदः सर्वमोङ्कार एवेदः सर्वम् ॥ ३ ॥ इति
 त्रयोविंशः खण्डः ॥ २३ ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति यद्वसूनां प्रातःसवनं
 रुद्राणां माध्यन्दिनं सवनमादित्यानाञ्च विश्वे-
 प्राञ्च देवानां तृतीयसवनम् ॥१॥ क्व तर्हि यज-
 मानस्य लोक इति स यस्तं न विद्यात्कथं कुर्या-
 दथ विद्वान् कुर्यात् ॥२॥ पुरा प्रातरनुवाकस्यो-
 पाकरणान्जघनेन गार्हपत्यस्योदङ्मुख उपविश्य
 स वासवः सामाभिगायति ॥३॥ लो ३ कद्वा-
 रमपावाणू २३३ पश्येम त्वा वयं रा ३३३३-
 ऽ३ हुं ३ आ २३३ जा ३ यो ३ आ १२४५
 इति ॥४॥ अथ जुहोति नमोऽनये पृथिवीक्षिते
 लोकक्षिते लोकं मे यजमानाय विन्दैष वै यज-
 मानस्य लोक एतास्मि ॥५॥ अत्र यजमानः पर-
 स्तादायुषः स्वाहाऽपजहि परिधमित्युक्तोत्तिष्ठति
 तस्मै वसवः प्रातःसवनं संप्रयच्छन्ति ॥६॥ पुरा

माध्यन्दिनस्य सवनस्योपाकरणजघनेनाग्नीध्री-
 यस्योदङ्मुख उपविश्य स रौद्रं सामाभिगाय-
 ति ॥७॥ लो३कद्वारमपावा३र्णं ३३ पश्येम त्वा
 वयं विरा ३३३३ हुं ३ आ ३३ जा ३ यो ३ आ
 २११११ इति ॥८॥ अथ जुहोति नमो वायवेऽ-
 न्तरिक्षक्षिते लोकक्षिते लोकं मे यजमानाय वि-
 न्दैष वै यजमानस्य लोक एतास्मि ॥ ९ ॥ अत्र
 यजमानः परस्तादायुषः स्वाहाऽपजहि परिघ-
 मित्युक्तोत्तिष्ठति तस्मै रुद्रा माध्यन्दिनं सवनं
 सम्प्रयच्छन्ति ॥१०॥ पुरा तृतीयसवनस्योपाक-
 रणजघनेनाहवनीयस्योदङ्मुख उपविश्य स
 आदित्यं स वैश्वदेवं सामाभिगायति ॥ ११ ॥
 लो३कद्वारमपावा३र्णं ३३ पश्येम त्वा वयं स्वरा
 ३१२१ हुं २ आ ३३३ जा ३ यो ३ आ ३४५
 इति ॥१२॥ आदित्यमथ वैश्वदेवं लो३कद्वारम-
 पावा ३ र्णं ३३ पश्येम त्वा वयं साम्ना ३१३
 १२ हुं ३ आ ३३ जा ३ यो ३ सा ३३३३३
 इति ॥ १३ ॥ अथ जुहोति नम आदित्येभ्यश्च

विश्वेभ्यश्च देवेभ्यो दिविचिह्नो लोकाचिह्नो लोकं
 मे यजमानाय विन्दत ॥ १४ ॥ एष वै यजमानस्य
 लोक एतास्म्यत्र यजमानः परस्तादायुषः स्वाहा
 ऽपहतपरिघमित्युक्तोत्तिष्ठति ॥ १५ ॥ तस्मा आ-
 दित्याश्च विश्वे च देवास्तृतीयं सवनं सम्प्रय-
 क्त्येष ह वै यज्ञस्य मात्रां वेद य एवं वेद य
 एवं वेद ॥ १६ ॥ चतुर्विंशः खण्डः ॥ २४ ॥

इति द्वितीयप्रपाठकः ॥ २ ॥

तृतीयप्रपाठकप्रारम्भः ।

॥ ॐ ॥ असौ वा आदित्यो देवमधु तस्य द्यौ-
 रेव तिरश्चीनवर्णोऽन्तरिक्षमपूपो मरीचयः पु-
 चाः ॥ १ ॥ तस्य ये प्राञ्चो रश्मयस्तौ एवास्य प्रा-
 च्यो मधुनाडा ऋच एव मधुकृत ऋग्वेद एव
 पुष्पं ता अमृता आपस्ता वा एता ऋचः ॥ २ ॥
 एतमृग्वेदमभ्यतपःस्तस्याभितप्तस्य यशस्तेज इ-
 न्द्रियं वीर्यमन्नाद्यं रसोऽजायत ॥ ३ ॥ तद्वाच-
 रत्तदादित्यमभितोऽश्रयत्तद्वायतद्यदेतदादित्यस्य

रोहितं रूपम् ॥ ४ ॥ इति प्रथम खण्डः ॥ १ ॥

अथ येऽस्य दक्षिणा रश्मयस्ता एवास्य दक्षिणा
मधुनाडो यजूंष्येव मधुक्रतो यजुर्वेद एव पुष्पं
ता अमृता आपः ॥ १ ॥ तानि वा एतानि यजूं
ष्ये तं यजुर्वेदमभ्यतपस्स्तस्याभितप्तस्य यशस्तेज
इन्द्रियं वीर्यमन्नाद्यं रसोऽजायत ॥ २ ॥ तद्वा-
चरत्तदादित्यमभितोऽश्रयत्तद्वा एतद्यदेतदादि-
त्यस्य शुक्लं रूपम् ॥ ३ ॥ इति द्वितीयः खण्डः २

अथ येऽस्य प्रत्यङ्घो रश्मयस्ता एवास्य प्रतीच्यो
मधुनाडाः सामान्येव मधुक्रतः सामवेद एव
पुष्पं ता अमृता आपः ॥ १ ॥ तानि वा एतानि
सामान्येतं सामवेदमभ्यतपस्स्तस्याभितप्तस्य य-
शस्तेज इन्द्रियं वीर्यमन्नाद्यं रसोऽजायत ॥ २ ॥
तद्वाचरत्तदादित्यमभितोऽश्रयत्तद्वा एतद्यदेतदा-
दित्यस्य कृष्णं रूपम् ॥ ३ ॥ इति तृतीयः खण्डः ३

अथ येऽस्योदङ्घो रश्मयस्ता एवास्योदीच्यो म-
धुनाडोऽथर्वाङ्गिरस एव मधुक्रत इतिहासपुराणं
पुष्पं ता अमृता आपः ॥ १ ॥ ते वा एतेऽथर्वा-

हिरस एतदितिहासपुराणमभ्यतपःस्तस्याभित-
प्तस्य यशस्तेज इन्द्रियं वीर्यमन्नाद्यः रसोऽजायत
॥२॥ तद्वच्चरत्तदादित्यमभितोऽश्रयत्तद्वा एतद्य-
देतदादित्यस्य परं कृष्णं रूपम् ॥ ३ ॥ इति च-
तुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अथ येऽस्योर्ध्वा रश्मयस्ता एवास्योर्ध्वा मधुना-
डो गुह्या एवादेशा मधुकृतो ब्रह्मैव पुष्पं ता
अमृता आपः ॥ १ ॥ ते वा एते गुह्या आदेशा
एतद्ब्रह्माभ्यतपःस्तस्याभितप्तस्य यशस्तेज इन्द्रियं
वीर्यमन्नाद्यः रसोऽजायत ॥२॥ तद्वच्चरत्तदा-
दित्यमभितोऽश्रयत्तद्वा एतद्यदेतदादित्यस्य मध्ये
क्षोभत इव ॥३॥ ते वा एते रसानां रसा वेदा
हि रसास्तेषामेते रसास्तानि वा एतान्यमृता-
नाममृतानि वेदा ह्यमृतास्तेषामेतान्यमृतानि ॥
४॥ इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

तद्यत्पथमममृतं तद्वसव उपजीवन्त्यग्निना सु-
खेन वै देवा अश्रन्ति न पिबन्त्येतदेवामृतं दृष्ट्वा
तृप्यन्ति ॥१॥ त एतदेव रूपमभिसंविशन्त्येतस्मा-

द्रूपादुद्यन्ति ॥२॥ स य एतदेवममृतं वेद वसू-
नामेवैको भूत्वाऽग्निनैव मुखेनैतदेवामृतं दृष्ट्वा
तृप्यति स य एतदेव रूपमभिसंविशत्येतस्मा-
द्रूपादुदेति ॥३॥ स यावदादित्यः पुरस्तादुदेता
पश्चादस्तमेता वसूनामेव तावदाधिपत्यं स्वा-
राज्यं पर्येता ॥ ४ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

अथ यद्वितीयममृतं तद्रुद्रा उपजीवन्तीन्द्रेण
मुखेन न वै देवा अश्नन्ति न पिबन्त्येतदेवामृतं
दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेवरूपमभिसंविशन्त्ये
तस्माद्रूपादुद्यन्ति ॥ २ ॥ स य एतदेवममृतं वेद
रुद्राणामेवैको भूत्वेन्द्रेणैव मुखेनैतदेवामृतं दृष्ट्वा
तृप्यति स एतदेव रूपमभिसंविशत्येतस्माद्रूपा-
दुदेति ॥३॥ स यावदादित्यः पुरस्तादुदेता पश्चा-
दस्तमेता द्विस्तावद्वक्षिणत उदेतोत्तरतोऽस्तमेता
रुद्राणामेव तावदाधिपत्यं स्वाराज्यं पर्येता
॥ ४ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

अथ यत्तृतीयममृतं तदादित्या उपजीवन्ति
वरुणेन मुखेन न वै देवा अश्नन्ति न पिबन्त्येत-

देवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेव रूपम-
भिसंविशन्त्ये तस्माद्रूपादुद्यन्ति ॥ २ ॥ स य एतदेव
ममृतं वेदादित्यानामेवैको भूत्वा वरुणेनैव मुखे
नैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यति स एतदेव रूपमभिसं-
विशत्येतस्माद्रूपादुदेति ॥ ३ ॥ स यावदादित्यो
दक्षिणत उदेतोत्तरतोऽस्तमेता द्विस्तावत्पश्चादु-
देता पुरस्तादस्तमेताऽदित्यानामेव तावदाधिप-
त्यः स्वाराज्यं पर्य्येता ॥ ४ ॥ इत्यष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

अथ यच्चतुर्थममृतं तन्मरुत उपजीवन्ति
सोमेन मुखेन न वै देवा अश्नन्ति न पिबन्त्ये त-
देवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेव रूपम-
भिसंविशन्त्ये तस्माद्रूपादुद्यन्ति ॥ २ ॥ स य एत-
देवममृतं वेद मरुतामेवैको भूत्वा सोमेनैव मुखे
नैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यति स एतदेव रूपमभिसं
विशत्येतस्माद्रूपादुदेति ॥ ३ ॥ स यावदादित्यः
पश्चादुदेता पुरस्तादस्तमेता द्विस्तावदुत्तरत उ-
देता दक्षिणतोऽस्तमेता मरुतामेव तावदाधि-
पत्यः स्वाराज्यं पर्य्येता ॥ ४ ॥ इति नवमः
खण्डः ॥ ९ ॥

अथ यत्पञ्चमममृतं तत्साध्या उपजीवन्ति
 ब्रह्मणा मुखेन न वे देवा अश्नन्ति न पिबन्त्येत-
 देवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति ॥ १ ॥ त एतदेव रूपम-
 भिसंविशन्त्येतस्माद्रूपादुद्यन्ति ॥ २ ॥ स य ए-
 तदेवममृतं वेद साध्यानामेवैको भूत्वा ब्रह्मणैव
 मुखेनैतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यति स एतदेवा रूपम-
 भिसंविशत्येतस्माद्रूपादुदेति ॥ ३ ॥ स यावदादित्य
 उत्तरत उदेता दक्षिणतोऽस्तमेता द्विस्तावदूर्ध्व-
 मुदेताऽर्वागस्तमेता साध्यानामेव तावदाधिपत्यं
 स्वाराज्यं पर्य्येता ॥ ४ ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

अथ तत उर्ध्वं उदेत्य नैवोदेता नास्तमेतैकल
 एव मध्ये स्थाता तदेष श्लोकः ॥ १ ॥ न वै तत्र
 न निम्नोच नोदियाय कदाचन । देवास्तेनाहं
 सत्येन मा विराधिषि ब्रह्मणेति ॥ २ ॥ न ह वा
 अस्मा उदेति न निम्नोचति सकृद्विवा हैवास्मै
 भवति य एतामेवं ब्रह्मोपनिषदं वेद ॥ ३ ॥ त-
 द्वैतब्रह्मा प्रजापतय उवाच प्रजापतिर्मनवे मनुः
 प्रजाभ्यस्तद्वैतदहालकायारुणये ज्येष्ठाय पुत्राय

पिता ब्रह्म प्रोवाच ॥ ४ ॥ इदं वाव तज्जिष्ठाय
 पुत्राय पिता ब्रह्म प्रब्रूयात् प्राणाय्याय वान्तेवा-
 सिने ॥ ५ ॥ नान्यस्मै कस्मैचन यद्यप्यस्मा इ-
 मामङ्गिः परिगृहीतां धनस्य पूर्णा दद्यादेतदेव
 ततो भूय इत्येतदेव ततो भूय इति ॥ ६ ॥ इति
 एकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

गायत्री वा इदं सर्वं भूतं यदिदं किञ्च
 वाग्वै गायत्री वाग्वा इदं सर्वं भूतं गायति च
 त्रायते च ॥ १ ॥ या वै सा गायत्री यं वाऽवसा
 येयं पृथिव्यस्यां हीदं सर्वं भूतं प्रतिष्ठितमेता-
 मेव नातिशीयते ॥ २ ॥ या वै सा पृथिवीयं
 वाऽव सा यदिदमस्मिन्पुरुषे शरीरमस्मिन्हीमे
 प्राणाः प्रतिष्ठिता एतदेव नातिशीयन्ते ॥ ३ ॥
 यद्वैतत्पुरुषे शरीरमिदं वाऽव तद्यदिदमस्मिन्नन्तः
 पुरुषे हृदयमस्मिन्हीमे प्रतिष्ठिता एतदेव नाति
 शीयन्ते ॥ ४ ॥ सैषा चतुष्पदा षड्विधा गायत्री
 तदेतद्वचाभ्यनूतम् ॥ ५ ॥ तावानस्य महिमा
 ततो ज्यायांश्च पुरुषः पादोऽस्य सर्वाभूतानि

त्रिपादस्यामृतं दिव्यीति ॥६॥ यद्वैतब्रह्मेतीदं वाव
 तद्योऽयं बहिर्द्वा पुरुषादाकाशो यो वै स बहिर्द्वा
 पुरुषादाकाशः ॥७॥ अयं वाव स योऽयमन्तः पु-
 रुष आकाशो यो वै सोऽन्तः पुरुष आकाशः ॥८॥
 अयं वाव स योऽयमन्तर्हृदय आकाशस्तदेत्पूर्ण-
 मप्रवर्ति पूर्णमप्रवर्तिनीं श्रियं लभते य एवं वेद
 ॥९॥ इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

तस्य ह वा एतस्य हृदयस्य पञ्च देवमुषयः स
 योऽस्य प्राङ्मुषिः स प्राणस्तच्चक्षुः स आदित्य
 स्तदेतत्तेजोऽन्नाद्यमित्युपासीत तेजस्वान्नादो भ-
 वति य एवं वेद ॥१॥ अथ योऽस्य दक्षिणः मुषिः
 स व्यानस्तच्छ्रोत्रं स चन्द्रमास्तदेतच्छीश्च यश-
 स्तेत्युपासीत श्रीमान्यशस्वी भवति य एवं वेद ॥
 २ ॥ अथ योऽस्य प्रत्यङ्मुषिः सोऽग्रानः सा वाक्
 सोऽग्निस्तदेतद् ब्रह्मवचसमन्नाद्यमित्युपासीत ब्र-
 ह्मवर्चस्वान्नादो भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥ अथ
 योऽस्योदङ्मुषिः स समानस्तन्मनः स पर्जन्यः
 तदेतत्कीर्तिश्च व्युष्टिश्चेत्युपासीत कीर्तिमान् व्यु-

ष्टिमान् भवति य एवं वेद ॥४॥ अथ योऽस्यो-
 र्वःसुषिः स उदानः स वायुः स आकाशस्तदेत-
 दोजश्च महश्चेत्युपासीतौजस्वी महस्वान्भवति य
 एवं वेद ॥५॥ ते वा एते पञ्च ब्रह्मपुरुषाः स्वर्गस्य
 लोकस्य द्वारपाः स य एतानेवं पञ्च ब्रह्मपुरुष-
 वान् स्वर्गस्य लोकस्य द्वारपान्वेदास्य कुले वीरो
 जायते प्रतिपद्यते स्वर्गं लोकं य एतानेवं पञ्च ब्र-
 ह्मपुरुषान्स्वर्गस्य लोकस्य द्वारपान्वेद ॥६॥ अथ
 यदतः परो दिवो ज्योतिर्दीप्यते विश्वतः पृष्ठेषु स-
 र्वतः पृष्ठेष्वनुत्तमेषूषु लोकेष्विदं वाव तद्यदिदम-
 स्मिन्नन्तः पुरुषे ज्योतिस्तस्येषा दृष्टिः ॥७॥ यन्नैतद-
 स्मिंश्छरीरे सत्स्पर्शेनोष्णिमान विजानाति त-
 स्यैषा श्रुतिर्यन्नैतत्कर्णावपि गृह्य निनदमिव न-
 दयुरिवाग्नेरिव ज्वलत उपशृणोति तदेतद् दृष्टञ्च
 श्रुतञ्चेत्युपासीत चक्षुष्यः श्रुतो भवति य एवं वेद
 य एवं वेद ॥८॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

सर्वं खल्विदं ब्रह्म तज्जलानिति शान्त उपा-
 सीताथ खलु क्रतुमयः पुरुषो यथा क्रतुरस्मिं-

लोके पुरुषो भवति तथेतः प्रेत्य भवति स क्रतुं
 कुर्वीत ॥ १ ॥ मनोमयः प्राणशरीरो भारूपः स-
 त्यसङ्कल्प आकाशात्मा सर्वकर्मा सर्वकामः सर्व-
 गन्धः सर्वरसः सर्वमिदमभ्यात्तोऽवाक्यनादरः ॥२॥
 एष म आत्माऽन्तर्हृदयेऽण्णियान् व्रीहेर्वा यवाद्वा
 सर्षपाद्वा श्यामाकाद्वा श्यामाकतंडुलाद्वा एष
 म आत्मान्तर्हृदये ज्यायान् पृथिव्या ज्यायानन्त-
 रिच्छाज्जग्रायान्दिवो ज्यायानेभ्यो लोकेभ्यः ॥३॥
 सर्वकर्मा सर्वकामः सर्वगन्धः सर्वरसः सर्वमिद-
 मभ्यात्तोऽवाक्यनादर एष म आत्मान्तर्हृदये ए-
 तद्ब्रह्मैतमितः प्रेत्याभिसम्भवितास्मीति यस्य स्या-
 दज्ञान विचिकित्साऽस्तीति ह स्माह शाण्डिल्यः
 शाण्डिल्यः ॥४॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

अन्तरिक्षोदरः कोशो भूमिबुध्नी न जीर्यति
 दिशो ह्यस्य सक्तयो द्यौरस्योत्तरं बिलं स एष
 कोशो वसुधानस्तस्मिन्विश्वमिदं श्रितम् ॥१॥
 तस्य प्राची दिग्जुह्वर्नाम सहमाना नाम द-
 क्षिणा राज्ञी नाम प्रतीची सुभूतानामोदीची

तासां वायुर्वत्सः स य एतमेवं वायुं दिशां वत्सं
 वेद न पुत्ररोदध् रोदिति सोऽहमेतमेवं वायुं
 दिशां वत्सं वेद मा पुत्ररोदध् रुदम् ॥ २ ॥ अ-
 रिष्टं कोशं प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना प्राणं प्रपद्ये-
 ऽमुनाऽमुनाऽमुना भूः प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना
 भुवः प्रपद्येऽमुनाऽमुनाऽमुना स्वः प्रपद्येऽमुनाऽ-
 मुनाऽमुना ॥ ३ ॥ स यदवोचं प्राणं प्रपद्य इति
 प्राणो वा इदं सर्वं भूतं यदिदं किञ्च तमेव त-
 त्वापत्ति ॥ ४ ॥ अथ यदवोचं भूः प्रपद्य इति पृ-
 थिवीं प्रपद्येऽन्तरिक्षं प्रपद्ये दिवं प्रपद्य इत्येव
 तदवोचम् ॥ ५ ॥ अथ यदवोचं भुवः प्रपद्य इ-
 त्यग्निं प्रपद्ये वायुं प्रपद्य आदित्यं प्रपद्य इत्येव
 तदवोचम् ॥ ६ ॥ अथ यदवोचं स्वः प्रपद्य इत्यृ-
 खेदं प्रपद्ये यजुर्वेदं प्रपद्ये सामवेदं प्रपद्य इत्येव
 तदवोचं तदवोचम् ॥ ७ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः १५
 पुरुषो वाव यज्ञस्तस्य यानि चतुर्विंशतिव-
 र्णाणि तत्प्रातःसवनं चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री
 गायत्रं प्रातःसवनं तदस्य वसवोऽन्वायत्ताः प्राणा

वाव वसव एते ह्रीदं सर्वं वासयन्ति ॥ १ ॥ त-
 च्चेदेतस्मिन्वयसि किञ्चिदुपतपेत्स ब्रूयात्प्राणा
 वसव इदं मे प्रातःसवनं माध्यन्दिनं सवनम-
 नुसन्तनुतेति माहं प्राणानां वसूनां मध्ये यज्ञो
 विलोप्सीयेत्युद्धैव तत एत्यगदो ह भवति ॥ २ ॥
 अथ यानि चतुश्चत्वारिंशद्वर्षाणि तन्माध्यन्दि-
 नं सवनं चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुप् त्रैष्टुभं
 माध्यन्दिनं सवनं तदस्य रुद्रा अन्वायत्ताः प्राणा
 वाव रुद्रा एते ह्रीदं सर्वं रोदयन्ति ॥ ३ ॥ तं-
 च्चेदेतस्मिन्वयसि किञ्चिदुपतपेत् स ब्रूयात्प्राणा
 रुद्रा इदं मे माध्यन्दिनं सवनं तृतीयसवनम-
 नुसन्तनुतेति माहं प्राणानां रुद्राणां मध्ये
 यज्ञो विलोप्सीयेत्युद्धैव तत एत्यगदो ह भवति ॥
 ४ ॥ अथ यान्यष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणि तृतीयसव-
 नमष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागतं तृतीय-
 सवनं तदस्यादित्या अन्वायत्ताः प्राणा वा वा-
 दित्या एते ह्रीदं सर्वमाददते ॥ ५ ॥ तच्चेदेतस्-
 मिन्वयसि किञ्चिदुपतपेत्स ब्रूयात् प्राणा आ-

दित्या दूदं मे तृतीयसवनमायुरनुसन्तनुतेति
 माऽहं प्राणानामादित्यानां मध्ये यज्ञो विलोप्सी-
 येत्युच्चैव तत एत्यगदो हैव भवति ॥६॥ एतच्च स्म
 वै तद्विद्वानाह महीदास ऐतरेयः स किं म ए-
 तदुपतपसि योऽहमनेन न प्रेष्ठामीति स ह षो-
 ङ्गं वर्षशतमजीवत्यह षोडशं वर्षशतं जीवति
 य एवं वेद ॥७॥ इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

स यदशिशिषति यत्पिपासति यन्न रमते ता
 अस्य दीक्षाः ॥१॥ अथ यदश्नाति यत्पिबति य-
 द्रमते तदुपसदैरेति ॥२॥ अथ यद्वसति यज्जक्षति
 यन्मैथुनं चरति स्तुतशस्त्रैव तदेति ॥३॥ अथ य-
 त्तपो दानमार्जवमहिंसा सत्यवचनमिति ता
 अस्य दक्षिणाः ॥४॥ तस्मादाहुः सोष्यत्यसोष्टेति
 पुनरुत्पादनमेवास्य तन्मरणमेवास्यावमृत्यः ॥५॥
 तद्वैतद् घोर आङ्गिरसः कृष्णाय देवकीपुत्रायो-
 क्तोवाचाऽपिपास एव स बभूव सोऽन्तवेलाया-
 मेतत्तथं प्रतिपद्येताद्वितमस्य च्युतमसि प्राण-
 सत्पशितमसीति तत्रैते द्वे ऋचौ भवतः ॥ ६ ॥

आदित् प्रत्नस्य रेतसो उद्वयन्तमसस्परि ज्योतिः
 पश्यन्त उत्तरं स्वः पश्यन्त उत्तरं देवं देवत्रा
 सूर्यमगन्मज्जोतिरुत्तममिति ज्योतिरुत्तममिति
 ॥७॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

मनो ब्रह्मेत्युपासीतेत्यध्यात्ममथाधिदैवतमा-
 काशो ब्रह्मेत्युभयमादिष्टं भवत्यध्यात्मं चाधि-
 दैवतं च ॥१॥ तदेतच्चतुष्पाद् ब्रह्म वाक् पादः
 श्रोत्रं पाद इत्यध्यात्ममथाधिदैवतमग्निः पादो
 वायुः पाद आदित्यः पादो दिशः पाद इत्युभ-
 यमेवादिष्टं भवत्यध्यात्मं चैवाधिदैवतं च ॥२॥
 वागेव ब्रह्मणश्चतुर्थः पादः सोऽग्निना ज्योतिषा
 भाति च तपति च भाति च तपति च कीर्त्या
 यशसा ब्रह्मवर्चसेन य एवं वेद ॥ ३ ॥ प्राण एव
 ब्रह्मणश्चतुर्थः पादः स वायुना ज्योतिषा भाति
 च तपति च भाति च तपति च कीर्त्या यशसा
 ब्रह्मवर्चसेन य एवं वेद ॥४॥ चक्षुरेव ब्रह्मणश्च-
 तुर्थः पादः स आदित्येन ज्योतिषा भाति च
 तपति च भाति च तपति च कीर्त्या यशसा ब्र-

ह्रवर्चसेन य एवं वेद ॥५॥ श्रोत्रमेव ब्रह्मणश्च-
तुर्थः पादः स दिग्भिर्ज्योतिषा भाति च तपति
च भाति च तपति च कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्च-
सेन य एवं वेद ॥६॥ इत्यष्टादशः खण्डः ॥१८॥

आदित्यो ब्रह्मेत्यादेशस्तस्योपव्याख्यानमस-
देवेदमग्र आसीत् तत्सदासीत्तत्समभवत्तदाण्डं
निरवर्तत तत्संवत्सरस्य मात्रामशयत तन्निरभि-
द्यत ते आण्डकपाले रजतञ्च सुवर्णञ्चाभवताम्
॥१॥ तद्यद्रजतं सेयं पृथिवी यत्सुवर्णं सा द्यौ-
र्यज्जरायु ते पर्वता यदुल्बं स मेघो नीहारो
या धमनयस्ता नद्यो यद्वास्तेयमुदकं स समुद्रः
॥२॥ अथ यत्तदजायत सोऽसावादित्यस्तं जाय-
मानं घोषा उलूलवोऽनूदतिष्ठन्त सर्वाणि च भू-
तानि सर्वे च कामास्तस्मात्तस्योदयं प्रति प्र-
त्यायनं प्रति घोषा उलूलवोऽनुतिष्ठन्ति सर्वाणि
च भूतानि सर्वे चैव कामाः ॥३॥ स य एतमेवं
विद्वानादित्यं ब्रह्मेत्युपास्तेऽभ्यासो ह यदेनं

साधवो घोषा आ च गच्छेयुरप च निम्ने डेरन् ॥

४॥ इत्येकोनविंशः खण्डः ॥ १८ ॥

इति छान्दोग्योपनिषदि तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥

ॐ ॥ जानश्रुतिर्ह पौत्रायणः श्रद्धादेयो ब-
हुदायी बहुपाक्य आस स ह सर्वत आवसथान्
मापयाञ्चक्रे सर्वत एव मे ऽत्यन्तीति ॥१॥ अथ
ह हँसा निशायामतिपेतुस्तद्वैवँ हँसो हँस-
मभ्युवाद हो हो हि भल्लाच्च भल्लाच्च जानश्रुतेः पौ-
त्रायणस्य समं दिवा ज्योतिराततं तन्मा प्रसाङ्गी-
स्तत्त्वा मा प्रधाक्षीरिति ॥२॥ तमु ह परः प्रत्यु-
वाच कम्बर एनमेतत्सन्तँ सयुग्वानमिव रयि-
क्रमात्येति यो नु कथँ सयुग्वारयिक्क इति ॥३॥
यथा कृताय विजितायाधरेयाः संयन्त्येवमेनँ
सर्वं तदभिसमेति यत्किञ्च प्रजाः साधु कुर्वन्ति
यस्तद्वेद यत् स वेद स मयैतदुक्त इति ॥४॥ यदु
ह जानश्रुतिः पौत्रायण उपशुश्राव स ह सञ्जि-
हान एव क्षत्तारमुवाचाङ्गारे ह सयुग्वानमिव

रयिक्रमात्वेति यो नु कथं स युग्वा रयिक्र
 इति ॥५॥ यथा कृताय विजितायाधरेयाः संय-
 न्त्वेवमेनं सर्वं तदभिसमेति यत्किञ्च प्रजाः साधु
 कुर्वन्ति यस्तद्वेद यत्स वेद समयैतदुक्त इति ॥६॥
 स ह क्षताऽन्विष्य नाविदमिति प्रत्येयाय तं
 होवाच यत्रारे ब्राह्मस्यान्वेषणा तदेनमर्च्छेति ७
 सोऽधस्ताच्छकटस्य पामानं कर्षमाणमुपोपविवेश
 तं हाभ्युवाद त्वं नु भगवः सयुग्वा रयिक्र इ-
 त्यहं ह्यरा ३ इति ह प्रतिजज्ञे स ह क्षताऽ-
 विदगिति प्रत्येयाय ॥८॥ इति प्रथमः खण्डः ॥१॥

तदुह जानश्रुतिः पौत्रायणः शट् सतानि गवां
 निष्क्रमश्वतररीरथं तदादाय प्रतिचक्रमे तं हा-
 भ्युवाद ॥१॥ रयिक्रेमानि षट् शतानि गवामयं
 निष्क्रोऽयमश्वतररीरथो नु म एतां भगवो देवता
 शाधि यां देवतामुपास्म इति ॥२॥ तमुह परः
 प्रत्युवाचाह हीरेत्वा शूद्र तवैव सह गोभिर-
 स्त्विति तदुह पुनरेव जानश्रुतिः पौत्रायणः स-
 हस्रं गवां निष्क्रमश्वतररीरथं दुहितरं तदादाय

प्रतिचक्रमे ॥३॥ तच्छाभ्युवाद रयिकेदं सहस्रं
 गवामयं निष्केऽयमश्वतरोरथ द्वयं जायाऽयं
 ग्रामी यस्मिन्नास्तेऽन्वेव मा भगवः शाधीति ॥४॥
 तस्य ह मुखमुपोद्गच्छन्नुवाचाजहारिमाः शूद्रा-
 नेनैव मुखेनालापयिष्यथा इति ते हैते रयिक-
 पर्णानाम महावृषेषु यत्रास्मा उवास तस्मै हो-
 वाच ॥ ५ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

वायुर्वाव संवर्गो यदा वा अग्निरुद्वायति वायु-
 मेवाप्येति यदा सूर्योऽस्तमेति वायुमेवाप्येति यदा
 चन्द्रोऽस्तमेति वायुमेवाप्येति ॥१॥ यदाप उच्छु-
 ष्यन्ति वायुमेवापियन्ति वायुर्ह्येवैतान्सर्वान्संवृङ्क-
 इत्यधिदैवतम् ॥२॥ अथाध्यात्मं प्राणो वाव सं-
 वर्गः स यदा स्वपिति प्राणमेव वागप्येति प्राणं
 चक्षुः प्राणं श्रोत्रं प्राणं मनः प्राणो ह्येवैतान्सर्वान्
 संवृङ्क इति ॥३॥ तौ वा एतौ द्वौ संवर्गौ
 वायुरेव देवेषु प्राणः प्राणेषु ॥४॥ अथ ह शौन-
 कश्च कापेयमभिप्रतारिणं च काक्षसेनिं परिवि-
 ष्यमाणौ ब्रह्मचारौ विभिन्दे तस्मा उ ह न द-

ददुः ॥५॥ स होवाच ब्रह्मात्मनश्चतुरो देव एकः
 कः स जगार भुवनस्य गोपास्तं कापेय नाभिप-
 श्यन्ति मर्त्या अभिप्रतारिन् बहुधा वसन्तं यस्मै
 वा एतदन्नं तस्मा एतदन्न दत्तमिति ॥ ६ ॥ तदु
 ह शौनकः कापेयः प्रतिमन्वानः प्रत्येयायान्मा
 देवानां जनिताप्रजानां हिरण्यदंष्ट्रो बभूव सो-
 ऽनसूरिर्महान्तमस्य महिमानमाहुरनद्यमानो य-
 दन्नमन्तीति वै वयं ब्रह्मचारिन्नेदमुपास्महे द-
 तास्मै भिक्षामिति ॥ ७ ॥ तस्मा उ ह ददुस्ते वा
 एते पञ्चान्ये दश सन्तस्तत्कृतं तस्मात्सर्वासु दि-
 व्यन्नमेव दशकृतं सैषा विराड्ब्रह्मादी तयेदं सर्वं
 दृष्टं सर्वमस्येदं दृष्टं भवत्यन्नादो भवति य एवं
 वेद ॥ ८ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

सत्यकामो ह जवालो जवालां मातरमामन्त-
 याञ्चक्रे ब्रह्मचर्यं भवति विवक्ष्यामि किङ्गोत्रोऽ-
 ह मस्मीति ॥ १ ॥ सा हैनमुवाच नाहमेतवेदतात
 यद्गोत्रस्त्वमसि ब्रह्महं चरन्ती परिचारिणी यौवने
 त्वामलभे साहमेतन्न वेद यद्गोत्रस्त्वमसि जवाला

तु नामाहमस्मि सत्यकामोनाम त्वमसि स सत्य-
 काम एव जाबालो ब्रवीथा इति ॥२॥ स ह हा-
 रिद्रुमतं गौतममेत्योवाच ब्रह्मचर्यं भगवति व-
 त्स्याम्युपेयां भगवन्तमिति ॥३॥ तए होवाच किं-
 गोत्रो नु सोम्यासीति स होवाच नाहमेतद्दे-
 भो यद्गोत्रोऽहमस्म्यपृच्छं मातरए सा मा प्रत्य-
 ब्रवीद्ब्रह्मं चरन्ती परिचारिणी यौवने त्वामलभे
 साहमेतन्नवेद यद्गोत्रस्त्वमसि जबाला तु नामा-
 ऽहमस्मि सत्यकामोनाम त्वमसीति सोऽहए सत्य-
 कामो जाबालोऽस्मि भो इति ॥४॥ तए होवाच
 नैतद्ब्राह्मणो विवक्तुमर्हति समिधए सोम्याह-
 रोप त्वा नेष्ये न सत्यादगा इति तमुपनीय कृ-
 शानामवलानां चतुःशता गा निराकृत्योवाचेमाः
 सोम्यानुसंभ्रजेति ता अभिप्रस्थापयन्नुवाच ना-
 सहस्रेणावर्तयेति स ह वर्षगणं प्रोवास ता यदा
 सहस्रए सम्पेदुः ॥४॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥४॥

अथ हैनमृषभोऽभ्युवाद सत्यकाम ३ इति भ-
 गव इति ह प्रतिशुश्राव प्राप्ताः सोम्य सहस्रए

सः प्रापय न आचार्यकुलम् ॥ १ ॥ ब्रह्मणश्च ते
पादं ब्रवाणीति ब्रवीतु मे भगवानिति तस्मै हो-
वाच प्राची दिक्कला प्रतीची दिक्कला दक्षिणा
दिक्कलोदीची दिक्कलैष वै सोम्य चतुष्कलः पा-
दो ब्रह्मणः प्रकाशवान्नाम ॥ २ ॥ स य एतमेवं
विद्वाँश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणः प्रकाशवानित्यु-
पास्ते प्रकाशवानस्मिँल्लोके भवति प्रकाशवतो ह
लोकाञ्जयति य एतमेवं विद्वाँश्चतुष्कलं पादं
ब्रह्मणः प्रकाशवानित्युपास्ते ॥ ३ ॥ इति पञ्चमः
खण्डः ॥ ५ ॥

अग्निष्टे पादं वक्तेति स ह श्वोभूते गा अभिप्र-
स्थापयाञ्चकार ता यत्राभिसायं बभूवुस्तत्रा-
ग्निमुपसमाधाय गा उपरुध्य समिधमाधाय प-
श्चादग्नेः प्राङ्ङुपोपविवेश ॥ १ ॥ तमग्निरभ्युवाद
सत्यकाम ३ इति भगव इति प्रति शुश्राव ॥ २ ॥
ब्रह्मणः सोम्य ते पादं ब्रवाणीति ब्रवीतु मे भ-
गवानिति तस्मै होवाच पृथिवी कलाऽन्तरिक्षं
कला द्यौः कला समुद्रः कलैष वै सोम्य चतु-

ष्कलः पादो ब्रह्मणोऽनन्तवान्नाम ॥३॥ स य ए-
तमेवं विद्वाँश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणोऽनन्तवानि-
त्युपास्तेऽनन्तवानस्मिँल्लोके भवत्यनन्तवतो ह लो-
काञ्जयति य एतमेवं विद्वाँश्चतुष्कलं पादं ब्रह्म-
णोऽनन्तवानित्युपास्ते ॥४॥ इति षष्ठः खण्डः ॥६॥

हँसस्ते पादं वक्तोति स ह श्वोभूते गा अभि-
प्रस्थापयाञ्चकार ता यत्राभि सायं बभूवुस्तत्राग्नि
मुपसमाधाय गा उपरुध्य समिधमाधाय पश्चा-
दग्नेः प्राङ्ङुपोपविवेश ॥१॥ तँहँस उपनि-
पत्याभ्युवाद सत्यकाम ३ इति भगव इति ह प्र-
तिशुश्राव ॥२॥ ब्रह्मणः सोम्य ते पादं ब्रवाणीति
ब्रवीतु मे भगवानिति तस्मै होवाचाग्निः कला
सूर्यः कला चन्द्रः कला विद्युत् कलैष वै सोम्य
चतुष्कलः पादो ब्रह्मणो ज्योतिष्मान्नाम ॥ ३ ॥
स य एतमेवं विद्वाँश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणो ज्यो-
तिष्मानित्युपास्ते ज्योतिष्मानस्मिँल्लोके भवति
ज्योतिष्मतो ह लोकाञ्जयति य एतमेवं विद्वाँ-
श्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणो ज्योतिष्मानित्युपास्ते ॥४॥

इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

मद्रुष्टे पादं वक्तैति स ह प्रबोभूते गा अभिप्र-
 स्थापयाञ्चकार ता यत्राभि सायं बभूवुस्तत्राग्नि
 मुपसमाधाय गा उपरुध्य समिधमाधाय पश्चा-
 दग्निः प्राङ्ङुपोपविवेश ॥१॥ तं मद्गुरुपनिपत्या-
 भ्युवाद सत्यकाम ३ इति भगव इति ह प्रति-
 शुश्राव ॥२॥ ब्रह्मणः सोम्य ते पादं ब्रवाणीति
 ब्रवीतु मे भगवानिति तस्मै होवाच प्राणः कला
 चक्षुः कला श्रोत्रं कला मनः कलैष वै सोम्य
 चतुष्कलः पादो ब्रह्मण आयतनवान्नाम ॥३॥ स
 य एतमेवं विद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मण आयत-
 नवानित्युपास्त आयतनवानस्मिँल्लोके भवत्याय-
 तनवतो ह ल्लोकाञ्जयति य एतमेवं विद्वांश्च-
 तुष्कलं पादं ब्रह्मण आयतनवानित्युपास्ते ॥४॥

इति अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

प्राप हाचार्य्यकुलं तमाचार्य्योऽभ्युवाद सत्य-
 काम ३ इति भगव इति ह प्रतिशुश्राव ॥ १ ॥
 ब्रह्मविदिव वै सोम्य भासि को नु त्वानुशशा-
 सेत्यन्ये मनुष्येभ्य इति ह प्रतिजज्ञे भगवाँस्त्वैव

मे कामे ब्रूयात् ॥२॥ श्रुतं ह्येव मे भगवद्देश्य
 आचार्याद्वैव विद्या विदिता साधिष्ठं प्रापयतीति
 तस्मै हैतदेवोवाचात्र ह न किञ्चन वीयायेति
 वीयायेति ॥ ३ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ६ ॥

उपकोसलो ह वै कामलायनः सत्यकामे जा-
 वाले ब्रह्मचर्यमुपास तस्य ह द्वादशवर्षाण्यग्नीन्
 परिचचार स ह स्मान्यानन्तेवासिनः समावर्त-
 यस्तं ह स्मैव न समावर्तयति ॥ १ ॥ तं जा-
 योवाच तप्तो ब्रह्मचारी कुशलमग्नीन् परिचचा-
 रीन्मात्वाग्नयः परिप्रवोचन् प्रब्रूह्यस्मा इति
 तस्मै हाप्रोच्यैव प्रवासाञ्चक्रे ॥२॥ स ह व्याधि-
 नाऽनशितुं दध्रे तमाचार्यजायोवाच ब्रह्मचारि-
 न्नशान किन्नु नाश्नासीति स होवाच बहव इमे-
 ऽस्मिन्पुरुषे कामानानात्यया व्याधिभिः प्रतिपू-
 र्णोऽस्मिनाशिष्यामीति ॥ ३ ॥ अथ हाग्नयः स-
 मुदिरे तप्तो ब्रह्मचारी कुशलं नः पर्यचारीह-
 न्तास्मै प्रब्रूवामेति तस्मै होचुः ॥ ४ ॥ प्राणो
 ब्रह्म कां ब्रह्म खं ब्रह्मेति स होवाच विजानाम्यहं

यत्प्राणो बृहन्न कञ्चतु खञ्चन विजानामीति ते
 होचुर्यद्वाव कं तदेव खं यदेव खं तदेव कमिति
 प्राणञ्च हास्मै तदाकाशञ्चोचुः ॥ ५ ॥ इति
 दशमः खण्डः ॥ १० ॥

अथ हैनं गार्हपत्योऽनुशशास पृथिव्यग्निरन्नमा-
 दित्य इति य एष आदित्ये पुरुषो दृश्यते सोऽ-
 हमस्मि स एवाहमस्मीति ॥ १ ॥ स य एतमेवं
 विद्वानुपास्तेऽपहते पापकृत्यां लोको भवति स-
 र्वमायुरेति ज्योर्जीवति नास्यावरपुरुषाः क्षीय-
 न्त उप वयं तं भुञ्जामोऽस्मिँश्च लोकेऽमुष्मिँ-
 श्च य एतमेवं विद्वानुपास्ते ॥ २ ॥ इत्येका-
 दशः खण्डः ॥ ११ ॥

अथ हैनमन्वाहार्यपचनोऽनुशशासापो दिशो
 नक्षत्राणि चन्द्रमा इति य एष चन्द्रमसि पुरुषो
 दृश्यते सोऽहमस्मि स एवाहमस्मीति ॥ १ ॥ स
 य एतमेवं विद्वानुपास्तेऽपहते पापकृत्यां लोको
 भवति सर्वमायुरेति ज्योर्जीवति नास्यावरपुरु-
 षाः क्षीयन्त उप वयं तं भुञ्जामोऽस्मिँश्च लो-
 केऽमुष्मिँश्च य एतमेवं विद्वानुपास्ते ॥ २ ॥

इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

अथ हैनमाहवनीयोनुशशास प्राण आकाशो
 द्यौर्विद्युदिति य एष विद्युति पुरुषो दृश्यते सो-
 ऽहमस्मि स एवाहमस्मीति ॥१॥ स य एतमेवं
 विद्वानुपास्तेऽपहते पापकृत्यां लोकी भवति स-
 र्वमायुरेति ज्योर्जीवति नास्यावरपुरुषाः क्षी-
 यन्त उप वयं तं भुञ्जामोऽस्मि^{११}श्च लोकेऽमुष्मि^{१२}
 च य एतमेवं विद्वानुपास्ते ॥२॥ इति त्रयोदशः
 खण्डः ॥ १३ ॥

ते होचुरूपकोसलैषा सोम्य तेऽस्मद्विद्यात्म-
 विद्या चाचार्यस्तु ते गतिं वक्तव्याजगाम हास्या-
 चार्यस्तमाचार्योऽभ्युवादोपकोसल ३ इति ॥१॥
 भगव इति ह प्रतिशुश्राव ब्रह्मविद इव सोम्य
 ते मुखं भाति को नु त्वानुशशासेति को नुमा-
 नुशिष्याद्भो इतिहापेव निन्दुत इमे नूनमीदृशा
 अन्यादृशा इतीहाग्नीनभ्यूदे किं नु सोम्य किल
 तेऽवोचन्निति ॥२॥ इदमिति ह प्रतिजज्ञे लो-
 कान्वाव किल सोम्य तेऽवोचन्न हन्तु ते तद्व-
 द्यामि यथा पुष्करपलाश आपो न श्लिष्यन्त ए-

वमेवंविदि पापं कर्म न श्लिष्यत इति ब्रवीतु मे
भगवानिति तस्मै होवाच ॥ ३ ॥ इति चतु-
र्दशः खण्डः ॥ १ ॥

य एषोऽक्षिणि पुरुषो दृश्यत एष आत्मेति
होवाचैतदमृतमभयमेतद्ब्रह्मेति तद्यद्यस्यस्मिन्स-
र्पिर्वीर्यं वा सिञ्चन्ति वत्सनी एव गच्छति
॥१॥ एतत् संयद्वाम इत्याचक्षत एतत् हि सर्वा
णि वामान्यभिसंयन्ति सर्वाण्येन वामान्यभिसं-
यन्ति य एवं वेद ॥ २ ॥ एष उ एव वामनीरेष
हि सर्वाणि वामानि नयति सर्वाणि वामानि
नयति य एवं वेद ॥ ३ ॥ एष उ एव वामनी-
रेष हि सर्वेषु लोकेषु भाति सर्वेषु लोकेषु भाति
य एवं वेद ॥ ४ ॥ अथ यदु चैवास्मिञ्छ्वयं कुर्वन्ति
यदि च नार्चिषमेवाभिसम्भवन्त्यर्चिषोऽहरङ्ग
आपूर्यमाणपक्षमापूर्यमाणपक्षाद्यान् षडुदडेति
मासाऽस्तान्मासेभ्यः संवत्सरत्वं संवत्सरादादि-
त्यमादित्याच्चन्द्रमसं चन्द्रमसोविद्युतं तत्पुरुषो
ऽमानवः ॥ ५ ॥ स एनान् ब्रह्म गमयत्येष देव-

पथो ब्रह्मपथ एतेन प्रतिपद्यमाना इमं मान-
वमावर्तं नावर्तन्ते नावर्तन्ते ॥ ६ ॥

इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

एष ह वै यज्ञो योऽयं पवत एष ह यन्निदं
सर्वं पुनाति यदेष यन्निदं सर्वं पुनाति तस्मा-
देष एव यज्ञस्तस्य मनश्च वाक् च वर्तनी ॥ १ ॥
तथोरन्यतरां मनसा संस्करोति ब्रह्मा वाचा
होताऽध्वर्युरुक्ताताऽन्यतरां स यज्ञोपाकृते प्रा-
तरनुवाक्ते पुरा परिधानीयाया ब्रह्मा व्यववदति
॥२॥ अन्यतरामेव वर्तनिं संस्करोति ह्यीयते-
ऽन्यतरा स यथैकपाद्भजन्नथो वैकेन चक्रेण वर्त-
मानो रिष्यत्येवमस्य यज्ञो रिष्यति यज्ञं रिष्यन्तं
यजमानोऽनुरिष्यति स इष्ट्वा पापीयान् भवति ३
अथ यज्ञोपाकृते प्रातरनुवाक्ते न पुरा परिधानी-
याया ब्रह्मा व्यववदत्युभे एव वर्तनी संस्कुर्वन्ति
न ह्यीयतेऽन्यतरा ॥ ४ ॥ स यथोभयपाद्भजन्नथो
वोभाभ्यां चक्राभ्यां वर्तमानः प्रतितिष्ठत्येवमस्य
यज्ञः प्रतितिष्ठति यज्ञं प्रतितिष्ठन्तं यजमानो-

ऽनुप्रतितिष्ठति स द्रष्टा श्रेयान् भवति ॥ ५ ॥

इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

प्रजापतिर्लोकाभ्यतपत्तेषां तप्यमानानां रसान्
 प्रावृहदग्निं पृथिव्या वायुमन्तरिक्षादादित्यं
 दिवः ॥ १ ॥ स एतास्त्रिस्तो देवता अभ्यतपत्तासां
 तप्यमानानां रसान् प्रावृहदग्ने ऋचो वायो र्यजूंश्च
 प्रिसामान्यादित्यात् ॥ २ ॥ स एतां त्रयीं विद्या-
 मभ्यतपत्तस्यास्तप्यमानाया रसान् प्रावृहदूर्ध्व-
 ग्भ्यो भुवरिति यजुभ्यः स्वरिति सामभ्यः ॥ ३ ॥
 तद्य द्यूक्तो रिष्येद्भूः स्वाहेति गार्हपत्ये जुहुयाद-
 चामेव तद्रसेनर्चां वीर्येणर्चां यज्ञस्य विरिष्टं
 सन्दधाति ॥ ४ ॥ अथ यदि यजुष्टो रिष्येद्भुवः
 स्वाहेति दक्षिणाग्नौ जुहुयाद्यजुषामेव तद्रसेन
 यजुषां वीर्येण यजुषां यज्ञस्य विरिष्टं सन्दधाति
 ॥ ५ ॥ अथ यदि सामतो रिष्येत् स्वः स्वाहेत्याह-
 वनीये जुहुयात्साम्नामेव तद्रसेन साम्नां वीर्येण
 साम्नां यज्ञस्य विरिष्टं सन्दधाति ॥ ६ ॥ तद्यथा
 लवणेन सुवर्णं सन्दध्यात्सुवर्णेन रजतं रजते न

त्रपु त्रपुणा सीसःसीसेन लोहं लोहेन दारु दारु
 चर्मणा ॥७॥ एवमेषां लोकानामासां देवताना-
 मस्यास्त्वय्या विद्याया वीर्येण यज्ञस्य विरिष्ट-
 सन्दधाति भेषजकृतो हवा एष यज्ञो यज्ञैवं वि-
 द्ब्रह्मा भवति ॥८॥ एष ह वा उदक्प्रवणो यज्ञो
 यज्ञैवं विद्ब्रह्मा भवत्येवंविदः ह वा एषा ब्रह्मा-
 णमनु गाथा यतो यतं आवर्त्तते तत्तद्ब्रह्म ॥९॥
 मानवो ब्रह्मैवैक ऋत्विक्कुरुनश्वाऽभिरक्षत्येवंविद्
 वै ब्रह्मा यज्ञं यजमानः सव्याः सव्यर्त्विजोऽभिर-
 क्षति तस्मादेवंविदमेव ब्रह्माणं कुर्वीत नानेवं-
 विदम् नानेवंविदम् ॥१०॥ १७ ॥ इति छान्दो-
 ग्योपनिषदि चतुर्थं प्रपाठकः समाप्तः ॥ ४ ॥

ॐ ॥ यो ह वै ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च वेद ज्येष्ठश्च ह वै
 श्रेष्ठश्च भवति प्राणो वाव ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च ॥१॥ यो
 ह वै वसिष्ठं वेद वसिष्ठो ह स्वानां भवति वा-
 ग्वाव वसिष्ठः ॥२॥ यो ह वै प्रतिष्ठां वेद प्रति ह
 तिष्ठत्यस्मिः च लोकेऽमुष्मिः चक्षुर्वाव प्रतिष्ठा
 ॥३॥ यो ह वै सम्पदं वेद सः हास्यै कामापद्यते

दैवाश्च मानुषाश्च श्रोत्रं वाव सम्प्रत् ॥४॥ 'यो ह
 वा आयतनं वेदायतनं ह स्वानां भवति मनो
 ह वा आयतनम् ॥५॥ अथ ह प्राणा अहंश्रेयसि
 व्यूदरेऽहंश्रेयान स्म्यहंश्रेयानस्मीति ॥६॥ तेह
 प्राणाः प्रजापतिं पितरः सेत्योचुर्भगवन् को नः
 श्रेष्ठ इति तान् होवाच यस्मिन् व उक्रान्ते श-
 रीरं पापिष्ठतरमिव दृश्येत स वःश्रेष्ठ इति ।७॥
 सा ह वागुच्चक्राम सासंवत्सरं प्रोष्य पर्य्येत्योवाच
 कथमशकतर्त्ते मज्जीवितुमिति यथा कला अव-
 दन्तः प्राणन्तः प्राणेन पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः
 श्रोत्रेण ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेश ह वाक्
 ॥८॥ चक्षुर्होच्चक्राम तत्संवत्सरं प्रोष्य पर्य्येत्योवाच
 कथमशकतर्त्ते मज्जीवितुमिति यथाऽन्धा अप-
 श्यन्तः प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा शृण्वन्तः
 श्रोत्रेण ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेश ह चक्षुः
 ॥९॥ श्रोत्रं होच्चक्राम तत्संवत्सरं प्रोष्य पर्य्येत्यो-
 वाच कथमशकतर्त्ते मज्जीवितुमिति यथा बधिरा
 अशृण्वन्तः प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्य-

न्तश्चक्षुषा ध्यायन्तो मनसैवमिति प्रविवेश ह श्रो-
 त्रम् ॥१०॥ मनो होच्चक्राम तत्संवत्सरं प्रोष्य प-
 र्येत्योवाच कथमशक्तर्त्ते मज्जीवितुमिति यथा
 बाला अमनसः प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा
 पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेणैवमिति प्रविवेश
 ह मनः ॥ ११ ॥ अथ ह प्राण उच्चिक्रमिष्यन्त्स
 यथा सुहयः पङ्कशशंकून् संखिदेदेवमितरान्
 प्राणान् समखिदत्तुहाभि समेत्योचुर्भगवन्नेधि
 त्वन्नश्रेष्ठोऽसि मोक्रमीरिति ॥१२॥ अथ हैनं वा-
 गुवाच यदहं वसिष्ठाऽस्मि त्वं तद्वसिष्ठोऽसीत्यथ
 हैनं चक्षुरुवाच यदहं प्रतिष्ठास्मि त्वं तत्प्रति-
 ष्ठोसीति ॥१३॥ अथ हैनं श्रोत्रमुवाच यदहं स-
 म्पदस्मि त्वं तत्सम्पदसीत्यथ हैनं मन उवाच
 यदहमायतनमस्मि त्वं तदायतनमसीति ॥१४॥
 न वै वाचो न चक्षुषि न श्रोत्राणि न मना-
 सीत्याचक्षते प्राणा इत्येवाचक्षते प्राणा ह्येवै-
 तानि सर्वाणि भवन्ति ॥१५॥ इति प्रथमः खण्डः १
 स होवाच किं मेऽन्नं भविष्यतीति यत्किञ्चि-

दिदमाश्वभ्य आ शकुनिभ्य इति होचुस्तद्वा ए-
 तदन स्थानामनो ह वै नामप्रत्यक्षं न ह वा
 एवंविदि किञ्च नानन्नं भवतीति ॥१॥ स होवाच
 किं मे वासो भविष्यतीत्याप इति होचुस्तस्माद्वा
 एतदशिष्यन्तः पुरस्ताच्चोपरिष्ठाचाङ्गिः परिदधति
 लम्बुको ह वासो भवत्यनग्नो ह भवति ॥२॥ त-
 द्वैतत्सत्यकामो जाबालो गोश्रुतये वैयाघ्रपद्या-
 योक्तुवाच यद्यप्येनच्छुष्काय स्थाणवे ब्रूयाज्जाये-
 रन्नेवास्मिञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥३॥
 अथ यदि महज्जिगमिषेदमावास्यायां दीक्षित्वा
 पौर्णमास्या रात्रौ सर्व्वौषधस्य मन्यं दधिमधुनो-
 रूपमथ्य ज्येष्ठाय श्रेष्ठाय स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा
 मन्ये सम्पातमवनयेत् ॥ ४ ॥ वसिष्ठाय स्वाहेत्य-
 ग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्ये सम्पातमवनयेत्प्रतिष्ठायै
 स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्ये सम्पातमवनये-
 त्सम्पदे स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्ये सम्पात-
 मवनयेदायतनाय स्वाहेत्यग्नावाज्यस्य हुत्वा मन्ये
 सम्पातमवनयेत् ॥ ५ ॥ अथ प्रतिसृप्याञ्जलौ मन्य-

माधाय जपत्यमो नामास्यमा हि ते सर्वमिदं स
हि ज्येष्ठः श्रेष्ठो राजाधिपतिः स मा ज्यैष्ठ्यं
श्रेष्ठ्यं राज्यमाधिपत्यं गमयत्वहमेवेदं सर्वम-
सानीति ॥६॥ खल्वेतयच्चा पच्छ आचामति त-
त्सवितुर्वृणीमह इत्याचामतिवयं देवस्य भोजन-
मित्याचामति श्रेष्ठं सर्वधातममित्याचामति तुरं
भगस्य धीमहीति सर्वं पिबति ॥ ७ ॥ निर्णिज्य
कंसं चमसं वा पश्चादग्नेः संविशति चर्मणि
वा स्थण्डिले वा वाचंयमोऽप्रसाहः स यदि स्त्रियं
पश्येत् समृद्धं कर्मेति विद्यात् ॥८॥ तदेष श्लोको
यदा कर्मसु काम्येषु स्त्रियं स्वप्नेषु पश्यति स-
मृद्धिं तत्र जानीयात्तस्मिन्स्वप्ननिदर्शने तस्मिन्-
स्वप्ननिदर्शने ॥९॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥२॥

श्वेतकेतुर्हारीश्वरः पञ्चालानां समितिमेपाय
तं ह प्रवाहणो जैबलिरुवाच कुमारानु त्वा-
शिष्यत्पितेत्यनु हि भगव इति ॥ १ ॥ वेत्य यदि-
तोऽधि प्रजाः प्रयन्तीति न भगव इति वेत्य यथा
पुनरावर्तन्ता इ इति न भगव इति वेत्य पथो-

देवयानस्य पितृयाणस्य च व्यावर्त्त ना ३ इति
 न भगव इति ॥२॥ वेत्य यथाऽसौ लोको न स-
 म्पूर्यता ३ इति न भगव इति वेत्य यथा पञ्च-
 म्यामाहुतावापः पुरुषवचसो भवन्तीति नैव भ-
 गव इति ॥३॥ अथ नु किमनुशिष्टोऽवोचथा यो
 हीमानि न विद्यात् कथं सोऽनुशिष्टो ब्रवीतेति
 स हायस्तः पितुरर्द्धमेयाय तं होवाचाऽननु-
 शिष्य वाव किल मा भगवानब्रवीदनु त्वाशि-
 षमिति ॥ ४ ॥ पञ्च मा राजन्यबन्धुः प्र-
 श्नानप्राचीत्तेषां नैकञ्चनाशकं विवक्तुमिति स
 होवाच यथा मा त्वं तदैतानवदो यथाहमेषां
 नैकञ्चन वेद यद्यहमिमानवेदिष्यं कथं तेनाव-
 द्यमिति ॥ ५ ॥ स ह गौतमो राज्ञोऽर्द्धमेयाय
 तस्मै ह प्राप्तायार्हाञ्चकार स ह प्रातः सभाग
 उदेयाय तं होवाच मानुषस्य भगवन् गौतम
 वित्तस्य वरं वृणीथा इति स होवाच तवैव रा-
 जन् मानुषं वित्तं यामेव कुमारस्यान्ते वाचम-
 भाषथास्तामेव मे ब्रूहीति ॥६॥ स ह कृच्छ्री ब-

भूव तं ह चिरं वसेत्याज्ञापयाञ्चकार तं हो-
वाच यथा मा त्वं गौतमाऽवदो यथेयं न प्राक्
त्वत्तः पुरा विद्या ब्राह्मणान् गच्छति तस्मादु
सर्वेषु लोकेषु क्षत्रस्यैव प्रशासनमभूदिति तस्मै
होवाच ॥ ७ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

असौ वाव लोको गौतमाग्निस्तस्यादित्य एव
समिद्रश्मयो धूमोऽहरर्चिश्चन्द्रमा अङ्गारा नक्ष-
त्राणि विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ
देवाः श्रद्धां जुह्वति तस्या आहुतेः सोमो राजा
सम्भवति ॥ २ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

पर्जन्यो वाव गौतमाग्निस्तस्य वायुरेव समि-
दम्नं धूमो विद्युदर्चिरशनिरङ्गारा क्लादुनयो वि-
विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवाः
सोमं राजानं जुह्वति तस्या आहुतेर्वर्षः सम्भ-
वति ॥ २ ॥ इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

पृथिवी वाव गौतमाग्निस्तस्याः संवत्सर एव
समिदाकाशो धूमो रात्रिरर्चिर्दिशोऽङ्गारा अ-
वान्तरदिशो विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥ तस्मिन्नेतस्-

मिग्नौ देवा वर्षं जुह्वति तस्या आहुतेरन्नं स-
म्भवति ॥ २ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

पुरुषो वाव गौतमाग्निस्तस्य वागेव समित्प्राणो
धूमो जिह्वाऽर्चिश्चक्षुरङ्गाराः श्रोत्रं विस्फुलिङ्गाः
॥ २ ॥ तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा अन्नं जुह्वति
तस्या आहुते रेतः संभवति ॥ २ ॥ इति सप्तमः
खण्डः ॥ ७ ॥

योषा वाव गौतमाग्निस्तस्या उपस्थ एव स-
मिद्यदुपमंत्रयते स धूमो यो निरर्चियेदन्तः क-
रोति तेऽङ्गारा अभिनन्दा विस्फुलिङ्गाः ॥ १ ॥
तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा रेतो जुह्वति तस्या आ-
हुतेर्गर्भः सम्भवति ॥ २ ॥ इत्यष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

इति तु पञ्चम्यामाहुतावापः पुरुषवचसो भ-
वन्तीति सउल्वावृतो गर्भो दश वा मासानन्तः
शयित्वा यावद्वाय जायते ॥ १ ॥ स जातो या-
वदायुषं जीवति तं प्रेतं दिष्टमितोऽनय एव
हरन्ति यत् एवेतो यतः सम्भूतो भवति ॥ २ ॥

इति नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

तद्य इत्यं विदुर्ये चेमेऽरण्ये श्रद्धा तप इत्युपा-
 सते तेऽर्चिषमभिसम्भवन्त्यर्चिषोऽहरङ्ग आपूर्य-
 माणपक्षमापूर्यमाणपक्षाद्यान् षडुदङ्गेतिमासा-
 ऽस्तान् ॥ १ ॥ मासेभ्यः संवत्सरं संवत्सरादादि-
 त्यमादित्याच्चन्द्रमसं चन्द्रमसो विद्युतं तत्पुरुषो
 मानवः स एनां ब्रह्म गमयत्येष देवयानः पन्था
 इति ॥ २ ॥ अथ य इमे ग्राम इष्टापूर्त्ते दत्तमि-
 त्युपासते ते धूममभिसम्भवन्ति धूमाद्रात्रिं रात्रे
 रपरपक्षं परपक्षाद्यान् षड्दक्षिणैति मा साऽस्ता-
 न्नैते संवत्सरमभिप्राप्नुवन्ति ॥ ३ ॥ मासे भ्यः पितृ
 लोकं पितृलोकादाकाशमाकाच्चन्द्रमसमेषसोमो
 राजा तद्देवानामन्नं तं देवा भक्षयन्ति ॥ ४ ॥ तस्मि
 न्यावत्सम्पातमुषित्वाऽथैतमेवाध्वानं पुनर्निवर्तन्ते
 यथेतमाकाशमाकाशाद्वायुं वायुर्भूत्वा धूमो भ-
 वति धूमो भूत्वाऽभ्रं भवति ॥ ५ ॥ अभ्रं भूत्वा
 मेघो भवति मेघो भूत्वा प्रवर्षति त इह ब्रीहि-
 यवा ओषधिवनस्पतयस्तिलमाषा इति जायन्तेऽ
 तो वै खलु दुर्निष्प्रपतरं यो यो ह्यन्नमत्ति यो

रेतः सिञ्चति तद्भूय एव भवति ॥ ६ ॥ तद्य द्रुह
 रमणीयचरणा अभ्याशो ह यत्ते रमणीयां यो-
 निमापदोरन् ब्राह्मणयोनिं वा क्षत्रिययोनिं वा
 वैश्ययोनिं वाथय द्रुह कपूयचरणा अभ्याशो ह
 यत्ते कपूयां योनिमापदोरन् स्वयोनिं वा सूकर-
 योनिं वा चण्डालयोनिं वा ॥ ७ ॥ अथैतयोः प-
 योर्न कतरेण च न तानीमानि क्षुद्राण्यसक्तदा-
 वर्त्तीनि भूतानि भवन्तिजायस्व म्रियस्वेत्येतत्तृ-
 तीयं स्थानं तेनासौ लोको न सम्पूर्यते त-
 स्माज्जुगुप्सते तदेष श्लोकः ॥ ८ ॥ स्तेनो हिर-
 ण्यस्य सुरां पिबेत्तु गुरोस्तल्पमावसन् ब्रह्म-
 हाचैते पतन्ति चत्वारः पञ्चमश्चाचरेत्स्तरि-
 ति ॥ ९ ॥ अथ हय एतानेवं पञ्चाग्नीन्
 वेद न सह तैरप्याचरन् पाप्मना लिप्यते
 शुद्धः पूतः पुण्यलोको भवति य एवं वेद य
 एवं वेद ॥ १० ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

प्राचीनशाल औपमन्यवः सत्ययज्ञः पौलु-
 षिरिन्द्रद्युम्नो भाल्लवेयो जनः शार्कराक्षो बुडिल

आश्वतराश्विस्ते हैते महाशाला महाश्रोत्रियाः
 समेत्य मीमांसाश्चक्रुः को नु आत्मा किं ब्रह्मे-
 ति ॥ १ ॥ ते ह सम्पादयाञ्चक्रुरुद्दालको वै भ-
 गवन्तोऽयमारुणिः सम्प्रतीतमात्मानं वैश्वानरम-
 ध्येति तं हन्ताभ्यागच्छामेति तं हाभ्याजग्मुः २
 स ह सम्पादयाञ्चकार प्रक्ष्यंति मामिमेमहा-
 शाला महाश्रोत्रियास्तेभ्यो न सर्व्वमिव प्रति-
 पत्स्ये हन्ताहमन्यमभ्यनुशासानीति ॥ ३ ॥ तान्
 होवाचाश्वपतिर्वै भगवन्तोऽयं कैकेयः सम्प्रतीत-
 मात्मानं वैश्वानरमध्येति तं हन्ताभ्यागच्छा-
 मेति तं हाभ्याजग्मुः ॥ ४ ॥ तेभ्यो ह प्राप्तेभ्यः
 पृथगर्हाणि कारयाञ्चकार सहप्रातः सञ्जिहान उ-
 वाच न मे स्तेनो जनपदे न कदर्य्यो न मद्यपो
 नानाहिताग्निर्नाविद्वान्न स्वैरिणी कुतो यक्षमा-
 णो वै भगवन्तोऽहमस्मि यावदेकैकस्मा ऋ-
 त्विजे धनं दास्यामि तावद्भगवद्भयो दास्यामि व-
 सन्तु मे भगवन्त इति ॥ ५ ॥ ते होचुर्येन हैवा-
 र्येन पुरुषश्चरेत्तं हैव वदेदात्मानमेवेमं वैश्वानरं

सम्प्रत्यर्धेषि तमेव नो ब्रूहीति ॥ ६ ॥ तान्
 होवाच प्रातर्वः प्रतिवक्ताऽस्मीति ते ह समि-
 त्याणयः पूर्वाह्णे प्रतिचक्रमिरे तान् हानुपनीयै-
 वैतदुवाच ॥ ७ ॥ इत्येकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

अपमन्यव कं त्वमात्मानमुपास्ते इति दिव-
 मेव भगवो राजन्निति हो वाचैष वै सुतेजा आ-
 त्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मानमुपास्ते तस्मात्तव
 सुतं प्रसुतमासुतं कुले दृश्यते ॥ १ ॥ अस्यन्नं प-
 श्यसि प्रियमत्यन्नं पश्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मव-
 र्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते
 मूर्धा त्वेष आत्मन इति होवाच मूर्धा ते व्यप-
 तिष्यद्यन्मां नागमिष्य इति ॥ २ ॥ इति द्वादशः
 खण्डः ॥ १२ ॥

अथ होवाच सत्ययज्ञं पौलुषिं प्राचीनयोग्य
 कं त्वमात्मानमुपास्ते इत्यादित्यमेव भगवो रा-
 जन्निति होवाचैष वै विश्वरूप आत्मा वैश्वान-
 रोयं त्वमात्मानमुपास्ते तस्मात्तव बहु विश्वरूपं
 कुले दृश्यते ॥ १ ॥ प्रवृत्तोऽखतरीरथो दासीनि-

ष्कोऽत्यन्नं पश्यसि प्रियमत्यन्नं पश्यति प्रियं भ-
वत्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वा-
नरमुपास्ते चक्षुष्टे तदात्मन इति होवाचाभ्योऽ-
भविष्यद्यन्मां नागमिष्य इति ॥ २ ॥ इति त्रयो-
दशः खण्डः ॥ १३ ॥

अथ होवाचेन्द्रद्युम्नं भास्त्रवेयं वैयाघ्रपद्य कं त्व-
मात्मानमुपास्त्व इति वायुमेव भगवो राजन्निति
होवाचैष वै पृथग्बर्मात्मा वैश्वानरो यं त्वमा-
त्मानमुपास्ते तस्मात्त्वां पृथग्बलय आययन्ति
पृथग्रथ श्रेणयोऽनुयन्ति ॥ १ ॥ अत्यन्नं पश्यसि
प्रियमत्यन्नं पश्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मवर्चसं
कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते प्राण-
स्त्वेष आत्मन इति होवाच प्राणस्त उदक्रमिष्य-
द्यन्मां नागमिष्य इति ॥ २ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः १४

अथ होवाच जनं शार्कराक्ष्य कं त्वमात्मान-
मुपास्त्व इत्याकाशमेव भगवो राजन्निति होवा-
चैष वै बहुल आत्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मान-

नमुपास्ते तस्मात्त्वं बहुलोऽसि प्रजया च धनेन
 च ॥१॥ अत्यन्नं पश्यसि प्रियमत्यन्नं पश्यति प्रियं
 भवत्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वै-
 श्वानरमुपास्ते सन्देहस्त्वेष आत्मन इति होवाच
 सन्देहस्ते व्यशीर्यद्यन्मां नागमिष्य इति ॥ २ ॥

इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

अथ होवाच बुडिलमाश्वतराश्विं वैयाघ्रपद्य
 कं त्वमात्मानमुपास्त्व इत्यप एव भगवो राजन्निति
 होवाचैष वै रयिरात्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मा-
 नमुपास्ते तस्मात्त्वं रयिमान् पुष्टिमानसि ॥१॥
 अत्यन्नं पश्यसि प्रियमत्यन्नं पश्यति प्रियं भव-
 त्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेवमात्मानं वैश्वा-
 नरमुपास्ते बस्तिस्त्वेष आत्मन इति होवाच ब-
 स्तिस्ते व्यभेत्यद्यन्मां नागमिष्य इति ॥ २ ॥

इति षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

अथ होवाचोद्दालकमारुणिं गौतम कं त्वमा-
 त्मानमुपास्त्व इति पृथिवीमेव भगवो राजन्निति
 हवाचैष वै प्रतिष्ठात्मा वैश्वानरो यं त्वमात्मा-

नमुपास्ते तस्मात्त्वं प्रतिष्ठितोऽसि प्रजया च प-
शुभिश्च ॥ १ ॥ अत्यन्नं पश्यसि प्रियमत्यन्नं प-
श्यति प्रियं भवत्यस्य ब्रह्मवर्चसं कुले य एतमेव-
मात्मानं वैश्वानरमुपास्ते पादौ त्वेतावात्मन
इति होवाच पादौ ते व्यम्नास्येतां यन्मां नाग-
मिष्य इति ॥ २ ॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

तान् होवाचैते वै खलु यूयं पृथगिवेममात्मानं
वैश्वानरं विद्वांसोऽमत्य यस्त्वेतमेवं प्रादेशमा-
त्रमभिविमानमात्मानं वैश्वानरमुपास्ते स सर्वेषु
लोकेषु सर्वेषु भूतेषु सर्वेष्व्वात्मस्वन्नमत्ति ॥ १ ॥
तस्य ह वा एतस्यात्मनो वैश्वानरस्य मूर्ध्नि व सु-
तेजाश्चक्षुर्विश्वरूपः प्राणः पृथग्वत्मात्मा सन्देहो
बहलो बस्तिरेव रयिः पृथिव्येव पादावुर एव
वेदिर्लोमानि बर्हिर्हृदयं गार्हपत्यो मनोऽन्वाहा-
र्यपचन आस्यमाहवनीयः ॥ २ ॥

इत्यष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

तद्यज्ञं प्रथममागच्छेत्तद्वोमीय स यां प्रथ-
मामाहुतिं जुहुयात्तां जुहुयात्प्राणाय स्वाहेति

प्राणस्तृप्यति ॥ १ ॥ प्राणे तृप्यति चक्षुस्तृप्यति
 चक्षुषि तृप्यत्यादित्यस्तृप्यत्यादित्ये तृप्यति द्यौ-
 स्तृप्यति दिवि तृप्यत्यां यत्किञ्च द्यौश्चादित्यश्चा-
 धितिष्ठतस्तृप्यति तस्यानुतृप्तिं तृप्यति प्रजया
 पशुभिरन्नाद्येन तेजसा ब्रह्मवर्चसेनेति ॥ २ ॥
 इत्येकोनविंशः खण्डः ॥ १९ ॥

अथ यां द्वितीयां जुहुयात्तां जुहुयाद्व्यानाय
 स्वाहेति व्यानस्तृप्यति ॥ १ ॥ व्याने तृप्यति श्रोत्रं
 तृप्यति श्रोत्रे तृप्यति चन्द्रमास्तृप्यति चन्द्रमसि
 तृप्यति दिशस्तृप्यन्ति दिक्षु तृप्यतीषु यत्किञ्च
 दिशश्च चन्द्रमाश्चाधितिष्ठन्ति तत्तृप्यति तस्यानु-
 तृप्तिं तृप्यति प्रजया पशुभिरन्नाद्येन तेजसा ब्र-
 ह्मवर्चसेनेति ॥ २ ॥ इति विंशः खण्डः ॥ २० ॥

अथ यां तृतीयां जुहुयात्तां जुहुयादपानाय
 स्वाहेत्यपानस्तृप्यति ॥ १ ॥ अपाने तृप्यति वा-
 क्तृप्यति वाचि तृप्यत्यामग्नस्तृप्यत्यग्नौ तृप्यति
 पृथिवी तृप्यति पृथिव्यां तृप्यत्यां यत्किञ्च पृथि-
 वीचाग्निश्चाधितिष्ठतस्तृप्यति तस्यानुतृप्तिं तृप्य-

ति प्रजया पशुभिरन्नाद्येन तेजसा ब्रह्मवर्चसेने-
ति ॥ २ ॥ इत्येकविंशः खण्डः ॥ २१ ॥

अथ यां चतुर्थीं जुहुयात्तां जुहुयात् सामानाय
स्वाहेति समास्तृप्यति ॥१॥ समाने तृप्यति मन-
स्तृप्यति मनसि तृप्यति पर्जन्यस्तृप्यति पर्जन्ये
तृप्यति विद्युत्तृप्यति विद्युति तृप्यत्यां यत्किञ्च
विद्युच्च पर्जन्यश्चाधितिष्ठतस्तृप्यति तस्यानुवृत्तिं
तृप्यति प्रजया पशुभिरन्नाद्येन तेजसा ब्रह्मवर्च-
सेनेति ॥ २ ॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥ २२ ॥

अथ यां पञ्चमीं जुहुयात्तां जुहुयादुदानाय स्वा-
हेत्युदानस्तृप्यति ॥१॥ उदाने तृप्यति वायुस्तृप्य-
ति वायौ तृप्यत्याकाशस्तृप्यत्याकाशे तृप्यति य-
त्किञ्च वायुश्चाकाशश्चाधितिष्ठतस्तृप्यति तस्या-
नुवृत्तिं तृप्यति प्रजया पशुभिरन्नाद्येन तेजसा
ब्रह्मवर्चसेनेति ॥२॥ इति त्रयोविंशः खण्डः ॥ २३ ॥

स य इदमविद्वानग्निहोत्रं जुहोति यथाङ्गा
रानपोह्य भस्मानि जुहुयात्तादृक् तत्स्यात् ॥ १ ॥
अथ य एतदेवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति तस्य स-

र्वेषु लोकेषु सर्वेषु भूतेषु सर्वेष्व्वात्मसु हुतं
 भवति ॥२॥ तद्यथेषीका तूलमग्नौ प्रोतं प्रदूये-
 तैव ॥ हास्य सर्वे पाप्मानः प्रदूयन्ते य एतदेवं
 विद्वानग्निहोत्रं जुहोति ॥ ३ ॥ तस्माद् ह्येवंवि-
 द्यद्यपि चण्डालायोच्छिष्टं प्रयच्छेदात्मनि ह्येवास्य
 तद्वैश्वानरे हुतं स्यादिति तदेष श्लोकः ॥ ४ ॥
 यथेह क्षुधिता बाला मातरं पर्युपासत एव
 सर्वाणि भूतान्यग्निहोत्रमुपासत इत्यग्निहोत्र-
 मुपासत इति ॥५॥ इति चतुर्विंशः खण्डः ॥२४॥
 इति छान्दोग्योपनिषत्सु पञ्चमः प्रपाठकः

ॐ तत्सत् ॥

ॐ श्वेतकेतुर्ह्यरुणेय आस तं हं पितोवाच
 श्वेतकेतो वस ब्रह्मचर्यं न वै सोम्याऽस्मत्कुलीनो
 ऽननूच्य ब्रह्मबन्धुरिव भवतीति स ह द्वादशवर्षं
 उपेत्य चतुर्विंशनिवर्षः सर्वान् वेदानधीत्य म-
 हामना अनूचानमानी स्तब्ध एयाय तं हं पि-
 तोवाच श्वेतकेतो यन्नु सोम्येदं महामना अनू-
 चानमानी स्तब्धोऽस्युत तमादेशमप्राच्यो येना-

श्रुतं श्रुतं भवत्यमतं मतमविज्ञातं विज्ञातमिति
 कथं नु भगवः स आदेशो भवतीति यथा सौम्य-
 केन मृत्पिण्डेन सर्वं मृन्मयं विज्ञातं स्याद्वाचा-
 रम्भणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यम् ॥१॥
 यथा सौम्यैकेन लोहमणिना सर्वं लोहमयं वि-
 ज्ञातं स्याद्वाचारम्भणं विकारो नामधेयं लो-
 हमित्येव सत्यम् ॥ २ ॥ यथा सौम्यैकेन नखनि-
 कृन्तनेन सर्वं कार्पायसं विज्ञातं स्याद्वाचार-
 म्भणं विकारो नामधेयं कृष्णायसमित्येव सत्य-
 मेव सौम्य स आदेशो भवतीति ॥ ३ ॥ न वै
 नूनं भगवन्तस्त एतद्वेदिषुर्यद्वा तद्वेदिष्यन् कथं
 मे नावक्ष्यन्निति भगवाँस्त्वमेतद्ववीत्विति त-
 था सौम्येति होवाच ॥४॥ इति प्रथमः खण्डः १

सदेव सौम्ये दमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम् त-
 द्वैक् आहुरसदेवे दमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयं त-
 स्मादसतः सज्जायेत ॥१॥ कुतस्तु खलु सौम्यैव
 स्यादिति होवाच कथमसतः सज्जायेतेति सत्वेव
 सौम्ये दमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम् ॥२॥ तदैक्षत

बहु स्यां प्रजायेयेति तत्तेजोऽसृजत तत्तेज ऐक्षत
 बहु स्यां प्रजायेयेति तदपोऽसृजत तस्माद्यत्र क्व च
 शीचति खेदते वा पुरुषस्ते जस एव तदध्यापो जा-
 यन्ते ॥३॥ तां आप ऐक्षन्त बह्व्यः स्याम प्रजाये-
 महीति ता अन्नमसृजन्त तस्माद्यत्र क्व च वर्षति
 तदेव भूयिष्ठमन्नं भवत्यङ्गा एव तदध्यन्नाद्यं जा-
 यते ॥ ४ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

तेषां खल्वेषां भूतानां त्रीण्येव बीजानि भव-
 न्याण्डजं जीवजमुद्भिज्जमिति ॥१॥ सेयं देवतेक्षत
 हन्ताहमिमास्तिस्त्रो देवता अनेन जीवेनात्मना-
 ऽनुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणीति ॥२॥ तासां
 त्रिवृतं त्रिवृतमेकैकां करवाणीति सेयं देवतेमा-
 स्तिस्त्रो देवता अनेनैव जीवेनात्मनानुप्रविश्य
 नामरूपे व्याकरोत् ॥३॥ तासां त्रिवृतं त्रिवृतमे-
 कैकामकरोद्यथा नु खलु सोभ्येमास्तिस्त्रो देवता-
 स्त्रिवृत्त्रिवृदेकैका भवति तन्मे विजानीहीति ॥
 ४ ॥ इति तृतीयः खण्डः ॥ ३ ॥

यमदग्ने रोहितं रूपं तेजस्तद्रूपं यच्छुक्लं त-

दपां यत्कृष्णं तदन्नस्यापागादग्ने रग्नित्वं वाचा-
 रम्भणं विकारो नामधेयं चीणि रूपाणीत्येव स-
 त्यम् ॥ १ ॥ यदादित्यस्य रोहितं रूपं तेजस-
 स्तद्रूपं यच्छुक्तं तदपां यत्कृष्णं तदन्नस्यापागा-
 दादित्यादादित्यत्वं वाचारम्भणं विकारो नाम-
 धेयं चीणि रूपाणीत्येव सत्यम् ॥ २ ॥ यच्चन्द्रम-
 सो रोहितं रूपं तेजसस्तद्रूपं यच्छुक्तं तदपां
 यत्कृष्णं तदन्नस्यापागाच्चन्द्राच्चन्द्रत्वं वाचारम्भणं
 विकारो नामधेयं चीणिरूपाणीत्येव सत्यम् ॥ ३ ॥
 यद्विद्युतो रोहितं रूपं तेजसस्तद्रूपं यच्छुक्तं त-
 दपां यत्कृष्णं तदन्नस्यापागाद्विद्युतो विद्युत्त्वं
 वाचारम्भणं विकारो नामधेयं चीणि रूपाणी-
 त्येव सत्यम् ॥ ४ ॥ एतद्वस्म वै तद्विद्वांस आहुः
 पूर्वं महाशाला महाश्रोत्रिया न नोऽद्य कश्चना
 श्रुतममतमविज्ञातमुदाहरिष्यतीति ह्येभ्यो वि-
 दाञ्चक्रुः ॥ ५ ॥ यदु रोहितमिवाभूदिति तेज-
 सस्तद्रूपमिति तद्विदाञ्चक्रुर्यदु शुक्लमिवाभूदित्य-
 पां रूपमिति तद्विदाञ्चक्रुर्यदु कृष्णमिवाभूदि-

त्यन्नस्य रूपमिति तद्विदाञ्चक्रुः ॥ ६ ॥ यद्विज्ञा-
तमेवाभूदित्येतासामेव देवतानां समास इति
तद्विदाञ्चक्रुर्यथा नु खलु सोम्येमास्तिस्त्वो देवताः
पुरुषं प्राप्य त्रिवृत्त्रिवृदेकैका भवति तन्मे विजा-
नाहीति ॥ ७ ॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥ ४ ॥

अन्नमशितं त्रेधा विधीयते तस्य यः स्थविष्ठो
धातुस्तप्युरीषं भवति यो मध्यमस्तन्मांसं योऽ-
णिष्ठस्तन्मनः ॥ १ ॥ आपः पीतास्त्रेधा विधीयन्ते
तासां यः स्थविष्ठो धातुस्तन्मूत्रं भवति यो मध्य-
मस्तल्लोहितं योऽणिष्ठः स प्राणः ॥ २ ॥ तेजोऽशितं
त्रेधा विधीयते तस्य यः स्थविष्ठो धातुस्तदस्थि
भवति यो मध्यमः स मज्जा योऽणिष्ठः सा वाक्
॥ ३ ॥ अन्नमयं हि सोम्य मन आपोमयः प्राण-
स्तेजोमयी वागिति भूय एव मा भगवान् वि-
ज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ४ ॥ इति
पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

दध्नः सोम्य मध्यमानस्य योऽणिमा स ऊर्ध्वः
समुदीषति तत्सर्पिर्भवति ॥ १ ॥ एवमेव खलु

सोम्यान्नस्याश्रयमानस्य योऽणिमा स ऊर्ध्वः समु-
 दीषति तन्मनो भवति ॥२॥ अपां सोम्य पीय-
 मानानां योऽणिमा स ऊर्ध्वः समुदीषति स प्रा-
 णो भवति ॥ ३ ॥ तेजसः सोम्याश्रयमानस्य योऽ-
 णिमा स ऊर्ध्वः समुदीषति सा वाग्भवति ॥४॥
 अन्नमयं हि सोम्य मन आपोमयः प्राणस्तेजो-
 मयी वागिति भूय एव मा भगवान्विज्ञापयत्व-
 ति तथा सोम्येति होवाच ॥ इति षष्ठः खण्डः ६

षोडशकलः सोम्य पुरुषः पञ्चदशाहानि मा-
 शीः काममपः पिबापोमयः प्राणो न पिबतो
 विच्छेत्स्यत इति ॥१॥ सह पञ्चदशाहानि नाशाय
 हैनमुपससाद किं ब्रवीमि भो इत्यृचः सोम्य य-
 जूँषि सामानीति स होवाच न वै मा प्रति-
 भान्ति भो इति ॥ २ ॥ तं होवाच यथा सोम्य
 महतोऽभ्याहितस्यैकोऽङ्गारः खद्योतमात्रः परि-
 शिष्टः स्यात्तेन ततोऽपि न बहु दहेदेवं सोम्य
 ते षोडशानां कलानामेका कलातिशिष्टा स्या-
 त्तयैतर्हि वेदान्नानुभवस्यशान ॥३॥ अथ मे वि-

ज्ञास्यसीति स हाशाय हैनमुपससाद तं ह य-
 त्किञ्च पप्रच्छ सर्वं ह प्रतिपेदे तं होवाच ॥ ४ ॥
 यथा सोम्य महतोऽभ्याहितस्यैकमङ्गारं खद्यो-
 तमात्रं परिशिष्टं तं तृणैरुपसमाधाय प्राज्वलये-
 त्तेन ततोऽपि बहु दहेत् ॥ ५ ॥ एवं सोम्य ते
 षोडशानां कलानामेका कलातिशिष्टाभूत्साऽ-
 न्नेनोपसमाहिता प्राज्वालीत्तयैतर्हि वेदाननुभ-
 वस्यन्नमयं हि सोम्य मन आपोमयः प्राणस्ते-
 जोमयी वागिति तद्वास्य विजज्ञाविति विजज्ञा-
 विति ॥ ६ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

उद्दालको हारुणिः श्वेतकेतुं पुत्रमुवाच स्व-
 प्पान्तं मे सोम्य विजानीहीति यत्रैतत्पुरुषः स्व-
 पिति नाम सता सोम्य सदा सम्पन्नो भवति
 स्वप्नपीतो भवति तस्मादेनं स्वपितीत्याचक्षते
 स्वं ह्यपीतो भवति ॥ १ ॥ स यथा शकुनिः सू-
 चेण प्रबद्धो दिशं दिशं पतित्वाऽन्यत्रायतनमल-
 भ्वा बन्धनमेवोपश्रयत एवमेव खलु सोम्य त-
 न्ननो दिशं दिशं पतित्वाऽन्यत्रायतनमलभ्वा

प्राणमेवोपश्रयते प्राणबन्धनं हि सोम्य मन इति
 ॥२॥ अशनापिपासे मे सोम्य विजानीहीति य-
 चैतत्पुरुषोऽशिशिषति नामाप एव तदशितं न-
 यन्ते तद्यथा गोनायोऽश्वनायः पुरुषनाय इत्येवं
 तदप आचक्षतेऽशनायेति तत्रैतच्छुद्धमुत्पतितं
 सोम्य विजानीहि नेदममूलं भविष्यतीति ॥३॥
 तस्य क्व मूलं स्यादन्यत्रान्नादेवमेव खलु सो-
 म्यान्नेन शुद्धेनापोमूलमन्विच्छद्भिः सोम्य शुंगेन
 तेजोमूलमन्विच्छ तेजसा सोम्य शुंगेन सन्मूलम-
 न्विच्छ सन्मूलाः सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सदाय-
 तनाः सत्प्रतिष्ठाः ॥४॥ अथ यत्रैतत्पुरुषः पिपा-
 सति नाम तेज एव तत्पीतं नयते तद्यथा गो-
 नायोऽश्वनायः पुरुषनाय इत्येवं तत्तेज आचष्ट
 उदन्येति तत्रैतदेव शुद्धमुत्पतितं सोम्य वि-
 जानीहि नेदममूलं भविष्यतीति ॥ ५ ॥ तस्य क्व
 मूलं स्यादन्यत्राङ्गोऽद्भिः सोम्य शुंगेन तेजोमू-
 लमन्विच्छ तेजसा सोम्य शुंगेन सन्मूलमन्विच्छ
 सन्मूलः सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सदायतनः स-

त्प्रतिष्ठा यथा तु खलु सोम्येमास्तिस्रो देवताः
 पुरुषं प्राप्य त्रिवृत्रिवदेकैका भवति तदुक्तं पुर-
 स्तादेव भवत्यस्य सोम्य पुरुषस्य प्रयतो वाङ्म-
 नसि संपद्यते मनः प्राणे प्राणस्तेजसि तेजः प्र-
 रस्यां देवतायां स य एषोऽणिमा ॥६॥ ऐतदा-
 त्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स आत्मा तत्त्वमसि
 श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगवान् विज्ञाप-
 यत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ७ ॥ इत्यष्टमः
 खण्डः ॥ ८ ॥

यथा सोम्य मधु मधु कृतो निस्तिष्ठन्ति नाना-
 लयानां वृक्षाणां रसान् समबहारमेकतां रसं
 गमयन्ति ॥१॥ ते यथा तत्र न विवेकं लभन्ते-
 मुष्याहं वृक्षस्य रसोऽस्यमुष्याहं वृक्षस्य रसोऽस्मी-
 त्येवमेव खलु सोम्येमाः सर्वाः प्रजाः सति सं-
 पद्य न विदुः सति सम्पाद्यामह इति ॥ २ ॥ त
 ब्रह्म व्याघ्रो वा सिंहो वा वृको वा वराहो वा
 कौटो वा पतङ्गो वा दंशो वा मशको वा य-
 दङ्गवन्ति तदा भवन्ति ॥ ३ ॥ स य एषोऽणिमै-

तदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स आत्मा तत्त्वमसि
 श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगवान् विज्ञाप-
 यत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ४ ॥ इति
 नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

इमाः सोम्य नद्यः पुरस्तात्पाच्यः स्यन्दन्ते प-
 श्चात्पतीच्यस्ताः समुद्रात्समुद्रमेवापि यन्ति स-
 मुद्र एव भवन्ति ता यथा तत्र न विदुरियमहम-
 स्मीयमहमस्मीति ॥ १ ॥ एवमेव खलु सोम्येमाः
 सर्वाः प्रजाः सत आगम्य न विदुः सत आगच्छा-
 मह इति त इह व्याघ्रो वा सिंही वा वृको वा व-
 राहो वा कीटो वा पतङ्गो वा दंशो मशको वा
 यद्यङ्गवन्ति तदा भवन्ति ॥ २ ॥ स य एषोऽणि-
 मैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स आत्मा तत्त्व-
 मसि श्वेतकेतो इति भूय एव मा भगवान् वि-
 ज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ३ ॥ इति
 दशमः खण्डः ॥ १० ॥

अस्य सोम्य महतो वृक्षस्य यो मूलेऽभ्याहण्या-
 ज्जीवन् स्रवेद्यो मध्येऽभ्याहण्याज्जीवन् स्रवेद्यो-

ऽप्रेऽभ्याहन्याज्जीवन् स्रवेत्स एष जीवेनात्मना-
 नुप्रभूतः प्रेयीयमानो मोदमानस्तिष्ठति ॥१॥ अ-
 स्य यदेकां शाखां जीवो जहात्यथ सा शुष्यति
 द्वितीयां जहात्यथ सा शुष्यति तृतीयां जहात्यथ
 सा शुष्यति सर्वं जहाति सर्वः शुष्यत्येवमेव खलु
 सोम्य विद्मीति होवाच ॥२॥ जीवापेतं वाव कि-
 लेदं म्रियते न जीवो म्रियत इति स य एषोऽ-
 णिमैतदाख्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स आत्मा त-
 त्वमसि प्रवेतकेतो इति भूय एव सा भगवान्
 विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच ॥ ३ ॥

इत्येकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

न्यग्जोधफलमत आहरेतीदं भगव इति भि-
 म्नीति भिन्नं भगव इति किमत्र पश्यसीत्यण्व्य
 इवेमा धाना भगव इत्यासामङ्गैकां भिम्नीति
 भिन्ना भगव इति किमत्र पश्यसीति न किञ्चन
 भगव इति ॥१॥ तं होवाच यं वै सोम्यैतम-
 णिमानं न निभालयस एतस्य वै सोम्यैषोऽणिम
 एवं महान्यगोधस्तिष्ठति ॥२॥ अद्वत्स्व सोम्येति

स य एषोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स
 आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो इति भूय एव मा
 भगवान् विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच
 इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

लवणमेतदुदकेऽवधाय मा प्रातरुपसीदथा
 इति स ह तथा चकार तं होवाच यद्दोषा ल-
 वणमुदकेऽबाधा अङ्ग तदाहरेति तज्जावमसृश्य
 न विवेद यथा विलीनमेवाङ्ग ॥ १ ॥ अस्यान्ता-
 दाचामेति कथमिति लवणमिति मध्यादाचा-
 मेति कथमिति लवणमित्यन्ताचामेति कथमिति
 लवणमित्यभिप्राश्यैनदथ उपसीदथा इति तत्र
 तथा चकार तच्छब्दत्वं वर्तते तं होवाचात्र वाव
 किल सत्सोम्य न निभालयसेऽत्रैव किलेति ॥२॥
 स य एषोऽणिमैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं
 स आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो भूय एव मा भ-
 गवान् विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच
 ॥३॥ इति त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

यथा सोम्य पुरुषं गन्धारेभ्योऽभिनद्धाक्षमानीयं

तं ततोऽतिजने विसृजेत्स यथा तत्र प्राङ्गा उद-
 ङ्गाऽधराङ्गा प्रधायिताभिनङ्गाश्च आनीतोऽभि-
 नङ्गाश्चो विसृष्टः ॥ १ ॥ तस्य यथाभिनहनं प्रमुच्य
 प्रब्रूयादेतां दिशं गधाराएतां दिशं व्रजेति स
 ग्रामाङ्गामं पृच्छन्पण्डितो मेधावी गन्धारानेवो-
 पसम्पद्येतैवमेवेहाचार्य्यवान् पुरुषो वेद तस्य ता-
 वदेव चिरं यावन्न विमोक्ष्येऽथ सम्पत्स्य इति ॥ २ ॥
 स य एषोऽणिमैतदात्स्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स
 आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो इति भूय एव मा
 भगवान्विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवाच
 ॥ ३ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

पुरुषं सोम्योतोपतापिनं ज्ञातव्यः पर्युपासते
 जानासि मां जानासि मामिति तस्य यावन्न
 वाङ्मनसि सम्पद्यते मनः प्राणे प्राणस्तेजसि
 तेजः परस्यां देवतायां तावज्जानाति ॥ १ ॥ अथ
 यदास्य वाङ्मनसि सम्पद्यते मनः प्राणे प्राण-
 स्तेजसि तेजः परस्यां देवतायामथ न जानाति ॥
 २ ॥ स य एषोऽणिमैतदात्स्यमिदं सर्वं तत्सत्यं

स आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो इति भूय एव
 भगवान् विज्ञापयत्विति तथा सोम्येति होवा-
 च ॥ ३ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

पुरुषः सोम्योत हस्तगृहीतमानयन्त्यपहार्षी-
 तस्तेयमकार्षीत्परशुमस्मै तपतेति स यदि तस्य
 कर्त्ता भवति तत एवाऽनृतमात्मानं कुरुते सो-
 नृताभिसन्धोऽनृतेनात्मानमन्तर्धाय परशुं तप्तं
 प्रतिगृह्णाति स दह्यतेऽथ हन्यते ॥ १ ॥ अथ यदि
 तस्याऽकर्त्ता भवति तत एव सत्यमात्मानं कुरुते
 स सत्याभिसन्धः सत्येनात्मानमन्तर्धाय परशुं तप्तं
 प्रतिगृह्णाति स न दह्यतेऽथ मुच्यते ॥ २ ॥ स यथा
 तत्र नादाह्येतैतदात्म्यमिदं सर्वं तत्सत्यं स
 आत्मा तत्त्वमसि श्वेतकेतो इति तद्वास्य वि-
 जज्ञाविति विजज्ञाविति ॥ २ ॥ इति षोडशः
 खण्डः ॥ १६ ॥

इति छान्दोग्योपनिषत्सु षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥

ॐ ॥ अधीहि भगव इति होपससाद सनत्कु-
 मारं नारदस्तु होवाच यद्वेत्य तेन मोपसीद

ततस्त ऊर्ध्वं वक्ष्यामीति ॥ १ ॥ स होवाचर्वेदं
 भगवोऽध्येमि यजुर्वेदं सामवेदमाथर्वणं चतु-
 र्थमितिहासपुराणं पञ्चमं वेदानां वेदं पित्रा
 राशिं दैवं निधिं वाकोवाक्यमेकायनं देवविद्यां
 ब्रह्मविद्यां भूतविद्यां क्षत्रविद्यां नक्षत्रविद्यां स-
 र्पदेवजनविद्यामेतद्भगवोऽध्येमि ॥ २ ॥ सोऽहं भ-
 गवो मन्त्रविदेवास्मि नाऽत्मविच्छ्रुतं ह्येव मे
 भगवद्दृशेभ्यस्तरति शोकमात्मविदिति सोऽहं भ-
 गवः शोचामि तं मा भगवाञ्छोकस्य पारं ता-
 रयत्विति तं होवाच यद्वै किञ्चित्दध्यगीष्टा
 नामैवैतत् ॥ ३ ॥ नाम वा ऋग्वेदो यजुर्वेदः सा-
 मवेद आथर्वणश्चतुर्थ इतिहासपुराणः पञ्चमो
 वेदानां वेदः पित्रो राशिर्दैवो निधिर्वाकोवाक्य
 मेकायनं देवविद्या ब्रह्मविद्या भूतविद्या क्षत्र-
 विद्या नक्षत्रविद्या सर्पदेवजनविद्या नामैवैत-
 न्नामोपास्वेति ॥ ४ ॥ स यो नाम ब्रह्मेत्युपास्ते
 यावन्नाम्नो गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति
 यो नाम ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो नाम्नो भूय

इति नाम्नो वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्र-
वीत्विति ॥ ५ ॥ इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

वाग्वाव नाम्नो भूयसी वाग्वा ऋग्वेदं विज्ञा-
पयति यजुर्वेदं सामवेदमाथर्व्यं चतुर्थमिति-
हासपुराणं पञ्चमं वेदानां वेदं पित्रा राशिं
इव निधिं वावोवाक्यमेकायनं देवविद्यां ब्रह्म-
विद्यां भूतविद्यां क्षत्रविद्यां नक्षत्रविद्यां सर्प-
देवजनविद्यां दिवश्च पृथिवीश्च वायुश्चाकाशश्चा-
पश्च तेजश्च देवाश्च मनुष्याश्च पशूश्च वयांसि
च तृणवनस्पतीञ्छ्वापदान्याकीटपतङ्गपिपीलिकं
धर्मश्चाऽधर्मश्च सत्यश्चाऽनृतश्च साधु चासाधु च
हृदयज्ञश्चाहृदयज्ञश्च यद्वै वाङ्नाभविष्यन्न धर्मो
नाऽधर्मो व्यज्ञापिष्यन्न सत्यं नाऽनृतं न साधु
नाऽसाधु न हृदयज्ञो नाहृदयज्ञो बागेवैतत्सर्वं
विज्ञापयति वाचमुपास्तेति स यो वाचं ब्रह्मे-
त्युपास्ते यावद्वाचो गतं तत्रास्य यथा कामचारो
भवति यो वाचं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो वाचो
भूय इति वाचो वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान्
ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

मनो वाव वाचो भूयो यथा वै द्वे वामलके द्वे
 वा कोले द्वौ वाऽक्षौ मुष्टिरनुभवत्येवं वाचश्च
 नाम च मनोऽनुभवति स यदा मनसा मनस्यति
 मन्तानधीयीत्यथाधीते कर्माणि कुर्वीयेत्यथ कु-
 रते पुत्राँश्च पशूँश्चेच्छेयेत्यथेच्छत इमञ्च लोक-
 ममुञ्चेच्छेयेत्यथेच्छते मनो ह्यात्मा मनो हि लोको
 मनो हि ब्रह्म मन उपास्वेति ॥१॥ स यो मनो
 ब्रह्मेत्युपास्ते यावन्मनसो गतं तत्रास्य यथा का-
 मचारो भवति यो मनो ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो
 मनसो भूय इति मनसो वाव भूयोऽस्तीति तन्मे
 भगवान् ब्रवीत्विति ॥२॥ इति तृतीयः खण्डः ३

सङ्कल्पो वाव मनसो भूयान्यदा वै सङ्कल्पय-
 तेऽय मनस्यत्यथ वाचमीरयति तामु नाम्नीरयति
 नास्ति मन्वा एकं भवन्ति मन्त्रेषु कर्माणि ॥१॥
 तानि ह वैतानि सङ्कल्पैकायनानि सङ्कल्पात्म-
 कानि सङ्कल्पे प्रतिष्ठितानि समकृपतां द्यावा-
 पृथिवी समकल्पेतां वायुश्चाकाशश्च समकल्प
 तामापश्च तेजश्च तेषां संकृष्टा वै वर्षसङ्कल्पते

वर्षस्य संकृप्तं अन्नं सङ्कल्पतेऽन्नस्य संकृप्तै
 प्राणाः सङ्कल्पन्ते प्राणानां संकृप्तै मन्त्राः स-
 ङ्कल्पन्ते मन्त्राणां संकृप्तै कर्माणि सङ्कल्पन्ते
 कर्माणां संकृप्तै लोकः सङ्कल्पते लोकस्य सं-
 कृप्तै सर्वं सङ्कल्पते स एष संकल्पः सङ्कल्पमु-
 पास्तेति ॥२॥ स यः सङ्कल्पं ब्रह्मेत्युपास्ते कृप्तान्
 वै स लोकान् ध्रुवान् ध्रुवः प्रतिष्ठितान् प्रतिष्ठी-
 तोऽव्ययमानानव्ययमानोऽभिसिद्धति यावत्स-
 ङ्कल्पस्य गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति
 यः सङ्कल्पं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवः संकल्पा-
 ङ्गूय इति सङ्कल्पाद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भग-
 वान् ब्रवीत्विति ॥३॥ इति चतुर्थः खण्डः ॥४॥

चित्तं वाव सङ्कल्पाङ्गूयो यदा वै चेतयतेऽथ
 सङ्कल्पयतेऽथ मनस्यथ वाचमीरयति तामु-
 नाम्नीरयति नाम्नि मन्त्रा एका भवन्ति मन्त्रेषु
 कर्माणि ॥१॥ तानि ह वा एतानि चित्तैकाग्र-
 नानि चित्तात्मानि चित्ते प्रतिष्ठितानि तस्मा-
 दद्यपि बहुविदचित्तो भवति नायमस्तीत्येवैन-

माहुर्यदयं वेद यद्वाऽयं विद्वान्नेत्यमचित्तः स्या-
दित्यथ यद्यल्पविच्चित्तवान् भवति तस्मा एवोत
शुश्रूषन्ते चित्तं ह्येवैषामेकायनं चित्तमात्मा
चित्तं प्रतिष्ठा चित्तमुपास्वेति ॥२॥ स यश्चित्तं
ब्रह्मेत्युपास्ते चित्तान्वै स लोकान् ध्रुवान् ध्रुवः
प्रतिष्ठितान् प्रतिष्ठितोऽव्यथमानानव्यथमानोऽ-
भिसिद्धयति यावच्चित्तस्य गतं तच्चाऽस्य यथा का-
मचारो भवति यश्चित्तं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भग-
वश्चित्ताद्भूय इति चित्ताद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मे
भगवान् ब्रवीत्विति ॥३॥ इति पञ्चमः खण्डः ५

ध्यानं वाव चित्ताद्भूयो ध्यायतीव पृथिवी
ध्यायतीवान्तरिक्षं ध्यायतीव द्यौर्ध्यायन्तौवापो
ध्यायन्तीव पर्वता ध्यायन्तीव देवमनुष्यास्तस्माद्य-
द्ब्रह्म मनुष्याणां महतां प्राप्नुवन्ति ध्यानापादा-
शा इवैव ते भवन्त्यथ येऽल्पाः कलहिनः पिशुना
उपवादिनस्तेऽथ ये प्रभवो ध्यानापादा-
शा इवैव ते भवन्ति ध्यानमुपास्वेति ॥१॥ स यो ध्यानं
ब्रह्मेत्युपास्ते यावद्ज्ञानस्य गतं तच्चास्य यथा का-

मचारो भवति यो ध्यानं ब्रह्मेत्युक्तेऽस्ति भगवो
ध्यानाद्भूय इति ध्यानाद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मे
भगवान् ब्रवीत्विति ॥२॥ इति षष्ठः खण्डः ॥६॥

विज्ञानं वाव ध्यानाद्भूयो विज्ञानेन वा ऋग्वेदं
विजानाति यजुर्वेदं सामवेदमाथर्वणं चतुर्थ-
मितिहासपुराणं पञ्चमं वेदानां वेदं पित्रां राशि-
दैवं निधिं वाकोवाक्यमेकायनं देवविद्यां ब्रह्म-
विद्यां भूतविद्यां क्षत्रविद्यां नक्षत्रविद्यां सर्प-
देवजनविद्यां दिवश्च पृथिवीश्च वायुश्चाकाशश्चा-
पश्च तेजश्च देवाश्च मनुष्याश्च पशूश्च वया-
सि च तृणवनस्पतीञ्छ्वापदान्याकीटपतङ्गपिपी-
लकां धर्मश्चाधर्मश्च सत्यश्चानृतश्च साधु चासाधु
च हृदयज्ञश्चाहृदयज्ञश्चाग्नश्च रसश्चेमश्च लोकम-
मुश्च विज्ञानेनैव विजानाति विज्ञानमुपास्तेति
॥१॥ स यो विज्ञानं ब्रह्मेत्युपास्ते विज्ञानवतो वै
स लोकान् ज्ञानवतोऽभिसिद्ध्यति यावद्विज्ञानस्य
गतं तत्रास्य यथाकामचारो भवति यो विज्ञानं
ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो विज्ञानाद्भूय इति वि-

ज्ञानाद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति सप्तमः खण्डः ॥ ७ ॥

बलं वाव विज्ञानाद्भूयोऽपि ह शतं विज्ञानवतामेको बलवानाकम्पयते स यदा बली भवत्यथोत्थाता भवत्युत्तिष्ठन् परिचरिता भवति परिचरन्नुपसत्ता भवत्युपसीदन्द्रष्टा भवति श्रोता भवति मन्ता भवति बोद्धा भवति कर्त्ता भवति विज्ञाता बलेन वै पृथिवी तिष्ठति बलेनान्तरिक्षं बलेन द्यौर्बलेन पर्वता बलेन देवमनुष्या बलेन पशवश्च वयांसि च तृणवनस्पतयः श्वापदान्याकीटपतङ्गपिपीलिकां बलेन लोकस्तिष्ठति बलमुपास्तेति ॥ १ ॥ स यो बलं ब्रह्मेत्युपास्ते यावद्वलस्य गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति यो बलं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगवो बलाद्भूय इति बलाद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥

इत्यष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

अन्नं वाव बलाद्भूयस्तस्माद्यद्यपि दशरात्रीर्नाग्नीयाद्यद्यु ह जीवेदथवाऽद्रष्टाऽश्रोताऽमन्ताऽ-

बोद्धाऽकर्त्ताऽविज्ञाता भवत्यथाऽन्नस्याये द्रष्टा भ-
वति श्रोता भवति मन्ता भवति बोद्धा भवति
कर्त्ता भवति विज्ञाता भवत्यन्नमुपास्तेति ॥ १ ॥

स योऽन्नं ब्रह्मेत्युपास्तेऽन्नवतो वै स लोकान् पा-
नवतोऽभिसिद्धति यावदन्नस्य गतं तत्रास्य यथा
कामचारो भवति योऽन्नं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भग-
वोऽन्नाद्भूय इत्यन्नाद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भग-
वान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति नवमः खण्डः ॥ ६ ॥

आपो वा अन्नाद्भूयस्तस्मादादा सुवृष्टिर्न भवति
व्याधीयन्ते प्राणा अन्नं कनीयो भविष्यतीत्यथ
यदा सुवृष्टिर्भवत्यानन्दिनः प्राणा भवन्त्यन्नं बहु
भविष्यतीत्याप एवेमा मूर्त्ता येयं पृथिवी यदन्त-
रिक्तं यद् द्यौर्यत्पर्व्वता यद्देवमनुष्या यत्पशवश्च
वयांसि च तृणवनस्पतयः श्वापदान्याकीटप-
तङ्गपिपीलकमाप एवेमा मूर्त्ता अप उपास्तेति
॥ १ ॥ स योऽपो ब्रह्मेत्युपास्त आप्नोति सर्वान्
कामांस्तृप्तिमान् भवति यावदपां गतं तत्रास्य
यथा कामचारो भवति योऽपो ब्रह्मेत्युपास्तेऽ-

स्ति भगवोऽङ्गो भूय इत्यङ्गो वाव भूयोऽस्तीति
 तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥२॥ इति दशमः खण्डः
 तेजो वा अङ्गो भूयस्तद्वा एतद्वायुमुपगृह्याका-
 शमभितपति तदाहुर्निशोचति नितपति वर्षि-
 ष्यति वा इति तेज एव तत्पूर्वं दर्शयित्वाऽयापः
 सृजते तदेतदूर्धाभिश्च तिरश्चीभिश्च विद्युद्भिरा-
 ङ्गादाश्चरन्ति तस्मादाहुर्विद्योतते स्तनयति व-
 र्षिष्यति वा इति तेज एव तत्पूर्वं दर्शयित्वाऽ-
 यापः सृजते तेज उपास्वेति ॥ १ ॥ स यस्तेजो
 ब्रह्मेत्युपास्ते तेजस्वी वै स तेजस्वतो लोकान्
 भास्वतोऽपहततमस्कानभिसिद्धति यावत्तेजसो
 गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति यस्तेजो ब्र-
 ह्मेत्युपास्ते ऽस्ति भगवस्तेजसो भूय इति तेजसो
 वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥२॥

इत्येकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

आकाशो वाव तेजसो भूयानाकाशे वै सूर्या-
 चन्द्रमसावुभौ विद्युन्नक्षत्राण्यग्निराकाशेनाह्वय-
 त्याकाशेन शृणोत्याकाशेन प्रतिशृणोत्याकाशे र-

मत आकाशे आकाशे न रमत आकाशे जायत
 आकाशमभिजायत आकाशमुपास्वेति ॥ १ ॥ स य
 आकाशं ब्रह्मेत्युपास्ते आकाशवतो वै स लोकान्
 प्रकाशवतोऽसम्बाधानुरुगायवतोऽभिसिद्धाति या-
 वदाकाशस्य गतं तत्रास्य यथा कामचारो भवति
 य आकाशं ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगव आकाशाद्-
 भूय इत्याकाशाद्वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान्
 ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

स्मरो वा आकाशाद्भूयस्तस्माद्यद्यपि बहव
 आसीरन्नस्मरन्तो नैव ते कञ्चन शृणुयुर्न मन्वी-
 रन्न विजानीरन् यदा वाव ते स्मरेयुरथ शृणुयुरथ
 मन्वीरन्नथ विजानीरन् स्मरेण वै पुत्रान्विजा-
 नाति स्मरेण पशून् स्मरमुपास्वेति ॥ १ ॥ स य
 स्मरं ब्रह्मेत्युपास्ते यावत् स्मरस्य गतं तत्रास्य
 यथा कामचारो भवति यः स्मरं ब्रह्मेत्युपास्ते-
 ऽस्ति भगवः स्मराद्भूय इति स्मराद्वाव भूयोऽ-
 स्तीति तन्मे भगवान् ब्रवीत्विति ॥ २ ॥ इति

आशा वाव स्मराद्भूयस्याशेद्धो वै स्मरो मन्त्रा
 नधीते कर्माणि कुरुते पुत्राऽश्च पशूऽश्चेच्छत इ-
 मञ्च लोकममुञ्चेच्छत आशामुपास्वेति ॥१॥ स य
 आशां ब्रह्मेत्युपास्ते आशयाऽस्य सर्व्वे कामाः
 समृध्यन्त्यमोघा हास्याशिषो भवन्ति यावदा-
 शया गतं तच्चास्य यथा कामचारो भवति य
 आशां ब्रह्मेत्युपास्तेऽस्ति भगव आशया भूय
 इत्याशया वाव भूयोऽस्तीति तन्मे भगवान् ब्र-
 वीत्विति ॥ २ ॥ इति चतुर्दशः खण्डः ॥ १४ ॥

प्राणो वा आशया भूयान्यथा वा अरा नामौ
 समर्पिता एवमस्मिन् प्राणे सर्व्वं समर्पितं प्राणः
 प्राणेन याति प्राणः प्राणं ददाति प्राणाय ददा-
 ति प्राणो ह पिता प्राणो माता प्राणो भ्राता
 प्राणः स्वसा प्राण आचार्य्यः प्राणो ब्राह्मणः ॥१॥
 स यदि पितरं वा मातरं वा भ्रातरं वा स्वसारं
 वाचार्य्यं वा ब्राह्मणं वा किञ्चिद् भृशमिव प्रत्याह
 धित्वाऽस्तीत्येवैनमाहुः पितृहा वै त्वमसि मा-
 तृहा वै त्वमसि भ्रातृहा वै त्वमसि स्वसृहा वै

त्वमस्याचार्य्यहा वै त्वमसि ब्राह्मणहा वै त्वम-
सीति ॥ २ ॥ अथ यद्यप्ये नानुत्क्रान्तप्राणान् शू-
लेन समासं व्यतिसन्दहेन्नैवैनं ब्रूयुः पितृहासीति
न मातृहासीति न भ्रातृहासीति न स्वसृहासीति
नाचार्य्यहासीति न ब्राह्मणहासीति ॥३॥ प्राणो
ह्येवैतानि सर्वाणि भवति स वा एष एवं पश्य-
न्नेवं मन्वान एवं विजानन्नतिवादी भवति तच्चेद्
ब्रूयुरतिवाद्यसीत्यतिवाद्यस्मीति ब्रूयान्नापह्नुवी-
त ॥ ४ ॥ इति पञ्चदशः खण्डः ॥ १५ ॥

एष तु वा अतिवदति यः सत्येनातिवदति
सेऽहं भगवः सत्येनातिवदानीति सत्यं त्वेव
विजिज्ञासितव्यमिति सत्यं भगवो विजिज्ञास
इति ॥ १ ॥ षोडशः खण्डः ॥ १६ ॥

यदा वै विजानात्यथ सत्यं वदति नाविजानन्
सत्यं वदति विजान्नेव सत्यं वदति विज्ञानं त्वेव
विजिज्ञासितव्यमिति विज्ञानं भगवो विजि-
ज्ञास इति ॥ १ ॥ इति सप्तदशः खण्डः ॥ १७ ॥

यदा वै मनुतेऽथ विजानाति नामत्वा विजा-

नाति मत्वेव विजानाति मतिस्त्वेव विजिज्ञा-
सितव्येति मतिं भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥

द्वत्यष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

यदा वै श्रद्धधात्यथ मनुते नाश्रद्धधन् मनुते श्र-
द्धदेव मनुते श्रद्धा त्वेव विजिज्ञासितव्येति श्र-
द्धां भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥ द्वत्येकोन-
विंशः खण्डः ॥ १९ ॥

यदा वै निस्तिष्ठत्यथ श्रद्धधाति नानिस्तिष्ठन्
श्रद्धधाति निस्तिष्ठन्नेव श्रद्धधाति निष्ठा त्वेव वि-
विजिज्ञासितव्येति निष्ठां भगवो विजिज्ञास
इति ॥ १ ॥ इति विंशः खण्डः ॥ २० ॥

यदा वै करोत्यथ निस्तिष्ठति नाकृत्वा निस्ति-
ष्ठति कृत्वैव निस्तिष्ठति कृतिस्त्वेव विजिज्ञासि-
तव्येति कृतिं भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥ द्वा-
त्येकविंशः खण्डः ॥ २१ ॥

यदा वै सुखं लभतेऽथ करोति नासुखं लब्ध्वा
करोति सुखमेव लब्ध्वा करोति सुखं त्वेव वि-
जिज्ञासितव्यमिति सुखं भगवो विजिज्ञास इति
॥ १ ॥ इति द्वाविंशः खण्डः ॥ २२ ॥

यो वै भूमा तत् सुखं नाल्पे सुखमस्ति भूमैव
सुखं भूमा त्वेव विजिज्ञासितव्य इति भूमानं
भगवो विजिज्ञास इति ॥ १ ॥ इति त्रयोविंशः
खण्डः ॥ २३ ॥

यत्र नान्यत्पश्यति नान्यच्छृणोति नान्यद्विजा-
नाति स भूमाऽयं यत्रान्यत्पश्यत्यन्यच्छृणोत्यन्य-
द्विजानाति तदल्पं यो वै भूमा तदमृतमथ य-
दल्पं तन्मर्त्यं स भगवः कस्मिन् प्रतिष्ठित
इति स्वे महिम्नि यदि वा न महिम्नीति ॥ १ ॥
गोअश्वमिह महिमेत्यः चक्षते हस्तिहिरण्यं दास-
भार्य्यं क्षत्राण्यायतनानीति नाहमेवं ब्रवीमि ब्र-
वीमीति ह होवाचान्यो ह्यन्यस्मिन् प्रतिष्ठित
इति ॥ २ ॥ इति चतुर्विंशः खण्डः ॥ २४ ॥

स एवाधस्तात् स उपरिष्ठात् स पश्चात् स पु-
रस्तात् स दक्षिणतः स उत्तरतः स एवेदं स-
र्वमित्यथातोऽहङ्कारादेश एवाहमेवाधस्तादहमु-
परिष्ठादहं पश्चादहं पुरस्तादहं दक्षिणतोऽहमु-
त्तरतोऽहमेवेदं सर्वमिति ॥ १ ॥ अथात आत्मा-

देश एवात्मैवाऽधस्तादात्मोपरिष्ठादात्मा पश्चा-
दात्मा पुरस्तादात्मा दक्षिणत आत्मोत्तरत आ-
त्मैवेदः सर्वमिति स वा एष एवं पश्यन्नेवं म-
न्वान एवं विजानन्नात्मरतिरात्मक्रीड आत्ममि-
थुन आत्मानन्दः स स्वराड् भवति तस्य सर्वेषु
लोकेषु कामचारो भवत्यथ येऽन्यथाऽतो विदुर-
न्यराजानस्तेऽक्षय्यलोका भवन्ति तेषां सर्वेषु
लोकेष्वकामचारो भवति ॥ २ ॥ इति पञ्चविंशः
खण्डः ॥ २५ ॥

तस्य ह वा एतस्यैवं पश्यत एवं मन्वानस्यैवं
विजानत आत्मतः प्राण आत्मत आशाऽऽत्मतः
स्मर आत्मत आकाश आत्मतस्तेज आत्मत आप
आत्मत आविर्भावतिरोभावावात्मतोऽन्नमात्मतो
बलमात्मतो विज्ञानमात्मतो ध्यानमात्मतश्चि-
त्तमात्मतः सङ्कल्प आत्मतो मन आत्मतो वा-
गात्मतो नामात्मतो मन्त्रा आत्मतः कर्माण्य-
त्मत एवेदः सर्वमिति ॥ १ ॥ तदेष श्लोको न
पश्यो मृत्युं पश्यति न रोगं नीत दुःखतां सर्वं

ह पश्यः पश्यति सर्वमाप्नोति सर्वंश इति स ए-
 कधा भवति त्रिधा भवति पञ्चधा सप्तधा नवधा
 चैव पुनश्चैकादश स्मृतः शतञ्च दश चैकञ्च स-
 हस्राणि च विंशतिराहारशुद्धौ सत्त्वशुद्धिः स-
 त्वशुद्धौ ध्रुवा स्मृतिः स्मृतिलम्भे सर्वग्रन्थीनां
 विप्रमोक्षस्तस्मै मृदितकषायाय तमसस्सारं द-
 र्शयति भगवान् सनात्कुमारस्तं स्कन्द इत्याच-
 क्षते तं स्कन्द इत्याचक्षते ॥२॥ इति षड्विंशः
 खण्डः ॥ २६ ॥ इति सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥

अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं
 वेष्म दहवोऽस्मिन्नन्तराकाशस्तस्मिन्नन्तराका-
 शस्तस्मिन् यदन्तस्तदन्वेष्टव्यं तद्वाव विजिज्ञा-
 सितव्यमिति ॥१॥ तच्चेद्ब्रूयुर्यदिदमस्मिन् ब्रह्म-
 पुरे दहरं पुण्डरीकं वेष्म दहरोऽस्मिन्नन्तरा-
 काशः किं तदत्र विद्यते यदन्वेष्टव्यं यद्वावाव
 विजिज्ञासितव्यमिति ॥ २ ॥ स ब्रूयाद्यावान्वा
 अयमाकाशस्तावानेषोऽन्तर्हृदय आकाश उभे
 अस्मिन् द्यावापृथिवी अन्तरेव समाहिते उभा-

वग्निश्च वायुश्च सूर्याचन्द्रमसावुभौ विद्युन्नक्ष-
 त्राणि यच्चास्येहास्ति यच्च नास्ति सर्वं तदस्मिन्
 समाहितमिति तच्चेद्ब्रूयुरस्मिंश्चेदिदं ब्रह्मपुरे
 सर्वं समाहितं सर्वाणि च भूतानि सर्वे च
 कामा यदै नज्जरावाप्नोति प्रध्वंसते वा किं
 ततोऽतिशिष्यत इति ॥ ४ ॥ स ब्रूयान्नस्य जर-
 यैतज्जीर्यति न वधेनास्य हन्यत एतत्सत्यं ब्रह्म-
 पुरमस्मिन् कामाः समाहिता एष आत्माऽप-
 हतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोको विजिघत्सो-
 ऽपिपासः सत्यकामः सत्यसङ्कल्पो यथा ह्येवेह
 प्रजा अन्वाविशन्ति यथाऽनुशासनं य यमन्तम-
 भिक्रामा भवन्ति यं जनपदं यं क्षेत्रभागं तं त-
 मेवोपजीवन्ति ॥ ५ ॥ तद्यथैह कर्म्मजितो लोकः
 क्षीयत एवमेवामुत्र पुन्यजितो लोकः क्षीयते तद्य
 इहात्मानमननुविद्य ब्रजन्त्येताश्च सत्यान् का-
 माः स्तेषां सर्वेषु लोकेष्वकामचारो भवत्यथ य
 इहात्मानमनुविद्य ब्रजन्त्येताश्च सत्यान् का-
 माः स्तेषां सर्वेषु लोकेषु कामचारो भवति ॥
 ६ ॥ इति प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

स यदि पितृलोककामो भवति सङ्कल्पादे-
 वास्य पितरः समुत्तिष्ठन्ति तेन पितृलोकेन स-
 म्पन्नो महीयते ॥ १ ॥ अथ यदि मातृलोककामो
 भवति सङ्कल्पादेवास्य मातरः समुत्तिष्ठन्ति तेन
 मातृलोकेन सम्पन्नो महीयते ॥ २ ॥ अथ यदि
 भ्रातृलोककामो भवति सङ्कल्पादेवास्य भ्रातरः
 समुत्तिष्ठन्ति तेन भ्रातृलोकेन सम्पन्नो महीयते
 ॥ ३ ॥ अथ यदि स्वसृलोककामो भवति सङ्कल्पा-
 देवास्य स्वसारः समुत्तिष्ठन्ति तेन स्वसृलोकेन
 सम्पन्नो महीयते ॥ ४ ॥ अथ यदि सखिलोक-
 कामो भवति सङ्कल्पादेवास्य सखायः समुत्ति-
 ष्ठन्ति तेन सखिलोकेन सम्पन्नो महीयते ॥ ५ ॥
 अथ यदि गन्धमाल्यलोककामो भवति सङ्कल्पा-
 पादेवास्य गन्धमाल्ये समुत्तिष्ठतस्तेन गन्धमाल्य-
 लोकेन सम्पन्नो महीयते ॥ ६ ॥ अथ यद्यन्नपान
 लोककामो भवति सङ्कल्पादेवास्यान्नपाने समु-
 त्तिष्ठतस्तेनान्नपानलोकेन सम्पन्नो महीयते ॥ ७ ॥
 अथ यदि गीतवादित्रलोककामो भवति सङ्क-

ल्पादेवाख्य गीतवादित्रे समुत्तिष्ठतस्तेन गीतवा-
दित्रलोकेन सम्पन्नो महीयते ॥ ८ ॥ अथ यदि
स्त्रीलोककामो भवति सङ्कल्पादेवाख्य स्त्रियः
समुत्तिष्ठन्ति तेन स्त्रीलोकेन सम्पन्नो महीयते ॥
९ ॥ यं यमन्तमभिकामो भवति यं कामं काम-
यते सोऽस्य सङ्कल्पादेव समुत्तिष्ठति तेन सम्पन्नो
महीयते ॥ १० ॥ इति द्वितीयः खण्डः ॥ २ ॥

त द्विमे सत्याः कामा अनृतापिधानास्तेषां
सत्यानां सतामनृतमपिधानं यो यो ह्यस्येतः
प्रेति न तमिह दर्शनाय लभते ॥ १ ॥ अथ ये
चास्येह जीवा ये च प्रेता यच्चान्यदिच्छन्न लभते
सर्वं तदत्र गत्वा विन्दतेऽत्र ह्यस्येते सत्याः कामा
अनृतापिधानास्तद्यथापि हिरण्यनिधिं निहित-
मक्षेत्रज्ञा उपर्युपरि सञ्चरन्तो न विन्देयुरेवमे-
वेमाः सर्वाः प्रजा अहरहर्गच्छन्त्य एतं ब्रह्मलोकं
न विन्दन्त्यनृतेन हि प्रत्यूढाः ॥ २ ॥ स वा एष
आत्मा हृदि तस्यैतदेव निरुक्तं हृदयमिति त-
स्माद् हृदयमहरहर्वा एव वित्स्वर्गं लोकमेति ॥ ३ ॥

अथ य एष सम्प्रसादोऽस्माच्छरीरात्ममुत्थाय
 परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यत
 एष आत्मेति होवाचैतदमृतमभयमेतद्ब्रह्मेतितस्य
 ह वा एतस्य ब्रह्मणो नाम सत्यमिति ॥४॥ तानि
 ह वा एतानि त्रीण्यक्षराणि सतियमिति तद्य-
 त्सत्तदमृतमथ यत्ति तन्मर्त्यमथ यद्यन्तेनोभे य-
 च्छति यदनेनोभे यच्छति तस्माद्यमहरहर्वा ए-
 वंवित्स्वर्गं लोकमेति ॥५॥ इति तृतीयः खण्डः३

अथ य आत्मा स सेतुर्विधृतिरेषां लोकाना-
 मसम्भेदाय नैतत् सेतुमहोरात्रे तरतो न जरा न
 मृत्युर्न शोको न सुकृतं न दुष्कृतम् ॥ १ ॥ सर्वे
 पाप्मानो ऽतो निवर्तन्ते ऽप्रहतपाप्मा ह्येष ब्र-
 ह्मलोकस्तस्माद्वा एतत् सेतुं तीर्त्वाऽन्धः सन्ननम्बो
 भवति विद्धः सन्नविद्धो भवत्युपतापी सन्ननुप-
 तापी भवति तस्माद्वा एतत् सेतुं तीर्त्वापि न-
 क्तमहरेवाभिनिष्पद्यते सकृद्विभातो ह्येवैष ब्रह्म-
 लोकः ॥ २ ॥ तद्य एवैतं ब्रह्मलोकं ब्रह्मचर्य्येणा
 नुविन्दन्ति तेषामेवैष ब्रह्मलोकस्तेषां सर्वेषु
 लोकेषु कामचारो भवति ॥३॥ इति चतुर्थः खण्डः

“अथ यद्यज्ञ इत्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्म-
 चर्येण ह्येव यो ज्ञाता तं विन्दतेऽथ यदिष्टमि-
 त्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येवेष्टात्मा-
 नमनुविन्दते ॥ १ ॥ अथ यत्सत्रायणमित्याचक्षते
 ब्रह्मचर्यमेव तद्ब्रह्मचर्येण ह्येव सत आत्मनस्त्राणं
 विन्दतेऽथ यन्मौनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव त-
 द्ब्रह्मचर्येण ह्येवात्मानमनुविद्य मनुते ॥ २ ॥ अथ
 यदनाशकायनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तदेष
 ह्यात्मा न नश्यति यं ब्रह्मचर्येणानुविदन्तेऽथ
 यदरण्यायनमित्याचक्षते ब्रह्मचर्यमेव तदरश्च ह
 वै ण्यश्चार्णवौ ब्रह्मलोके तृतीयस्यामितो दिवि
 तदैरंमदीयः सरस्तदृष्वत्यः सोमसवनस्तदपरा-
 जिता पूर्वब्रह्मणः प्रभुविमितः हिरण्मयम् ॥ ३ ॥
 तद्य एवैतावरं च ण्यश्चार्णवौ ब्रह्मलोके ब्रह्मच-
 र्येणानुविन्दन्ति तेषामेवैष ब्रह्मलोकस्तेषां स-
 र्वेषु लोकेषु कामचारो भवति ॥ ४ ॥

इति पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

अथ या एता हृदयस्य नाडास्ताः पिङ्गलस्या-
 णिन्नस्तिष्ठन्ति शुक्लस्य नीलस्य पीतस्य लोहित-
 स्येत्यसौ वा आदित्यः पिङ्गल एष शुक्ल एष नील
 एष पीत एष लोहितः ॥ १ ॥ तद्यथा महापथ
 आतत उभौ ग्रामौ गच्छतीमञ्चामुञ्चैवमेवेता
 आदित्यस्य रश्मय उभौ लोकौ गच्छन्तीमञ्चामुञ्चा-
 मुष्मादादित्यात्प्रतायन्ते ता आसु नाडीषु सप्ता
 आभ्यो नाडीभ्यः प्रतायन्ते तेऽमुष्मिन्नादित्ये
 सप्ताः ॥ २ ॥ तद्यत्रैतत्सुप्तः समस्तः सम्प्रसन्नः स्वप्नं
 न विजानात्यासु तदा नाडीषु सप्तो भवति तन्न
 कश्चन पप्मा स्पृशति तेजसा हि तदा सम्पन्नो
 भवति ॥ ३ ॥ अथ यत्रैतदबलिमानं नीतो भवति
 तमभित आसीना आहुर्जानासि मां जानासि
 मामिति स यावदस्माच्छरीरादनुत्क्रान्तो भवति
 तावज्जानाति ॥ ४ ॥ अथ यत्रैतदस्माच्छरीरादु-
 त्क्रामत्ययैतैरेव रश्मिभिरुद्धुं माक्रमते स ओमिति
 वा होदामीयते स यावत्क्षिप्येन्मनस्तावदादित्यं
 गच्छत्येतद्वै खलु लोकद्वारं विदुषां प्रपदनं नि-

रोधोऽविदुषाम् ॥ ५ ॥ तदेष श्लोकः शतश्रैका च
हृदयस्य नाडास्तासां मूर्ध्नि नमभिनिःसृतैका त-
योर्ध्वमायन्नमृतत्वमेति विष्वङ्ङन्या उत्क्रमणे
भवन्त्युत्क्रमणे भवन्ति ॥ ६ ॥ इति षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

य आत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशो-
कोऽविजिघत्सोऽपिपासः सत्यकामः सत्यसङ्कल्पः
सोऽन्वेष्टव्यः स विजिज्ञासितव्यः स सर्वांश्च
लोकानाप्नोति सर्वांश्च कामान्यस्तमात्मानम-
नुविद्य विजानातीति ह प्रजापतिरुवाच ॥ १ ॥
तद्बोभये देवासुरा अनुबुबुधिरे ते होचुर्हन्त त-
मात्मानमन्विच्छामो यमात्मानमन्विष्य सर्वांश्च
लोकानाप्नोति सर्वांश्च कामानितीन्द्रो हैव
देवानामभिप्रवव्राज विरोचनोऽसुराणां तौ हा-
संविदानावेव समित्याणी प्रजापतिसकाशमाज-
गमतुः ॥ २ ॥ तौ ह द्वात्रिंशतं वर्षाणि ब्रह्मच-
र्यमूषतुस्तौ ह प्रजापतिरुवाच किमिच्छन्ताववा-
स्तमिति तौ होचतुर्य आत्माऽपहतपाप्मा वि-
जरो विमृत्युर्विशोकोऽविजिघत्सोऽपिपासः सत्य-

कामः सत्यसङ्कल्पः सोऽन्वेष्टव्यः स विजिज्ञासितव्यः स सर्वाँश्च लोकानाप्नोति सर्वाँश्च कामान् यस्तमात्मानमनुविद्य विजनातीति भगवतो वचो वेदयन्ते तमिच्छन्ताववास्तमिति ॥३॥
 तौ ह प्रजापतिरुवाच य एषोऽक्षिणि पुरुषो दृश्यत एष आत्मेति होवाचैतदमृतमभयमेतद्ब्रह्मेत्यथ योऽग्रं भगवोऽप्सु परिख्यायते यश्चायमादर्शकतम एष इत्येष उ एवैषु सर्व्वेष्वेतेषु परिख्यायत इति होवाच ॥४॥ इति सप्तमः खण्डः ॥७॥

उदशराव आत्मानमवेक्ष्य यदात्मनो न विजानीयस्तन्मे प्रब्रूतमिति तौ होदशरावेऽवेक्षाञ्चक्राते तौ ह प्रजापतिरुवाच किं पश्यथ इति तौ होचतुः सर्वमेवेदमावां भगव आत्मानं पश्याव आलोमभ्य आनखेभ्यः प्रतिरूपमिति ॥ १ ॥ तौ ह प्रजापतिरुवाच साध्वलंकृतौ सुवसनौ परिष्कृतौ भूत्वोदशरावेऽवेक्षेयामिति तौ ह साध्वलंकृतौ सुवसनौ परिष्कृतौ भूत्वोदशरावेऽवेक्षाञ्चक्राते तौ ह प्रजापतिरुवाच किं पश्यथ इति

॥२॥ तौ होचतुर्यथैवेदमावां भगवः साध्वलंकृतौ
 सुवसनौ परिष्कृतौ स्व एवमेवेमौ भगवः सा-
 ध्वलंकृतौ सुवसनौ परिष्कृतावित्येष आत्मेति
 होवाचैतदमृतमभयमेतद्ब्रह्मेति तौ ह शान्तहृद-
 यौ प्रवव्रजतुः ॥३॥ तौ हान्वीक्ष्य प्रजापतिरुवाचा-
 ऽनुपलभ्यात्मानमननुविद्य ब्रजतो यतरं एतदुप-
 निषदो भविष्यन्ति देवा वाऽसुरा वा ते पराभ-
 विष्यन्तीति सह शान्तहृदय एव विरोचनोऽसुरान्
 जगाम तेभ्यो हैतामुपनिषदं प्रोवाचात्मेवेह म-
 ह्य्य आत्मा परिचर्य्य आत्मानमेवेह महयन्ना-
 त्मानं परिचरन्नुभौ लोकाववाप्नोतीमञ्चामुञ्चेति
 ॥४॥ तस्मादप्यद्योहाददानमश्रद्धानमयजमान-
 माहुरासुरो बतेत्यसुराणां ह्येषोपनिषत्प्रेतस्य
 शरीरं भिक्षया वसनेनालङ्कारेणेति सः स्कुर्वन्त्ये-
 तेन ह्यमुं लोकां जेष्यन्तो मन्यन्ते इति ॥ ५ ॥

इत्यष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

अथ हेन्द्रोऽप्राप्यैव देवानेतद्भयं ददर्श यथैव ख-

ल्वयमस्मिञ्छरीरे साध्वलंकृतो साध्वलंकृतो भ-
 वति सुवसने सुवसनः परिष्कृते परिष्कृत एवमे-
 वायमस्मिन्नन्धेऽन्धो भवति स्वामे स्वामः परिवृक्णे
 परिवृक्णोऽस्यैव शरीरस्य नाशमन्वेष नश्यति
 नाऽहमत्र भोग्यं पश्यामीति ॥१॥ स समित्पाणिः
 पुनरेयाय तं ह प्रजापतिरुवाच मध्ववन्यच्छा-
 न्तहृदयः प्रात्राजीः सार्धं विरोचनेन किमिच्छन्
 पुनरागम इति स होवाच यथैव खल्वयं भगवो-
 ऽस्मिञ्छरीरे साध्वलंकृते साध्वलङ्कृतो भवति
 सुवसने सुवसनः परिष्कृते परिष्कृत एवमेवा-
 यमस्मिन्नन्धेऽन्धो भवति स्वामे स्वामः परिवृक्णे
 परिवृक्णोऽस्यैव शरीरस्य नाशमन्वेष नश्यति
 नाऽहमत्र भोग्यं पश्यामीति ॥२॥ एवमेवैष मध-
 वन्निति होवाचैतन्त्वेवते भूयोऽनुव्याख्यास्यामि
 वसाऽपराणि द्वात्रिंशतं वर्षाणीति स हापराणि
 द्वात्रिंशतं वर्षाण्युवास तस्मै होवाच ॥ ३ ॥

इति नवमः खण्डः ॥ ६ ॥

य एष स्वप्ने महीयमानश्चरत्येष आत्मेति हो-

वाचैतदमृतमभयमेतद्वह्नीति स ह शान्तहृदयः
 प्रवव्राज सहाप्राप्यैव देवानेतद्भयं ददर्श तद्यद्य-
 पीदं शरीरमन्धं भवत्यनन्धः स भवति यदि स्वा-
 ममस्त्रामो नैवैषोऽस्य दोषेण दुष्यति ॥ १ ॥ न
 वधेनास्य हन्यते नास्य स्वाभ्येण स्वामो घ्नन्ति त्वे-
 वैनं विच्छादयन्तीवाप्रियवेत्तेव भवत्यपि रोदित्तीव
 नाहमत्र भोग्यं पश्यामीति ॥ २ ॥ समित्पाणिः
 पुनरेयाय तं ह प्रजापतिरुवाच मघवन्यच्छान्त-
 हृदयः प्राव्राजीः किमिच्छन् पुनरागम इति स
 होवाच तद्यद्यपीदं भगवः शरीरमन्धं भवत्यनन्धः
 स भवति यदि स्वाममस्त्रामो नैवैषोऽस्य दोषेण
 दुष्यति ॥ ३ ॥ न वधेनास्य हन्यते नाऽस्य स्वाभ्येण
 स्वामो घ्नन्ति त्वेवैनं विच्छादयन्तीवाऽप्रिय वेत्तेव
 भवत्यपि रोदित्तीव नाहमत्र भोग्यं पश्यामीत्येव
 मेवैष मघवन्निति होवाचैतत्त्वेव ते भूयोऽनुव्या-
 ख्यास्यामि वसाऽपराणि द्वात्रिंशत् वर्षाणीति
 स हाऽपराणि द्वात्रिंशत् वर्षाण्युवास तस्मै
 होवाच ॥ ४ ॥ इति दशमः खण्डः ॥ १० ॥

तद्यत्रैतत् सुप्तः समस्तः सम्प्रसन्नः स्वप्नं न वि-
 जानात्येष आत्मेति होवाचैतदमृतमभयमेतद्व-
 ह्मेति स ह शान्तहृदयः प्रवव्राज स हाप्राप्यैव
 देवानेतद्भयं ददर्श नाह खल्वयमेव^१ सम्प्रत्यात्मानं
 जानात्ययमहमस्मीति नो एवेमानि भूतानि
 विनाशमेवापीतो भवति नाहमत्र भोग्यं पश्या-
 मीति ॥ १ ॥ स समित्पाणिः पुनरेयाय त^२ ह
 प्रजापतिरुवाच मघवन्यच्छान्तहृदयः प्राव्राजीः
 किमेवेच्छन्पुनरागम इति स होवाच नाह ख-
 ल्वयं भगव एव^३ सम्प्रत्यात्मानं जानात्ययमहम-
 स्मीति नो एवेमानि भूतानि विनाशमेवापीतो
 भवति नाहमत्र भोग्यं पश्यामीति ॥ २ ॥ एव-
 मेवैष मघवन्निति होवाचैतं त्वेव ते भूयोऽनुव्या-
 ख्यास्यामि नो एवान्यत्रैतस्माद्वसाऽपराणि पञ्च
 वर्षाणीति सहापराणि पञ्च वर्षाण्युवास तान्ये-
 कशत^४ सम्पेदुरेतत्तद्यदाहुरेकशत^५ ह वै वर्षाणि
 मघवान्प्रजापतौ ब्रह्मचर्य्यमुवास तस्मै होवाच
 ॥३॥ इत्येकादशः खण्डः ॥ ११ ॥

✕ मधवन्मर्त्यं वा इदं शरीरमात्तं मृत्युनातद-
 स्था मृतस्याशरीरस्यात्मनोऽधिष्ठानमात्तो वै स
 शरीरः प्रियाप्रियाभ्यां न वै स शरीरस्य सतः
 प्रियाप्रिययोरपहतिरस्त्यशरीरं वावसन्तं न प्रि-
 याप्रिये स्मृशतः ॥ १ ॥ अशरीरो वायुरभ्रं विद्यु-
 त्त्वनयितुरशरीराख्येतानि तद्यथैतान्यमुष्मादा-
 काशात्समुत्थाय परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन स्वेन
 रूपेणाभिनिष्पद्यन्ते ॥ २ ॥ एवमेवैष सम्प्रसादो-
 ऽस्माच्छरीरात्समुत्थाय परं ज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन
 रूपेणाभिनिष्पद्यते स उत्तमः पूरुषः स तत्र प-
 र्येति जज्ञन् क्रीडन्ममाणः स्त्रीभिर्वा यानैर्वा
 ज्ञातिभिर्वा नोपजनं स्मरन्निदं शरीरं स
 यथा प्रयोग्य आचरणे युक्त एवमेवायमस्मिञ्छ-
 रीरे प्राणो युक्तः ॥ ३ ॥ अथ यच्चैतदाकाशमनु-
 विषण्णं चक्षुः स चाक्षुषः पुरुषो दर्शनाय चक्षुरथ
 यो वेदेदं जिघ्राणीति स आत्मा गन्धाय घ्राणमथ
 यो वेदेदमभिव्याहराणीति स आत्माऽभिव्याहा-
 राय वागथ यो वेदेदं शृण्वानीति स आत्मा

श्रवणाय श्रोत्रं ॥ ४ ॥ अथ यो वेदेदं मन्वानीति
 स आत्मा मनोऽस्य दैवं चक्षुः स वा एष एतेन
 दैवेन चक्षुषा मनसेतान् कामान् पश्यन् रमते
 ॥५॥ य एते ब्रह्मलोके तं वा एतं देवा आत्मा-
 नमुपासते तस्मात्तेषां सर्वे च लोका आत्ताः
 सर्वे च कामाः स सर्व्याँश्च लोकानाप्नोति स-
 र्व्याँश्च कामान्यस्तमात्मानमनुविद्य विजाना-
 तीति ह प्रजापतिरुवाच प्रजापतिरुवाच ॥ ६ ॥

इति द्वादशः खण्डः ॥ १२ ॥

श्यामाच्छबलं प्रपद्ये शबलाच्छ्यामं प्रपद्येऽश्व
 इव रोमाणि विधूय पापं चन्द्र इव राहोर्मुखा-
 त्यमुच्य धूत्वा शरीरमकृतं कृतात्मा ब्रह्मलोक-
 मभिसम्भवामीत्यभिसम्भवामीति ॥ १ ॥ इति
 त्रयोदशः खण्डः ॥ १३ ॥

आकाशो वै नाम नामरूपयोर्निर्वहिता ते
 यदन्तरा तद्ब्रह्म तदमृतं स आत्मा प्रजापतेः
 सभां वेश्म प्रपद्ये यशोऽहं भवामि ब्राह्मणानां
 यशो राज्ञां यशो विशां यशोऽहमनुप्रापत्स्मि स

हाहं यशसां यशः श्वेतमदत्कमदत्कः श्वेतं लि-
न्दुमाभिगा लिन्दुमाभिगाम् ॥ १ ॥ इति चतु-
र्दशः खण्डः ॥ १ ॥

तद्वैतब्रह्मा प्रजापतय उवाच प्रजापतिर्मनवे
मनुः प्रजाभ्य अचार्य्यकुलाद्देदमधीत्य यथावि-
धानं गुरोः कर्मातिशेषेणाभिसमाहृत्य कुटुम्बे
शुचौ देशे स्वाध्यायमधीयानो धार्मिकान् विदध-
दात्मति सर्वेन्द्रियाणि सम्प्रतिष्ठाप्याहिं सन्
सर्वभूतान्यन्यत्र तीर्थेभ्यः स खल्वेवं वर्तयन्याव-
दायुषं ब्रह्मलोकमभिसम्पदाते न च पुनरावर्तते
न च पुनरावर्तते ॥१॥ इति पञ्चदशः खण्डः १५

इति अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः ॥८॥ ॐ तत्सत् ॥
ॐ आप्यायन्तु समाङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः श्रो-
त्रमथो बलमिन्द्रियाणि च सर्वाणि सर्वं ब्रह्मोप-
निषदं माहं ब्रह्मनिराकुर्यान्मामा ब्रह्म निराक-
रोदनिराकरणमस्त्वनिराकरणं मेऽस्तु तदात्मनि
निरते य उपनिषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु ते मयि
सन्तु ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति छान्दोग्योपनिषत्संपूर्णा ॥ ६ ॥

अथवाजसनेयिब्राह्मणोप- निषदारम्भः ।

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते ॥
पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥ ॐ शान्तिः
शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ उपावा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः ॥ सूर्यश्च-
क्षुर्वातः प्राणो व्यात्तमग्निर्वैश्वानरः संवत्सर
आत्मा अश्वस्य मेध्यस्य ॥ द्यौः पृष्ठमन्तरिक्षमुदरं
पृथिवी पाजस्यम् ॥ दिशः पार्श्वे अवान्तरदिशः
पर्श्व ऋतवोऽङ्गानि मासाश्चार्द्धमासाश्च पर्वण्य-
होरात्राणि प्रतिष्ठा नक्षत्राण्यस्थीनि नभो मां-
सानि ॥ जवध्यं सिकताः सिन्धवो गुदा यकृच्च
क्लोमानश्च पर्वता ओषधयश्च वनस्पत यश्च लो-
मानि उद्यन्पूर्वाङ्घ्रीं निम्नोचन् जघनाङ्घ्रीं यद्वि-
जृम्भते तद्विद्योतते यद्विधूनुते तत्स्तनयति यन्मे-
हति तद्वर्षति वागेवास्य वाक् ॥ १ ॥ अहर्वा अ-

श्वम्पुरस्तान्महिमान्वजायततस्य पूर्वं समुद्रे यो-
नीरात्रिरेनम्यश्चान्महिमान्वजायत तस्यापरे स-
मुद्रे योनिरेतौ वा अश्वं महिमानावभितः सम्ब-
भूवतुर्हयो भूत्वा देवानवहद्वाजी गन्धर्वानर्वाऽमु-
रानश्वो मनुष्यान् समुद्र एवास्य बन्धुः समुद्रो
योनिः ॥ २ ॥ इति प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

नैवेह किञ्चनायआसीन्मृत्युनैवेदमावृतमासी-
दशनाययाशनाया हि मृत्युस्तन्मनोऽकुरुतात्म-
नीस्यामिति ॥ सोऽर्चन्नचरत्तस्यार्चत आपोऽजा-
यन्तार्चते वै मे कमभूदिति तदेवार्क्यस्यार्कत्वम् ॥
कए ह वा अस्मै भवति य एवमेतदर्क्यस्यार्कत्वं
वेद ॥ १ ॥ आपो वा अर्कस्तद्यदपांशर आसीत्
त्समहन्यत ॥ सा पृथिव्यभवत्तस्यामश्राम्यत्तस्य
शान्तस्य तप्तस्य तेजो रसो निरवर्त्तताग्निः ॥ २ ॥
स चेधात्मानं व्यकुरुतादित्यं तृतीयं वायुं तृतीयं
स एष प्राणस्तेधा विहितस्तस्य प्राची दिक्शि-
रोऽसौ चासौ चेर्म्मावथास्य प्रतीची दिक् पुच्छ-
मसौ चासौ च सक्थ्णौ दक्षिणा चोदीची च

पार्श्वे द्यौः पृष्ठमन्तरिक्षमुदरमियमुरः स एषोऽ-
 मुप्रतिष्ठितो यत्र क्व चैति तदेव प्रतितिष्ठत्येवं
 विद्वान् ॥ ३ ॥ सोऽकामयत द्वितीयो म आत्मा
 जायेतेति स मनसा वाचं मिथुनं^१ समभवदश-
 नाया मृत्युस्तद्यद्वेत आसीत्स संवत्सरोऽभवत् ॥
 न ह पुरा ततः संवत्सर आस तमेतावन्तं का-
 लमविभः । यावान्त्सम्वत्सरस्तमेतावतः कालस्य
 परस्तादसृजत । तं जातमभिव्याददात्स भाष-
 करोत्सैववागभवत् ॥ ४ ॥ स ऐक्षत यदि वा इ-
 ममभिम^२स्ये कनीयोऽन्नं करिष्य इति स तथा
 वाचा तेनात्मनेद^३ सर्वमसृजत यदिदं किञ्चर्चं
 यजूंषि सामानि छन्दांसि यज्ञान् प्रजाः प-
 शून् स यद्यदेवासृजत तत्तदत्तुमभ्रियत सर्वं वा
 अत्तीति तददितेरदितित्व^४ सर्वस्यैतस्यात्ता भ-
 वति सर्वमस्यान्नं भवति य एवमेतददितेरदितित्वं
 वेद ॥ ५ ॥ सोऽकामयत भूयसा यज्ञेन भूयो यजे-
 येति । सोऽग्राम्यत्स तपोऽतप्यत तस्य श्रान्तस्य
 तप्तस्य यशोवीर्यमुदक्रामत् । प्राणा वै यशो वीर्यं

तत्प्राणेषूत्क्रान्तेषु शरीरं प्रव्ययितुमघ्नियत तस्य
 शरीर एव मन आसीत् ॥६॥ सोऽकामयत मेध्यं
 म इदं स्यादात्मन्वाग्नेन स्यामिति । ततोऽश्वः
 समभवद्यदश्वत्तन्मेध्यमभूदिति तदेवाश्वमेधस्याश्च
 मेधत्वम् । एष ह वा अश्वमेधं वेद य एनमेवं वेद
 तमनवरुद्धैवामन्यत । तं सम्बत्सरस्य परस्ता-
 दात्मन आलभत । पशून् देवताभ्यः प्रत्यौहत् । त-
 स्मात्सर्वदेवत्वं प्रोक्षितं प्रजापत्यामालभन्त । एष
 वा अश्वमेधो य एष तपति तस्य सम्बत्सर आ-
 त्माऽयमग्निरर्कस्तस्येमे लोका आत्मानस्तावेता-
 वर्काश्वमेधौ । सा पुनरेकैव देवता भवति मृत्यु-
 रेवाप पुनर्मृत्युञ्जयति नैनं मृत्युराप्नोति मृत्युर-
 स्यात्मा भवति एतासां देवतानामेको भवति ॥
 ७॥ इति द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

द्वया ह प्रजापत्या देवाश्चासुराश्च ततः का-
 नीयसा एव देवा ज्यायसा असुरास्त एषु लोके-
 ष्वस्पृहन्त ते ह देवा ऊचुर्हन्तासुरान्यन्न उद्गीथे-
 नात्ययामेति ॥१॥ ते ह वाचमूचुस्त्वन्न उद्गायेति

तथेति तेभ्यो वागुदगायत् । यो वाचि भोगस्तं
 देवेभ्य आगायत् यत् कल्याणं वदति तदात्मने ।
 ते विदुरनेन वै न उद्गात्रालेप्यन्तीति तमभिद्रुत्य
 पाप्मनाऽविध्यन्त्स यः स पाप्मा यदेवेदमप्रति-
 रूपं वदति स एव स पाप्मा ॥२॥ अथ ह प्राण-
 मूचुस्त्वन्न उद्गायेति तथेति तेभ्यः प्राण उद्गा-
 यद्यः प्राणे भोगस्तन्देवेभ्य आगायत् यत् कल्या-
 णञ्चिघ्रति तदात्मने । ते विदुरनेन वै न उद्गा-
 त्रालेप्यन्तीति तमभिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन्त्स
 यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपञ्चिघ्रति स एव
 स पाप्मा ॥३॥ अथ ह चक्षुरुचुस्त्वन्न उद्गायेति
 तथेति तेभ्यश्चक्षुरुदगायत् । यच्चक्षुषि भोगस्तन्दे-
 वेभ्य आगायद्यत्कल्याणमपश्यति तदात्मने । ते
 विदुरनेन वै न उद्गात्रालेप्यन्तीति तमभिद्रुत्य
 पाप्मनाऽविध्यन्त्स यः स पाप्मा यदेवेदमप्र-
 तिरूपमपश्यति स एव स पाप्मा ॥ ४ ॥ अथ ह
 श्रोत्रमूचुस्त्वन्न उद्गायेति तथेति तेभ्यः श्रोत्रमुद-
 गायद् यः श्रोत्रे भोगस्तन्देवेभ्य आगायद्यत्कल्या-

णं शृणोति तदात्मने ते विदुरनेन वै न उद्गा-
 त्रात्येष्ट्यन्तीति तमभिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन्त्स
 यः स पाप्मा यदेवेदमप्रतिरूपं शृणोति स एव
 स पाप्मा ॥५॥ अथ ह मन ऊचुस्त्वन्न उद्गायेति
 तथेति तेभ्यो मन उदगायद्यो मनसिभोगस्तन्दे-
 वेभ्य आगायद्यत् कल्याणं सङ्कल्पयति तदा-
 त्मने ते विदुरनेन वै न उद्गात्रात्येष्ट्यन्तीति तम-
 भिद्रुत्य पाप्मनाऽविध्यन्त्स यः स पाप्मा यदे-
 वेदमप्रतिरूपं सङ्कल्पयति स एव स पाप्मैवमु-
 खत्वेता देवताः पाप्मभिरुपास्यन्नेवमेनाः पा-
 प्मनाऽविध्यन् ॥६॥ अथ हेममासन्यम्प्राणमूचु-
 स्तुन्न उद्गायेति तथेति तेभ्य एष प्राण उदगायत्ते
 विदुरनेन वै न उद्गात्रात्येष्ट्यन्तीति तमभिद्रुत्य
 पाप्मनाविध्यन्त्स यथाश्मानमृत्वा लोष्टो विध्वं-
 सेतैव हैव विध्वंसमाना विध्वञ्चो विनेशुस्ततो
 देवा अभवन् पराऽसुरा भवत्यात्मना परास्य द्वि-
 षन् भाव्यो भवति य एवं वेद ॥७॥ ते होचुः
 क्व नु सोऽभूदयो न इत्यमसक्तेत्यथमास्येऽन्तरिति

सोऽयास्य आङ्गिरसोऽङ्गानां हि रसः ॥८॥ सा
 वा एषा देवता दूर्नाम दूरं ह्यस्यामृत्युर्दूरं हवा
 अस्मान्मृत्युर्भवति य एवं वेद ॥९॥ सा वा एषा
 देवतैतासां देवतानां पाप्मानं मृत्युमपहत्य य-
 चासां दिशामन्तस्तद्गमयाच्चकार तदासां पाप्म-
 नो विन्यदधात्तस्मान्न जनमियान्नान्तमियान्नेत्या-
 प्मानं मृत्युमन्ववायानीति ॥१०॥ सा वा एषा
 देवतैतासां देवतानां पाप्मानं मृत्युमपहत्योथै-
 नामृत्युमत्यवहत् ॥११॥ स वै वाचमेव प्रथमाम-
 मत्यवहत्सा यदा मृत्युमत्यमुच्यत सोऽग्निरभव-
 त्सोऽयमग्निः परेण मृत्युमतिक्रान्तो दीप्यते ॥१२॥
 अथ ह प्राणमत्यवहत्स यदा मृत्युमत्यमुच्यत स
 वायुरभवत्सोयं वायुः परेण मृत्युमतिक्रान्तः प-
 वते ॥१३॥ अथ चक्षुरत्यवहत् तद्यदा मृत्युमत्य-
 मुच्यत स आदित्योऽभवत्सोऽसावादित्यः परेण
 मृत्युमतिक्रान्तस्तपति ॥१४॥ अथ श्रोत्रमत्यवह-
 त्तद्यदामृत्युमत्यमुच्यत ता दिशोऽभवत्स्ता इमा
 दिशः परेण मृत्युमतिक्रान्ताः ॥१५॥ अथ मनो-

ऽत्यवहत्तद्यदा मृत्युमत्यमुच्यत स चन्द्रमा अभ-
 वत्सोऽसौ चन्द्रः परेण मृत्युमतिक्रान्तो भात्येवं
 ह वा एनमेषा देवता मृत्युमतिवहति य एवं
 वेद ॥१६॥ अथात्मनेऽन्नाद्यमागायद्यद्वि किञ्चा-
 न्नमद्यतेऽनेनैव तदद्यत इह प्रतितिष्ठति ॥१७॥
 ते देवा अब्रुवन्नेतावद्वा इदं सर्वं यदन्नं तदा-
 त्मन आगासीरनु नोऽस्मिन्नन्न आभजस्वेति ते
 वै माभिसंविशतेति तथेति तं समन्तं परिण्य-
 विशन्त तस्माद्यनेनान्नमत्ति तेनैतास्तृप्यन्त्येव
 ह वा एनं स्वा अभिसंविशन्ति भर्ता स्वानां
 श्रेष्ठः पुर एता भवत्यन्नादोऽधिपतिर्य एवं वेद य
 उहैवं विदंस्त्रेषु प्रतिपत्तिर्बुभूषति न है बालं
 भार्य्येभ्यो भवत्यथ य एवैतमनुभवति यो वैतम-
 नुभार्य्यान् बुभूषति स है बालं भार्य्येभ्यो भवति
 ॥ १८ ॥ सो यास्य आङ्गिरसोऽङ्गानां हि रसः
 प्राणो वा अङ्गानां रसः प्राणो हि वा अङ्गानां
 रसस्तस्माद्यस्मात्कस्माच्चाङ्गात्प्राण उत्क्रामति
 तदेव तच्छुष्यत्येष हि वा अनङ्गानां रसः ॥१९॥

एष उ एव बृहस्पतिर्वाग् वै बृहती तस्या एष
 प्रतिस्तस्मादु बृहस्पतिः ॥ २० ॥ एष उ एव ब्र-
 ह्मणस्पतिर्वाग् वै ब्रह्म तस्या एष प्रतिस्तस्मादु
 ब्रह्मणस्पतिः ॥ २१ ॥ एष उ एव साम वाग् वै
 सामैष सा चामश्चेति तत्साम्नः सामत्वम् यद्वेव
 समः सुषिणा समो मशकेन समो नागेन सम
 एभिस्त्रिभिर्लोकेः समोऽनेन सर्व्वेण तस्माद्वेव
 सामाश्नुते साम्नः सायुज्यं सलोकतां जयति य
 एवमेतत्साम वेद ॥ २२ ॥ एष उ वा उद्गीथः प्राणो
 वा उत्प्राणेन हीदं सर्व्वं मुत्तब्धं वागेव गीथो-
 च्चगीथा चेति स उद्गीथः ॥ २३ ॥ तच्चापि ब्रह्म-
 दत्तश्चैकितानेयो राजानं भक्षयन्नुवाचायं तस्य
 राजा मूर्ध्नि विपातयताद्यदितो यास्य आङ्गिर-
 सोऽन्येनोद्गायदिति वाचा च ह्येव स प्राणेन चो-
 दगायदिति ॥ २४ ॥ तस्य हैतस्य साम्नो यः स्व
 वेद भवति हास्य स्व तस्य वै स्वर एव स्व तस्-
 मादार्त्विज्यं करिष्यन्वाचि स्वरमिच्छेत तथा
 वाचा स्वरसम्पन्नयात्विज्यं कुर्यात्तस्माद्यज्ञे स्व-

रवन्तं दिदृक्षन्त एवाऽथो यस्य स्वम्भवति भवति
 हास्य स्वं य एवमेतत्साम्नः स्वं वेद ॥२५॥ तस्य
 हैतस्य साम्नो यः सुवर्णं वेद भवति हास्य सुवर्णं
 तस्य वै स्वर एव सुवर्णं भवति हास्य सुवर्णं य
 एवमेतत्साम्नः सुवर्णं वेद ॥ २६ ॥ तस्य हैतस्य
 साम्नो यः प्रतिष्ठां वेद प्रति ह तिष्ठति तस्य वै
 वागेव प्रतिष्ठा वाचि हि खल्वेष एतत्प्राणः प्र-
 तिष्ठितो गीयतेऽन्न इत्यु हैक आहुः ॥२७॥ अ-
 थातः पवमानानामेवाभ्यारोहः स वै खलु प्रस्तोता
 साम प्रस्तौति स यत्र प्रस्तुयात्तदेतानि जपेदसतो
 मा सङ्गमय तमसो मा ज्योतिर्गमय मृत्योर्मांमृतं
 गमयेति स यदाहासतो मा सङ्गमयेति मृत्युर्वा
 असत्सदमृतं मृत्योर्मांमृतं गमयामृतं मा कुर्वि-
 त्येवैतदाह तमसो मा ज्योतिर्गमयेति मृत्युर्वै
 तमो ज्योतिरमृतं मृत्योर्मांमृतं गमयामृतं मा
 कुर्वित्येवैतदाह मृत्योर्मांमृतं गमयेति नात्र ति-
 रोहितमिवास्ति अथ यानीतराणि स्तोत्राणि ते-
 ष्वात्मनेऽन्नाद्यमा गायेत्तस्मादुतेषु वरं वृणीत

यं कामं कामयेत त^{त्} स एष एवं विदुज्ञाताऽऽ-
 त्मने वां यजमानाय वा यं कामं कामयेत तमा-
 गायति तद्वैतल्लोकजिदेव न हैवालोक्यताया आ-
 शास्ति य एवमेतत् सम वेद ॥ २८ ॥ इति तृ-
 तीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

आत्मैवेदमग्र आसीत् पुरुषविधः सोऽनुवीच्य
 नान्यदात्मनोऽग्रश्यत् सोहमस्मीत्यग्रे व्याहरत्ततो
 ऽहन्नामाभवत् तस्मादप्येतद्द्वामन्वितोऽहमयमि-
 त्येवाग्र उक्त्वाथान्यन्नामप्रब्रूते यदस्य भवति स
 यत्पूर्वोऽस्मात् सर्वस्मात् सर्वान् पाप्मन औ-
 षत्तस्मात्पुरुष औषति ह वै स तं योऽस्मात्पूर्वो
 बुभूषति य एवं वेद ॥ १ ॥ सोऽविभेत्तस्मादेकाकी
 विभेति सहायमीक्षाञ्चक्रे यन्मदन्यन्नास्ति कस्मा-
 न्नुविभेमीति तत एवास्य भयं वीयाय कस्माद्वा
 भेष्यद्वितीयाद्वै भयम्भवति ॥ २ ॥ स वै नैव रेभे
 तस्मादेकाकी न रमते स द्वितीयमैच्छत् सहैता-
 वानास यथा स्त्रीपुमा^{त्} सौ सम्परिष्वक्तौ स इ-
 ममेवात्मानं द्वेधा पातयत्ततः पतिश्च पत्नी चा-

भवतां तस्मादिदमर्द्धवृगलमिव स्व इति ह स्माह
 यान्नवलक्यस्तस्मादयमाकाशः स्त्रिया पूर्यत एव
 ता ए समभवत्ततो मनुष्या अजायन्त ॥३॥ सोहे-
 यमीक्षाञ्चक्रौ कथं नु मात्मन एव जनयित्वा स-
 म्भवति हन्त तिरोऽसानीति सा गौरभवदृषभ
 इतरस्ता ए समेवाभवत्ततो गावोऽजायन्त वडवे-
 तराभवदश्ववृष इतरो गर्हभीयरा गर्हभ इतर-
 स्ता ए समेवाभवत्तत एकशफ्रमजायताऽजेतरा-
 भवद्वस्त इतरोऽविरितरामेष इतरस्ता ए समेवा-
 भवत्ततोऽजावयोऽजायन्तैवमेव यदिदं किञ्च मि-
 थुनमापिपीलिकाभ्यस्तत् सर्व्वमसृजत ॥४॥ सो-
 ऽवेदहं वाऽवसृष्टिरस्म्यह ए हीद ए सर्व्वमसृचीति
 ततः सृष्टिरभवत्सृष्ट्या ए हास्यैतस्याम्भवति य एवं
 वेद ॥५॥ अथेत्यभ्यमन्यत्स मुखाच्च योनेर्हस्ताभ्या
 आग्निमसृजत तस्मादेतदुभयमलोमकमन्तरतो
 ऽलोमकाहि यो निरन्तरः तद्यदिदमाहुरमुं य-
 जामुं यजत्येकैकन्देवमेतस्यैव सा विसृष्टिरेष उ-
 च्येव सर्व्वे देवा अथ यत्किञ्चेदमाद्रं तद्रेतसोऽसृ-

जत तदु सोम एतावद्वा इदं सर्वमन्नञ्चैवान्ना-
 दश्च सोम एवान्नमग्निरन्नादः सैषा ब्रह्मणोऽति-
 सृष्टिः यच्छ्रेयसो देवानसृजताथ यन्मर्त्यः सन्नसृ-
 तानसृजत तस्मादतिसृष्टिरतिसृष्ट्यां हास्यैत-
 स्यां भवति य एवं वेद ॥६॥ तद्वेदं तर्ह्यव्याकृत-
 मासीत् तन्नामरूपाभ्यामेव व्याक्रियतासौ ना-
 मायमिदं रूप इति तदिदमप्येतर्हि नामरूपा-
 भ्यामेव व्याक्रियतेऽसौ नामायामिदं रूप इति
 स एष इह प्रविष्ट आनखाग्नेभ्यो यथा क्षुरः क्षु-
 रधामेऽवहितः स्याद्विष्वंभरो वा विष्वंभरकुलाये
 तं न पश्यन्त्यकृत्स्नो हि स प्राणन्नेव प्राणो नाम
 भवति वदन् वाक्पश्यञ्चक्षुः शृण्वन् श्रोत्रं म-
 न्वानो मनस्तान्यस्यैतानि कर्म्मनामान्येव स यो-
 ऽत एकैकमुपास्ते न स वेदाकृत्स्नो ह्येषोऽत ए-
 कैकेन भवत्यात्मेत्येवोपासीतात्र ह्येते सर्व एकं
 भवन्ति तदेतत्पदनीयमस्य सर्वस्य यदयमात्मानेन
 ह्येतत्सर्वं वेद यथा ह वै पदेनानुविन्देदेवं की-
 र्तिञ्छ्लोकं विन्दते य एवं वेद ॥ ७ ॥ तदेतत्प्रेयः

पुत्रात्प्रेयो वित्तात्प्रेयोऽन्यस्मात्सर्वस्मादन्तरतरं
 यदयमात्मा स योऽन्यमात्मनः प्रियं ब्रुवाणं ब्रु-
 यात् प्रियं रोत्स्यतीतीश्वरो ह तथैव स्यादा-
 त्मानमेव प्रियमुपासीत स य आत्मानमेव प्रिय-
 मुपास्ते न हास्य प्रियं प्रमायुकं भवति ॥८॥ त-
 दाहुयं ब्रह्मविद्यया सर्वं भविष्यन्तो मनुष्या म-
 न्यन्ते किमु तद्ब्रह्माऽवेद्यस्मात्तत्सर्वमभवदिति ९॥
 ब्रह्म वा इदमग्र आसीत् तदात्मानमेवावेदहं
 ब्रह्मास्मीति तस्मात्तत् सर्वमभवत् तद्यो यो दे-
 वानां प्रत्यबुध्यत स एव तदभवत्तथर्षीणां तथा
 मनुष्याणां तद्वैतत्पश्यन्नृषिर्वाग्देवः प्रतिपेदेऽहं
 मनुरभवत् सूर्यश्चेति तदिदमप्येतर्हि य एवं वे-
 दाऽहं ब्रह्मास्मीति स इदं सर्वं भवति तस्य
 ह न देवाश्च नाभूत्या ईशत आत्मा ह्येषा स
 भवत्यथ योऽन्यां देवतामुपास्तेऽन्योऽसावन्यो हस-
 स्मीति न स वेद यथा पशुरेव स देवानां यथा
 ह वै बहवः पशवो मनुष्यं भुज्युरेवमेकैकः पुरुषो
 देवान् भुनक्त्येकस्मिन्नेव पशावादीयमानेऽप्रियं

भवति किमु बहुषु तस्मादेषां तन्न प्रियं यदेत-
 न्मनुष्या विद्युः ॥ १० ॥ ब्रह्म वा इदमग्र आसी-
 देकमेव तदेकं सन्न व्यभवत् तच्छ्रेयो रूपमत्य-
 सृजत क्षत्रं यान्येतानि देवत्राक्षत्राणीन्द्रो वरुणः
 सोमो रुद्रः पर्जन्यो यमो मृत्युरीशान इति त-
 स्मात् क्षत्रात्परं नास्ति तस्माद्ब्राह्मणः क्षत्रिय-
 मधस्तादुपास्ते राजसूये क्षत्र एव तद्यशो दधाति
 सैषा क्षत्रस्य योनिर्यद्ब्रह्म तस्माद्यद्यपि राजा
 परमतां गच्छति ब्रह्मैवान्तत उपनिश्चयति स्वा
 योनिं य उ एनं हिनस्ति स्वां स योनिमृच्छति
 स पापीयान् भवति यथा श्रेयांसं हिंसित्वा
 ॥ ११ ॥ स नैव व्यभवत् स विश्वमसृजत यान्ये-
 तानि देवजातानि गणश आख्यायन्ते वसवो रुद्रा
 आदित्या विश्वेदेवा मरुत इति ॥ १२ ॥ स नैव
 व्यभवत् स शौद्रं वर्णमसृजत पूषणमियं वै पू-
 षेयं ह्रीदं सर्वं पुष्यति यदिदं किञ्च ॥ १३ ॥
 स नैव व्यभवत्तच्छ्रेयोरूपमत्यसृजत धर्म्मं तदेतत्
 क्षत्रस्य क्षत्रं यद्धर्म्मस्तस्माद्धर्म्मात्परं नास्त्यथो अ-

बलीयान् बलीयाँसमाशंसते धर्मेण यथा रा-
 त्रैवं यो वै स धर्मः सत्यं वै तत्तस्मात् सत्यं
 वदन्तमाहुर्धर्मं वदतीति धर्मं वा वदन्तं सत्यं
 वदतीत्येतद्वैवैतदुभयं भवति ॥ १४ ॥ तदेतद्ब्रह्म
 क्षत्रं विट् शूद्रस्तदग्निनैव देवेषु ब्रह्माभवद्ब्राह्मणो
 मनुष्येषु क्षत्रियेण क्षत्रियो वैश्येन वैश्यः शूद्रेण
 शूद्रस्तस्मादग्नाविव देवेषु लोकमिच्छन्ते ब्राह्मणे
 मनुष्येष्वेताभ्यां हि रूपाभ्यां ब्रह्माभवदथ यो
 ह वा अस्माल्लोकात्स्वं लोकमदृष्ट्वा प्रैति स ए-
 नमविदितो न भुनक्ति यथा वेदो वाऽननूक्तोऽ-
 न्यद्वा कर्माकृतं यदिह वा अप्यनैवंविट् महत्पुण्यं
 कर्म करोति तद्वास्यां ततः क्षीयत एवात्मान-
 मेव लोकमुपासीत स य आत्मानमेव लोकमु-
 पास्ते न हास्य कर्म क्षीयते अस्माद्देवात्मानो
 यद्यत्कामयते तत्तत्सृजते ॥ १५ ॥ अथो अयं वा
 आत्मा सर्वेषां भूतानां लोकः स यज्जुहोति य-
 द्यजते तेन देवानां लोकोऽथ यदनुब्रूते तेन ऋ-
 षीणामथ यत्पितृभ्यो निपृणाति यत्प्रजामिच्छते

तेन पितृणामथ यन्मनुष्यान्वासयते यदेभ्योऽशनं
 ददाति तेन मनुष्याणामथ यत्पशुभ्यस्तृणोदकं
 विन्दति तेन पशूनां यदस्य गृहेषु श्वापदा वयां
 स्यापिपीलिकाभ्य उपजीवन्ति तेन तेषां लोको
 यथाह वै स्वाय लोकायारिष्टिमिच्छेदेव ॥ १६ ॥ ह्रैवं-
 विदे सर्वाणि भूतान्यरिष्टिमिच्छन्ति तद्वा एत-
 द्विदितं मीमांसितम् ॥ १६ ॥ आत्मैवेदमग्र आ-
 सोदेक एव सोऽकामयत जाया मे स्यादथ प्रजा-
 येयाथ वित्तं मे स्यादथ कर्म कुर्वीयेत्येतावान् वै
 कामो नेच्छ ॥ नातो भूयो विन्देत्तस्मादप्येत-
 र्हेकाकी कामयते जाया मे स्यादथ प्रजायेयाथ
 वित्तं मे स्यादथ कर्म कुर्वीयेति स यावदप्येतेषा-
 मेकैकं न प्राप्नोत्यकृत्स्न एव तावन्मन्यते तस्यो
 कृत्स्नता मन एवास्यात्मा वाग्जाया प्राणः प्रजा
 चक्षुर्मानुषं वित्तं चक्षुषा हि तद्विन्दते श्रोत्रं इव
 श्रोत्रेण हि तच्छृणोत्यात्मैवास्य कर्मात्मना हि कर्म
 करोति स एष पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशुः पाङ्क्तः

पुरुषः पाङ्कमिदं सर्वं यदिदं किञ्च तदिदं सर्वमाप्नोति य एवं वेद ॥१७॥ चतुर्थं ब्राह्मणम् ४

यत्सप्तान्नानि मेधया तपसाऽजनयत्पिता एकमस्य साधारणं द्वे देवानभाजयत्क्षीयात्मनेऽकुरुत पशुभ्य एकं प्रायच्छत्तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिति यच्च न कस्मात्तानि न क्षीयन्तेऽद्यमानानि सर्वदा यो वैतामक्षितिं वेद सोऽन्नमत्ति प्रतीकेन स देवानपि गच्छति स ऊर्जमुपजीवतीति श्लोकाः ॥१॥ यत्सप्तान्नानि मेधया तपसाजनयत्पितेति मेधया हि तपसाऽजनयत्पितैकमस्य साधारणमितीदमेवास्य तत्साधारणमन्नं यदिदमद्यते स य एतदुपास्ते न स पाप्मनो व्यावर्त्तते मिश्रं ह्येतद्वै देवानभाजयदिति हुतञ्च प्रहुतञ्च तद्देवेभ्यो जुह्वति च प्रजुह्वत्यथो आहुर्दर्शपूर्णमासाविति तस्मान्नेष्टियाजुकः स्यात्पशुभ्य एकं प्रायच्छदिति तत् पयः पयो ह्येवाग्ने मनुष्याश्च पशवश्चोपजीवन्ति तस्मात् कुमारं जातं घृतं वै वाग्ने प्रतिलेहयन्ति स्तनं वानुधा-

पयन्त्यथ वत्सं जातमाहुरदृष्ट्याद इति तस्मिन्
 सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिति यच्च नेति पयसि
 हीदं सर्वं प्रतिष्ठितं यच्च प्राणिति यच्च न त-
 द्यादिदमाहुः सम्बत्सरं पयसा जुह्वदपपुनर्मृत्युं ज-
 यतीति न तथा विद्याद्यदहरेव जुहोति तदहः
 पुनर्मृत्युमपजयत्येवं विद्वान्तस सर्वं हि देवेभ्यो-
 न्नाद्यं प्रयच्छति कस्मात्तानि न क्षीयन्तेऽद्यमा-
 नानि सर्वदेति पुरुषो वा अक्षितिः स हीदमन्नं
 पुनः पुनर्जनयते यो वै तामक्षितिं वेदेति पुरुषो
 वा अक्षितिः स हीदमन्नं धियाधिया जनयते क-
 र्माभिर्यद्वैतन्न कुर्यात्क्षीयेत ह सोऽन्नमक्षिति प्र-
 तीकेनेति मुखं प्रतीकं मुखेनेत्येतत्स देवानपि
 गच्छति सं जर्जमुषजीवतीति प्रशंसा ॥ २ ॥
 त्रीण्यात्मनेऽकुरुतेति मनो वाचं प्राणं तान्या-
 त्मनेकुरुतान्यत्रमना अभूवन्नादर्शमन्यत्रमना अ-
 भूवं नाश्रौषमिति मनसा ह्येव पश्यति मनसा
 शृणोति कामः सङ्कल्पो विचिकित्सा श्रद्धाऽश्रद्धा
 धृतिरधृतिर्हीर्षीर्भीरित्येतत्सर्वं मन एव तस्मा-

दपि पृष्ठत उपस्पृष्टौ मनसा विजानाति यः कश्च
 शब्दो वागेव सैषा ह्यन्तमायत्तैषा हि न प्राणो-
 ऽपानो व्यान उदानः समानोऽन इत्येतत्सर्व्वं
 प्राण एवैतन्मयो वा अयमात्मा वाङ्मयो मनो-
 मयः प्राणमयः ॥ ३ ॥ त्रयो लोका एत एव वा-
 गेवायं लोको मनोन्तरिक्षलोकः प्राणोऽसौ लोकः
 ॥४॥ त्रयो वेदा एत एव वागेवर्ग्वेदो मनो यजु-
 र्वेदः प्राणः सामवेदः ॥५॥ देवाः पितरो मनुष्या
 एत एव वागेव देवा मनः पितरः प्राणो मनुष्याः
 ॥६॥ पिता माता प्रजैत एव मन एव पिता वा-
 ङ्माता प्राणः प्रजा ॥७॥ विज्ञातं विजिज्ञास्य-
 मविज्ञातमेत एव यत् किञ्च विज्ञातं वाचस्तद्रूपं
 वाग्धि विज्ञाता वागेनं तद्भूत्वाऽवति ॥ ८ ॥
 यत्किञ्च विजिज्ञास्यं मनसस्तद्रूपं मनो हि वि-
 जिज्ञास्यं मन एवं तद्भूत्वाऽवति ॥ ९ ॥ यत्कि-
 ञ्चाविज्ञातं प्राणस्य तद्रूपं प्राणो ह्यविज्ञातः
 प्राण एनं तद्भूत्वाऽवति ॥१०॥ तस्यैव वाचः पृ-
 थिवी शरीरं ज्योतीरूपमयमग्निस्तद्यावत्येव वा-

क्तावती पृथिवति तावानयमग्निः ॥ ११ ॥ अथैतस्य
 मनसो द्यौः शरीरं ज्योतीरूपमसावादित्यस्तद्या-
 वदेव मनस्तावती द्यौस्तावानसावादित्यस्तौ मि-
 थुन^९ समैतां ततः प्राणोऽजायत स इन्द्रः स
 एषोऽसपत्नो द्वितीयो वै सपत्नो नास्य सपत्नो
 भवति य एवं वेद ॥ १२ ॥ अथैतस्य प्राणस्यापः
 शरीरं ज्योतीरूपमसौ चन्द्रस्तद्यावानेव प्राण-
 स्तावत्य आपस्तावानसौ चन्द्रस्त एते सर्व एव
 समाः सर्वेऽनन्ताः स यो हैतानन्तवत उपास्तेऽ-
 न्तवन्त^९ स लोकं जयत्यथ यो हैताननन्तानुपा-
 स्तेऽनन्त^९ स लोकं जयति ॥ १३ ॥ स एष स-
 खत्सरः प्रजापतिः षोडशकलस्तस्य रात्रय एव
 पञ्चदशकला ध्रुवैवास्य षोडशी कला स रात्रि-
 भिरेवा च पूर्यतेऽप च क्षीयते सोऽमावास्य^९
 रात्रिमेतया षोडश्या कलया सर्व्वमिदं प्राणभृ-
 दनुप्रविश्य ततः प्रातर्जायते तस्मादेता^९ रात्रिं
 प्राणभृतः प्राणं न विच्छिन्द्यादपि क्लृकलासस्यै-
 तस्या एव देवताया अपचित्यै ॥ १४ ॥ यो वै स

सम्बत्सरः प्रजापतिः षोडशकलोऽयमेव स योऽ-
 यमेवं वित्पुरुषस्तस्य वित्तमेव पञ्चदशकला आ-
 त्मेवास्य षोडशी कला स वित्तेनैवा च पूर्य्यतेऽपि
 च जीयते तदेतन्नभ्यं यदयमात्मा प्रधिर्वित्तं त-
 स्माद्यद्यपि सर्व्वज्यानि जीयत आत्मना चेज्जी-
 वति प्रधिनागादित्येवाहुः ॥ १५ ॥ अथ त्रयो वाव
 लोका मनुष्यलोकः पितृलोको देवलोक इति
 सोऽयं मनुष्यलोकः पुत्रेणैव जय्यो नान्येन क-
 र्मणा कर्म्मणा पितृलोको विद्यया देवलोको वै
 लोकानां श्रेष्ठस्तस्माद्विद्यां प्रशंसन्ति ॥ १६ ॥
 अथातः सम्प्रतिर्यदाप्रैष्यन्मन्यतेऽथ पुत्रमाह त्वं
 ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं लोक इति स पुत्रः प्रत्याहाऽहं
 ब्रह्माऽहं यज्ञोऽहं लोक इति यद्वै किञ्चानूक्तं
 तस्य सर्व्वस्य ब्रह्मेत्येकता ये वै के च यज्ञास्तेषां
 सर्व्वेषां यज्ञ इत्येकता ये वै के च लोकास्तेषां
 सर्व्वेषां लोक इत्येकतैतावद्वा इदं सर्व्वमेतन्मा
 सर्व्वं सन्नयमितोऽभुनजदिति तस्मात् पुत्रमनु-
 शिष्टं लोक्यमाहुस्तस्मादेनमनुशासति स यदैवं-

विदस्माल्लोकात्त्रैत्यथैभिरेव प्राणैः सह पुत्रमा-
 विशति स यद्यनेन किञ्चिदक्षया कृतं भवति
 तस्मादेनं सर्वस्मात्पुत्रो मुञ्चति तस्मात्पुत्रो
 नाम स पुत्रेणैवास्मिँल्लोके प्रतितिष्ठत्यथैनमेते देवाः
 प्राणा अमृता आविशन्ति ॥ १७ ॥ पृथिव्यै चै-
 नमग्नेश्च दैवी वागाविशति सा वै दैवी वाग्यया
 यद्यदेव वदति तत्तद्भवति ॥ १८ ॥ दिवश्चैनमा-
 दित्याच्च दैवं मन आविशति तद्वै दैवं मनो ये-
 नानन्द्यैव भवत्यथो न शोचति ॥ १९ ॥ अद्भ्यश्चैनं
 चन्द्रमसश्च दैवः प्राण आविशति स वै दैवः प्राणो
 यः सञ्चरंश्चासञ्चरंश्च न व्यथतेऽथो न रिष्यति
 स एवंवित्सर्वेषां भूतानामात्मा भवति यथैषा
 देवतैव स यथैतां देवतां सर्वाणि भूतान्य-
 वन्त्येव ह वै विद स सर्वाणि भूतान्यवन्ति यदु-
 किञ्चेमाः प्रजाः शोचन्त्यमैवासां तद्भवति पुण्य-
 मेवामुं गच्छति न ह वै देवान् पापं गच्छति ॥
 २० ॥ अथातो व्रतमीमांसा प्रजापतिर्ह कर्माणि
 सृजे तानि सृष्टान्यन्योन्येनास्पर्धन्त वदिष्या-

स्येवाहमिति वाग्दध्रे द्रव्याम्यहमिति चक्षुः श्रो-
 ष्याम्यहमिति श्रोत्रमेवमन्यानि कर्माणि यथा-
 कर्म तानि मृत्युः श्रमो भूत्वोपयेमे तान्याप्नो-
 त्तान्याप्नो मृत्युरवारुन्वत्तस्माच्छ्राम्यत्येव वाक्
 श्राम्यति चक्षुः श्राम्यति श्रोत्रमथेममेव नाप्नोद्यो
 ऽयं मध्यमः प्राणस्तानि ज्ञातुं दध्निरे अयं वै नः
 श्रेष्ठो यः सञ्चरंश्चासञ्चरंश्च न व्यथतेथो न रि-
 ष्यति हन्तास्यैव सर्वेरूपमसामेति त एतस्यैव सर्वे
 रूपमभवत्स्तस्मादेत एतेनाख्यायन्ते प्राणा इति
 तेन हवाव तत्कुलमाचक्षते यस्मिन्कुले भवति
 य एवं वेद य उहैवंविदा स्पर्धतेऽनुशुष्य हैवा-
 न्ततो म्रियत इत्यध्यात्मम् ॥ २१ ॥ अथाधिदैवतं
 ज्वलिष्याम्येवाहमित्यग्निर्दध्रे तप्स्याम्यहमित्या-
 दित्यो भास्याम्यहमिति चन्द्रमा एवमन्या देवता
 यथादेवतं स यथैषां प्राणानां मध्यमः प्राण ए-
 वमेतासां देवतानां वायुर्ज्ञीचन्ति ह्यन्या देवता
 न वायुः सैषानस्तमिता देवता यद्वायुः ॥ २२ ॥
 यथैष श्लोको भवति यतश्चोदेति सूर्योऽस्तं यत्र

च गच्छतीति प्राणाद्वा एष उदेति प्राणेऽस्तमेति
 तं देवाश्चक्रिरे धर्मं स एवाद्य स उ श्व इति
 यद्वा एतेऽमूर्च्छन्प्रियन्त तदेवाप्यद्य कुर्वन्ति तस्मा-
 देकमेव व्रतं चरेत्प्राण्याच्चैवापान्याच्च नेन्मा पा-
 प्मा मृत्युराप्नुवदिति यदुचरेत्समापिपयिषेत्तेनो
 एतस्यै देवतायै सायुज्यं सलोकतां जयति॥२३॥

इति पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

त्रयं वा द्वादं नामरूपं कर्म तेषां नाम्नां वा-
 गित्येतदेषामुक्त्यमतो हि सर्वाणि नामान्युत्ति-
 ष्ठन्त्येतदेषां सामैतद्वि सर्वैर्नामभिः सममेतदेषां
 ब्रह्मैतद्वि सर्वाणि नामानि विभर्ति ॥ १ ॥ अथ
 रूपाणां चक्षुरित्येतदेषामुक्त्यमतो हि सर्वाणि
 रूपाण्युत्तिष्ठन्त्येतदेषां सामैतद्वि सर्वै रूपाः स-
 ममेतदेषां ब्रह्मैतद्वि सर्वाणि विभर्ति ॥ २ ॥ अथ
 कर्मणामात्मेत्येतदेषामुक्त्यमतो हि सर्वाणि क-
 र्माण्युत्तिष्ठन्त्येतदेषां सामैतद्वि सर्वैः कर्मभिः
 सममेतदेषां ब्रह्मैतद्वि सर्वाणि कर्माणि विभर्ति
 तदेतत्त्रयं सदेकमयमात्मा एकः सन्नेतत्रयं त-

देतदमृतं सत्येन कृन्नं प्राणो वा अमृतं नाम-
रूपे सत्यं ताभ्यामयं प्राणश्चक्रे ॥ ३ ॥ इति
षष्ठं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ इति बृहदारण्यके तृतीयो-
ऽध्यायः ॥ ३ ॥

ॐ हस्रबालाकिर्हानूचानो गार्ग्य आस सहो-
वाचाजातशत्रुं काश्यं ब्रह्म ते ब्रवाणीति स हो-
वाचाजातशत्रुः सहस्रमेतस्यां वाचि दध्मो जनको
जनक इति वै जना धावन्तीति ॥ १ ॥ स हो-
वाच गार्ग्यो य एवासावादित्ये पुरुष एतमेवाहं
ब्रह्मोपास इति स होवाचजातशत्रुर्मा मैतस्मि-
न्संवदिष्टा अतिष्ठाः सव्वर्षां भूतातां मूर्धा रा-
जेति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपा-
स्तेऽतिष्ठाः सव्वर्षां भूतानां मूर्धा राजा भवति
॥ २ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवासौ चन्द्रे पुरुष
एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा
मैतस्मिन्संवदिष्टा बृहन्याण्डरवासाः सोमो रा-
जेति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपा-
स्तेऽहरहर्हं सुतः प्रसुतो भवति नास्यान्नं क्षीयते

॥३॥ स होवाच गाग्यो य एवासौ विद्युति पु-
 रुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजात-
 शत्रुर्मा मैतस्मिन्सम्बदिष्टास्तेजस्वीति वा अह-
 मेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते तेजस्वी ह
 भवति तेजस्विनी हास्य प्रजा भवति ॥ ४ ॥ स
 होवाच गाग्यो य एवायमाकाशे पुरुष एतमे-
 वाहं ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मै-
 तस्मिन्सम्बदिष्टाः पूर्णमप्रवर्तीति वा अहमेत-
 मुपास इति स य एतमेवमुपास्ते पूर्यते प्रजया
 पशुभिर्नास्यांस्मास्त्रोकात्मजोद्वर्त्तते ॥ ५ ॥ स हो-
 वाच गाग्यो य एवायं वायौ पुरुष एतमेवाहं
 ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मि-
 न्संवदिष्टा इन्द्रो वैकुण्ठो पराजिता सेनेति वा
 अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते जि-
 ष्णुर्हा पराजिष्णुर्भुवत्यन्यतस्त्यजायी ॥ ६ ॥ स हो-
 वाच गाग्यो य एवायमग्नौ पुरुष एतमेवाहं
 ब्रह्मोपास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मि-
 न्संवदिष्टा विषासहिरिति वा अहमेतमुपास

इति स य एतमेवमुपास्ते विषासहिर्हं भवति
 विषासहिर्हास्य प्रजा भवति ॥ ७ ॥ स होवाच
 गार्ग्यो य एवायमप्सु पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास
 इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन्संवदिष्टाः
 प्रतिरूप इति वा अहमेतमुपास इति स य ए-
 तमेवमुपास्ते प्रतिरूपः^५ हैवैनमुपगच्छति नाप्र-
 तिरूपमथो प्रतिरूपोऽस्माज्जायते ॥ ८ ॥ स होवाच
 गार्ग्यो य एवायमादर्शं पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मो-
 पास इति स होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन्संव-
 दिष्टा रोचिष्णुरिति वा अहमेतमुपास इति स
 य एतमेवमुपास्ते रोचिष्णुर्हं भवति रोचिष्णुर्हास्य
 प्रजा भवत्यथो यैः सन्निगच्छति सर्वा^५स्तानति-
 रोचते ॥ ९ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायं यन्तं
 पश्चाच्छब्दोऽनूदेत्येतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स
 होवाचाजातशत्रुर्मा मैतस्मिन्संवदिष्टा असुरिति
 वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते स-
 र्व^५ हैवास्मिँल्लोक आयुरेति नैनं पुरा कालात्
 प्राणो जहाति ॥ १० ॥ स होवाच गार्ग्यो य ए-

वायं दिक्षु पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स
 होवाचाजातशत्रुर्मां मैतस्मिन्संवदिष्टा द्वितीयो-
 ऽनपग इति वा अहमेतमुपास इति स य एत-
 मेवमुपास्ते द्वितीयवान् ह भवति नास्माद्गणश्चि-
 द्यते ॥ ११ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवायं क्वाया-
 मयः पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स होवा-
 चाजातशत्रुर्मां मैतस्मिन्संवदिष्टा मृत्युरिति वा
 अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते सर्व्वं
 हैवास्मिंल्लोक आयुरिति नैनं पुरा कालान्मृत्यु-
 रागच्छति ॥ १२ ॥ स होवाच गार्ग्यो य एवाय-
 मात्मनि पुरुष एतमेवाहं ब्रह्मोपास इति स हो-
 वाचाजातशत्रुर्मां मैतसमिन्संवदिष्टा आत्मन्वी-
 ति वा अहमेतमुपास इति स य एतमेवमुपास्ते
 आत्मन्वीह भवत्यात्मन्विनी हास्य प्रजा भवति
 स ह तूष्णीमास गार्ग्यः ॥ १३ ॥ स होवाचाजात-
 शत्रुरेतावन्नू इत्येतावद्धीति नैतावता विदितं भ-
 वतीति स होवाच गार्ग्य उपत्वायानीति ॥ १४ ॥
 स होवाचाजातशत्रुः प्रतिलोमं वै तद्यद्ब्राह्मणः

क्षत्रियमुपेयाद्ब्रह्म मे वक्ष्यतीति व्यवत्वा क्षपयि-
 ष्यामीति तं पाणावादायोत्तस्थौ तौ ह पुरुषश्च
 सुप्तमाजग्मतुस्तमेतैर्नामभिरामन्त्रयाञ्चक्रे ब्रह्मन्
 पाण्डुरवासः सोमराजन्निति स नोत्तस्थौ तं पा-
 णिना पेषं बोधयाञ्चकार स होत्तस्थौ ॥ १५ ॥ स
 होवाचाजातशत्रुर्यत्रैष एतत्सुप्तोऽभूद्य एष वि-
 ज्ञानमयः पुरुषः क्लैष तदाभूत्कुत एतदागादिति
 तदु ह न मेने गार्ग्यः ॥ १६ ॥ स होवाचाजात-
 शत्रुर्यत्रैष एतत्सुप्तोऽभूद्य एष विज्ञानमयः पुरु-
 षस्तेषां प्राणानां विज्ञानेन विज्ञानमादाय य
 एषोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिञ्छेते तानि यदागृ-
 ह्णात्यथ हैतत्पुरुषः स्वपितिनाम तद्गृहीत एव
 प्राणो भवति गृहीता वाग् गृहीतश्चक्षुर्गृहीतश्च
 श्रोत्रं गृहीतं मनः ॥ १७ ॥ स यत्रैतत्स्वप्नाया-
 चरति ते हास्य लोकास्तदुतेव महाराजो भवत्यु-
 तेव महाब्राह्मण उतेवोच्चावचं निगच्छति स यथा
 महाराजो जानपदान् गृहीत्वा स्वे जनपदे यथा
 कामं परिवर्त्ततैवमेवैष एतत्प्राणान् गृहीत्वा स्वे

शरीरे यथाकामं परिवर्त्तते ॥ १८ ॥ अथ यदा
 सुषुप्तो भवति यदा न कस्यचन वेद हि ताना-
 मनाडो द्वासप्ततिसहस्राणि हृदयात्पुरीततमभि-
 प्रतिष्ठन्ते ताभिः प्रत्यवसृप्य पुरीतति शेते स य-
 था कुमारो वा महाराजो वा महाब्राह्मणो वा
 तिघ्नीमानन्दस्य गत्वा शयीतैवमेवैष एतच्छेते १९
 स यथोर्णनाभिस्तन्तुनोच्चरेद्यथाग्नेः क्षुद्रा विस्फु-
 लिङ्गा व्युच्चरन्त्येवमेवास्मादात्मनः सर्वे प्राणाः
 सर्वे लोकाः सर्वे देवाः सर्वाणि भूतानि व्युच्च-
 रन्ति तस्योपनिष्पत्यस्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं
 तेषामेष सत्यम् ॥ २० ॥ चतुर्थस्य प्रथमं ब्राह्मणम्

यो ह वै शिशुः साधनं सप्रत्याधानं स-
 स्थूणं सदामं वेद सप्त ह द्विषतो भ्रातृव्यान-
 वरुणद्वयं वाव शिशुर्योऽयं मध्यमः प्राणस्तस्ये-
 दमेवाधानमिदं प्रत्याधानं प्राणः स्थूणान्नं दाम
 ॥ १ ॥ तमेताः सप्ताक्षितय उपतिष्ठन्ते तद्या
 द्रमा अक्षन् लोहिन्यो राजयस्ताभिरेन रुद्रो-
 न्वायत्तोऽथ या अक्षन्नापस्ताभिः पर्जन्यो या क-

नीनका तथादित्यो यत् कृष्णं तेनाग्निर्यच्छुक्तं
 तेनेन्द्रोऽधरयैनं वर्त्तन्त्या पृथिव्यान्वायत्ता द्यौरु-
 त्तरया नास्थान्नं क्षीयते य एवं वेद ॥ २ ॥ त-
 देष श्लोको भवत्यर्वाग्विलश्चमस ऊर्ध्वबुधस्तस्मि-
 न्यशो निहितं विश्वरूपं तस्यासत ऋषयः सप्त-
 तीरे वागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेत्यर्वाग्विलश्चमस
 ऊर्ध्वबुध इतीदं तच्छिर एषह्यर्वाग्विलश्चमस ऊ-
 र्ध्वबुधस्तस्मिन्यशो निहितं विश्वरूपमिति प्राणा
 वै यशो निहितं विश्वरूपं प्राणनेतदाह तस्यासत
 ऋषयः सप्ततीर इति प्राणा वा ऋषयः प्राणाने-
 तदाह वागष्टमी ब्रह्मणा संविदानेति वाग्ध्यष्टमी
 ब्रह्मणा संवित्ते ॥३॥ इमावेव गोतमभरद्वाजाव-
 यमेव गोतमोऽयं भरद्वाज इमावेव विश्वामित्र-
 जमदग्नी अयमेव विश्वामित्रोऽयं जमदग्निरिमा-
 वेव वसिष्ठकश्यपावयमेव वसिष्ठोऽयं कश्यपो वा-
 गेवात्रिर्वाचा ह्यन्नमद्यतेऽत्तिर्ह वै नामैतद्यदत्रि-
 रिति सर्वस्यात्ता भवति सर्वमस्थान्नं भवति य
 एवं वेद ॥ ४ ॥ इति द्वितीय ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

द्वे वाव ब्रह्मणो रूपे मूर्त्तञ्चैवामूर्त्तञ्च मर्त्य-
 च्चामृतञ्च स्थितञ्च यच्च सच्च त्यञ्च ॥ १ ॥ तदेत-
 न्मूर्त्तं यदन्यद्वायोश्चान्तरिक्षाच्चैतन्मर्त्यमेतत्स्थि-
 तमेतत्सत्तस्यैतस्य मूर्त्तस्यैतस्य मर्त्यस्यैतस्य स्थि-
 तस्यैतस्य सत एष रसो य एष तपति सतो
 ह्येष रसः ॥ २ ॥ अथामूर्त्तं वायुश्चान्तरिक्षं चैतद्
 मृतमेतददेतत्तन्त्रस्यैतस्यामूर्त्तस्यै तस्यामृतस्यै
 तस्य यत एतस्य त्यस्यैष रसोय एष एतस्मिन्म-
 ण्डले पुरुषस्यस्य ह्येष रस इत्यधिदैवतम् ॥ ३ ॥
 अथाध्यात्ममिदमेव मूर्त्तं यदन्यत्प्राणाच्च यश्चाऽय-
 मन्तरात्मन्नाकाश एतन्मूर्त्तं मेतत्स्थितमेतत्स-
 त्तस्यैतस्य मूर्त्तस्यैतस्य मर्त्तस्यैतस्य स्थितस्यै
 तस्य सत एष रसो यच्चक्षुः सतो ह्येष रसः ॥ ४ ॥
 अथामूर्त्तं प्राणश्च यश्चायमन्तरात्मन्नाकाश एत-
 दमृतमेतददेतत्तन्त्रस्यैतस्यामूर्त्तस्यैतस्यामृतस्यै
 तस्य यत एतस्यत्यस्यैष रसो योऽयं दक्षिणेक्षन्
 पुरुषस्यस्य ह्येष रसः ॥ ५ ॥ तस्य हैतस्य पुरु-
 षस्य रूपं यथा महारजनं वासो यथा पाण्डुराविकं

यथेन्द्रगोपो यथाऽग्नार्चिर्यथा पुण्डरीकं यथास-
 कृद्विद्युतः स कृद्विद्युतेव हवा अस्य श्रीर्भवति य
 एवं वेदायात आदेशो नेति नेति न ह्येतस्मा
 दिति नेत्यन्यत्परमस्त्यथ नामधेयः सत्यस्य सत्य-
 मिति प्राणावै सत्यं तेषामेष सत्यम् ॥ ६ ॥

ब्रूति तृतीयं ब्राह्मणम् । ३ ॥

मैत्रेयीति होवाच याज्ञवल्क्य उद्यास्यन्वा
 अरेऽहमस्मात्स्थानादस्मि हन्त तेऽनया कात्या-
 यन्याऽन्तं करवाणीति ॥ १ ॥ सा होवाच मैत्रेयी
 यन्न स इयस्मगोः सर्वा पृथिवी वित्तेन पूर्णा
 स्यात् कथं तेनामृता स्यामिति नेति होवाच
 याज्ञवल्क्यो यथैवोपकरणवतां जीवितं तथैव ते
 जिवितं स्यादमृतत्वस्य तु नाशास्ति वित्तेनेति
 ॥ २ ॥ सा होवाच मैत्रेयी येनाहं नामृता स्यां
 किमहं तेन कुर्व्यां यदेव भगवान्वेद तदेव मे
 ब्रूहीति ॥ ३ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः प्रिया वतारे
 नः सती प्रियं भाषस एह्यास्व व्याख्यास्यामि ते
 व्याचक्षाणस्य तु मे निदिध्यासस्वेति ॥ ४ ॥ स हो-

वाच न वा अरे पत्युः कामाय पतिः प्रियो भव-
 त्यात्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो भवति न वा
 अरे जायायै कामाय जाया प्रिया भवत्यात्मनस्तु
 कामाय जाया प्रिया भवति न वा अरे पुत्राणां
 कामायपुत्राः प्रियाभवन्त्यात्मनस्तु कामायलोका
 पुत्राः प्रिया भवन्ति न वा अरे वित्तस्य कामाय
 वित्तं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय वित्तं प्रियं
 भवति न वा अरे ब्रह्मणः कामाय ब्रह्म प्रियं
 भवत्यात्मनस्तु कामाय ब्रह्म प्रियं भवति न वा
 अरे क्षत्रस्य कामाय क्षत्रं प्रियं भवत्यात्मनस्तु
 कामाय क्षत्रं प्रियं भवति न वा अरे लोकानां
 कामाय लोकाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय
 प्रिया भवन्ति न वा अरे देवानां कामाय देवाः
 प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय देवाः प्रिया भव-
 न्ति न वा अरे भूतानां कामाय भूतानि प्रिया-
 णि भवन्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियाणि भ-
 वन्ति न वा अरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भव-
 त्यात्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भवत्यात्मा वा

अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो सन्तव्यो निदिध्यासितव्यो
 मैत्रेय्यात्मनो वा अरे दर्शनेन श्रवणेन मत्वा वि-
 ज्ञानेनेदं सर्वं विदितम् ॥ ५ ॥ ब्रह्म तं परादा-
 द्योऽन्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद क्षत्रं तं पराद्योऽन्य-
 त्मनः क्षत्रं वेद लोकास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो
 लोकान्वेद देवास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो देवान्
 वेद भूतानि तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो भूतानि
 वेद सर्वं तं परादाद्योऽन्यत्रात्मनः सर्वं वेदेदं ब्र-
 ह्मेदं क्षत्रमिमे लोका इमे देवा इमानि भूता-
 नीदं सर्वं यदयमात्मा ॥ ६ ॥ स यथा दुन्दुभे-
 र्हन्यमानस्य न बाह्यांश्छब्दान्च्छ्रुत्याद्गृहणाय
 दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दुन्दुभ्याघातस्य वा शब्दो गृ-
 हीतः ॥ ७ ॥ स यथा शङ्खस्य ध्वायमानस्य न
 बाह्यांश्छब्दान्च्छ्रुत्याद्गृहणाय शङ्खस्य तु ग्रहणेन
 शङ्खधस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ८ ॥ स यथा वी-
 णायै वाद्यमानायै न बाह्यांश्छब्दान्च्छ्रुत्याद्-
 ग्रहणाय वीणायै तु ग्रहणेन वीणावादस्य वा
 शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥ स यथार्द्रेभ्यामर्धेभ्याहि-

तात्पृथग्धूमा विनिश्चन्त्येवं अरेऽस्य महतो भूतस्य
 निःश्वसितमेतद्यद्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽश्-
 वाङ्मिरस इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः
 श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि व्याख्यानान्यस्यै-
 वैतानि सर्वाणि निश्चसितानि ॥१०॥ स यथा
 सर्वासामपां समुद्र एकायनमेव स सर्वेषां
 स्पर्शानां त्वगेकायनमेव स सर्वेषां रसानां जि-
 ह्वेकायनमेव स सर्वेषां गन्धानां नासिके एका-
 यनमेव स सर्वेषां रूपाणाञ्चक्षुरेकायनमेव स-
 र्वेषां शब्दानां श्रोत्रमेकायनमेव स सर्वेषां
 सङ्कल्पानां मन एकायनमेव सर्वासां विद्यानां
 हृदयमेकायनमेव स सर्वेषां कर्मणां हस्तावे-
 कायनमेव स सर्वेषामानन्दामुपस्थ एकायनमेव
 सर्वेषां विसर्गाणां पायुरेकायनमेव स सर्वेषाम-
 ध्वनां पादावेकायनमेव स सर्वेषां वेदानां वागे-
 कायनम् ॥ ११ ॥ स यथा सैश्वर्यखिल्य उदके
 प्रास्त उदकमेवानुविलीयेत नाहास्योद्ग्रहणायैव
 स्याद्यतो यतस्त्वाददीत लवणमेवैवं वा अर इदं

महद्भूतमनन्तमपारं विज्ञानघन एवैतेभ्यो भू-
 तीभ्यः समुत्थाय तान्येवाऽनुविनश्यति न प्रेत्य सं-
 ज्ञास्तीत्यरे ब्रवीमीति होवाच याज्ञवल्क्यः ॥१२॥
 सा होवाच मैत्रेय्यचेव मा भगवानममुहन्न प्रेत्य
 संज्ञास्तीति स होवाच याज्ञवल्क्यो न वा अरेऽहं
 मोहं ब्रवीम्यलं वा अर इदं विज्ञानाय ॥१३॥ यत्र
 हि द्वैतमिव भवति तदितर इतरं पश्यति तदि-
 तर इतरं जिघ्रति तदितर इतरं शृणोति तदि-
 तर इतरमभिवदति तदितर इतरं मनुते तदितर
 इतरं विजानाति यत्र वा अस्य सर्वमात्मैवाभूत्त-
 त्केन कं जिघ्रेत्तत्केन कं पश्येत्तत्केन कं शृणुयात्त-
 त्केन कमभिवदेत्तत् केन कं मन्वीत तत् केन कं
 विजानीयाद्येनेदं सर्वं विजानाति तं केन विजा-
 नीयाद्विज्ञातारमरे केन विजानीयादिति ॥१४॥

चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

इयं पृथिवी सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै पृथिव्यै
 सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्यां पृथिव्यां तेजो-
 मयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायममध्यात्मः शरी-

रस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमा-
 त्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥ १ ॥ इमा आपः
 सर्वेषां भूतानां मध्वासामपां सर्वाणि भूतानि
 मधु यश्चायमाखप्सु तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो
 यश्चायमध्यात्मं रैतस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो-
 ऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं स-
 र्वम् ॥ २ ॥ अयमग्निः सर्वेषां भूतानां मध्वस्याग्नेः
 सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्नग्नौ तेजोम-
 योऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं वाङ्मय-
 स्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मे-
 दममृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥ ३ ॥ अयं वायुः
 सर्वेषां भूतानां मध्वस्य वायोः सर्वाणि भूतानि
 मधु यश्चायमस्मिन्वायौ तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो
 यश्चायमध्यात्मं प्राणस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽय-
 मेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम्
 ॥ ४ ॥ अयमादित्यः सर्वेषां भूतानां मध्वस्यादि-
 त्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्नादित्ये
 तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं चा-

क्षुप्स्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽय-
 मात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं सव्वम् ॥ ५ ॥ इमा
 दिशः सर्वेषां भूतानां मध्वासां दिशां सव्वानि
 भूतानि मधु यश्चायमासु दिक्षु तेजोमयोऽमृतमयः
 पुरुषो यश्चायमध्यात्मं श्रीचः प्रातिश्रुत्स्तेजो-
 मयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदम-
 मृतमिदं ब्रह्मेदं सव्वम् ॥ ६ ॥ अयं चन्द्रः सर्वेषां
 भूतानां मध्वस्य चन्द्रस्य सर्वाणि भूतानि मधु
 यश्चायमस्मिंश्चन्द्रे तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो
 यश्चायमध्यात्मं मानसस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरु-
 षोऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं
 सव्वम् ॥ ७ ॥ इयं विद्युत्सर्वेषां भूतानां मध्वस्यै
 विद्युतः सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्यां वि-
 द्युति तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं
 तेजसस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽ-
 यमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं सव्वम् ॥ ८ ॥ अयं
 स्तनयित्रीः सर्वेषां भूतानां मध्वस्य स्तनयित्रीः
 सव्वानि भूतानि मधु यश्चायमस्मिं स्तनयित्री

तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः शा-
 ब्दः सौवरस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स
 योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥ ९ ॥
 अयमाकाशः सर्वेषां भूतानां मध्वस्याकाशस्य
 सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्नाकाशे तेजो-
 मयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मः हृद्या-
 काशस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽ-
 यमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥ १० ॥
 अयं धर्मः सर्वेषां भूतानां मध्वस्य सर्मस्य सर्वाणि
 भूतानि मधु यश्चायमस्मिन्धर्मे तेजोमयोऽमृत-
 मयः पुरुषो यश्चायमध्यात्मं धार्मस्तेजोमयोऽमृ-
 तमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं
 ब्रह्मेदं सर्वम् ॥ ११ ॥ इदं सत्यं सर्वेषां भूतानां
 मध्वस्य सत्यस्य सर्वाणि भूतानि मधु यश्चायम-
 स्मिन्सत्ये तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायम-
 ध्यात्मं सात्यस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव
 स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥ १२ ॥
 इदं मानुषं सर्वेषां भूतानां मध्वस्य मानुषस्य

सर्वाणि भूतानि मधु यश्चाऽयमस्मिन्नानुषे ते-
 जोमयोऽमृतमयः पुरुषो यश्चायऽमध्यात्मं मानु-
 षस्तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषोऽयमेव स योऽयमा-
 त्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं सर्वम् ॥१३॥ अयमात्मा
 सर्वेषां भूतानां मध्वस्यात्मनः सर्वाणि भूतानि
 मधु यश्चायमस्मिन्नात्मनि तेजोमयोऽमृतमयः
 पुरुषो यश्चायमात्मा तेजोमयोऽमृतमयः पुरुषो-
 ऽयमेव स योऽयमात्मेदममृतमिदं ब्रह्मेदं स-
 र्वम् ॥१४॥ स वा अयमात्मा सर्वेषां भूतानाम-
 धिपतिः सर्वेषां भूतानां राजा तद्यथा रथनाभौ
 च रथनेमौ चाराः सर्वे समर्पिता एवमेवास्मि-
 न्नात्मनि सर्वाणि भूतानि सर्वे देवाः सर्वे लोकाः
 सर्वे प्राणाः सर्व एत आत्मनः समर्पिताः ॥१५॥
 इदं वै तन्मधु दध्यङ्ङायर्वणोऽश्विभ्यामुवाच
 तदेतदृषिः पश्यन्नवोचत्तद्वान्नरासनयेदं स उग्र-
 माविष्कृणोमि तन्यतुर्न वृष्टिं दध्यङ्ङह्यन्मध्वा-
 यर्वणो वामश्वस्य शीष्णां प्रयदीमुवाचेति ॥१६॥
 इदं वै तन्मधु दध्यङ्ङायर्वणोऽश्विभ्यामुवाच

तदेतदृषिः पश्यन्नवोचदाथर्वणायाश्विनादधीचे-
 श्वार्शिरः प्रत्यैरयतं स वां मधु प्रवोचदृताय-
 न्वाष्ट्रं यद्वस्रावपि कक्ष्यं वामिति ॥ १७ ॥ इदं वै
 तन्मधुदध्यङ्ङाथर्वणोऽश्विभ्यामुवाच तदेतदृषिः
 पश्यन्नवोचत्पुरश्चक्रो द्विपदः पुरश्चक्रो चतुष्पदः पुरः
 स पक्षी भूत्वा पुरः पुरुष आविशदिति स वा
 अयं पुरुषः सर्वांसु पूर्षु पुरिशयो नैनेन किञ्च-
 नानावृतं नैनेन किञ्चनासंवृतम् ॥ १८ ॥ इदं वै
 तन्मधुदध्यङ्ङाथर्वणोऽश्विभ्यामुवाच तदेतदृषिः
 पश्यन्नवोचद्रूपं प्रतिरूपो बभूव तदस्य रूपं
 प्रतिचक्ष्णाय इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते
 युक्ता ह्यस्य हरयः शता दशेत्ययं वै हरयोऽयं वै
 दश च सहस्राणि बहूनि चानन्तानि च तदेत-
 द्ब्रह्मापूर्वमनपरमनन्तरमवाह्यमयमात्मा ब्रह्म-
 सर्वानुभूरित्यनुशासनम् ॥ १९ ॥

इति पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

अथ वृक्षः पौतिमाष्यो गौपवनाद्गौपवनः
 पौतिमाष्यात्पौतिमाष्यो गौपवनागौपवनः कौ-

शिकात्कौशिकः कौण्डिन्यात्कौण्डिन्यः शाण्डि-
 ल्याच्छाण्डिल्यः कौशिकाच्च गौतमाच्च गौतमः
 ॥ १ ॥ अग्निवेश्यादाग्निवेश्यः शाण्डिल्याच्चान-
 भिम्लाताच्चानाभिम्लात आनभिम्लातादानभि-
 म्लात आनभिम्लातादानभिम्लातो गौतमाद्गौ-
 तमः सैतवप्राचीनयोग्याभ्यां सैतवप्राचीनयोग्यौ
 पाराशर्य्यात्पाराशर्य्यौ भारद्वाजाङ्गारद्वाजो भार-
 द्वाजाच्च गौतमाच्च गौतमो भारद्वाजाङ्गारद्वाजः पा-
 राशर्य्यात् पाराशर्य्यौ वैजवापायना द्वैजवापायनः
 कौशिकाग्रनेः कौशिकाग्रनिः ॥ २ ॥ घृतकौशिका-
 दवतकौशिकः पाराशर्य्यायणात् पाराशर्य्यायणः
 पाराशर्य्यात् पाराशर्य्यौ जातूकण्याज्जातूकण्य
 आसुरायणाच्च यस्काच्चासुरायणस्त्वैवणस्त्वैवणिरौ-
 पजन्धनेरौपजन्धनिरासुरेरासुरिर्भारद्वाजाद् भा-
 रद्वाज आत्रेयादात्रेयो माण्डेयाण्डिगौतमाङ्गौतमो
 गौतमाङ्गौतमो वात्स्याद्यात्स्यः शाण्डिल्याच्छा-
 ण्डिल्यः कौशेर्य्यात्काप्यात्कौशेर्य्यः काप्यः कुमार-
 हारितात्कुमारहारितो गालवाङ्गालवो विदर्भी-

कौण्डिन्यादिदर्भीकौण्डिन्यो वत्सनपातो बाभ्र-
 वाहत्सनपाद् बाभ्रवः प्रथःसौभरात्पन्याःसौभरो-
 ऽयास्यादाङ्गिरसादयास्य आंगिरस आभूतेस्त्वाष्ट्रा-
 दाभूतिस्त्वाष्ट्रो विश्वरूपात्त्वाष्ट्रादिश्वरूपस्त्वाष्ट्रो-
 ऽश्विभ्यामश्विनौदधीच आथर्वणादध्यङ्ङाथर्वणो
 दैवादथर्वदैवो मृत्योः प्राध्वँसनान्मृत्युः प्राध्वँ
 सनः प्रध्वँसनात्प्रध्वँसन एकऋषेरेकऋषिर्विप्र-
 चित्तेर्विप्रचित्तिर्व्यष्टेर्व्यष्टिः सनारोः सनारुः स-
 नातनात्सनातनः सनगात्सनगः परमेष्ठिनः पर-
 मेष्ठी ब्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्भु ब्रह्मणे नमः ॥ ३ ॥

इति षष्ठं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

इति चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

ॐ ॥ जनको वैदेहो बहुदक्षिणेन यज्ञेनेज-
 तत्र ह कुरुपञ्चालानां ब्राह्मणा अभिसमेता ब-
 भूवुस्तस्य ह जनकस्य वैदेहस्य विजिज्ञासा बभूव
 कः स्विदेषां ब्राह्मणानामनूचानतम इति स ह
 गवाँ सहस्रमवरोध दश दश पादा एकैकस्याः

मृङ्गयोरावद्धा बभूवुः ॥ १ ॥ तान्होवाच ब्राह्मणा
 भगवन्तो यो वो ब्रह्मिष्ठः स एता गा उदजता-
 मिति ते ह ब्राह्मणा न दध्नुषुरथ ह याज्ञवल्क्यः
 स्वमेव ब्रह्मचारिणमुवाचैताः सौम्योदज सामश्र-
 वा ३ इति ता होदाचकार ते ह ब्राह्मणाश्वक्रुधुः
 कथं नो ब्रह्मिष्ठो ब्रवीतेत्यथ ह जनकस्य वैदेहस्य
 होताश्वलो बभूव सहैनं पप्रच्छ त्वं नु खलु नो
 याज्ञवल्क्य ब्रह्मिष्ठोऽसी ३ इति स होवाच नमो
 वयं ब्रह्मिष्ठाय कुर्मो गोकामा एव वयस्म इति
 त ए ह तत एव प्रष्टुं दध्ने होताश्वलः ॥ २ ॥ या-
 ज्ञवल्क्येति होवाच यदिद ए सर्व्वं मृत्युनाप्त ए
 सर्व्वं मृत्युनाभिपन्नं केन यजमानो मृत्योराप्ति-
 मितिमुच्यत इति होत्रत्विजाग्निना वाचावाग्वै
 यज्ञस्य होता तद्येयं वाक् सोऽयमग्निः स होता
 स मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥ ३ ॥ याज्ञवल्क्येति हो-
 वाच यदिद ए सर्व्वमहोरात्राभ्यामाप्त ए सर्व्वमहो-
 रात्राभ्यामभिपन्नं केन यजमानोऽहोरात्रयोरा-
 प्तिमितिमुच्यत इत्यध्वर्युणत्विजा चक्षुषाऽऽदित्येन

चक्षुर्वै यज्ञस्याऽध्वर्युस्तद्यदिदं चक्षुः सोऽसावा-
 दित्यः सोऽध्वर्युः स मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥ ४ ॥ या-
 ज्ञवल्क्येति होवाच यदिदं सर्वं पूर्वपक्षापर-
 पक्षाभ्यामाप्तं सर्वं पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यामभिपन्नं
 केन यजमानः पूर्वपक्षापरपक्षयोरपत्तिमतिमुच्यत
 इत्युक्त्वा त्विजा वायुना प्राणेन प्राणो वै यज्ञ-
 स्योद्गाता तद्योऽयं प्राणः स वायुः स उद्गाता स
 मुक्तिः सातिमुक्तिः ॥ ५ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच
 यदिदमन्तरिक्षमनारम्भणमिव केनाक्रमेण यज-
 मानः स्वर्गं लोकमाक्रमत इति ब्रह्मण त्विजा म-
 नसा चंद्रेण मनो वै यज्ञस्य ब्रह्मा तद्यदिदं मनः
 सोऽसौ चन्द्रः स ब्रह्मा स मुक्तिः साऽतिमुक्ति-
 रित्यतिमोक्षा अथ सम्पदः ॥ ६ ॥ याज्ञवल्क्येति
 होवाच कतिभिरयमद्याग्निर्भर्हीतास्मिन्यज्ञे क-
 रिष्यतीति तिसृभिरिति कतमास्तास्तिस्त्र इति
 पुरोऽनुवाक्या च याज्या च शस्यैव तृतीया कि-
 न्ताभिर्जयतीति यत्किञ्चेदं प्राणभृदिति ॥ ७ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच कथयमद्याध्वर्युरस्मिन्यज्ञ

आहुतीर्होष्यतीति तिस्र इति कतमास्तास्तिस्र
 इति या हुता उज्ज्वलन्ति या हुता अतिनेदन्ते
 या हुता अधिशेरेते किन्ताभिर्जयतीति या हुता
 उज्ज्वलन्ति देवलोकमेव ताभिर्जयति दीप्यत इव
 हि देवलोको या हुता अतिनेदन्ते पितृलोकमेव
 ताभिर्जयत्यतीव हि पितृलोको या हुता अधि-
 शेरेते मनुष्यलोकमेव ताभिर्जयत्यथ इव हि म-
 नुष्यलोकः ॥ ८ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच कति-
 भिरयमद्य ब्रह्मा यज्ञं दक्षिणतो देवताभिर्गो-
 पायतीत्येकयेति कतमा सैकेति मन एवेत्यनन्तं
 वै मनोऽनन्ताविस्त्रे देवा अनन्तमेव स तेन लोकं
 जयती ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच कथयम-
 द्योद्गाताऽस्मिन्यज्ञे स्तोत्रियास्तोष्यतीति तिस्र
 इति कतमास्तास्तिस्र इति पुरोऽनुवाक्या च
 याज्या च शस्यैव तृतीया कतमास्ता या अध्या-
 त्समिति प्राण एव पुरोऽनुवाक्याऽपानो याज्या
 व्यानः शस्या किन्ताभिर्जयतीति पृथिवीलोकमेव
 पुरोऽनुवाक्यया जयत्यन्तरिक्षलोकं याज्यया द्यु-

लोकांशस्यया ततो ह होतश्च ज उपरराम १.
पञ्चमे प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

अथ हैनं जारत्कारव आत्तभागः पप्रच्छ
याज्ञवल्कीति होवाच कतिग्रहाः कत्यतिग्रहा
इत्यष्टौ ग्रहा अष्टावतिग्रहा इति येतेऽष्टौ ग्रहा
अष्टावतिग्रहाः कतमे त इति ॥ १ ॥ प्राणो वै
ग्रहः सोऽपानेनातिग्राहेण गृहीतोऽपानेन हि
गन्धं जिघ्रति ॥ २ ॥ वाग्वै ग्रहः स नाम्नाति-
ग्राहेण गृहीतो वाचा हि नामान्यभिवदति ॥ ३ ॥
जिह्वा वै ग्रहः स रसेनातिग्राहेण गृहीतो जि-
ह्वया हि रसान्विजानाति ॥ ४ ॥ चक्षुर्वै ग्रहः
स रूपेणातिग्राहेण गृहीतश्चक्षुषा हि रूपाणि
पश्यति ॥ ५ ॥ श्रोत्रं वै ग्रहः स शब्देनातिग्राहेण
गृहीतः श्रोत्रेण हि शब्दाज्जृणोति ॥ ६ ॥ मनो
वै ग्रहः स कामेनातिग्राहेण गृहीतो मनसा हि
कामान्कामयते ॥ ७ ॥ हस्तौ वै ग्रहः स कर्म-
णातिग्राहेण गृहीतो हस्ताभ्यां हि कर्म करो-
ति ॥ ८ ॥ त्वग्वै ग्रहः स स्पर्शेनातिग्राहेण गृ-

हीतस्त्वचा हि स्पर्शान्वेद यत इत्येतेऽष्टौ ग्रहा
 अष्टावतिग्रहाः ॥ ९ ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच य-
 दिदं सर्वमृत्योरन्नं का खित्वा देवता यस्या मृ-
 त्युरन्नमित्यग्निर्वै मृत्युः सोऽपामन्नमप पुनर्मृत्युं
 जयति ॥ १० ॥ याज्ञवल्क्येति होवाच यत्राऽयं
 पुरुषो म्रियत उदस्यात्प्राणाः क्राकन्त्याहो ३ नेति
 नेति होवाच याज्ञवल्क्योऽत्रैव समवनीयन्ते स
 उच्छ्वयत्याध्यायत्वाध्यायत्याध्यातो मृतः शेते ११
 याज्ञवल्क्येति होवाच यत्रायं पुरुषो म्रियते
 किमेनं न जहातीति नामेत्यनन्तं वै नामानन्ता
 विष्वेदेवा अनन्तमेव स तेन लोकं जयति ॥ १२ ॥
 याज्ञवल्क्येति होवाच यत्रास्य पुरुषस्य मृतस्या-
 न्नं वागप्येति वातं प्राणश्चक्षुरादित्यं मनश्चन्द्रं दिश
 श्रोत्रं पृथिवीं शरीरमाकाशमात्मौषधीर्लोमानि
 वनस्पतीन्केशा अप्सु लोहितश्च रेतश्च निधी-
 यते क्वायं तदापुरुषो भवतीत्याहर सोम्य हस्त-
 मार्त्तं भागावामेवैतस्य वेदिष्यावो न नावेतत् स
 जन इति तौ होक्रम्य मन्त्रयाञ्चक्राते तौ ह य-

दूचतुः कर्म हैव तदचतुरथ यत्प्रशशंसतुः
 कर्म हैव तत्प्रशशंसतुः पुण्यो वै पुण्येन कर्मणा
 भवति पापः पापेनेति ततो ह जारत्कारव आ-
 र्तभाग उपरराम ॥ १३ ॥

इति बृहदारण्यके पञ्चमेऽध्याये द्वितीयं ब्राह्मणम् ।

अथ हैनं भुज्यर्लाह्यायनिः पप्रच्छ याज्ञव-
 ल्कोति होवाच मट्रेषु चरकाः पर्य्ये ब्रजाम ते
 पतञ्जलस्य काप्यस्य गृहानैम तस्यासीद्दुहिता ग-
 न्धर्व्वगृहीता तमपृच्छाम कोऽसीति सोऽब्रवीत्सु-
 धन्वाऽऽङ्गिरस इति तं यदा लोकानामन्तानपृ-
 क्षामाथैनमब्रूम क्व पारिक्षिता अभवन्निति क्व
 पारिक्षिता अभवन् सत्वा पृच्छामि याज्ञवल्का
 क्व पारिक्षिता अभवन्निति ॥ १ ॥ स होवाचो-
 वाच वै सोऽगच्छन्वै ते तद्यत्राश्वमेधयाजिनो
 गच्छन्तीति क्व न्वश्वमेधयाजिनो गच्छन्तीति द्वा-
 त्रिंशतं वै देवरथान्छान्ययं लोकस्तत्समन्तं पृ-
 थिवी द्विस्तावत्यर्येति तात्समन्तं पृथिवीं द्वि-
 स्तावत्समुद्रः पर्य्येति तद्यावती क्षुरस्य धारा या-
 वद्वा मक्षिकायाः पत्रं तावानन्तरेणाकाशस्तानि-

न्द्रः सुपर्णी भूत्वा वायवे प्रायच्छात्तान्वायुरात्म-
 नि धित्वा तत्रागमयद्यत्राश्वमेधयाजिनोऽभव
 न्नित्येवमिव वै स वायुमेव प्रशशत्स तस्माद्वायु-
 रेव व्यष्टिर्वायुः समष्टिरप पुनर्मृत्युं जयति य एवं
 वेदततोहभुज्युर्लाङ्घायनिरूपरराम ॥ २ ॥ इति
 तृतीयं ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

अथ हैनमुषस्तश्चाक्रायणः पप्रच्छ याज्ञव-
 ल्कीति होवाच यत्साक्षादपरीक्षाद्ब्रह्म य आत्मा
 सर्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्व इत्येष त आत्मा सर्वा
 न्तरः कतमो याज्ञवल्का सर्वान्तरो यः प्राणेन
 प्राणिति स त आत्मा सर्वान्तरो योऽपानेना
 पानिति स त आत्मा सर्वान्तरो यो व्यानेन
 व्यानिति स त आत्मा सर्वान्तरो य उदानेनादा-
 निति स त आत्मा सर्वान्तर एष त आत्मा
 सर्वान्तरः ॥ १ ॥ स होवाच षस्तश्चाक्रायणो यथा
 विब्रूयादसौ गौरसावश्व इत्येवमेवैतद्वयपदिष्टं
 भवति यदेव साक्षादपरीक्षाद्ब्रह्म य आत्मा स-
 र्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्वेत्येष त आत्मा सर्वा-

न्तरः कतमो याज्ञवल्क्य सर्वान्तरो न दृष्टेर्दृष्टारं
पश्येर्नश्यतेः श्रोतारं शृणुयान्न मतेर्मन्तारं मन्वी-
यान विज्ञातेर्विज्ञातारं विजानीया एष त आ-
त्मा सर्वान्तरोऽतोऽन्यदार्त्तं ततो हीषस्तश्चाक्रा-
यण उपररामः ॥ २ ॥ चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अथ हैनं कहोलः कौषीतकेयः पप्रच्छ या-
ज्ञवल्क्येति हीवाच यदेव साक्षादपरोक्षाब्रह्म
य आत्मा सर्वान्तरस्तं मे व्याचक्ष्वेत्येष त आत्मा
सर्वान्तरः कतमो याज्ञवल्क्य सर्वान्तरो योऽश-
नायापिपासे शोकं मोहं जरां मृत्युमत्येत्येतं वै
तमात्मानं विदित्वा ब्राह्मणाः पुत्रैषणायाश्च वि-
त्तैषणायाश्च लोकैषणायाश्च व्युत्थायाऽथभिक्षा-
चर्यं चरन्ति या ह्येव पुत्रैषणा सा वित्तैषणा या
वित्तैषणा सा लोकैषणोभे ह्येते एषणे एव भव-
तस्तस्माद् ब्राह्मणः पाण्डित्यं निर्विद्या बाल्येन
तिष्ठासेद्बाल्यञ्च पाण्डित्यञ्च निर्विद्याथ सुनिर-
मौनञ्च मौनञ्च निर्विद्याऽथ ब्राह्मणः स ब्राह्मणः
केन स्याद्येन स्यात्तेनेदृश एवातोऽन्यदार्त्तं ततोह

कहोलः कौषीतकेय उपरराम ॥ १ ॥ इति प-
ञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

अथ हैनं गार्गी वाचक्रवी पप्रच्छ याज्ञवल्-
क्येति होवाच यदिदं सर्वमप्स्वोतञ्च प्रोतञ्च
कस्मिन्नु खल्वाप ओताञ्च प्रोताञ्चेति वायौ गा-
र्गीति कस्मिन्नु खलु वायुरोतञ्च प्रोतञ्चेत्यन्तरि-
क्षलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु खल्वन्तरिक्षलोका
ओताञ्च प्रोताञ्चेति गन्धर्वलोकेषु गार्गीति क-
स्मिन्नु खलु गन्धर्वलोका ओताञ्च प्रोताञ्चेत्या-
दित्यलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु खल्वादित्यलोका
ओताञ्च प्रोताञ्चेति चन्द्रलोकेषु गार्गीति कस्-
मिन्नु खलु चन्द्रलोका ओताञ्च प्रोताञ्चेति नक्ष-
त्रलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु खलु नक्षत्रलोका
ओताञ्च प्रोताञ्चेति देवलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु
खलु देवलोका ओताञ्च प्रोताञ्चेतीन्द्रलोकेषु गा-
र्गीति कस्मिन्नु खल्विन्द्रलोका ओताञ्च प्रोता-
ञ्चेति प्रजापतिलोकेषु गार्गीति कस्मिन्नु प्रजा-
पतिलोका ओताञ्च प्रोताञ्चेति बृहन्नलोकेषु गा-

गीति कस्मिन् खलु ब्रह्मलोका ओताश्च प्रोता-
 श्चेति स होवाच गार्गि मातिप्राचीर्मा ते मूर्धा
 व्यपप्तदनतिप्रश्नां वै देवतामतिपृच्छसि गार्गि
 मातिप्राचीरिति ततो ह गार्गी वाचकव्युपर-
 राम ॥ १ ॥ इति षष्ठं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

अथ हैनमुद्दालक आरुणिः पप्रच्छ याज्ञव-
 ल्क्येति होवाच मद्रेष्ववसाम पतञ्जलस्य का-
 प्यस्य गृहेषु यज्ञमधीयानास्तस्यासीद्वाय्या गन्धर्व
 गृहीता तमपृच्छाम कोऽसीति सोऽब्रवीत् क-
 बन्ध आथर्वण इति सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं या-
 ज्ञिकांश्च वेत्य नु त्वं काप्यतत्सूत्रं येनायञ्च
 लोकः परञ्च लोकः सर्वाणि च भूतानि सन्द-
 व्धानि भवन्तीति सोऽब्रवीत्पतञ्जलः काप्यो नाहं
 तद्भगवन्वेदेति सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं याज्ञि-
 कांश्च वेत्य नु त्वं काप्यतमन्तर्यामिणं य इमञ्च
 लोकं परञ्च लोकं सर्वाणि च भूतानि योऽन्तरो
 यमयतीति सोऽब्रवीत्पतञ्जलः काप्यो नाहं तं
 भगवन्वेदेति सोऽब्रवीत्पतञ्जलं काप्यं याज्ञि-

काण्डश्रयो वै तत्काप्यसूत्रं विद्यात्तच्चान्तर्यामि-
 णमिति स ब्रह्मवित्स लोकवित्स देववित्स वेद-
 वित्स भूतवित्स आत्मवित्स सर्व्वविदिति तेभ्यो-
 ऽब्रवीत्तदहं वेद तच्चेत्त्वं याज्ञवल्क्य सूत्रमवि-
 द्वाण्स्तच्चान्तर्यामिणं ब्रह्मगवीरुदजसे मूर्धा ते
 विपतिष्यतीति वेद वा अहं गौतमतत्सूत्रं तच्चान्-
 न्तर्यामिणमिति यो वा ब्रूदं कश्चिद्ब्रूयाद्देदवेदिति
 यथा वेत्य तथा ब्रूहीति ॥ १ ॥ स होवाच वा-
 युर्वै गौतम तत्सूत्रं वायुना वै गौतमसूत्रेणायञ्च
 लोकः परश्च लोकः सर्वाणि च भूतानि संह-
 द्धानि भवन्ति तस्माद्वै गौतम पुरुषं प्रेतमाहु-
 र्यस्रं सिषतास्याङ्गानीति वायुना हि गौतम
 सूत्रेण संहद्धानि भवन्तीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्या-
 न्तर्यामिणं ब्रूहीति ॥ २ ॥ यः पृथिव्यां तिष्ठन्
 पृथिव्या अन्तरो यं पृथिवी न वेद यस्य पृथिवी
 शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयत्येष त आत्मान्त-
 र्याम्यमृतः ॥ ३ ॥ योऽप्सु तिष्ठन्नङ्गोऽन्तरो य-
 मापो न विदुर्यस्यापः शरीरं योऽपोन्तरो यमय-

त्वेष त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ ४ ॥ योऽग्नौ ति-
 ष्ठन्नग्नेरन्तरो यमग्निर्न वेद यस्याग्निः शरीरं यो-
 ऽग्निमन्तरो यमयत्वेष त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ ५ ॥
 योऽन्तरिक्षे तिष्ठन्नन्तरिक्षादन्तरो यमन्तरिक्षं न
 वेद यस्यान्तरिक्षं शरीरं योऽन्तरिक्षमन्तरो य-
 मयत्वेष त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ ६ ॥ यो वायौ
 तिष्ठन्वायोरन्तरो यं वायुर्न वेद यस्य वायुः श-
 रीरं यो वायुमन्तरो यमयत्वेष त आत्मान्तर्या-
 म्यमृतः ॥ ७ ॥ यो दिवि तिष्ठन्दिवोऽन्तरो यं
 द्यौर्न वेद यस्य द्यौः शरीरं यो दिवमन्तरो यम-
 त्वेष त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ ८ ॥ य आदित्ये
 तिष्ठन्नादित्यादन्तरो यमादित्यो न वेद यस्यादि-
 त्यः शरीरं य आदित्यमन्तरो यमयत्वेष त आ-
 त्मान्तर्याम्यमृतः ॥ ९ ॥ यो दिक्षु तिष्ठन्दिग्भ्यो-
 ऽन्तरो यं दिशो न विदुर्यस्यदिशः शरीरं योदि-
 शोऽन्तरो यमयत्वेष त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ १० ॥
 यश्चन्द्रतारके तिष्ठश्चन्द्रतारकादन्तरो यं चन्द्र-
 तारकं न वेद यस्य चन्द्रतारकं शरीरं यश्चन्द्र-

तारकमन्तरो यमयत्येष त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥
 ११ ॥ य आकाशे तिष्ठन्नाकाशादन्तरो यमाकाशो
 न वेद यस्याकाशः शरीरं य आकाशमन्तरो य-
 मयत्येष त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ १२ ॥ यस्तमसि
 तिष्ठत्स्तमसोऽन्तरो यं तमो न वेद यस्य तमः
 शरीरं यस्तमोऽन्तरो यमयत्येष त आत्मान्तर्या-
 म्यमृतः ॥ १३ ॥ यस्तेजसि तिष्ठंस्तेजसोऽन्तरो यं
 तेजो न वेद यस्य तेजः शरीरं यस्तेजोऽन्तरो य-
 मयत्येष त आत्मान्तर्याम्यमृत इत्यधिदैवतमथा-
 धिभूतम् ॥ १४ ॥ यः सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन् स-
 र्वेभ्यो भूतेभ्योऽन्तरो यत् सर्वाणि भूतानि न
 विदुर्यस्य सर्वाणि भूतानि शरीरं यः सर्वाणि
 भूतान्यन्तरो यमयत्येष आत्मान्तर्याम्यमृत इत्य-
 धिभूतमथाध्यात्मम् ॥ १५ ॥ यः प्राणे तिष्ठन् प्रा-
 णादन्तरो यं प्राणो न वेद यस्य प्राणः शरीरं यः
 प्राणमन्तरो यमयत्येष त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥
 १६ ॥ यो वाचि तिष्ठन्वाचोऽन्तरो यं वाङ् न
 वेद यस्य वाक् शरीरं यो वाचमन्तरो यमयत्येष

त आत्मान्तर्याम्यमृतः ॥ १७ ॥ यश्चक्षुषि तिष्ठत्-
 चक्षुषोऽन्तरो यं चक्षुर्न वेद यस्य चक्षुः शरीरं य-
 चक्षुरन्तरो यमयत्येष त आत्मान्तर्याम्यमृतः १८
 य श्रोत्रे तिष्ठच्छ्रोत्रादन्तरो यत् श्रोत्रं न वेद यस्य
 श्रोत्रं शरीरं यः श्रोत्रमन्तरो यमयत्येष त आ-
 त्मान्तर्याम्यमृतः ॥ १९ ॥ यो मनसि तिष्ठन्मन-
 सोऽन्तरो यं मनो न वेद यस्य मनः शरीरं यो
 मनोऽन्तरो यमयत्येष त आत्मान्तर्याम्यमृतः २०
 यस्त्वचि तिष्ठत्स्त्वचोऽन्तरो यं त्वङ् न वेद यस्य
 त्वक् शरीरं यस्त्वचमन्तरो यमयत्येष त आत्मा-
 न्तर्याम्यमृतः ॥ २१ ॥ यो विज्ञाने तिष्ठन्विज्ञा-
 नादन्तरो यं विज्ञानं न वेद यस्य विज्ञानं श-
 रीरं यो विज्ञानमन्तरो यमयत्येष त आत्मान्-
 र्याम्यमृतः ॥ २२ ॥ यो रेतसि तिष्ठन् रेतसोऽ-
 न्तरो यत् रेतो न वेद यस्य रेतः शरीरं यो रेतो
 ऽन्तरो यमयत्येष त आत्मान्तर्याम्यमृतोऽदृष्टो द्र-
 ष्टाऽश्रुतः श्रोताऽमन्तो मन्ताऽविज्ञातो विज्ञाता
 नान्योतोऽस्ति द्रष्टा नान्योऽतोऽस्ति श्रोता ना-

न्योऽतोऽस्ति मन्ता नान्योऽतोऽस्ति विज्ञातैष त
 आत्मान्तर्याम्यमृतोऽतोऽन्यदार्त्तं ततो होद्दालक
 आरुणिरुपरराम ॥ २३ ॥ सप्तमं ब्राह्मणम् ॥७॥

अथ ह वाचक्रव्युवाच ब्राह्मणा भगवन्तो ह-
 न्ताहमिम द्वौ प्रश्नौ प्रक्ष्यामि तौ चेन्मे वक्ष्यति
 न वै जातु युष्माकमिमं कश्चिद्ब्रह्माद्यं जेतेति
 पृच्छ गार्गीति ॥ १ ॥ सा होवाचाहं वै त्वा या-
 ज्ञवल्क्य यथा काश्यो वा वैदेहो वोयपुत्र उज्ज्रा
 धनुरधिज्यं कृत्वा द्वौ वाणवन्तौ सपत्नातिव्या-
 धिनौ हस्ते कृत्वोपोत्तिष्ठेदेवमेवाहं त्वां द्वाभ्यां
 प्रश्नाभ्यामुपोदस्थां तौ मे ब्रूहीति पृच्छ गार्गीति
 ॥ २ ॥ सा होवाच यदूर्ध्वं याज्ञवल्क्य दिवो य-
 दवाक् पृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवी इमे य-
 द्भूतञ्च भवञ्च भविष्यञ्चेत्याचक्षते कस्मिँस्त-
 दोतं च प्रोतं चेति ॥३॥ स होवाच यदूर्ध्वं गार्गि
 दिवो यदवाक् पृथिव्या यदन्तरा द्यावापृथिवी
 इमे यद्भूतञ्च भवञ्च भविष्यञ्चेत्याचक्षत आकाशे
 तदोतञ्च प्रोतञ्चेति ॥४॥ सा होवाच नमस्तेऽस्तु

याज्ञवल्क्य यो म एतं व्यवचोऽपरस्मै धारयस्वेति
 पृच्छ गार्गीति ॥ ५ ॥ सा होवाच यदूर्ध्वं याज्ञ-
 वल्क्य दिवो यदवाक् पृथिव्या यदन्तरा द्यावा-
 पृथिवी इमे यद्भूतं च भवच्च भविष्यच्चेत्याचक्षते
 कस्मिंस्तदोतञ्च प्रोतञ्चेति ॥ ६ ॥ स होवाच
 यदूर्ध्वं गार्गि दिवो यदवाक् पृथिव्या यदन्तरा
 द्यावापृथिवी इमे यद्भूतञ्च भवच्च भविष्यच्चेत्या-
 चक्षत आकाश एव तदोतं च प्रोतं चेति कस्-
 मिन्नु खल्वाकाश ओतञ्च प्रोतञ्चेति ॥ ७ ॥ स
 होवाचैतद्वै तदक्षरं गार्गि ब्राह्मणा अभिवदन्त्य-
 स्थूलमनण्वक्लृप्तमदीर्घमलोहितमस्नेहमच्छायम-
 तमोऽवायुनाकाशमसङ्गमरसमगन्धमचक्षुष्कमश्रो-
 त्रमवागमनोऽतेजस्कमप्राणममुखममात्रमनन्तर-
 वाह्यं न तदश्नाति किञ्चन न तदश्नाति कश्चन
 ॥८॥ एतस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि सूर्या-
 चन्द्रमसौ विधृतौ तिष्ठत एतस्य वा अक्षरस्य प्र-
 शासने गार्गि द्यावापृथिव्यौ विधृते तिष्ठत ए-
 तस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि निमेषा मु-

इति अहोरात्राण्यर्द्धमासा मासा ऋतवः संव-
 त्सरा इति विधृतास्तिष्ठन्त्येतस्य वा अक्षरस्य प्र-
 शासने गार्गि प्राच्योऽन्या नद्यः स्यन्दन्ते प्रवेतेभ्यः
 पर्वतेभ्यः प्रतीच्योऽन्यायां याञ्च दशमन्वेति ए-
 तस्य वा अक्षरस्य प्रशासने गार्गि ददतो मनुष्याः
 प्रशंसन्ति यजमानं देवा दर्वी पितरोऽन्वायताः
 ॥ ६ ॥ यो वा एतदक्षरं गार्ग्यविदित्वाऽस्मिँल्लोके
 जुहोति यजते तपस्तप्यते बहूनि वर्षसहस्राण्य-
 न्तर्बदेवास्य तद्भवति यो वा एतदक्षरं गार्ग्यवि-
 दित्वाऽस्माल्लोकात्पैति स कृपणोऽयं य एतदक्षरं
 गार्ग्यविदित्वाऽस्माल्लोकात्पैति स ब्राह्मणः ॥ १० ॥
 तदा एतदक्षरं गार्ग्यदृष्टं द्रष्टृश्रुतं श्रोत्रमतं म-
 न्त्रविज्ञातं विज्ञातृ नान्यदतोऽस्तिद्रष्टृ नान्यद-
 तोऽस्ति श्रोतृ नान्यदतोऽस्तिमन्तृ नान्यदतोऽस्ति
 श्रोतृ नान्यदतोस्तिऽमन्तृ नाऽन्यदतोऽस्ति वि-
 ज्ञातृ तस्मिन् खल्वक्षरे गार्ग्याकाश श्रोतश्च प्रो-
 तश्चेति ॥ ११ ॥ सा होवाच ब्राह्मणा भगवन्त-
 सदेव बहुमन्येध्वं यदस्मान्नमस्कारेण मुच्येध्वं

न वै जातु युष्माकमिमं कश्चिद्ब्रह्मोद्यं जेतेति
ततो ह वाचक्रव्युपराराम ॥ १२ ॥

अष्टमं ब्राह्मणम् ॥ ८ ॥

अथ हैनं विदग्धः शाकल्यः पप्रच्छ कति
देवा याज्ञवल्कीति स हैतयैव निविदा प्रतिपेदे
यावन्तो वैश्वदेवस्य निविद्युच्यन्ते त्रयश्च त्री च
शतात्रयश्च त्री च सहस्रेत्योमिति होवाच कत्येव
देवा याज्ञल्क्येति त्रयस्त्रिंशदित्योमिति हो-
वाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति षडित्यो मिति
होवाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति त्रय द्रुत्यो-
मिति होवाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्येति द्वा-
वित्योमिति होवाच कत्येव देवा याज्ञवल्क्ये-
त्यध्यर्द्धं द्रुत्योमिति होवाच कत्येव देवा याज्ञव-
ल्क्येत्येकं द्रुत्योमिति होवाच कतमे ते त्रयश्च
त्री च शता त्रयश्च त्री च सहस्रेति ॥ १ ॥ स
होवाच महिमानं एवैषामेते त्रयस्त्रिंशत्वेव दे-
वा इति कतमे ते त्रयस्त्रिंशदित्यष्टौ वसव ए-
कादश रुद्रा द्वादशादित्यास्त एकत्रिंशदिन्द्रः

श्वैव प्रजापतिश्च त्रयस्त्रिंश इति ॥२॥ कतमे
 वसव इत्यग्निश्च पृथिवी च वायुश्चान्तरिक्षश्चादि-
 त्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाश्च नक्षत्राणि चैते वसव ए-
 तेषु हीदुः वसु सर्व्वं हितमिति तस्माद्वसव
 इति ॥३॥ कतमे रुद्रा इति दशमे पुरुषे प्राणा
 आत्मैकादशस्ते यदास्माच्छरीरान्मर्त्यादुत्क्राम-
 न्यथ रोदयन्ति तद्यद्रोदयन्ति तस्माद्रुद्रा इति
 ॥४॥ कतम आदित्या इति द्वादश वै मासाः
 संवत्सरस्यैत आदित्या एतेहीदुः सर्व्वमाददाना
 यन्ति ते यदिदुः सर्व्वमाददाना यन्ति तस्मादा-
 दित्या इति ॥५॥ कतम इन्द्रः कतमः प्रजाप-
 तिरिति स्तनयितुरेवेन्द्रो यज्ञः प्रजापतिरिति
 कतम स्तनयितुरित्यशनिरिति कतमो यज्ञ इति
 पशव इति ॥ ६ ॥ कतमे षडित्यग्निश्च पृथिवी
 च वायुश्चान्तरिक्षश्चादित्यश्च द्यौश्चैते षडेते हीदुः
 सर्व्वं षडिति ॥७॥ कतमे ते त्रयो देवा इतीम
 एव त्रयो लोका एषु हीमे सर्व्वे देवा इति क-
 तमौ तौ द्वौ देवावित्यन्नश्चैव प्राणश्चेति कतमो-

ऽध्यर्द्ध इति योऽयं पवत इति ॥ ८ ॥ तदाहुर्य
 दयमेक इवैव पवतेऽथ कथमध्यर्द्ध इति यदस्-
 मिन्निदं सर्वमध्यार्द्धोत्तिनाध्यर्द्ध इति कतम एको
 देव इति प्राण इति स ब्रह्मत्यदित्याचक्षते ॥ ९ ॥
 पृथिव्येव यस्यायतनमग्निर्लोको मनोज्योतिर्यो
 वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः परायणं स वै
 वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषं
 सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य य एवायं शरीरः
 पुरुषः स एष वदैव शाकल्य तस्या का देवतेत्य-
 मृतमिति होवाच । १० ॥ काम एव यस्यायतनं
 हृदयं लोको मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्या-
 त्सर्वस्यात्मनः परायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञ-
 वल्क्य वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः प-
 रायणं यमात्य य एवायं काममयः पुरुषः स एष
 वदैव शाकल्य तस्य का देवतेति स्त्रिय इति हो-
 वाच ॥ ११ ॥ रूपाण्येव यस्यायतनं चक्षुर्लोको
 मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः
 परायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा

अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य
 एवासावादित्ये पुरुषः स एष वदैव शाकल्य
 तस्य का देवतेति सत्यमिति होवाच ॥ १२ ॥

आकाश एव यस्यायतनं श्रोत्रं लोको मनो
 ज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः प-
 रायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा
 अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य
 य एवायं श्रोत्रः प्रातिश्रुतः पुरुषः स एष व-
 दैव शाकल्य तस्य का देवतेति दिश इति हो
 वाच ॥ १३ ॥ तम एव यस्यायतनं हृदयं लोको

मनोज्योतिर्यो वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः
 परायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा
 अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य य
 एवायं छायाभयः पुरुषः स एष वदैव शाकल्य
 तस्य का देवतेति मृत्युरिति होवाच ॥ १४ ॥

रूपाण्येव यस्यायतनं चक्षुर्लोको मनोज्योतिर्यो
 वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्यात्मनः परायणं स
 वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य वेद वा अहं तं पुरु-

षष्ठं सर्वस्यात्मनः परायणं यमात्य य एवाय-
 मादर्शं पुरुषः स एष वदैव शाकल्य तस्य का
 देवेत्यसुरिति होवाच ॥ १५ ॥ आप एव यस्या-
 यतनं हृदयं लोको मनोज्योतिर्यौ वै तं पुरुषं
 विद्यात्सर्वस्यात्मनः परायणं स वै वेदिता
 स्याद्याज्ञवल्क वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्या
 त्मनः परायणं यमात्य य एवायमसु पुरुषः स
 एष वदैव शाकल्य तस्य का देवतेति वरुण इति
 होवाच ॥ १६ ॥ रेत एव यस्यायतनं हृदयं
 लोको मनोज्योतिर्यौ वै तं पुरुषं विद्यात्सर्वस्या-
 त्मनः परायणं स वै वेदिता स्याद्याज्ञवल्क्य
 वेद वा अहं तं पुरुषं सर्वस्यात्मनः परायणं
 यमात्य य एवायं पुत्रमयः पुरुषः स एष वदैव
 शाकल्य तस्य का देवतेति प्रजापतिरिति हो
 वाच ॥ १७ ॥ शाकल्येति होवाच याज्ञवल्का-
 स्त्वां स्विदिमे ब्राह्मणा अङ्गारावक्ष्यणमक्रता
 ३ इति ॥ १८ ॥ याज्ञवल्केति होवाच शाकल्यो
 यदिदं कुरुपञ्चालानां ब्राह्मणानत्यवादीः किं-

ब्रह्म विद्वानिति दिशो वेद सदेवाः सप्रतिष्ठा
 इति यद्विशो वेत्य सदेवाः सप्रतिष्ठाः ॥ १९ ॥
 किंदेवतोऽस्यां प्राच्यां दिश्यसीत्यादित्यदेवत
 इति स आदित्य कस्मिन् प्रतिष्ठित इति च-
 क्षुषीति कस्मिन्नु चक्षुः प्रतिष्ठितमिति रूपेष्वि-
 ति चक्षुषा हि रूपाणि पश्यति कस्मिन्नु रूपाणि
 प्रतिष्ठितानीति हृदय इति होवाच हृदयेन हि
 रूपाणि जानाति हृदये ह्येव रूपाणि प्रतिष्ठि-
 तानि भवन्तीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्का ॥ २० ॥

किं देवतोऽस्यां दक्षिणायां दिश्यसीति यम-
 देवत इति स यमः कस्मिन् प्रतिष्ठित इति यज्ञ
 इति कस्मिन्नु यज्ञः प्रतिष्ठित इति दक्षिणाया-
 मिति कस्मिन्नुदक्षिणा प्रतिष्ठितेति श्रद्धायामिति
 यदाह्येव श्रद्धतेऽय दक्षिणां ददाति श्रद्धायाम् ह्येव
 दक्षिणा प्रतिष्ठितेति कस्मिन्नु श्रद्धा प्रतिष्ठितेति
 हृदय इति होवाच हृदयेन हि श्रद्धां जानाति
 हृदये ह्येव श्रद्धा प्रतिष्ठिता भवतीत्येवमेवैतद्या-
 ज्ञवल्क्य ॥ २१ ॥ किं देवतोऽस्यां प्रतीच्यां दि-

श्यसीति वरुणदेवत इति स वरुणः कस्मिन्
 प्रतिष्ठित इत्याप्स्विति कस्मिन्वापः प्रतिष्ठिता
 इति रेतसीति कस्मिन्नु रेतः प्रतिष्ठितमिति
 हृदय इति तस्मादपि प्रतिरूपं जातमाहुर्हृ-
 दयादिव सप्तो हृदयादिव निर्मित इति हृदये
 ह्येव रेतः प्रतिष्ठितं भवतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य
 ॥२२॥ किं देवतोऽस्यामुदीच्यां दिश्यसीति सो-
 मदेवत इति स सोमः कस्मिन् प्रतिष्ठित इति
 दीक्षायामिति कस्मिन्नु दीक्षा प्रतिष्ठितेति सत्य
 इति तस्मादपि दीक्षितमाहुः सत्यं वदेति सत्ये
 ह्येव दीक्षा प्रतिष्ठितेति कस्मिन्नु सत्यं प्रति-
 स्थितमिति हृदय इति होवाच हृदयेन हि सत्यं
 जानाति हृदये ह्येव सत्यं प्रतिष्ठितं भवतीत्येव-
 मेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥२३॥ किं देवतोऽस्यां ध्रुवायां
 दिश्यसीत्यग्निदेवत इति सोऽग्निः कस्मिन्प्र-
 तिष्ठित इति वाचीति कस्मिन्नु वाक् प्रतिष्ठि-
 तेति हृदय इति कस्मिन्नु हृदयं प्रतिष्ठितमिति
 ॥२४॥ अहस्रिकेति होवाच याज्ञवल्क्यो यत्रैत-

दन्यत्रास्मन्मन्यासै यद्वयेतदन्यत्रास्मत्स्याच्छ्वानो
 वैनदद्युर्वयांसि वैनद्विमन्थीरन्निति ॥ २५ ॥ क-
 स्मिन्नु त्वच्चात्मा च प्रतिष्ठितौ स्थ इति प्राण
 इति कस्मिन्नु प्राणः प्रतिष्ठित इत्यपान इति
 कस्मिन्वपानः प्रतिष्ठित इति व्यान इति कस्-
 मिन्नु व्यानः प्रतिष्ठित इत्युदान इति कस्मिन्नु-
 दानः प्रतिष्ठित इति समान इति स एष नेति-
 नेत्यात्माऽगृह्यो नहि गृह्यतेऽशीर्यो नहि शीर्य-
 तेऽसङ्गो नहि सज्जगतेऽसितो न व्यथते न रिष्य-
 त्येतान्यष्टावायतनान्यष्टौ लोका अष्टौ देवा अष्टौ
 पुरुषाः स यस्तान् पुरुषान्निरुह्य प्रत्युह्यात्यक्रामत्तं
 त्वौपनिषदं पुरुषं पृच्छामि तं चेन्मे न विवक्ष्यसि
 मूर्धा ते विपतिष्यतीति तं ह न मेने शाकल्प-
 तस्य ह मूर्धा विपपातापि हास्य परिमोषिणो-
 ऽस्थीन्यपजहुरन्यन्मन्यमानाः ॥ २६ ॥ अथ होवाच
 ब्राह्मणा भगवन्तो यो वः कामयते स मा पृच्छतु
 सर्वे वा मा पृच्छत यो वः कामयते तं वः पृ-
 क्षामि सर्वान्वा वः पृच्छामीति ते ह ब्राह्मणा

न दधुषुः ॥ २७ ॥ तान् हैतैः श्लोकैः प्रपञ्च ।
 यथा वृक्षो वनस्पतिस्तथैव पुरुषोऽमृषा । तस्य
 लोमानि पर्णानि त्वगस्योत्पाटिका बहिः । त्वच
 एवास्य रुधिरं प्रस्यन्दि त्वच उत्पटः । तस्मा-
 त्तदा तृणाद्यैति रसो वृक्षादिवाहतात् । मां-
 सान्यस्य शंकराणि किनाटं स्नाववत्स्थिरम् ।
 अस्थीन्यन्तरतोदारूणि मज्जामज्जोपमाकृता ।
 यद्वृक्षो वृक्षो रोहति मूलान्नवतरः पुनः । मर्त्यः
 स्विन्मुत्युना वृक्षः कस्मान्मूलात्प्ररोहति । रे-
 तस इति मावोचत जीवतस्तत्प्रजायते । धाना-
 रुह इव वै वृक्षोऽञ्जसा प्रेत्यसम्भवः । यत्समूल-
 मावहेयुर्वृक्षं न पुनराभवेत् मर्त्यः स्विन्मुत्युना
 वृक्षः कस्मान्मूलात्प्ररोहति । जात एव न
 जायते कोऽन्वेनं जनयेत्पुनः । विज्ञानमानन्दं
 ब्रह्म रातिदातुः परायणं तिष्ठमानस्य तद्विद ब्र-
 ति ॥ २८ ॥ नवमं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ इति बृह-
 दारण्यके पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

उपनिषत्सु तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

जनको ह वैदेह आसाञ्चक्रेऽथ ह याज्ञवल्क्य
 आवव्राज तः होवाच याज्ञवल्क्य किमर्थमचा-
 रीः पशूनिच्छन्नखन्तानीत्युपभयमेव सम्भालिति
 होवाच ॥१॥ यत्ते कश्चिदब्रवीत्तच्छृण्वामेत्यब्रवीन्मे
 जित्वा शैलिनिर्वाग्वै ब्रह्मेति यथा मातृमान्
 पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात्तथा तच्छैलिनोऽब्रवी-
 द्वाग्वै ब्रह्मेत्यवदतो हि किंस्यादित्यब्रवीत्तु ते
 तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदित्येकपादा एत-
 त्सम्भालिति स वै नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य वागेवाय-
 तनमाकाशः प्रतिष्ठा प्रज्ञेत्येनदुपासीत का प्र-
 ज्ञता याज्ञवल्क्य वागेव सम्भालिति होवाच
 वाचा वै सम्भाड्वन्धुः प्रज्ञायत ऋग्वेदो यजुर्वेदः
 सामवेदोऽथर्वाङ्गिरस इतिहासः पुराणं विद्या
 उपनिषदः श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि व्या-
 ख्यानानीष्टः हुतमाशितं पायितमयञ्च लोकः
 परञ्च लोकः सर्वाणि च भूतानि वाचैव सम्भाड्
 प्रज्ञायन्ते वाग्वै सम्भाट् परमं ब्रह्म नैनं वाग्ज-
 हाति सर्वाण्येनं भूतान्यभिचरन्ति देवो भूत्वा

देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्त्यृषभं
 सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः स हो-
 वाच याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत नाननुशिष्य
 हरेतेति ॥ २ ॥ यदेव ते कश्चिदब्रवीत्तच्छृणवा-
 मेत्यब्रवीन्म उदङ्कः शौल्बायनः प्राणो वै ब्रह्मेति
 यथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्ब्रूयात्तज्ज्ञा त-
 च्छौल्बायनोऽब्रवीत्प्राणो वै ब्रह्मेत्यप्राणतो हि
 किं स्यादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न
 मेऽब्रवीदित्येकपाद्वा एतत्सम्माडिति स वै नो
 ब्रूहि याज्ञवल्क्य प्राण एवायतनमाकाशप्रतिष्ठा
 प्रियमित्येनदुपासीत कां प्रियता याज्ञवल्क्य
 प्राण एव सम्माडिति होवाच प्राणस्य वै सम्माट्
 कामायायाज्यं याजयत्यप्रतिगृह्यस्य प्रतिगृह्या-
 त्यपि तत्र बधाशङ्कं भवति यां दिशमेति प्राण-
 स्यैव सम्माट् कामाय प्राणो वै सम्माट् परमं ब्रह्म
 नैनं प्राणो जहाति सर्वाण्येनं भूतान्यभिचरन्ति
 देवो मूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते
 हस्त्यृषभं सहस्रं ददामीति होवाच जनको वै-

देहः स होवाच याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत
 नाननुशिष्य हरेतेति ॥ ३ ॥ यदेव ते कश्चिदब्र-
 वीत्तच्छृण्वामेत्यब्रवीन्मे बर्कुर्व्वर्णाश्चक्षुर्वै ब्रह्मेति
 यथा मातृमान् पितृमानाचार्यवान्ब्रूयात्तथा
 तद्वाणीऽब्रवीच्चक्षुर्वै ब्रह्मेत्यपश्यतो हि किंस्या-
 दित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवीदि-
 त्येकपाद्वा एतत्सम्माडिति स वै नो ब्रूहि याज्ञ-
 वल्क्य चक्षुरेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठा सत्यमि-
 त्येनदुपासीत का सत्यता याज्ञवल्क्य चक्षुरेव
 सम्माडिति होवाच चक्षुषा वै सम्राट् पश्यन्तमा-
 हरवाक्षीरिति स आहाद्राक्षमिति तत्सत्यं भ-
 वति चक्षुर्वै सम्राट् परमं ब्रह्म नैनं चक्षुर्जहाति
 सर्व्वाण्येनं भूतान्यभिचरन्ति देवो भूत्वा देवान-
 प्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्तृषभः सहस्रं
 ददामीति होवाच जनको वैदेहः स होवाच
 याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत नाननुशिष्य हरे-
 तेति ॥ ४ ॥ यदेव ते कश्चिदब्रवीत्तच्छृण्वामेत्य-
 ब्रवीन्मे गर्हभीविपीतो भारद्वाजः श्रोत्रं वै ब्र-

ह्येति यथा मातृमान् पितृमानाचार्यवान् ब्रूयात्तथा
 तद्भारद्वाजोऽब्रवीच्छ्रोत्रं वै ब्रह्मेत्यशृण्वतो हि किं
 स्यादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां न मेऽब्रवी-
 दित्येकपाद्वा एतत्सम्भाडिति स वै नो ब्रूहि याज्ञ-
 वल्का श्रोत्रमेवायतनमाकाशः प्रतिष्ठाऽनन्त इत्ये-
 नदुपासीत काऽनन्तता याज्ञवल्का दिश एव स-
 म्भाडिति होवाच तस्माद्वै सम्भाडपि यां काञ्च दिशं
 गच्छति नैवास्या अन्तं गच्छत्यनन्ता हि दिशो दिशो
 वै सम्भाट् श्रोत्रं श्रोत्रं वै सम्भाट् परमं ब्रह्म नैत-
 श्रोत्रं जहाति सर्व्वाण्येनं भूतान्यभिचरन्ति देवो
 भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्तु
 षभं सहस्रं ददामीति होवाच जनको वैदेहः
 सहोवाच याज्ञवल्काः पिता मेऽमन्यत नाननु-
 शिष्य हरेतेति ॥ ५ ॥ यदेव ते कश्चिदब्रवीतच्छ-
 णवामेत्यब्रवीन्मे सत्यकामो जाबालो मनो वै ब्र-
 ह्मेति यथा मातृमान् पितृमानाचार्यवान् ब्रू-
 यात्तथा तज्जाबालोऽब्रवीन्मनो वै ब्रह्मेत्यमनसो
 हि किं स्यादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां

न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वा एतत्सम्भाडिति स वै नो
 ब्रूहि याज्ञवल्क्य मन एवायतनमाकाशः प्रति-
 ष्ठाऽऽनन्द इत्येनदुपासीत का आनन्दता याज्ञ-
 वल्क्य मन एव सम्भाडिति होवाच मनसा वै
 सम्भाट् स्त्रियमभिहाय्यते तस्यां प्रतिरूपः पुत्रो
 जायते स आनन्दो मनो वै सम्भाट् परमं ब्रह्म
 नैनं मनो जहाति सवाख्येनं भूतान्यभिचरन्ति
 देवो भूत्वा देवानप्येति य एवं विद्वानेतदुपास्ते
 हस्तृषभश्च सहस्र ददामीति होवाच जनको वै-
 देहः स होवाच याज्ञवल्क्यः पिता मेऽमन्यत
 नाननुशिष्य हरेतेति ॥ ६ ॥ यदेव ते कश्चिदब्रू-
 वीत्तच्छृण्वामेत्यब्रवीन्मे विदग्धः शाकल्यो हृदयं
 वै ब्रूहीति तथा मातृमान्पितृमानाचार्यवान्ब्रू-
 यात्तथा तच्छाकल्योऽब्रवीद्ब्रूदयं वै ब्रूहीत्यहृदयस्य
 हि किं स्यादित्यब्रवीत्तु ते तस्यायतनं प्रतिष्ठां
 न मेऽब्रवीदित्येकपाद्वा एतत्सम्भाडिति स वै
 नो ब्रूहि याज्ञवल्क्य हृदयमेवायतनमाकाशः प्र-
 तिष्ठा स्थितिरित्येनदुपासीत का स्थितता याज्ञ-

वल्का हृदयमेव सम्प्राडिति होवाच हृदयं वै स-
 म्राट् सर्वेषां भूतानामायतनं हृदयं वै सम्प्राट्
 सर्वेषां भूतानां प्रतिष्ठा हृदये ह्येव सम्प्राट् स-
 र्वाणि भूतानि प्रतिष्ठितानि भवन्ति हृदयं वै
 सम्राट् परमं ब्रह्म नैनं हृदयं जहाति सर्वाण्ये-
 नं भूतान्यभिचरन्ति देवो भूत्वा देवानप्येति य
 एवं विद्वानेतदुपास्ते हस्तृषभं सहस्रं ददामी-
 ति होवाच जनको वैदेहः स होवाच याज्ञव-
 ल्काः पिता मेऽमन्यत नाननुषिष्य हरेतेति ॥७॥

बृहदारण्यकेषष्ठे प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

जनको ह वैदेहः कूर्चादुपावसर्पन्नुवाच न-
 मस्तेऽस्तु याज्ञवल्क्यानु माशाधीति स होवाच
 यथा वै सम्प्राणमहान्तमध्वानमेष्यन् रथं वा नावं
 वा समाददीतैवमेवैताभिरुपनिषद्भिः समाहि-
 तात्माऽस्येवं बृन्दारक आढ्यः सन्नधीतवेद उक्तो-
 पनिषत्क इतो विमुच्यमानः क्व गमिष्यसीति
 नाहं तद्भगवन्वेद यत्र गमिष्यामीत्यथ वै तेऽहं
 तद्वक्ष्यामि यत्र गमिष्यसीति ब्रवीतु भगवानिति ।

॥ १ ॥ इन्धो ह वै नामैषयोऽयं दक्षिणेऽक्षन्पुरु-
 षस्तं वा एतमिन्धं सन्तमिन्द्र इत्याचक्षते परो-
 क्षणैव परोक्षप्रिया इव हि देवाः प्रत्यक्षद्विषः॥२॥
 अथैतद्वामेऽक्षिणि पुरुषरूपमेषास्य पत्नी विराट्
 तयोरेष सत्स्तावो य एषोऽन्तर्हृदय आकाशोऽ-
 यैनयोरेतदन्नं य एषोऽन्तर्हृदये लोहितपिण्डोऽ-
 यैनयोरेतत्प्रावरणं यदेतदन्तर्हृदये जालकमि-
 वाथैनयोरेषा सृतिः सञ्चरणीयैषा हृदयादूर्ध्वा
 नाडयुच्चरति यथा केशः सहस्रधा भिन्न एवम-
 स्यैता हिता नाम नाड्योऽन्तर्हृदये प्रतिष्ठिता भ-
 वन्त्येताभिर्वा एतदास्त्रवदास्त्रवति तस्मादेष प्र-
 विविक्ताहारतर इवैव भवत्यस्माच्छारीरादात्म-
 नः ॥ ३ ॥ तस्य प्राची दिक् प्राञ्चः प्राणा द-
 क्षिणा दिग्दक्षिणे प्राणाः प्रतीची दिक् प्रत्यञ्चः
 प्राणा उदीची दिगुदञ्चः प्राणा उर्ध्वा दिगूर्ध्वाः
 प्राणा अवाची दिगवाञ्चः प्राणाः सर्वा दिशः
 सर्वे प्राणाः स एष नेति नेत्यात्माऽगृह्यो नहि
 गृह्यतेऽशीर्यो नहि शीर्यतेऽसङ्गो न हि सज्य-

तेऽसितो न व्यथते न रिष्यत्यभयं वै जनक प्रा-
प्तोऽसीति होवाच याज्ञवल्क्यः स होवाच जन-
को वैदेहोऽभयन्त्वागच्छताद्याज्ञवल्क्य यो नो
भगवन्नभयं वेदयसे नमस्तेऽस्त्वमेविदेहा अयम-
हमस्मी ३ इति ॥ ४ ॥ इति बृहदारण्यके षष्ठे
द्वितीयं ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

जनकः ह वैदेहं याज्ञवल्क्यो जगाम स मेने
न वदिष्य इत्यथ ह यज्जनकश्च वैदेहो याज्ञव-
ल्क्यश्चाग्निहोत्र स मुदा ते तस्मै ह याज्ञवल्क्य
वरं ददौ स ह कामप्रश्नमेव वव्रे तः हास्मै ददौ
तः सम्राडेव पूर्वं पप्रच्छ ॥ १ ॥ याज्ञवल्क्य किं-
ज्योतिरयं पुरुषं इति आदित्यज्योतिः सम्राडिति
होवाचाऽऽदित्येनैव ज्योतिषाऽऽस्ते पत्न्ययते कर्म
कुरुते विपत्येतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ २ ॥ अ-
स्तमित आदित्ये याज्ञवल्क्य किंज्योतिरेवायं
पुरुष इति चन्द्रमा एवास्य ज्योतिर्भवतीति च-
न्द्रमसैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते पत्न्ययते कर्म कुरुते
विपत्येतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ ३ ॥ अस्तमित

आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते किञ्ज्यो-
तिरेवायं पुरुष इत्यग्निरेवास्य ज्योतिर्भवतीत्य-
ग्निनेवाऽयं ज्योतिषाऽऽस्ते पल्ययते कर्म कुरुते
विपल्येतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ ४ ॥ अस्तमित

आदित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते शान्तेऽग्नौ
किञ्ज्योतिरेवायं पुरुष इति वागेवास्य ज्योतिर्भ-
वतीति वाचैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते पल्ययते कर्म
कुरुते विपल्येतीति तस्माद्वै सम्बाडपि यत्र स्वः
पाणिर्नविनिर्ज्ञायतेऽथ यत्र वागुच्चरयत्युपैव तत्र
न्येतीत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य ॥ ५ ॥ अस्तमित आ-

दित्ये याज्ञवल्क्य चन्द्रमस्यस्तमिते शान्तेऽग्नौ
शान्तायां वाचि किञ्ज्योतिरेवायं पुरुष इत्यात्मै
वास्य ज्योतिर्भवतीत्यात्मनैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते
पल्ययते कर्म कुरुते विपल्येतीति ॥ ६ ॥ कतम
आत्मेति योऽयं विज्ञानमयः प्राणेषु हृदयन्त-
र्ज्योतिः पुरुषः स समानः सन्नुभौ लोकावनुस-
ञ्चरति ध्यायतीव लेलायतीव सहि सप्नोभूत्वेमं
लोकमतिक्रामति मृत्योरूपाणि ॥ ७ ॥ स वाऽयं

पुरुषो जायमानः शरीरमभिसम्पद्यमानः पाप्-
 मभिः सः सृज्यते स उत्क्रामन् म्रियमाणः पाप्-
 मनो विजहाति ॥८॥ तस्य वा एतस्य पुरुषस्य द्वे
 एव स्थाने भवत इदञ्च परलोकस्थानञ्च सम्यं
 तृतीयं स्वप्नस्थानं तस्मिन्मन्ये स्थाने तिष्ठन्नेते
 उभे स्थाने पश्यतीदञ्च परलोकस्थानञ्च अथ यथा
 क्रमोऽयं परलोकस्थाने भवति तमाक्रममाक्रम्यो-
 भयान् पाप्मन आनन्दांश्च पश्यति स यत्र
 प्रखपित्यस्य लोकस्य सर्वावतो मात्रामपादाय
 स्वयं विहृत्य स्वयं निर्माय स्वेन भासा स्वेन ज्यो-
 तिषा प्रखपित्यत्रायं पुरुषः स्वयं ज्योतिर्भवति ॥९॥
 न तत्र रथा न रथयोगा न पन्थानो भवन्त्यथ
 रथान् रथयोगान् पथः सृजते न तत्रानन्दा मुदः
 प्रमुदो भवन्त्यथानन्दान् मुदः प्रमुदः सृजते न
 तत्र वेशान्ताः पुष्करिण्यः स्रवन्त्यो भवन्त्यथ वे-
 शान्ताः पुष्करिण्यः स्रवन्त्यः सृजते स हि कर्त्ता
 ॥१०॥ तदेते श्लोका भवन्ति ॥ स्वप्नेन शारीरम-
 भिप्रहृत्या सुप्तः सुप्तानभिचाकशीति ॥ शुक्रमा-

दाय पुनरेति स्थानं हिरण्मयः पुरुष एकहं
 सः ॥११॥ प्राणेन रक्षन्नवरं कुलायं वह्निष्कुला-
 यादमृतश्चरित्वा ॥ स ईयतेऽमृतो यत्र कामं
 हिरण्मयः पुरुष एकहं सः ॥१२॥ स्वप्नान्त उ-
 च्चावचमौयमानो रूपाणि देवः कुरुते बह्वनि ॥
 उतेव स्त्रीभिः सह मोदमानो जक्षदुतेवापि भ-
 यानि पश्यन् ॥ १३ ॥ आरामस्य पश्यन्ति न तं
 पश्यति कश्चनेति तन्नायतं बोधयेदित्याहुः ॥
 दुर्भिषज्यं हास्यै भवति यमेष न प्रतिपद्यतेऽयो
 खल्वाहुर्जागरितदेश एवास्त्येष इति यानि ह्येव
 जाग्रत्यपश्यति तानि सुप्त इत्यत्रायं पुरुषः स्वयं-
 ज्योतिर्भवति सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्यत उद्ध-
 विमोक्षाय ब्रूहीति ॥१४॥ स वा एष एतस्मिन्
 सम्प्रसादे रत्वा चरित्वा दृष्ट्वैव पुण्यञ्च पापञ्च
 पुनः प्रतिन्यायं प्रतियोन्या द्रवति स्वप्नायैव स
 यत्तत्र किञ्चित्पश्यत्यनन्वागतस्तेनभवत्यसङ्गो ह्ययं
 पुरुष इत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य सोऽहं भगवते
 सहस्रं ददाम्यत ऊर्ध्वं विमोक्षायैव ब्रूहीति ॥१५॥

स वा एष एतस्मिन् स्वप्ने रत्वा चरित्वा दृष्ट्वैव
 पुण्यञ्च पापञ्च पुनः प्रतिन्यायं प्रतियोन्या द्रवति
 बुद्धान्तायैव स यत्तत्र किञ्चित्पश्यत्यनन्वागतस्तेन
 भवत्यसङ्गो ह्ययं पुरुष इत्येवमेवैतद्याज्ञवल्क्य
 सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्यत उर्ध्वं विमोक्षायेव
 ब्रूहीति ॥ १६ ॥ स वा एष एतस्मिन् बुद्धान्ते रत्वा
 चरित्वा दृष्ट्वैव पुण्यञ्च पापञ्च पुनः प्रतिन्यायं
 प्रतियोन्या द्रवति स्वप्नान्तायैव ॥ १७ ॥ तद्यथा-
 महामत्स्य उभे कूलेऽनुसञ्चरति पूर्वञ्चापरञ्चैवमे-
 वायं पुरुष एतावुभावन्तावनुसञ्चरति स्वप्नान्तञ्च
 बुद्धान्तञ्च ॥ १८ ॥ तद्यथास्मिन्नाकाशे श्येनो वा
 सुपर्णो वा विपरिपत्य श्रान्तः सङ्गृह्य पक्षौ स-
 ल्लयायैव ध्रियत एवमेवायं पुरुष एतस्मा अन्ताय
 धावति यत्र सुप्तो न कञ्चन कामं कामयते न
 कञ्चन स्वप्नं पश्यति ॥ १९ ॥ ता वा अस्यैता
 हिता नाम नाड्यो यथा केशः सहस्रधा भिन्न-
 स्तावताऽणिम्ना तिष्ठन्ति शुक्लस्य नीलस्य पिङ्ग-
 लस्य हरितस्य लोहितस्य पूर्णा अथ यत्नैर्न घ-

न्तोव जिनन्तीव हस्तीव विच्याययति गर्त्तमिव
 पतति ॥ यदेव जायद्भयं पश्यति तदत्राविद्यया
 मन्यतेऽथ यत्र देव इव राजीवाहमेवेदं सर्वोऽ-
 स्मीति मन्यते सोऽस्य परमो लोकः ॥ २० ॥ तद्वा
 अस्थैतदतिच्छन्दा अपहतपाप्माऽभयं रूपं त-
 द्यथा प्रियया स्त्रिया सम्यरिष्वक्तो न बाह्यं कि-
 च्चन वेद नान्तरमेवायं पुरुषः प्राज्ञेनात्मना स-
 म्यरिष्वक्तो न बाह्यं किञ्चन वेद नान्तरम् तद्वा
 अस्थैतदाप्तकाममात्मकाममकामं रूपं शोका-
 न्तरम् ॥ २१ ॥ अथ पिताऽपिता भवति माताऽ-
 माता लोकाऽअलोका देवा अदेवा वेदा अवेदा
 अत्र स्तेनोऽस्तेनो भवति भूणहाऽभूणहा चाण्डा-
 लोऽचाण्डालः पौल्लसोऽपौल्लसः श्रमणोऽश्रमण-
 स्तापसोऽतापसोनन्वागतं पुण्येनानन्वागतं पापेन
 तीर्णो हि तदा सर्वाञ्छोकान् हृदयस्य भवति
 ॥ २२ ॥ यद्वै तन्न पश्यति पश्यन्त्येतन्न पश्यति न
 हि द्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु
 तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यत्पश्येत् ॥ २३ ॥

यद्वै तन्न जिघ्रति जिघ्रन्वै तन्न जिघ्रति न हि
 प्रातुर्प्रातेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु
 तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यज्जिघ्रेत् ॥ २४ ॥
 यद्वै तन्न रसयन्वै तन्न रसयते न हि रसयितु
 रसयतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु त-
 द्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्रसयेत् ॥ २५ ॥
 यद्वै तन्न वदति वदन् वै तन्न वदति न हि वक्तु-
 र्वक्तेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यद्वदेत् ॥ २६ ॥ यद्वै
 तन्न शृणोति शृण्वन्वै तन्न शृणोति न हि श्रोतुः
 श्रुतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यच्छृणुयात् ॥ २७ ॥ य-
 द्वाै तन्न मनुते मन्वानो वै तन्न मनुते न हि मन्तु-
 र्मतेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यन्मन्वीत् ॥ २८ ॥ यद्वै
 तन्न स्मशति स्मशन् वै तन्न स्मशति न हि स्प्रष्टुः
 स्मष्टेर्विपरिलोपो विद्यतेऽविनाशित्वान्न तु तद्वि-
 तीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं यत् स्मशेत् ॥ २९ ॥

यद्वै तन्न विजानाति विजानन्वै तन्न विजानाति
 न हि विज्ञातुर्विज्ञातेर्विपरिलोपो विद्यतेऽवि-
 नाशित्वान्न तु तद्वितीयमस्ति ततोऽन्यद्विभक्तं
 यद्विजानीयात् ॥ ३० ॥ यत्र वाऽन्यदिव स्यात्त-
 चान्योऽन्यत्पश्येदन्योऽज्जिघ्रसेदन्योऽन्यद्रसयेदन्योऽ-
 न्यद्वदेदन्योऽन्यच्छृणुयादन्योऽन्यन्मन्वीतान्योऽन्य-
 त्सृशेदन्योऽन्यद्विजानीयात् ॥ ३१ ॥ सलिल एको
 द्रष्टाऽद्वैतो भवत्येष ब्रह्मलोकः सम्राडिति हैन-
 मनुशशास याज्ञवल्क्य एषास्य परमा गतिरेषस्य
 परमा सम्पदेषोऽस्य परमो लोक एषोऽस्य परम
 आनन्द एतस्यैवानन्दस्यान्यानि भूतानि मात्रा-
 मुपजीवन्ति ॥ ३२ ॥ स यो मनुष्याणां राडः स-
 मृद्धो भवत्यन्येषामधिपतिः सर्वैर्मानुष्यकैर्भोगैः
 सम्पन्नतमः स मनुष्याणां परम आनन्दोऽयं ये
 शतं मनुष्याणामानन्दाः स एकः पितॄणां जितलो-
 कानामानन्दोऽयं ये शतं पितॄणां जितलोकाना-
 मानन्दाः स एको गन्धर्वलोक आनन्दोऽयं ये शतं
 गन्धर्वलोक आनन्दाः स एकः कर्मदेवानामानन्दो

ये कर्मणा देवत्वमभिसम्पद्यन्ते अथ ये शतं कर्म-
 देवानामानन्दाः स एक आजानदेवानामानन्दो
 यश्च श्रोत्रियोऽवजिनोऽकामहतोऽथ ये शतमाजा-
 नदेवानामानन्दाः स एकः प्रजापतिलोक आ-
 नन्दो यश्च श्रोत्रियोऽवजिनोऽकामहतोऽथ ये शतं
 प्रजापतिलोक आनन्दाः स एको ब्रह्मलोक आ-
 नन्दो यश्च श्रोत्रियोऽवजिनोऽकामहतोऽथैष एव
 परम आनन्दः एष ब्रह्मलोकः सम्राडिति हो-
 वाच याज्ञवल्क्यः सोऽहं भगवते सहस्रं ददाम्यत
 ऊर्ध्वं विमोक्षयैव ब्रूहीत्यत्र ह याज्ञवल्क्यो वि-
 भयाञ्चकार मेधावी राजा सर्वेभ्यो मान्तेभ्य उ-
 दरौत्सीदिति ॥ ३३ ॥ स वा एष एतस्मिन् स्व-
 प्नान्ते रत्वा चरित्वा दृष्ट्वैव पुण्यञ्च पापञ्च पुनः
 प्रतिन्यायं प्रतियोन्या द्रवति बुद्धान्तायैव ॥ ३४ ॥
 तद्यथा नः सुसमाहितमुत्सर्जयाया देवमेवायं
 शरीर आत्मा प्राज्ञेनात्मनान्वारुढमुत्सर्जयाति
 यत्रैतदूर्ध्वोच्छ्वासी भवति ॥ ३५ ॥ स यत्रायमणि-
 मानं न्येति जरयावोपतपतोवाणिमानं निग-

च्छति यद्यथास्रं वोदुस्वरं वा पिप्पलं वा बन्ध-
 नात् प्रमुच्यत एवमेवायं पुरुष एभ्योऽङ्गेभ्यः सं-
 प्रमुच्य पुनः प्रतिन्यायं प्रतियोन्या द्रवति प्राणा-
 यैव ॥ ३६ ॥ तद्यथा राजानमायान्तमुग्राः प्रत्ये-
 नसः सूतग्रामण्योऽन्नैः पानैरावसथैः प्रतिकल्प्य-
 न्तेऽयमायात्ययमागच्छतीत्येव एवैवंविदः सर्वाणि
 भूतानि प्रतिकल्प्यन्त इदं ब्रह्मायातीदमागच्छ-
 तीति ॥ ३७ ॥ तद्यथा राजानं प्रधियासन्तमुग्राः
 प्रत्येनसः सूतग्रामण्योऽभिसमायन्त्येवमेवेममा-
 त्मानमन्तकाले सर्वे प्राणा अभिसमायन्ति यत्रै-
 तद्ूर्ध्वोच्छ्वासी भवति ॥ ३८ ॥ तृतीयं ब्राह्मणम् ३
 स यत्रायमात्माऽबल्यं न्येत्य सम्मोहमिव न्ये-
 त्यथैनमेते प्राणा अभिसमायन्ति स एतास्तेजो-
 मात्राः समभ्याददानो हृदय मेवान्ववक्रामति स
 यत्रैष चाक्षुषः पुरुषः पराङ् पथ्यावर्तते तथा रू-
 पक्षो भवति ॥ १ ॥ एकीभवति न पश्यतीत्या-
 हुरिकीभवति न जिघ्रतीत्याहुरेकीभवति न रस-
 यतङ्गत्याहुरेकीभवति न वदतीत्याहुरेकीभवति

न शृणोतीत्याहुरेकीभवति न मनुत इत्याहुरे-
 कीभवति न स्मृशतीत्याहुरेकीभवति न विजा-
 नातीत्याहुस्तस्य हैतस्य हृदयस्याग्रं प्रद्योतते तेन
 प्रद्योतेनैष आत्मा निष्क्रामति चक्षुषो वा मूर्ध्नी
 वाऽन्येभ्यो वा शरीरदेशेभ्यस्तमुत्क्रामन्तं प्राणोऽ-
 नूत्क्रामति प्राणमनूत्क्रामन्तं सर्वे प्राणा अनूत्क्रा-
 मन्ति स विज्ञानो भवति स विज्ञानमेवान्वव-
 क्रामति तं विद्याकर्मणी समन्वारमेते पूर्वप्रज्ञा
 च ॥२॥ तद्यथा तृणजलायुक्ता तृणस्यान्तं गत्वा-
 ऽन्यमाक्रममाक्रम्यात्मानमुपसं हरत्येवमेवाय-
 मात्मेदं शरीरं निहत्याऽविद्यां गमयित्वाऽन्य-
 माक्रममाक्रम्यात्मानमुपसं हरति ॥३॥ तद्यथा
 पेशस्कारी पेशसो मात्रामुपादायान्यन्नवतरं क-
 ल्याणतरं रूपं तनुत एवमेवायमात्मेदं शरीरं
 निहत्याऽविद्यां गमयित्वान्यन्नवतरं कल्याणतरं
 रूपं कुरुते पित्रं वा गान्धर्वं वा दैवं वा प्राजा-
 पत्यं वा ब्राह्मं वाऽन्येषां वा भूतानाम् ॥ ४ ॥
 स वा अयमात्मा ब्रह्म विज्ञानमयो मनोमयः

प्राणमयश्चक्षुर्मयः श्रोत्रमयः पृथिवीमय आपोम-
 यो वायुमय आकाशमयस्तेजोमयोऽतेजोमयः का-
 ममयोऽकाममयः क्रोधमयोऽक्रोधमयोधर्ममयो-
 ऽधर्ममयः सर्वमयस्तद्यदेतद्दिदम्मयोऽदोमय इति
 यथाकारी यथाचारी तथा भवति साधुकारी
 साधुर्भवति पापकारी पापो भवति पुण्यः पुण्येन
 कर्मणा भवति पापः पापेन । अथो खल्वाहुः
 काममय एवायं पुरुष इति स यथाकामो भवति
 तत्कृतुर्भवति यत्कृतुर्भवति तत्कर्म कुरुते यत्कर्म
 कुरुते तदभिसम्पद्यते ॥ ५ ॥ तदेष श्लोको भ-
 वति । तदेव सक्तः सह कर्मणैति लिङ्गं मनो
 यत्र निषक्तमस्य । प्राप्यान्तं कर्मणस्तस्य यत्कि-
 न्नेह करोत्ययं । तस्माल्लोकात्पुनरेत्यस्मै लो-
 काय कर्मण इति नु कामयमानोऽथाकामयमा-
 नो योऽकामो निष्काम आप्तकाम आत्मकामः
 न तस्य प्राणा उत्क्रामन्ति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति
 ॥ ६ ॥ तदेष श्लोको भवति । यदा सर्वे प्रमुच्यन्ते
 कामायेऽस्य हृदि श्रिताः । अथमर्त्योऽमृतो भव-

त्यत्र ब्रह्म समश्नुत इति । यद्यथा हि निर्व्वयनी
 वल्मीके मृता प्रत्यस्ता शयीतैवमेवेदं शरीरं
 शेते अथायमशरीरोऽमृतः प्राणो ब्रह्मैव तेज एव
 सोऽहं भगवते सहस्रं ददामीति होवाच जनको
 वैदेहः ॥ ७ ॥ तदेते श्लोका भवन्ति । अणुः पन्था
 विततः पुराणो माण्डस्यष्टोऽनुवित्तो मयैव । तेन
 धीरा अपि यन्ति ब्रह्मविदः स्वर्गं लोकमिति
 ऊर्द्धा विमुक्ताः ॥ ८ ॥ तस्मिंश्चुक्लमुत नीलमाहुः
 पिङ्गलं हरितं लोहितञ्च । एष पन्था ब्रह्मणा
 हानुवित्तस्तेनैति ब्रह्मवित्पुण्यकृतैजसश्च ॥ ९ ॥
 अन्धं तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते । ततो
 भूय इव ते तमो यं उ विद्यया रताः ॥ १० ॥
 आनन्दा नाम ते लोका अंधेन तमसाऽऽवृताः ।
 तांस्ते प्रेत्याभिगच्छन्त्यविद्वांसोऽबुधो जनाः ॥
 ११ ॥ आत्मानं चेद्विजानीयादयमस्मीति पूरुषः ।
 किमिच्छन् कस्य कामाय शरीरमनुसंज्वरेत् १२
 यस्यानुवित्तः प्रतिबुद्ध आत्मऽस्मिन्सन्देहो गह्वने
 प्रविष्टः । स विश्वकृत्स हि सर्व्वस्य कर्त्ता तस्य

लोकः स तु लोक एव ॥ १३ ॥ इहैव सन्तोऽथ
 विद्मस्तद्वयं न चेदवेदिर्महती विनष्टिः । य एत-
 द्विदुरमृतास्ते भवन्त्यथेतरे दुःखमेवापि यन्ति ॥
 १४ ॥ यदैतमनुपश्यत्यात्मानं देवमञ्जसा । ई-
 शानं भूतभव्यस्य न ततो विजुगुप्सते ॥ १५ ॥ य-
 स्मादर्वाक्संवत्सरोऽहोभिः परिवर्तते । तदेवा
 ज्योतिषां ज्योतिरायुर्हीपासतेऽमृतम् ॥ १६ ॥
 यस्मिन् पञ्च पञ्च जना आकाशश्च प्रतिष्ठितः ॥
 तमेव मन्य आत्मानं विद्वान्ब्रह्मामृतोऽमृतम् ॥
 १७ ॥ प्राणस्य प्राणमत चक्षुषश्चक्षुरुत श्रोत्रस्य
 श्रोत्रं मनसो ये मनो विदुः । ते निचिक्युर्ब्रह्म-
 पुराणमग्रम् ॥ १८ ॥ मनसैवानुद्रष्टव्यं नेह ना-
 नास्ति किञ्चन । मृत्योः स मृत्युमाप्नोति य इह
 नानेव पश्यति ॥ १९ ॥ एकधैवानुद्रष्टव्यमेतद-
 प्रमेयं ध्रुवं । विरजः पर आकाशादज आत्मा
 महान्ध्रुवः ॥ २० ॥ तमेव धीरो विज्ञाय प्रज्ञां
 कुर्वीत ब्राह्मणः । नानुध्यायाद्ब्रह्मब्दान्वाचो-
 विग्लापनं हि तदिति ॥ २१ ॥ स वा एष म-

हाजन आत्मा योऽयं विज्ञानमयः प्राणेषु य ए-
 षोऽन्तर्हृदय आकाशस्तस्मिञ्छेते सर्वस्य वशीस-
 र्वस्थेशानः सर्वस्याधिपतिः स न साधुना कर्मणा
 भूयान्नो एवासाधुना कनीयान् एष सर्वेश्वर एष
 भूताधिपतिरेष भूतपाल एष सेतुर्विधरण एषां
 लोकानामसम्भेदाय तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्म-
 णा विविदिषन्ति यच्चेन दानेन तपसाऽनाशके-
 नैतमेव विदित्वा मुनिर्भवति एतमेव प्रव्राजिनो
 लोकमिच्छन्तः प्रव्रजन्ति एतच्च स्म वै तत्पूर्वे वि-
 द्वांसः प्रजां न कामयन्ते किं प्रजया करिष्यामः
 येषां नोऽयमात्माऽयं लोक इति ते ह स्म पुत्रै-
 षणायाश्च वित्तैषणायाश्च लोकैषणायाश्च व्युत्था-
 याथ भिक्षाचर्यं चरन्ति या ह्येव पुत्रैषणा सा
 वित्तैषणा या वित्तैषणा सा लोकैषणोभे ह्येते
 एषणे एवभवतः । स एष नेति नेत्यात्माऽगृह्यो
 न हि गृह्यतेऽशीर्यी न हि शीर्यतेऽसङ्गो न हि
 सज्जतेऽसितो न व्यथते न रिष्यत्येत मुहैवैते न
 तरत इति अतः पापमकरवमित्यतः कल्याणमक

रवमित्युभे उ हैवैष एते तरति नैनं कृताकृते
 तपतः ॥२२॥ तदेतदृचाभ्युक्तमेष नित्यो महिमा
 ब्राह्मणस्य न वर्द्धते कर्मणा नो कनीयान् तस्यैव
 स्यात्पदवित्तं विदित्वा न लिप्यते कर्मणा पाप-
 केनेति तस्मादेवंविच्छान्तो दान्त उपरतस्त्रिति-
 क्षुः समाहितो भूत्वाऽऽत्मन्येवात्मानं पश्यति स-
 र्वमात्मानं पश्यति नैनं पाप्मा तरति सर्वं पा-
 प्मानं तरति नैनं पाप्मा तपति विपापो वि-
 रजो विचिकित्सो ब्राह्मणो भवत्येष ब्रह्मलोकः
 सप्ताडिति होवाच याज्ञवल्क्यः सोऽहं भगवते
 विदेहान् ददामि माञ्चापि सह दास्यायेति २३
 स वा एष महानज आत्माऽन्नादोवसुदानो वि-
 न्दते वसु य एवं वेद ॥२४॥ स वा एष महानज
 आत्माजरोऽमरोऽमृतोऽभयो ब्रह्माभयं वै ब्रह्मा-
 भयं हि वै ब्रह्मभवति य एवं वेद ॥ २५ ॥

इति चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अथ ह याज्ञवल्कास्य द्वे भार्य्ये बभूवतुमै-
 चेयी च कात्यायनी च तथोर्ह मैचेयी ब्रह्मवा-

दिनी बभूव स्त्री प्रज्ञैव तर्हि कात्यायन्यग्रह या-
 ज्ञवल्क्योऽन्यद्रुतमुपाकरिष्यन् ॥ १ ॥ मैत्रेयीति
 होवाच याज्ञवल्क्यः प्रव्रजिष्यन्वा अरेऽहमस्-
 मात्स्थानादस्मि हन्त तेऽनया कात्यायन्यान्तं
 करवाणीति ॥ २ ॥ सा होवाच मैत्रेयी यन्नु म
 द्वयं भगोः सर्वा पृथिवी वित्तेन पूर्णा स्यात्स्यां
 न्वहं तेनामृताऽऽहो३ नेति नेति होवाच याज्ञ-
 वल्क्यो यथैवोपकरणवतां जीवितं तथैव ते जी-
 वितं स्यादमृतत्वस्य तु नाशस्ति वित्तेनेति ॥ ३ ॥
 सा होवाच मैत्रेयी येनाहं नामृता स्यां किमहं
 तेन कुर्यां यदेव भगवान्वेत्य तदेव मे विब्रूहीति
 ॥ ४ ॥ स होवाच याज्ञवल्क्यः प्रिया त्वै खलु नो
 भवती सती प्रियमवुधदन्त तर्हि भवत्येतद्ब्या-
 ख्यास्यामि ते व्याचक्षाणस्य तु मे निदिध्यास-
 स्वेति ॥ ५ ॥ स होवाच न वा अरे पत्युः कामाय
 पतिः प्रियो भवत्यात्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो
 भवति न वा अरे जायायै कामाय जाया प्रिया
 भवत्यात्मनस्तु कामाय जाया प्रिया भवति न

वा अरे पुत्राणां कामाय पुत्राः प्रिया भवन्त्या-
 त्मनस्तु कामाय पुत्राः प्रिया भवन्ति न वा अरे
 वित्तस्य कामाय वित्तं प्रियं भवत्यात्मनस्तु का-
 माय वित्तं प्रियं भवति न वा अरे पशूनां का-
 माय पशवः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय पशवः
 प्रिया भवन्ति न वा अरे ब्रह्मणः कामाय ब्रह्म
 प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय ब्रह्म प्रियं भवति न
 वा अरे क्षत्रस्य कामाय क्षत्रं प्रियं भवत्यात्मनस्तु
 कामाय क्षत्रं प्रियं भवति न वा अरे लोकानां
 कामाय लोकाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय
 लोकाः प्रिया भवन्ति न वा अरे देवानां का-
 माय देवाः प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय देवाः
 प्रिया भवन्ति न वा अरे वेदानां कामाय वेदाः
 प्रिया भवन्त्यात्मनस्तु कामाय वेदाः प्रिया भ-
 वन्ति न वा अरे भूतानां कामाय भूतानि प्रि-
 याणि भवन्त्यात्मनस्तु कामाय भूतानि प्रियाणि
 भवन्ति न वा अरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं
 भवत्यात्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भवति आत्मा

वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासित-
 व्यो मैत्रेय्यात्मनि खल्वरे दृष्टे श्रुते मते विज्ञात
 इदं समं विदितम् ॥ ६ ॥ ब्रह्म तं परादाद्यो-
 ऽन्यत्रात्मनो ब्रह्म वेद क्षत्रं तं परादाद्योऽन्यत्रा-
 त्मनः क्षत्रं वेद लोकास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो
 लोकान्वेद देवास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो देवा-
 न्वेद वेदास्तं परादुर्योऽन्यत्रात्मनो वेदान्वेद भू-
 तानि वेद सर्वं तं परादाद्योऽन्यत्रात्मनः सर्वं
 वेदेदं ब्रह्मेदं क्षत्रमिमे लोका इमे देवा इमे वेदा
 इमानि सर्वाणि भूतानीदं सर्वं यदयमात्मा ॥ ७ ॥
 स यथा दुन्दुभेर्हन्यमानस्य न बाह्याञ्छब्दाञ्छक्नु-
 याद्गृहणाय दुन्दुभेस्तु ग्रहणेन दुन्दुभ्याघातस्य वा
 शब्दो गृहीतः ॥ ८ ॥ स यथा शङ्खस्य ध्यायमानस्य
 न बाह्याञ्छब्दाञ्छक्नुयाद्गृहणाय शङ्खस्य तु ग्रह-
 णेन शङ्खस्य वा शब्दो गृहीतः ॥ ९ ॥ स यथा
 वीणायै वाद्यमानायै न बाह्याञ्छब्दाञ्छक्नुयाद्गृ-
 हणाय वीणायै तु ग्रहणेन वीणावादस्य वा शब्दो
 गृहीतः ॥ १० ॥ स यथाद्रौधाम्ने रभ्याहितस्य पृ-

यग्धूमा विनिश्चरन्त्येवं वा अरेऽस्य महतो भूतस्य
 निश्चसितमेतद्यद्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्वा-
 ङ्गिरस इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः श्लो-
 काः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि व्याख्यानानीष्टं
 हृतमाशितं प्रायितमयञ्च लोकः परञ्च लोकः
 सर्वाणि च भूतान्यस्यैवैतानि सर्वाणि निश्च-
 सितानि ॥ ११ ॥ स यथा सर्वासामपां समुद्र
 एकायनमेव सर्वेषां स्पर्शानां त्वगेकायनमेव
 सर्वेषां रसानां जिह्वेकायनमेव सर्वेषां ग-
 भ्यानां नासिकेकायनमेव सर्वेषां रूपाणां च-
 क्षुरेकायनमेव सर्वेषां शब्दानां श्रोत्रमेकायन-
 मेव सर्वेषां सङ्कल्पानां मनः एकायनमेव
 सर्वासां विद्यानां हृदयमेकायनमेव सर्वेषां क-
 र्माणां हस्तावेकायनमेव सर्वेषामानन्दानामु-
 पस्थ एकायनमेव सर्वेषां विसर्गाणां पायुरेका-
 यनमेव सर्वेषामध्वनां पादावेकायनमेव स-
 र्वेषां वेदानां वागेकायनम् ॥ १२ ॥ स यथा सै-
 न्यवधनोऽनन्तरोऽवाह्यः कृतस्त्री रसधन एवैवं

वा अरेऽयमात्माऽनन्तरोऽबाह्यः कृतस्त्रः प्रज्ञान-
 घन एवैतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तान्येवानुविन-
 श्यति न प्रेत्य संज्ञाऽस्तीत्यरे ब्रवीमीति होवाच
 याज्ञवल्क्यः ॥ १३ ॥ सा होवाच मैत्रेय्यत्रैव मा
 भगवान्मोहान्तमापीपिपन्न वा अहमिमं विजा-
 नामीति स होवाच न वा अरेऽहं मोहं ब्रवीम्य-
 विनाशी वा अरेऽयमात्माऽनुच्छित्तिधर्मा ॥ १४ ॥
 यत्र हि द्वैतमिव भवति तदितर इतरं पश्यति
 तदितर इतरं जिघ्रति तदितर इतरं रसयते
 तदितर इतरमभिवदति तदितर इतरं शृणोति
 तदितर इतरं मनुते तदितर इतरं स्पृशति
 तदितर इतरं विजानाति यत्र त्वस्य सर्व्वमात्मै-
 वाभूतत्वेन कं पश्येत्तत्त्वेन कं जिघ्रेत्तत्त्वेन कं
 रसयेत्तत्त्वेन कमभिवदेत्तत्त्वेन कं शृणुयात्तत्त्वेन
 कं मन्वीत तत्त्वेन कं स्पृशेत्तत्त्वेन कं विजा-
 नीयाद्येनेदं सर्व्वं विजानाति तं केन विजानी-
 यात्स एष नेति नेत्यात्माऽगृह्यो न हि गृह्यते-
 ऽशीर्य्यो न हि शीर्य्यतेऽसङ्गो न हि सज्यतेऽसितो

न व्यथते न रिष्यति विज्ञातारमरेकेन विजानी-
यादित्युक्तानुशासनासि मैत्रेय्येतावदरेखत्वमृत-
त्वमिति होक्त्वा याज्ञवल्क्योविजहार ॥ १५ ॥

पञ्चमं ब्राह्मणं ॥ ५ ॥

अथ वंशः पौतिमाष्यात्पौतिमाष्यौ गौपवना-
द्गौपवनः पौतिमाष्यात्पौतिमाष्यो गौपवनाद्गौ-
पवनः कौशिकात्कौशिकः कौण्डिन्यात्कौण्डिन्यः
शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः कौशिकाच्च गौतमाच्च
गौतमः ॥ १ ॥ आग्निवेश्यादाग्निवेश्यो गार्ग्या-
द्गार्ग्यो गार्ग्याद्गार्ग्यो गौतमाद्गौतमः सैतवात्सै-
तवः पाराशर्य्यायणात्पाराशर्य्यायणो गार्ग्यायणा-
द्गार्ग्यायण उद्दालकायनादुद्दालकायनो जाबा-
लायनाज्जाबालायनो माध्यन्दिनायनान्माध्यन्दि-
नायनः सौकरायणत्सौकरायणः काषायणात्का-
षायणः सायकायनात्सायकायनः कौशिकायनेः
कौशिकायनिः ॥ २ ॥ घृतकौशिकाद् घृतकौशिकः
पाराशर्य्यायणात्पाराशर्य्यायणः पाराशर्य्यात्पारा-
शर्य्यो जातूकर्ण्यज्जातूकर्ण्य आसुरायणाच्च या-

स्काञ्चासुरायणस्त्वैवणेस्त्वैवणिरौपजम्बनेरौपजम्ब-
 निरासुरेरासुरिभारद्वाजाङ्गारद्वाज आत्रेयादा-
 त्रेयो माण्डेर्माण्डिगौतमाद्गौतमो गौतमाद्गौतमो
 वात्स्याद्वात्स्यः शाण्डिल्याच्छाण्डिल्यः कौशोर्या-
 त्काप्यात्कौशोर्यः काप्यः कुमारहारितात्कुमार-
 हारितो गालवाद्गालवो विदर्भीकौण्डिन्याद्विद-
 र्भीकौण्डिन्योवत्सनपातोवाभ्रवाद्वत्सनपाद्वाभवः
 पथः सौभरात्पन्थाः सौभरोऽतास्यादाङ्गिरसाद-
 यास्यत्राङ्गिरस आभूतेस्त्वाष्ट्रादाभूतिस्त्वाष्ट्रो बि-
 श्वरूपात्त्वाष्ट्राद्विश्वरूपस्त्वाष्ट्रोऽश्विभ्यामश्विनौ द-
 धीच आथर्वणाद्ध्यङ्ङाथर्वणोऽथर्वणो दैवादथर्वा
 दैवो मृत्योः प्राध्वँसनान्मृत्युः प्राध्वँसनः प्रध्वँ
 सनात्प्रध्वँसन एकऋषेरेकर्षिर्विप्रचित्तेर्विप्रचि-
 त्तिर्व्यष्टेर्व्यष्टिः सनारोः सनारुः सनातनात्सना-
 तनः सनगात्सनगः परमेष्ठिनः परमेष्ठी ब्रह्मणो
 ब्रह्म स्ववयंभुब्रह्मणे नमः ॥३॥ षष्ठं ब्राह्मणम् ॥६॥

इति बृहदारण्यके षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

उपनिषत्सु चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ सप्तमाध्याय प्रारम्भः ॥ ॐ पूर्णमदः पूर्ण-
मिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते ॥ पूर्णस्य पूर्णमादाय पू-
र्णमेवावशिष्यते ॥ ॐ ३ खं ब्रह्म खं पुराणं वायुरं
खमिति ह स्माह कौरव्यायणीपुत्रो वेदोऽयं ब्रा-
ह्मणा विदुर्वेदेनेन यद्वेदितव्यम् ॥ १ ॥

प्रथमं ब्राह्मणम् ॥ १ ॥

त्रयाः प्राजापत्याः प्रजापतौ पितरि ब्रह्मचर्य्य-
मूषुर्देवा मनुष्या असुरां उषित्वा ब्रह्मचर्य्यं देवा
ऊचुर्ब्रवीतु नो भवानितितेभ्यो हैतदक्षरमुवाच
द इति व्यज्ञासिष्टा ३ इति व्यज्ञासिष्मेति हो-
चुर्दाम्यतेति न आत्येत्योमिति होवाच व्यज्ञासि-
ष्टेति ॥ १ ॥ अथ हैनं मनुष्या ऊचुर्ब्रवीतु नो भ-
वानितितेभ्यो हैतदेवाक्षरमुवाच द इति व्यज्ञा-
सिष्टा ३ इति व्यज्ञासिष्मेति होचुर्दत्तेति न आ-
त्येत्योमिति होवाच व्यज्ञासिष्टेति ॥ २ ॥ अथ
हैनमसुरा ऊचुर्ब्रवीतु नो भवानिति तेभ्यो है-
तेदवाक्षरमुवाच द इति व्यज्ञासिष्टा ३ इति
व्यज्ञासिष्मेति होचुर्दयध्वमिति न आत्येत्योमिति

होवाच व्यञ्जासिष्टेति तदेततदेवैषा दैवी वाग-
 नुवदति स्तनयितुर्दृढ इति दास्यत दत्त दयध्व-
 मिति तदेतत्रयं शिञ्जेदमन्दानं दयामिति ॥३॥

द्वितीयं ब्राह्मणं ॥ २ ॥

एष प्रजापतिर्यद्बृहदयमेतद्ब्रह्मैतत्सर्वं तदेतत्त्य-
 चरं हृदयमिति हृदयलोकमचरमभिहरन्त्यस्मै स्वा-
 श्रान्ये च य एवं वेद हृदयलोकमचरं हृदयस्मै स्वा-
 श्रान्ये च य एवं वेद यमित्येकमचरमेति स्वर्गं
 लोकं य एवं वेद ॥ १ ॥ तृतीयं ब्राह्मणम् ॥३॥

तद्वै तदेव तदास सत्यमेव स यो हैतं मह-
 द्यक्षं प्रथमजं वेद सत्यं ब्रह्मेति जयतीमांश्लोकान्
 जितद्वन्वसावसद्य एवमेतं महद्यक्षं प्रथमजं वेद
 सत्यं ब्रह्मेति सत्यं ह्येव ब्रह्म ॥ १ ॥

चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

आप एवेदमग्र आसुस्ता आपः सत्यमसृजन्त
 सत्यं ब्रह्म ब्रह्म प्रजापतिं प्रजापतिर्देवास्ते देवाः
 सत्यमेवोपासते तदेतत्त्यचरं सत्यमिति स इ-
 त्येकमचरं तीत्येकमचरं यमित्येकमचरं प्रथमो-

तमे अक्षरे सत्यं मध्यतोऽनृतं तदेतदमृतमुभयतः
 सत्येन परिगृहीतं सत्यभूयमेव भवति नैनं वि-
 द्वांसमनृतं हिनस्ति ॥ १ ॥ तद्यत्तत्सत्यमसौ स
 आदित्यो य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषो यश्चायं द-
 क्षिणेऽक्षन्पुरुषस्तावेतावन्योऽन्यस्मिन् प्रतिष्ठितौ
 रश्मिभिरेषोऽस्मिन्प्रतिष्ठितः प्राणैरयममुष्मिन्
 स यदोत्क्रमिष्यन्भवति शुद्धमेवैतन्मण्डलं पश्यति
 नैनमेते रश्मयः प्रत्यायन्ति ॥ २ ॥ य एष एतस्मि-
 न्मण्डले पुरुषस्तस्य भूरिति शिर एकं शिर ए-
 कमेतदक्षरं भुव इति बाहू द्वौ बाहू द्वे एते
 अक्षरे स्वरिति प्रतिष्ठा द्वे प्रतिष्ठे द्वे एते अक्षरे
 तस्योपनिषदहरिति हन्ति पाप्मानं जहाति च
 य एवं वेद ॥ ३ ॥ योऽयं दक्षिणेऽक्षन्पुरुषस्तस्य
 भूरिति शिर एकं शिर एकमेतदक्षरं भुव इति
 बाहू द्वौ बाहू द्वे एते अक्षरे स्वरिति प्रतिष्ठा
 प्रतिष्ठे द्वे द्वे एते अक्षरे तस्योपनिषदहमिति
 हन्ति पाप्मानं जहाति च य एवं वेद ॥ ४ ॥

पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥ ५ ॥

मनोमयोऽयं पुरुषो भाः सत्यस्तस्मिन्नन्तर्हृदये
यथा व्रीहिर्वा यवो वा स एष सर्वस्थेशानः सर्व-
स्याधिपतिः सर्वमिदं प्रशास्ति यदिदं किञ्च ॥ १ ॥

षष्ठं ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥

विद्युद्ब्रह्मेत्याहुर्विदानाद्विद्युद्विद्युत्येनं पाप्मानो
य एवं वेद विद्युद्ब्रह्मेति विद्युद्ब्रह्मेव ब्रह्म ॥ १ ॥

सप्तमं ब्राह्मणम् ॥ ७ ॥

वाचं धेनुमुपासीत तस्याश्चत्वारः स्तनाः स्वा-
हाकारो वषट्कारो हन्तकारः स्वधाकारस्तस्या
द्वौ स्तनौ देवा उपजीवन्ति स्वाहाकारं च वषट्-
कारञ्च हन्तकारं मनुष्याः स्वधाकारं पितरस्त-
स्याः प्राण ऋषभो मनो वत्सः ॥ १ ॥ अष्टमं ब्रा-
ह्मणम् ॥ ८ ॥

अयमग्निर्वैश्वानरो योऽयमन्तः पुरुषे येनेद-
मन्नं पच्यते यदिमद्यते तस्यैष घोषो भवति य-
मेतत्कर्णावपिधाय शृणोति स यदोत्क्रमिष्यन्
भवति नैनं घोषः शृणोति ॥ १ ॥ नवमं ब्राह्मणम्

यदा वै पुरुषोऽस्माल्लोकात्पैति स वायुमाग-

च्छति तस्मै स तत्र विजिहीते यथा रथचक्रस्य
 खं तेन स ऊर्ध्वं आक्रमते स आदित्यमागच्छति
 तस्मै स तत्र विजिहीते यथा लम्बरस्य खं तेन
 स ऊर्ध्वं आक्रमते स चन्द्रमसमागच्छति तस्मै
 स तत्र विजिहीते यथा दुन्दुभेः खं तेन स ऊर्ध्वं
 आक्रमते स लोकमागच्छत्यशोकमहिमं तस्मि-
 न्वसति शाश्वतीः समाः ॥१॥ दशमं ब्राह्मणम् ॥

एतद्वै परमं तपो यद्व्याहितस्तप्यते परमं
 हैव लोकं जयति य एवं वेदैतद्वै परमं तपो यं
 प्रेतमरण्यं हरन्ति परमं हैव लोकं जयति य
 एवं वेदैतद्वै परमान्तपो यं प्रेतमग्नावभ्यादधति
 परमं हैव लोकं जयति य एवं वेद ॥ १ ॥ ए-
 कादशं ब्राह्मणम् ॥ ११ ॥

अन्नं ब्रह्मेत्येक आहुस्तन्न तथा पूयति वा अ-
 न्नमृते प्राणात्प्राणो ब्रह्मेत्येक आहुस्तन्न तथा शु-
 ष्यति वै प्राण ऋतेऽन्नादेते हत्वेव देवते एकधा
 भूयं भूत्वा परमतां गच्छतस्तच्च स्माह प्रातः
 पितरं किंस्विदेवैवं विदुषे साधु कुर्यां किमे-

वास्मा असाधु कुर्यामिति स ह स्माह पाणिना
 मा प्राट्द कस्त्वेनयोरिकधाभूयं भूत्वा परमतां
 गच्छतीति तस्माउ हैत दुवाच वीत्यन्नं वै वि
 अन्ने हीमानि सर्वाणि भूतानि विष्टानि रमिति
 प्राणो वै रं प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि र-
 मन्ते सर्वाणि ह वा अस्मिन् भूतानि विशन्ति
 सर्वाणि भूतानि रमन्ते य एवं वेद ॥ १ ॥ द्वा-
 दशं ब्राह्मणम् ॥ १२ ॥

उक्थं प्राणो वा उक्थं प्राणो हीदःसर्व-
 मुत्थापयत्युद्धास्मादुक्थविद्धीरस्तिष्ठत्युक्थस्य सा
 युज्यःसलोकतां जयति य एवं वेद ॥ १ ॥ यजुः
 प्राणो वै यजुः प्राणे हीमानि सर्वाणि भूतानि
 युज्यन्ते युज्यते हास्मै सर्वाणि भूतानि श्रेष्ठाय
 यजुषः सायुज्यः स लोकतां जयति य एवं वेद
 ॥२॥ साम प्राणो वै सामप्राणे हीमानि सर्वाणि
 भूतानि सम्यञ्चि सम्यञ्चि हास्मै सर्वाणि भू-
 तानि श्रेष्ठाय कल्पन्ते साम्नः सायुज्यः सलो-
 कतां जयति य एवं वेद ॥ ३ ॥ क्षत्रं प्राणो वै

क्षत्रं प्राणो हि वै क्षत्रं त्रायते हैनं प्राणः क्षणि-
तोः प्रक्षत्रमत्रमाप्नोति क्षत्रस्य सायुज्यं सलो-
कतां जयति य एव वेद ॥ ४ ॥ त्रयोदशं ब्राह्मणम्

भूमिरन्तरिक्षं द्यौरित्यष्टावक्षराण्यष्टाक्षरं
हवा एकं गायत्रै पदमेतदु हैवास्या एतत्स या-
वदेषु त्रिषु लोकेषु तावच्च जयति योऽस्या एत-
देवं पदं वेद ॥ १ ॥ ऋचो यजूंषि सामानीत्य-
ष्टावक्षराण्यष्टाक्षरं ह वा एकं गायत्रै पदमे-
तदु हैवास्या एतत्स यावतीयं त्रयी विद्या ता-
वच्च जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ २ ॥ प्रा-
णोऽपानो व्यान इत्यष्टावक्षराण्यष्टाक्षरं ह वा
एकं गायत्रै पदमेतदु हैवास्या एतत्स यावदिदं
प्राणि तावच्च जयति योऽस्या एतदेवं पदं वेदा-
यास्या एतदेव तुरीयं दर्शतं पदं परो रजा य एष
तपति यद्वै चतुर्थं तत्तुरीयं दर्शतं पदमिति द-
दश इव क्षीप परोरजा इति सर्व्वमुद्धे वैष रज
उपर्य्युपरि तपत्येव हैव श्रिया यशसा तपति
योऽस्या एतदेवं पदं वेद ॥ ३ ॥ सैषा गायत्रै-

तस्मिन्सुरीये दर्शते पदे परोरजसि प्रतिष्ठिता
 तदैतत्सत्ये प्रतिष्ठितं चक्षुर्वै सत्यं चक्षुर्हि वै सत्यं
 तस्माद्यदिदानीं द्वौ विवदमानावेयातामहमदर्श-
 शमहमश्रापेमिति य एव ब्रूयादहमदर्शमिति त-
 स्मा एव श्रद्धध्याम तदैतत्सत्यं बले प्रतिष्ठितं
 प्राणो वै बलं तत्प्राणे प्रतिष्ठितं तस्मादाहुर्बलं
 सत्यादोगीय इत्येवमेषा गायत्र्याध्यात्मं प्रतिष्ठिता
 सा हैषामयाऽस्तत्रे प्राणा वै गयास्तत्प्राणाऽ-
 स्तत्रे तद्यज्ञयाऽस्तत्रे तस्माद्गायत्री नाम स या-
 मेवामूऽसावित्रीमन्वाहैषैव स यस्मा अन्वाह
 तस्यप्राणाऽस्त्रायते ॥ ४ ॥ ताऽहैतामेके सा-
 वित्री मनुष्टुभमन्वाहुर्वागनुष्टुवेतद्वाचमनुब्रूम इ-
 ति न तथा कुर्याद्गायत्रीमेव सावित्रीमनुब्रूया-
 ददिह वा अप्येवं विद्वद्विव प्रतिगृह्णाति न हैव
 तद्गायत्र्या एकञ्च न पदं प्रति ॥ ५ ॥ स य इमाऽ-
 स्त्रीं लोकान् पूर्णान् प्रतिगृह्णीयात्सोऽस्या एत-
 त्प्रथमं पदमाप्नुयादथ यावतीयं त्रयी विद्या य-
 स्तावत्प्रतिगृह्णीयात्सोऽस्या एतद्वितीयं पदमाप्नु-

यादथ यावदिदं प्राणि यस्तावत्प्रतिगृह्णीयात्सो-
 ऽस्या एतत्तृतीयं पदमाप्नुयादथास्या एतदेव तु-
 रीयं दर्शितं पदं परोरजा य एष तपति नैव केन
 च नाप्यं कुतउ एतावत्प्रतिगृह्णीयात् ॥ ६ ॥ तस्या
 उपस्थानं गायत्रास्येकपदी द्विपदी त्रिपदो च-
 तुष्पदपदसि नहि पदसे नमस्ते तुरीयाय दर्श-
 ताय पदाय परोरजसेऽसावदो मा प्रापदिति यं
 द्विप्यादसावस्मै कामो मा समृद्धीति वा न है-
 वास्मै सकाम ऋध्यते यस्मा एवमुपतिष्ठतेऽह-
 मदः प्रापमिति वा ॥ ७ ॥ एतच्च वै तज्जनको
 वैदेहो बुडिलमाश्रुतराश्विमुवाच यन्नुहो तद्गा-
 यत्रीविदब्रूथा अथ कथं हस्तीभूतोवहसीति मु-
 खं ह्यस्याः सम्प्राण विदाञ्चकारेति होवाच
 तस्या अग्निरेव मुखं यदि हवा अपि बद्धिवाग्ना-
 वध्यादधति सर्वमेव तत् सन्दुहत्येव हैवैवंविद्य-
 यपि बद्धिं पापं कुरुते सर्वमेव तत्संप्साय शुद्धः
 पूतो जरोऽमृतः सम्भवति ॥ ८ ॥ सप्तमस्य चतु-
 र्दशं ब्राह्मणम् ॥ १४ ॥

हिरण्यमेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखं तत्त्वं
 पूषन्नपावृणु सत्यधर्माय दृष्टये पूषन्नेकर्षे यमसूर्य्यं
 प्राजापत्य व्यूह रश्मीन् समूहतेजो यत्ते रूपं क-
 ल्याणतमं तत्ते पश्यामि योऽसावसौ पुरुषः सो-
 ऽहमस्मि वायुरनिलममृतमथेदं मस्मान्तं शरीरं
 ॐ ३ क्रतो स्मर कृतं स्मर क्रतो स्मर कृतं
 स्मर अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्विष्वानि देव
 वयुनानि विद्वान् युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां
 ते नम उक्तिं विधेम ॥ १ ॥ पञ्चदशं ब्रह्मणम् ॥
 १५ ॥ इति बृहदारण्यके सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

उपनिषत्सु पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

ॐ ॥ यो ह वै ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च वेद ज्येष्ठश्च
 श्रेष्ठश्च स्वानां भवति प्राणो वै ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च
 ज्येष्ठश्च श्रेष्ठश्च स्वानां भवत्यपि च येषां बुभूषति
 य एवं वेद ॥ १ ॥ यो ह वै वसिष्ठां वेद वसिष्ठः
 स्वानां भवति वाग्वै वसिष्ठा वसिष्ठः स्वानां भ-
 वत्यपि च येषां बुभूषति य एवं वेद ॥ २ ॥ यो
 ह वै प्रतिष्ठां वेद प्रतितिष्ठति समे प्रतितिष्ठति

दुर्गे चक्षुर्वै प्रतिष्ठा चक्षुषा हि समे च दुर्गे च
 प्रतितिष्ठति प्रतितिष्ठति समे प्रतितिष्ठति दुर्गे
 य एवं वेद ॥ ३ ॥ यो ह वै सम्पदं संह्यास्मै पद्यते
 यं कामं कामयते श्रोत्रं वै सम्पत् श्रोत्रे हीमे
 सर्व्वे वेदा अभिसम्पन्नाः संह्यास्मै पद्यते यं कामं
 कामयते य एवं वेद ॥ ४ ॥ यो ह वा आयतनं
 वेदायतनं स्नानां भवत्यायतनं जनानां मनो
 वा आयतनमायतनं स्नानां भवत्यायतनं ज-
 नानां य एवं वेद ॥ ५ ॥ यो ह वै प्रजापतिं वेद
 प्रजायते ह प्रजया पशुभीरेतो वै प्रजातिः प्रजा-
 यते ह प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ॥ ६ ॥ ते हिमे
 प्राणा अहं श्रेयसे विवदमाना ब्रह्म जग्मुस्तदो-
 चुः की नो वसिष्ठ इति तं होवाच यस्मिन्व
 उत्क्रान्त इदं शरीरं पापीयो मन्यते स वो व-
 सिष्ठ इति ॥ ७ ॥ वाग्धोच्चक्राम सा संवत्सरं प्रो-
 ध्यागत्योवाच कथमशकत महते जीवितुमिति ते
 होचुर्यथा कला अवदन्तो वाचा प्राणन्तः प्राणेन
 पश्यन्तश्चक्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेण विद्वांसो मनसा

प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मोति प्रविवेश ह
 वाक् ॥ ८ ॥ चक्षुर्होच्चक्राम तत्सम्बत्सरं प्रोष्या-
 गत्योवाच कथमशकत महते जीवितुमिति ते
 होचुर्यथा अन्धा अपश्यन्तश्चक्षुषा प्राणन्तः प्राणेन
 वदन्तो वाचा शृण्वन्तः श्रोत्रेण विद्वात्सो मनसा
 प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मोति प्रविवेश ह
 चक्षुः ॥ ९ ॥ श्रोत्रं होच्चक्राम तत्सम्बत्सरं प्रोष्या-
 गत्योवाच कथमशकत महते जीवितुमिति ते
 होचुर्यथा बधिरा अशृण्वन्तः श्रोत्रेण प्राणन्तः
 प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा विद्वात्सो
 मनसा प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मोति प्रवि-
 वेश ह श्रोत्रम् ॥ १० ॥ मनो होच्चक्राम तत्सम्ब-
 त्सरं प्रोष्यागत्योवाच कथमशकत महते जीवितु-
 मिति ते होचुर्यथा सुग्धा अविद्वात्सो मनसा
 प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्चक्षुषा शृ-
 ण्वन्तः श्रोत्रेण प्रजायमाना रेतसैवमजीविष्मोति
 प्रविवेश ह मनः ॥ ११ ॥ रेतो होच्चक्राम तत्सं-
 वत्सरं प्रोष्यागत्योवाच कथमशकत महते जीवि-

तुमिति ते होचुर्यथा क्लीबा अप्रजायमाना रे-
 तसा प्राणन्तः प्राणेन वदन्तो वाचा पश्यन्तश्च-
 क्षुषा शृण्वन्तः श्रोत्रेण विद्वाँसो मनसैवमजी-
 विष्मतेति प्रविवेश ह रेतः ॥ १२ ॥ अथ ह प्राण
 उत्क्रमिष्यन्यथा महासुहयः सैन्धवः पङ्डीशशङ्कू-
 न्त्संवहेदेवँ हैवेमान्प्राणान्त्संववर्हते होचुर्मा
 भगव उत्क्रमीर्न वै शक्ष्यामस्त्वदृते जीवितुमिति
 तस्यो मे बलिं कुरुतेति तथेति ॥ १३ ॥ सा ह
 वागुवाच यद्वा अहं वसिष्ठास्मि त्वं तद्वसिष्ठोऽ-
 सीति यद्वा अहं प्रतिष्ठास्मि त्वं तत्प्रतिष्ठोऽ-
 सीति चक्षुर्यद्वा अहँ सम्पदस्मि त्वं तत्सम्प-
 दसीति श्रोत्रं यद्वा अहमायतनमस्मि त्वं तदा-
 यतनमसीति मनो यद्वा अहं प्रजातिरस्मि त्वं
 तत्प्रजातिरसीति रेतस्तस्यो मे किमन्नं किं वास
 इति यदिदं किञ्चाश्वभ्य आकृमिभ्य आक्रीटप-
 तङ्गेभ्यस्तत्तेऽन्नमापो वास इति न ह वा अस्या-
 न्नं जग्धं भवति नान्नं परिगृहीतं य एवमेतद-
 न्नस्यान्नं वेद तद्विद्वाँसः श्रोत्रिया अशिष्यन्त

आचामन्त्यशित्वाचामन्त्येतमेव तदनमनग्नं कु-
 र्वन्तो मन्यन्ते ॥१४॥ अष्टमस्य प्रथमं ब्राह्मणम् १
 प्रवेतकेतुर्ह वा आरुणेयः पञ्चालानां परिष-
 दमाजगाम स आजगाम जैवलं प्रवाहणं परि-
 चारयमाणं तमुदीच्याऽभ्युवाद कुमार ३ इति
 स भो ३ इतिप्रतिशुश्रावानुशिष्टोऽन्वसि पित्रे-
 त्योमिति होवाच ॥१॥ वेत्य यथेमाः प्रजाः प्रयंत्यो
 विप्रतिपद्यन्ता ३ इति नेति होवाच वेत्यो यथेमं
 लोकं पुनरापद्यन्ता इति नेति हैवोवाच वेत्यो
 यथेमं लोकं पुनः सम्पद्यन्ता ३ इति नेति है-
 वोवाच वेत्यो यथाऽसौ लोक एवं बहुभिः पुनः
 पुनः प्रयङ्गिर्न सम्पूर्यया ३ इति नेति हैवोवाच
 वेत्यो यतिध्यामाहुत्या हुतायामापः पुरुष वाचो
 भूत्वा समुत्थाय वदन्ती ३ इति नेति हैवोवाच
 वेत्यो देवयानस्य वा पथः प्रतिपदं पितृयाणस्य
 वा यत्कृत्वा देवयानं वा पन्थानं प्रतिपद्यन्ते पि-
 तृयाणं वापि हि न ऋषेर्वेचः श्रुतं द्वे सृती अ-
 शृण्वं पितृणामहं देवानामुत मर्त्यानां ताभ्या-

मिदं विश्वमेजत्समेति यदन्तरा पितरं मातर-
 ञ्चेति नाहमत एकं च न वेदेति होवाच ॥ २ ॥
 अथैनं वसत्योपमं त्रयाञ्चक्रे नादृत्य वसतिं कु-
 मारः प्रदुद्राव स आजगाम पितरं तं होवाचे-
 ति वाव किल नो भवान् पुरानुशिष्टानवोचद्दि-
 ति कथं सुमेध इति पञ्चमा प्रश्नान् राजन्यबं-
 धुरप्राक्षीत्ततो नैकञ्चन वेदेति कतमे त इतीम
 इति ह प्रतीकान्यूदाजहार ॥ ३ ॥ स होवाच
 तथा नस्त्व' तात जानीथाः यथा यदहं किञ्चन
 वेद सर्व्वमहं तत्तुभ्यमवोचं प्रेहितु तत्र प्रतित्य
 ब्रह्मचर्य्यं वत्स्याव इति भवानेव गच्छत्विति स
 आजगाम गौतमो यत्र प्रवाहणस्य जैबलेरास
 तस्मा आसनमाहृत्योदकमहारयाञ्चकाराथ हा-
 स्मा अर्घ्यं चकार तं होवा वरं भवते गौत-
 माय दद्व इति ॥ ४ ॥ स होवाच प्रतिज्ञातो
 मएष वरो यान्तु कुमारस्यान्ते वाचमभाषथास्तां
 मे ब्रूहीति ॥ ५ ॥ स होवाच दैवेषु वै गौतमो
 तद्वरेषु मानुषाणां ब्रूहीति ॥ ६ ॥ स होवाच

विज्ञायते हास्ति हिरण्यस्यापात्तं गो अश्वानां
 दासीनां प्रवाराणां परिधानस्य मानो भवान् ब-
 होरन्तस्यापर्व्यन्तस्याभ्यवदान्योऽभृदिति सवै गौ-
 तम तीर्थनेच्छासा द्रव्युपैम्यहं भवन्तमिति वाचा
 ह स्म वै पूर्वं उपयंति स हो पायनकीर्त्या उ-
 वास ॥ ७ ॥ स होवाच तथा नस्त्वं गौतम मा-
 पराधास्तव च पितामहा यथेयं विद्येतः पूर्वन्न
 कस्मिंश्च न ब्राह्मण उवास तां त्वहं तुभ्यं व-
 क्षामि को हि त्वैवं ब्रुवन्तमर्हति प्रत्याख्यतुमि-
 ति ॥ ८ ॥ असौ वै लोकोऽग्निर्गौतमस्यादित्य
 एव समिद्रश्मयो धूमोऽहरर्च्चिर्दिशोऽङ्गारा अ-
 वान्तरदिशो विस्फुलिङ्गा स्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ
 देवाः श्रद्धां जुह्वति तस्या आहुत्यै सोमो राजा
 सम्भवति ॥ ९ ॥ पर्जन्यो वाऽग्निर्गौतम तस्य संव-
 त्सर एव समिदभाणि धूमो विद्यूदर्च्चिरशनिरङ्गारा
 ङ्गादुनयो विस्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा
 सोमश्च राजानं जुह्वति तस्या आहुत्यै वृष्टिः स-
 म्भवति ॥ १० ॥ अयं वै लोकोऽग्निर्गौतम तस्य

पृथिव्येव समिदग्निर्धूमो रात्रिरर्च्चिश्चन्द्रमाऽङ्गारा
 नक्षत्राणि विस्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवो
 वृष्टिं जुह्वति तस्या आहुत्या अन्नं सम्भवति ॥ ११ ॥
 पुरुषो वाऽग्निर्गौतम तस्य व्यात्तमेव समित्प्राणो
 धूमो वागर्च्चिश्चक्षुरङ्गाराः श्रोत्रं विस्फुलिङ्गास्त-
 स्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा अन्नं जुह्वति तस्या आ-
 हुत्यै रेतः सम्भवति ॥ १२ ॥ योषा वा अग्निर्गौ-
 तम तस्या उपस्थ एव समिल्लोमानि धूमो यो-
 निरर्च्चिर्यदन्तःकरोति तेऽङ्गारा अभिनन्दा वि-
 स्फुलिङ्गास्तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा रेतो जुह्व-
 ति तस्या आहुत्यै पुरुषः सम्भवति स जीवति
 यावज्जितत्यथ यदा म्रियते ॥ १३ ॥ अथैनमग्नये
 हरन्ति तस्याग्निरेवाग्निर्भवति समित्समिद्धूमो
 धूमोऽर्च्चिरर्च्चिरङ्गारा अङ्गारा विस्फुलिङ्गा वि-
 स्फुलिङ्गा तस्मिन्नेतस्मिन्नग्नौ देवा पुरुषं जुह्वति
 तस्या आहुत्यै पुरुषो भास्वरवर्णः सम्भवति ॥ १४ ॥
 ते य एवमेतद्दिदुः ये चामी अरण्ये श्रद्धां सत्य-
 मुपासते तेऽर्च्चिरभिसम्भवन्ति अर्च्चिषोऽहरन्त

आपूर्यमाणपक्षमापूर्यमाणपक्षाद्यान् षण्मासा-
 नुदाङ्गादित्य एति मासेभ्यो देवलोकं देवलो-
 कादादित्यमादित्याद्वैद्युतं तान् वैद्युतान् पुरुषो
 मानस एत्य ब्रह्मलोकान् गमयति तेषु ब्रह्मलो-
 केषु पराः पराः परावतो वसन्ति तेषां न पुनरा-
 वृत्तिः ॥ १५ ॥ अथ ये यज्ञेन दानेन तपसा लो-
 काञ्जयन्ति धूममभिसम्भवन्ति धूमाद्रात्रिः रात्रे-
 रपक्षीयमाणपक्षमपक्षीयमाणपक्षाद्यान् षण्मा-
 सान् दक्षिणादित्य एति मासेभ्यः पितृलोकं
 पितृलोकाच्चद्रं ते चन्द्रं प्राप्यान्नं भवन्ति तां-
 स्तत्र देवा यथा सोमं राजानमाप्यायस्वापक्षी-
 यस्वेत्येवमेनांस्तत्र भक्षयन्ति तेषां यदा तत्प-
 र्यवैत्यथेममेवाकाशमभिनिष्पद्यन्त आकाशाद्वायुं
 वायोर्वृष्टिं वृष्टेः पृथिवीं ते पृथिवीं प्राप्यान्नं भव-
 न्ति ते पुनः पुरुषाग्नौ हूयन्ते ततो योषाग्नौ
 जायन्ते लोकान् प्रत्युत्थायिनस्त एवमेवानुपरि-
 वर्तन्ते इथ य एतौ पन्थानौ न विदुस्ते कीटाः प-
 तङ्गा यदिदं दन्दशूकं ॥ १६ ॥ अष्टमस्य द्वितीयं
 ब्राह्मणम् ॥ २ ॥

स यः कामयेत महत्प्राप्नुयामित्युदगयन आ-
 पूर्यमाणपक्षस्य पुण्याहे द्वादशाहमुपसन्नती भूत्वा
 औदुम्बरे क^१से चमसे वा सर्व्वीषधं फलानीति
 सम्भृत्य परिसमूह्य परिलिप्याग्निमुपसमाधाय
 परिस्तीर्यावृताज्य^२ स^३स्कृत्य पु^४सा नक्षत्रेण
 मन्य^५ सन्नतीय जुहोति यावन्तो देवास्त्वयि जा-
 तवेदस्तिर्य्यञ्चो घ्नन्ति पुरुषस्य कामान् तेभ्येऽहं
 भागधेयं जुहोमि ते मा तृप्ताः सर्व्वैः कामैस्तर्प-
 यन्तु स्वाहा या तिरश्ची निपद्यतेऽहं विधरणी
 इति तां त्वा घृतस्य धारया यजे स^६राधनीम-
 ह^७ स्वाहा ॥ १ ॥ ज्येष्ठाय स्वाहा श्रेष्ठाय स्वाहे-
 त्यग्नौ हुत्वा मन्ये स^८स्त्रवमवनयति प्राणाय स्वा-
 हा वसिष्ठायै स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्ये स^९स्त्रवम-
 वनयति वाचे स्वाहा प्रतिष्ठायै स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा
 मन्ये स^{१०}स्त्रवमवनयति चक्षुषे स्वाहा सम्पदे स्वा-
 हेत्यग्नौ हुत्वा मंथे स^{११}स्त्रवमवनयति ओचाय
 स्वाहा यतनाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मंथे स^{१२}स्त्रव-
 मवनयति मनसे स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेत्यग्नौ हु-

त्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति रेतसे स्वाहेत्यग्नौ
 हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति ॥२॥ अग्नये स्वा-
 हेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति सोमाय
 स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति भूः स्वा-
 हेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति भुवः स्वा-
 हेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति स्वः स्वाहे-
 त्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति भूर्भुवः स्वः
 स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति ब्रह्मणे
 स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति क्षत्राय
 स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति भूताय
 स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति भवि-
 ष्यते स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति
 विश्वाय स्वाहेत्यग्नौ मन्थे स॒ष्टवमवनयति स-
 र्वाय स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवनयति
 प्रजापतये स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा मन्थे स॒ष्टवमवन-
 यति ॥३॥ अथैनमभिसृशति भ्रमदसि ज्वलदसि
 पूर्णमसि प्रस्तब्धमस्येकसभमसि हिङ्गतमसि हि-
 ङ्गियमाणमस्युद्गीयमसि उद्गीयमानमसि आवि-

तमसि प्रत्याश्रावितमस्यार्द्रे सन्दीप्तमसि विभूर-
 सि प्रभूरस्यन्नमसि ज्योतिरसि निधनमसि संव-
 र्गोऽसीति ॥ ४ ॥ अथैनमुद्यच्छत्यामंस्यामं हि
 ते महि सहि राजेशानोऽधिपतिः स मां राजे-
 शानोऽधिपतिं करोत्विति ॥ ५ ॥ अथैनमाचा-
 मति तत्सवितुर्वरेण्यं मधुवाताऋतायते मधुक्ष-
 रन्ति सिन्धवोः माध्वीर्नः सन्त्वोषधीर्भूः स्वाहा
 भर्गोदेवस्य धीमहि मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्या-
 र्थिवं रजः मधुद्यौरस्तु नः पिता भुवः स्वाहा
 धियो यो नः प्रचोदयान् मधुमाद्वो बनस्पतिर्म-
 धुमां ॥ ६ ॥ अस्तु सूर्योः माध्वीर्गावोभवन्तु नः
 स्वः स्वाहेति सर्वांश्च सावित्रीमन्वाह सर्वांश्च
 मधुमतीरहमेवेदं सर्वं भूयासं भूर्भुवः स्वः स्वा-
 हेत्यन्तत आचम्य पाणी प्रक्षाल्य जघनेनाग्निं
 प्राक्क्षिराः संविशति प्रातरादित्यमुपतिष्ठते दि-
 शामेकपुण्डरीकमस्य हं मनुष्याणामेकपुण्डरीकं
 भूयासमिति यथेतमेत्य जघनेनाग्निमासीनो व-
 ष्णं जघति ॥ ६ ॥ तं हैतमुद्दालक आरुणिर्वा

जसनेयाय याज्ञवल्क्यायान्तेवासिन उक्तो वा-
चापि य एनं शुष्के स्थाणौ निषिञ्चेज्जायेर-
ञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥ ७ ॥ एतमुहैव
वाजसनेयो याज्ञवल्क्यो मधुकाय पैङ्गयायान्ते
वासिन उक्तावाचापि य एनं शुष्के स्थाणौ
निषिञ्चेज्जायेरञ्छाखा प्ररोहेयुः पलाशानीति
॥ ८ ॥ एतमुहैव मधुकः पैङ्गयश्चूलाय भागवि-
त्तयेऽन्तेवासिन उक्त्वोवाचापि य एनं शुष्के
स्थाणौ निषिञ्चेज्जायेरञ्छाखाः प्ररोहेयुः पला-
शानीति ॥ ९ ॥ एतमुहैव चूलो भागवित्तिर्जा-
नकाय आयस्थूणायान्तेवासिन उक्त्वोवाचापि
य एनं शुष्के स्थाणौ निषिञ्चेज्जायेरञ्छाखाः
प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥ १० ॥ एतमुहैव जान-
किरायस्थूणाः सत्यकामाय जावालायान्तवासिन
उक्त्वोवाचापि य एनं शुष्के स्थाणौ निषि-
ञ्चेज्जायेरञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति ॥ ११ ॥
एतमुहैव सत्यकामो जावालोऽन्तेवासिभ्य उ-
क्त्वोवाचापि य एनं शुष्के स्थाणौ निषिञ्चे-

ज्जायेरञ्छाखाः प्ररोहेयुः पलाशानीति तमेत-
 न्नापुत्राय वानन्तेवासिने वाब्रूयात् ॥ १२ ॥ च-
 तुरौदुम्बरो भवत्यौदुम्बरः सुव औदुम्बरश्चमस
 औदुम्बर इधम औदुम्बर्य्या उपमन्य न्यौ दश ग्रा-
 म्याणि धान्यादि भवन्ति व्रीहियवास्तिलमाषा
 अणुप्रियङ्गवो गोधूमाश्च मसूराश्च खल्वाश्च ख-
 लकुलाश्च तान् पिष्टान् दधनि मधुनि घृतउप-
 प्रित्याज्यस्य जुहोति ॥ १३ ॥ इत्यष्टमस्य तृतीयं
 ब्राह्मणम् ॥ ३ ॥

एषां वै भूतानां पृथिवी रसः पृथिव्या आ-
 पोऽपामोषधय ओषधीनां पुष्पाणि पुष्पाणां फ-
 लानि फलानां पुरुषः पुरुषस्य रेतः ॥ १ ॥ स ह
 प्रजापतिरीक्षाञ्चक्रे हन्तास्मै प्रतिष्ठां कल्पया
 नीति स स्त्रियं ससृजे तां सृष्ट्वाऽध उपास्त
 तस्मात्स्त्रियमध उपासीत स एतं प्राञ्चं यावा-
 णमात्मन एव समुदपारयते नैनामभ्यमृजत् ॥ २ ॥
 तस्या वेदिरुपस्थो लोमानि वर्हिश्चर्माधिषवणे
 समिधो मध्यतस्तौ मुष्कौ स यावान् ह वै वाज-

पेयेन यजमानस्य लोको भवति तावानस्य लोको
 भवति य एवं विद्वानधोपहासञ्चरन्त्यासां स्त्री-
 णां सुकृतं वृद्धेऽथ य इदमविद्वानधोपहास-
 च्चरत्यस्य स्त्रियः सुकृतं वृञ्जते ॥ ३ ॥ एतच्च स्म
 वै तद्विद्वानुद्दालक आरुणिराहैतच्च स्म वै त-
 द्विद्वान्नाको मौद्गल्य आहैतच्च स्म वैतद्विद्वान्
 कुमारहारित आह वहवो मय्या ब्राह्मणायना-
 निरिन्द्रिया विसुकृतोऽस्मास्त्रोकात्प्रयन्ति य इ-
 दमविद्वां सोऽधोपहासञ्चरन्तीति बहु वा इदं
 सुप्तस्य वा जाग्रतो वा रेतः स्कन्दति ॥ ४ ॥ त-
 दभिमृषेदनु वा मन्त्रयेत यन्मेऽद्यरेतः पृथिवी
 मस्कांत्सीद्यदोषधीरप्यसरद्यदप इदमहं तद्वेत
 आददे पुनर्ममैत्विन्द्रियं पुनस्तेजः पुनर्भगः पु-
 नरग्निर्धिष्ण्या यथास्थानं कल्पन्तामित्यनामि-
 कांगुष्ठाभ्यामादायान्तरेण स्तनौ वा भुवौ वा
 निमृज्यात् ॥ ५ ॥ अथ यद्युदक आत्मानं परिप-
 श्येत्तदभिमन्त्रयेत मयितेज इन्द्रियं यशो द्रविणं
 सुकृतमिति श्रीर्हं वा एषा स्त्रीणां यन्मलोद्वा-

सास्तस्मान्मलोद्वाससं यशस्विनीमभिक्रम्योपम-
 न्वयेत ॥ ६ ॥ सा चेदस्मै न दद्यात्काममेनाम-
 वक्रीणीयात् सा चेदस्मै नैव दद्यात्काममेनां
 यष्ट्या वा पाणिना वोपहृत्यातिक्रामेदिन्द्रियेण
 ते यशसा यश आदद इत्ययशा एव भवति ॥ ७ ॥
 सा चेदस्मै दद्यादिन्द्रियेण ते यशसा यश आ-
 दधामीति यशस्विनावेव भवतः ॥ ८ ॥ स या-
 मिच्छेत्कामयेत मेति तस्यामर्थं निष्ठाय मुखेन
 मुखं सन्वायोपस्थमस्या अभिमृश्य जपेदङ्गाद-
 ङ्गात्संभवसि हृदयादधिजायसे स त्वमङ्गकषा-
 योसि दिग्धविज्ञामिव मादयेमाममूं मयीति ९
 अथ यामिच्छेन्न गर्भं दधीतेति तस्यामर्थं निष्ठाय
 मुखेन मुखं सन्वायाभिप्राय्यापान्यादिन्द्रियेण
 ते रेतसा रेत आदद इत्यरेता एव भवति ॥ १० ॥
 अथ यामिच्छेद्दधीतेति तस्यामर्थं निष्ठाय मुखेन
 मुखं सन्वायापान्याभिप्राय्यादिन्द्रियेण ते रेतसा
 रेत आदधामीति गर्भिण्येव भवति ॥ ११ ॥ अथ
 यस्य जायायै जारः सात्तच्चेद्विष्यादामपाच्चेऽग्नि-

मुपसमाधाय प्रतिलोमश्च शरबार्हे स्त्रीत्वा तस्मि
 न्नेताः शरभृष्टीः प्रतिलोमाः सार्पेष्वाक्ता जुहुया-
 न्ममसमिद्धेऽहौषीः प्राणापानौ त आददेऽसाविति
 मम समिद्धेऽहौषीः पुत्रपशूस्त आददेऽसाविति
 मम समिद्धेऽहौषीरिष्टा शुक्रते त आददेऽसाविति
 मम समिद्धेऽहौषीराशापराकाशौ त आददेऽसा-
 विति स वा एष निरिन्द्रयो विसुक्रदस्मास्त्रो-
 कात्यैति यमेवं विद्वान् ब्राह्मणः शपति तस्मा-
 देवं विच्छ्रोत्रियस्य द्वारेण नोपहासमिच्छेदुत ह्ये-
 वं वित्परो भवति ॥ १२ ॥ अथ यस्य जायामा-
 त्तं विन्देत् त्राहं कश्चिन्नेन पिवेदहतवासा नैनां
 वृषलो न वृषल्युपहन्याचिरात्रान्त आप्लुत्य व्रीही-
 नवघातयेत् ॥ १३ ॥ स य इच्छेत्पुत्रो मे शुक्रो
 जायेत वेदमनुब्रवीत सर्व्वमायुरियादिति क्षी-
 रौदनं पाचयित्वा सर्पिष्मन्तमश्नीयातामीश्वरौ
 जनयित वै ॥ १४ ॥ अथ य इच्छेत्पुत्रो मे कपिलः
 पिङ्गलो जायेत द्वौ वेदावनुब्रवीत सर्व्वमायुरि-
 यादिति दध्यौदनं पाचयित्वा सर्पिष्मन्तमश्नीया-

तामीश्वरौ जनयित वै ॥ १५ ॥ अथ य इच्छेत्पु-
 त्रो मे श्यामो लोहिताक्षो जायेत त्रीन् वेदान-
 नुब्रवीत सर्वमायुरियादित्युदोदनं पाचयित्वा
 सर्पिष्मन्तमश्नीयातामीश्वरौ जनयित वै ॥ १६ ॥
 अथ य इच्छेद्दुहिता मे पण्डिता जायेत सर्वमा-
 युरियादिति तिलोदनं पाचयित्वा सर्पिष्मन्तम-
 श्नीयातामीश्वरौ जनयित वै ॥ १७ ॥ अथ य
 इच्छेत्पुत्रो मे पण्डितो विजिगीतः समितिङ्गमः
 शुश्रूषितां वाचं भाषिता जायेत सर्वान्वेदाननु-
 ब्रवीतसर्वमायुरियादिति मांसोदनं पाचयित्वा
 सर्पिष्मन्तमश्नीयातामीश्वरौ जनयित वा औक्ष्णेन
 वा ऋषभेण वा ॥ १८ ॥ अथाभिप्रातरेव स्था-
 लीपाकावृताज्यं चेष्टित्वा स्थालीपाकस्योपघातं
 जुहोत्यग्नये स्वाहाऽनुमतये स्वाहा देवाय सवित्रे
 सत्यप्रसवाय स्वाहेति हुत्वोदृत्य प्राश्नाति प्राश्ये-
 तरस्याः प्रयच्छति प्रक्षाल्य पाणी उदपात्रं पूर-
 यित्वा तेनैनां त्रिरभ्युक्षत्युत्तिष्ठातो विप्रवावसो-
 ऽन्यामिच्छ प्रपूर्वां सञ्जाया पत्यासहेति ॥ १९ ॥

अथैनामभिपद्यतेऽमोहमस्मि सात्वत् सात्वमस्य-
 मोऽहं सामाहमस्मि ऋक्त्वं द्यौरहं पृथिवत्वं
 तावेहि स एरभावहै सहरेतो दधावहै पुंसे पु-
 त्राय वित्तय इति ॥ २० ॥ अथास्य ऊरू विहापय-
 ति विजिहीथां द्यावापृथिवी इति तस्यामर्थं
 निष्ठाय मुखेन मुखं सन्धाय त्रिरेनामनुलोमा-
 मनुमार्ष्टि विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि
 पिंशतु आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते
 गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि पृथुष्टुके गर्भं ते
 अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्त्रजौ ॥ २१ ॥ हि-
 रण्ययी अरणी याभ्यां निर्मन्यतामश्विनौ त ते
 गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे यथाऽग्निगर्भा
 पृथिवी यथा द्यौरिन्द्रेण गर्भिणी वायुदिशा यथा
 गर्भं एवं गर्भं दधामि तेसाविति ॥ २२ ॥ सो-
 ष्यन्तीमङ्गिरभ्युक्षति यथा वायुः पुष्करिणीं स-
 मिज्जति सर्व्वतः एवा ते गर्भं एजतु सहावैतो
 जरायुणा इन्द्रस्यायं व्रजः कृतः सार्गलः सपरि-
 श्रयः तमिन्द्र निर्ज्जहि गर्भेण सावरां सहेति ॥

२३ ॥ जातेऽग्निमुपसमाधायाङ्क आधाय कथंसे
 पृषदाज्य सन्नीयपृषदाज्यस्योपघातं जुहोत्यस्मि
 न् सहस्रं पुष्यासमेधमानः स्वे गृहे अस्योपसद्यां
 मा चैत्सीत् प्रजया च पशुभिश्च स्वाहा मयि
 प्राणा स्वयि मनसा जुहोमि स्वाहा यत्कर्मणा-
 त्यरीरिचं यद्वा न्यूनमिहाकर अग्निष्टत्सिष्टकृद्दि-
 द्वांत्सिष्ट सुहुतं करोतु नः स्वाहेति ॥ २४ ॥
 अथास्य दक्षिणं कर्णमभिनिधाय वाग्वागिति
 चिरयदधिसधुष्टत सन्नीयानन्तद्वृतेन जातरूपेण
 प्राशयति भूस्ते दधामि भुस्ते दधामि स्वस्ते द-
 धामि भूर्भुवः स्वः सर्व्वं त्वयि दधामीति ॥ २५ ॥
 अथास्य नाम करोति वेदोऽसीति तदप्य तद्गृह्य-
 मेव नाम भवति ॥ २६ ॥ अथैनं मात्रे प्रदाय
 स्तनं प्रयच्छति यस्ते स्तनः शशयो यो मयोऽभूर्य्यो
 रत्नधा वमुविद्यः सुदत्र येन विप्रवा पुष्यसि वा-
 र्याणि सरस्वति तमिह धातवे करिति ॥ २७ ॥
 अथास्य मातरमभिमन्त्रयते इलसि मैत्रावरुणी
 वीरे वीरमजीजनत्सा त्वं वीरवती भव यःऽस्मा-

न् वरवतो करदिति तं वा एतमाहुरति पिता
वताभूरति पितामहो वताभूः परमां वत कांष्ठां
प्रापच्छ्रियां यशसा ब्रह्मवर्चसेन य एवंविदो
ब्राह्मणस्य पुत्रो जायत इति ॥ २८ ॥

इति अष्टमस्य चतुर्थं ब्राह्मणम् ॥ ४ ॥

अथ वंशः पौतिमाषीपुत्रकात्यायनीपुत्रात्
कात्यायनीपुत्रो गौतमीपुत्राद्गौतमीपुत्रो भार-
द्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः पाराशरीपुत्रात् पारा-
शरीपुत्र औपस्वस्तीपुत्रादौपस्वस्तीपुत्रः पाराशरी
पुत्रात् पाराशरीपुत्रः कात्यायनीपुत्रात् कात्या-
यनीपुत्रः कौशिकीपुत्रात् कौशिकीपुत्र आल-
म्बीपुत्राच्च वैयाघ्रपदीपुत्राच्च वैयाघ्रपदीपुत्रः
काण्वीपुत्राच्च काण्वीपुत्राच्च काण्वीपुत्रः ॥ १ ॥
आत्रेयीपुत्रादात्रेयीपुत्रो गौतमीपुत्राद्गौतमीपुत्रो
भारद्वाजीपुत्राद्भारद्वाजीपुत्रः पाराशरीपुत्रात्
पाराशरीपुत्रो वात्सीपुत्राद्वात्सीपुत्रः पाराशरी-
पुत्रात् पाराशरीपुत्रो वाक्कारुणीपुत्राद्वाक्कारुणी-
पुत्रो वाक्कारुणीपुत्राद्वाक्कारुणीपुत्र आर्त्तभागी-

पुत्रादात्तभागीपुत्रः शौङ्गीपुत्राच्छौङ्गीपुत्रः सा-
 ङ्गतीपुत्रात् साङ्गतीपुत्र आलम्बायनीपुत्रादल-
 म्बायनीपुत्र आलम्बीपुत्रादालम्बीपुत्रो जायन्ती
 पुत्राज्जायन्तीपुत्रो माण्डूकायनीपुत्रान्माण्डूका-
 यनीपुत्रो माण्डूकीपुत्रान्माण्डूकीपुत्रः शाण्डि-
 लीपुत्राच्छाण्डिलीपुत्रो राथीतरीपुत्राद्राथीतरी-
 पुत्रोभालुकीपुत्राद्भालुकीपुत्रः क्रौञ्चिकीपुत्राभ्यां
 क्रौञ्चिकीपुत्रौ वैदभतीपुत्राद्वैदभतीपुत्रः कार्श-
 केयीपुत्रात् कार्शकेयीपुत्रः प्राचीनयोगीपुत्रात्
 प्राचीनयोगीपुत्रः साञ्जीवीपुत्रात् साञ्जीवीपुत्रः
 प्राञ्शीपुत्रादासुरिवासिनः प्राञ्शीपुत्र आसुरायणा
 दासुरायणासुरेरासुरिः ॥ २ ॥ याज्ञवल्क्य
 याज्ञवल्क्य उद्दालकादुद्दालकोऽहणादहण उप-
 पवेशिरुपवेशिः कुश्रेः कुश्रिर्वाजश्रवसो वाजश्रवा
 जिह्वावतोवाध्योगाज्जिह्वावान् वाध्योगोऽसिता-
 द्वार्षगणादसितो वार्षगणो हरितात् कश्यपाद्व-
 रिताः कश्यपः शिल्पात् कश्यपाच्छिपः कश्यपः
 कश्यपान्नैध्रुवेः कश्यपो नैध्रुविर्वाचो वागभिण्या

अभिख्यादित्यादादित्यानीमानि शुक्तानि यजू-
 षि वाजसनेयेन याज्ञवल्क्येनाख्यायन्ते ॥३॥
 सामानमासाञ्जीवीपुत्रात्साञ्जीवीपुत्रेमाण्डूका
 यनेर्माण्डूकायनिर्माण्डव्यान्माण्डव्यः कौत्सात्-
 कौत्सोमाहित्येर्माहित्यिर्वामकचायणाद्वामकचा-
 यणः शाण्डिल्यच्छाण्डिल्यो वात्स्याद्यात्स्यः कुश्रेः
 कुश्रिर्यज्ञवचसो राजस्तम्बायनाद्यज्ञवचा राजस्त-
 म्बायनस्तुरात्कावषेयात्तुरः कावषेयः प्रजापतेः
 प्रजाप्रतिर्ब्रह्मणो ब्रह्म स्वयम्भुव्रह्मणे नमः ॥ ४ ॥
 इत्यष्टमस्य पञ्चमं ब्राह्मणम् ॥५॥ इति वाजसने-
 यके बृहदारण्यकेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ उपनिषत्सु
 षष्ठोऽध्यायः समाप्तः ॥

इति बृहदारण्यकोपनिषत् ॥ १० ॥

ॐ पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात्पूर्णमुदच्यते ॥

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ इति बृहदारण्यकोपनिषत्समाप्ता ॥ १० ॥

कृष्णयजुर्वेदीयप्रवेताश्वतरो- पनिषत् ।

ॐ सहनाववतु सहनौ भुनक्तु सहवीर्यं कर-
षावहै । तेजस्विनावधौतमस्तु मा विद्विषावहै ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ ब्रह्मवादिनो वदन्ति । किं कारणं ब्रह्म
कुतः स्म जाता जीवाम केन वा च सम्प्रतिष्ठाः ।
अधिष्ठिताः केन सुखितरेषु वर्त्तामहे ब्रह्मविदो
व्यवस्थाम् ॥ १ ॥ कालस्वभावो नियतिर्यच्छा
भूतानि योनिः पुरुष इति चिन्त्यम् । संयोग
एषां नत्वात्मभावादात्माप्यनीशः सुखदुःखहेतोः
॥ २ ॥ ते ध्यानयोगानुगता अपश्यन् देवात्मशक्तिं
स्वगुणैर्निगूढाम् । यः कारणानि निखिलानि
तानि कालात्मयुक्तान्यधितिष्ठत्येकः ॥ ३ ॥ तमे-
कनेमिं त्रिवृत्तं षोडशान्तं शताक्षरं विंशति प्र-
त्यराभिः । अष्टकैः षड्भिर्विश्वरूपैकपाशं त्रि-

मार्गभेदं द्विनिमित्तैकमोहम् ॥ ४ ॥ पञ्चस्रोतोस्त्वं
 पञ्चयोन्युग्रवक्त्रां पञ्चप्राणोर्म्मि पञ्चबुध्यादिमूलात्
 पञ्चावर्त्ता पञ्चदुःखौघवेगाम् पञ्चाषड्भेदां पञ्च-
 पर्वामधीमः ॥ ५ ॥ सर्वाजीवे सर्वसंस्थे ब्रह्मन्ते
 तस्मिन् हंसो भ्राम्यते ब्रह्मचक्रे । पृथगात्मानं
 प्रेरितारञ्च मत्वा जुष्टस्तस्तेनामृतत्वमेति ॥ ६ ॥
 उद्गीतमेतत् परमन्तु ब्रह्म तस्मिंस्त्वयं सुप्रतिष्ठा-
 ऽक्षरञ्च । अत्रान्तरं ब्रह्मविदो(१)विदित्वा लीना
 ब्रह्मणि तत्परा योनिमुक्ताः ॥ ७ ॥ संयुक्तमेतत्
 क्षरमक्षरञ्च व्यक्ताव्यक्तं भरते विश्वमीशः । अनी-
 शश्चात्मा बुध्यते भोक्तृभावात् ज्ञात्वा देवं मुच्यते
 सर्वप्राणैः ॥ ८ ॥ ज्ञात्वा द्वावजावीशानीशावजा
 ह्येका भोक्तृभोगार्थयुक्ता । अनन्तश्चात्मा विश्व-
 रूपो ह्यकर्ता त्रयं यदा विन्दते ब्रह्ममेतत् ॥ ९ ॥
 क्षरं प्रधानममृताक्षरं हरः क्षरात्मा नावीशते
 देव एकः । तस्याभिधानाद्योजनात् तत्त्वभावात्
 भूयश्चान्ते विश्वमायानिवृत्तिः ॥ १० ॥ ज्ञात्वा

देवं सर्व्वपाशापहानिः क्षीणैः क्लेशैर्जन्ममृत्युप्र-
हाणिः । तस्याऽभिध्यानात्तृतीयं देहभेदे विश्वै-
श्वर्य्यं केवल आप्तकामः ॥ ११ ॥ एतज्ज्ञेयं नि-
त्यमेवात्ममंस्थं नातःपरं वेदितव्यं हि किञ्चित् ।
भोक्ता भोग्यं प्रेरितारञ्च मत्वा सर्व्वं प्रोक्तं त्रि-
विधं ब्रह्ममेतत् ॥ १२ ॥ वक्तेर्यथा योनिगतस्य
मूर्तिर्न दृश्यते नैव च लिङ्गनाशः । स भूय एवे-
न्धनयोनिगृहस्तद्वो भयं वै प्रणवेन देहे ॥ १३ ॥
स्वदेहमरणिं कृत्वा प्रणवञ्चोत्तरारणिम् । ध्यान-
निर्मयनाभ्यासाद्देवं पश्येन्निगूढवत् ॥ १४ ॥ ति-
लेषु तैलं दधिनीव सर्पिरापः स्रोतः स्वरणीषु
चाग्निः । एवमात्मात्मनि गृह्यतेऽसौ सत्येनैनं
तपसा योऽनुपश्यति ॥ १५ ॥ सर्व्वव्यापि न मा-
त्मानं क्षीरे सर्पिरिवार्पितम् । आत्मविद्यातपो
मूलं तद्ब्रह्मोपनिषत्परम् । तद्ब्रह्मोपनिषत्परमिति
इति श्वेताश्वतरोनिषित्सु प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

युञ्जानः प्रथमं मनस्तत्त्वाय सविता धियः ।
अग्नेर्ज्योतिर्निचाय्य पृथिव्या अध्याभरत् ॥ १ ॥

युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सवे । सुवर्गे-
 याय शक्ता ॥ २ ॥ युक्ताय मनसा देवान् सुव-
 र्ग्यतो धिया दिवम् । वृहज्जगोतिः करिष्यतः स-
 विता प्रसुवाति तान् ॥ ३ ॥ युञ्जते मन उत यु-
 ञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य वृहतो विपश्चितः वि-
 होत्रा दधे वयुना विदेक इन् मही देवस्य स-
 वितुः परिष्टुतिः ॥ ४ ॥ युजे वां ब्रह्म पूष्यं नमोभि-
 र्विश्लोका यन्ति पथ्येव सूरः (१) । शृण्वन्ति विश्वे
 अमृतस्य पुत्राः आ ये धामानि दिव्यानि तस्युः
 ॥ ५ ॥ अग्निर्यत्राभिमथ्यते वायुर्यत्राभियुञ्जते (२) ।
 सोमो यत्रातिरिच्यते तत्र संञ्जायते मनः ॥ ६ ॥
 सवित्रा प्रसवेन जुषेत ब्रह्म पूष्यम् । तत्र योनिं
 कृण्वसे नहि ते पूर्वमक्षिपत् ॥ ७ ॥ त्रिरुन्नतं
 स्थाप्य समं शरीरं हृदीन्द्रियाणि मनसा सन्नि-
 वेष्ट्य । ब्रह्मोदुपेन प्रतरेत विद्वान् स्तोतांसि स-
 र्व्वाणि भयावहानि ॥ ८ ॥ प्राणान् प्रपीडेग्रह स
 युक्तचेष्टः । क्षीणे प्राणे नासिकयोच्छ्वसीत । दु-

ष्टाश्वयुक्तमिव वाहमेनं विद्वान् मनो धारयेता-
 प्रमत्तः ॥ ९ ॥ समे शुचौ शर्करावक्लिवालुकावि-
 वर्जितै शब्दजलाश्रयादिभिः । मनोऽनुकूले न तु
 चक्षुषीङ्गने गुहानिवाताश्रयणे(१)प्रयोजयेत् ॥ १० ॥
 नीहारधूमाकांनलानिलानां खद्योतविद्युत्स्फ-
 टिकशशिनाम् । एतानि रूपाणि पुरः सराणि
 ब्रह्मण्यभिव्यक्तिकराणि योगे ॥ ११ ॥ पृथ्व्याप्यते-
 जोऽनिलखे समुत्थिते पञ्चात्मके योगगुणे प्रवृत्ते ।
 न तस्य रोगो न जरा न मृत्युः प्राप्तस्य योगा-
 ग्निमयं शरीरम् ॥ १२ ॥ लघुत्वमारोग्यमलोलु-
 पत्वं वर्णप्रसादं स्वरसौष्ठवं च । गंधः शुभो मूत्र-
 पुरीषमल्पं योगप्रवृत्तिं प्रथमां वदन्ति ॥ १३ ॥
 यथैव विम्बं मृदयोपलिप्तं तेजोमयं भ्राजते तत्
 सुधातम् । तद्वात्मत्वं प्रसमीक्ष्य देही एकः कृ-
 तार्थो भवते वीतशोकः ॥ १४ ॥ यदात्मतत्त्वेन
 तु ब्रह्मतत्त्वं दीपोपमेनेह युक्तः प्रपश्येत् । अजं
 ध्रुवं सर्व्वतत्त्वे विशुद्धं ज्ञात्वा देवं मुच्यते सर्व्व-

पाशैः ॥ १५ ॥ एषो ह देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः
 पूर्वो ह जातः स उ गर्भे अन्तः । स विजातः स
 जनिष्यमाणः । प्रत्यङ्जनास्तिष्ठति सर्वतोमुखः
 ॥ १६ ॥ यो देवोऽग्नौ योऽप्सु यो विश्वं भुवनमा-
 विवेश य ओषधीषु यो वनस्पतिषु तस्मै देवाय
 नमो नमः ॥ १७ ॥ इति श्वेताश्वरोपनिषत्सु
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

या य एको जालवानीशत ईशनीभिः सर्वाँल्लो-
 नीशत ईशनीभिः । य एवैक उद्भवे सम्भवे च
 य एतद्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ १ ॥ एको हि रुद्रो
 न द्वितीयाय तस्युर्य इमाँल्लोकान् ईशत ईश-
 नीभिः । प्रत्यङ्जनास्तिष्ठति(१)सञ्चुकोचान्तकाले
 संसृज्य विश्वा भुवनानि गोपाः ॥ २ ॥ विश्वत-
 श्चक्षुरुत विश्वतो मुखो विश्वतो बाहुरुत विश्व-
 तस्पात् । संबाहुभ्यां धमति सम्पतत्रैर्द्यावाभूमी
 जनयन् देव एकः ॥ ३ ॥ यो देवानां प्रभवश्चो-
 ऽवश्च विश्वाधिपो रुद्रो महर्षिः । हिरण्यगर्भं

जनयामास पूर्वं स नो बुध्या शुभया संयुनक्तु ॥
 ४ ॥ या ते रुद्र शिवा तनूरघोराऽपापकाशिनी ।
 तथा नस्तनुवाशन्तमया गिरिशन्ताभिचाकशी
 हि ॥ ५ ॥ यामिषुं गिरिशं तहस्ते विभर्ष्यस्तवे ।
 शिवां गिरित्रतां कुरु माहिःसीः पुरुषं जगत् ॥
 ६ ॥ ततः परं ब्रह्म परं बृहन्तं यथा निकायं स-
 र्वभूतेषु गूढम् । विश्वस्यैकं परिवेष्टितारं ईशं तं
 ज्ञात्वाऽमृता भवन्ति ॥ ७ ॥ वेदाहमेतं पुरुषं म-
 ङ्गान्तमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् । तमेव विदि-
 त्वातिमृत्युमेति नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय ॥ ८ ॥
 यस्मात् परं नापरमस्ति किञ्चित् यस्मान्नाणीयो
 न ज्यायोऽस्ति कश्चित् । वृक्ष इव स्तब्धो दिवि
 तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम् ॥ ९ ॥ ततो
 यदुत्तरतरं तदरूपमनामयम् । य एतद्विदुरमृ-
 तास्ते भवन्त्यथेतरे दुःखमेवापि यन्ति ॥ १० ॥ स-
 र्वाननशिरोघ्नीवः सर्पभूतगुहाशयः । सर्वव्यापी
 स भगवान् तस्मात् सर्वगतः शिवः ॥ ११ ॥ महान्
 प्रभुर्वै पुरुषः सत्वस्यैष प्रवर्त्तकः । सुनिर्मलामि-

मां प्राप्ति(१)मीशानो ज्योतिरव्ययः ॥१२॥ अङ्गु-
 ष्ठमात्रः पुरुषोऽन्तरात्मा सदा जनानां हृदये स-
 न्निविष्टः । हृदामनीशो(२)मनसाभिल्लुप्तो य एत-
 द्विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥१३॥ सहस्रशीर्षा पुरुषः
 सहस्राक्षः सहस्रपात् । स भूमिं विश्वतो वृत्वा-
 त्यतिष्ठद्दशंगुलम् ॥१४॥ पुरुषं एवेदं सर्वं यद्भूतं
 यच्चभव्यम् । उतामृतात्वस्थेशानो यदन्नेनाति-
 रोहति ॥ १५ ॥ सर्वतः प्राणिपादं तत् सर्वतो-
 ऽक्षिशिरोमुखम् । सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य
 तिष्ठति ॥ १६ ॥ सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रिय-
 विवर्जितम् । सर्वस्य प्रभुमीशानं सर्वस्य शरणं
 ब्रह्मत् (३) ॥१७॥ नवद्वारे पुरे देही हृत्सो ले-
 लायते बहिः । वशी सर्वस्य लोकस्य स्थावरस्य
 चरस्य च ॥ १८ ॥ अप्राणिपादो जवनो ग्रहीता
 पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः । स वेत्ति वेद्यं न च
 तस्यास्ति वेत्ता तमाहुरग्रं पुरुषं महान्तम् ॥१९॥
 अणोरणीयान् महतो महीयानात्मा गुहायां नि-

हितोऽस्य जन्तोः । तमक्रतुं पश्यति वीतशोको
 धातुः प्रसादान्महिमानमीशम् ॥ २० ॥ वेदाह-
 मेतमजरं पुराणं सर्वात्मानं सर्वगतं विभुत्वात् ।
 जन्मनिरोधं प्रवदन्ति यस्य ब्रह्मवादिनोहि प्रव-
 दन्ति नित्यम् । २१ ॥ इति श्वेताश्वरोपनिषत्सु
 तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

य एको वर्णो बहुधा शक्तियोगात् वर्णानने-
 कान् निहितार्थो दधाति । विद्येति चान्ते वि-
 श्वमादौ स देवः स नो बुद्ध्या शुभया संयुक्तनक्तु
 ॥ १ ॥ तदेवाग्निस्तदादित्यस्तद्वायुस्तदु चन्द्रमाः
 तदेव शुक्रं तद्ब्रह्म तदापस्तत् पञ्चापतिः ॥ २ ॥ त्वं
 स्त्री त्वं पुमानसि त्वं कुमार उत वा कुमारी ।
 त्वं जीर्णो दण्डेन वंचसि त्वं जातो भवसि वि-
 श्वतोमुखः ॥ ३ ॥ नीलः पतङ्गो हरितो लोहि-
 ताक्षस्तडिर्गर्भ ऋतवः समुद्राः । अनादिमत्त्वं
 विभुत्वेन वर्त्तसे यतो जातानि भुवनानि विश्वा
 ॥ ४ ॥ अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीः प्रजाः
 सृजमानां सरूपाः । अजो ह्येको जुषमाणोऽनु-

शेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः ॥५॥ द्वा सु-
 पर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परिषस्वजाते।
 तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्थनश्चन्नन्योऽभिचाक-
 शीति ॥६॥ समाने वृक्षे पुरुषो निमग्नोऽनीशया
 शोचति मुह्यमानः । जुष्टं यदा पश्यत्यन्यमीश-
 मस्य महिमानमिति वीतशोकः ॥७॥ ऋचोऽक्षरे
 परमे व्योमन् यस्मिन् देवा अधिविष्ट्वे निषेदुः ।
 यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे
 समासते ॥ ८ ॥ कृन्दांसि यज्ञाः ऋतवो व्रतानि
 भूतं भव्यं यच्च वेदा वदन्ति । अस्मान्मायी सृजते
 विश्वमेतत् तस्मिंश्चान्यो मायया सन्निरुद्धः ॥९॥
 मायां तु प्रकृतिं विद्यान्मायिनं तु महेश्वरम् ।
 तस्यावयवभूतैस्तु व्याप्तं सर्वमिदं जगत् ॥ १० ॥
 यो योनिं योनिमधितिष्ठत्येको यस्मिन्निदं सच्च-
 विचैति सर्वम् । तमीशानं वरदं देवमीडं नि-
 चाय्येमां शान्तिमत्यन्तमेति ॥ ११ ॥ यो देवानां
 प्रभवश्चोद्भवश्च विश्वाधिपो रुद्रो महर्षिः । हिर-
 ण्यगर्भं पश्यत जायमानं स नो बुध्या शुभया सं-

युनक्तु ॥१२॥ यो देवानामधिपो यस्मिँल्लोका अ-
 धिश्रिताः । य ईशेऽस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै
 देवाय हविषा विधेम ॥ १३ ॥ सूक्ष्मातिसूक्ष्मं
 कलिलस्य मध्ये विश्वस्य स्रष्टारमनेकरूपम् ।
 विश्वस्यैकं परिवेष्टितं ज्ञात्वा शिवं शान्तिम-
 त्यन्तमेति ॥ १४ ॥ स एव काले भुवनस्य गोप्ता
 विश्वाधिपः सर्वभूतेषु गूढः । यस्मिन् युक्ता ब्रह्म-
 र्षयो देवताश्च तमेवं ज्ञात्वा मृत्युपाशांश्छिनत्ति
 ॥१५॥ घृतात् परं मण्डमिवाति सूक्ष्मं ज्ञात्वा
 शिवं सर्वभूतेषु गूढम् । विश्वस्यैकं परिवेष्टितारं
 ज्ञात्वा देवं मुच्यते सर्वपाशैः ॥ १६ ॥ एष वेदो
 विश्वकर्मा महात्मा सदा जनानां हृदये सन्नि-
 विष्टः । हृदामनीषा मनसाऽभिक्लृप्तो य एतद्वि-
 दुरमृतास्ते भवन्ति ॥ १७ ॥ यदाऽतमस्तन्न दिवा
 न रात्रिर्न सन्नचासच्छिव एव केवलः । तदक्षरं
 तत् सवितुर्वरेण्यं प्रज्ञा च तस्मात् प्रसृता पुरा-
 णी ॥१८॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्य्यञ्च न मध्ये परिज-
 यभत् । न तस्य प्रतिमा अस्ति यस्य नाम मह-

द्यशः ॥१६॥ न सन्द्दशे तिष्ठति रूपमस्य न च-
 क्षुषा पश्यति कश्च नैनम् । हृदा हृदिस्थं मनसा
 य एनमेवं विदुरमृतास्ते भवन्ति ॥ २० ॥ अजात
 इत्येवं कश्चिद्भीरुः प्रतिपद्यते । रुद्र यत्ते दक्षिणं
 मुखं तेन मां पाहि नित्यम् ॥ २१ ॥ मा नस्तोके
 तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु
 रीरिषः । वीरान् मा नो रुद्र भाभितोऽवधीर्ह-
 विष्मन्तः सदमि त्वा हवामहे ॥ २२ ॥ इति श्वेता-
 श्वतरोपनिषत्सु चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

द्वे अक्षरे ब्रह्मपरे त्वनन्ते विद्याविद्ये निहिते
 यत्र गूढे । क्षरं त्वविद्या ह्यमृतं तु विद्या विद्या
 विद्ये ईशते यस्तु सोऽन्यः ॥ १ ॥ यो यानि यो-
 निमधितिष्ठत्येको विश्वानि रूपाणि यानिश्च
 सर्वाः । ऋषिं प्रसूतं कपिलं यस्तमये ज्ञानैर्वि-
 भर्त्ति जायमानञ्च पश्येत् ॥ २ ॥ एकैकं जालं
 बहुधा विकुर्वन्नस्मिन् क्षेत्रे संहरत्येष देवः । भू-
 यः सृष्ट्वा यतयस्तयेशः सर्वाधिपत्यं कुरुते महात्मा
 ॥ ३ ॥ सर्वा दिश ऊर्ध्वं मधश्च तिर्यक् प्रकाशयन्

भ्राजते यद्वनङ्गान्(१) । एवं स देवो भगवान् व-
 रेण्यो योनिस्वभावानधितिष्ठत्येकः ॥ ४ ॥ यच्च
 स्वभावं पचति विश्वयोनिः पाच्यांश्च सर्वान् प-
 रिणामयेद्यः । सर्वमेतद्विश्वमधितिष्ठत्येको गुणांश्च
 सर्वान् विनियोजयेद्यः ॥ ५ ॥ तद्वेदं गुह्योपनिषत्सु
 गूढं तद्ब्रह्मा वेदते ब्रह्मयोनिम् । ये पूर्वं देवा
 ऋषयश्च तद्विदुस्ते तन्मया अमृता वै बभूवुः ॥ ६ ॥
 गुणान्वयो यः फलकर्मकर्त्ता कृतस्य तस्यैव स
 चोपभोक्ता । स विश्वरूपस्त्रिगुणस्त्रिवर्त्मा प्रा-
 णाधिपः सञ्चरति स्वकर्मभिः ॥ ७ ॥ अंगुष्ठमात्रो
 रवितुल्यरूपः सङ्कल्पाहङ्कारसमन्वितो यः । बु-
 धेर्गुणेनात्मगुणेन चैव आरायमात्रोऽप्यपरोऽपि
 दृष्टः ॥ ८ ॥ बालायसतभागस्य शतधा कल्पितस्य
 च । भागो जीवः स विज्ञेयः स चानन्त्याय क-
 ल्पते ॥ ९ ॥ नैव स्त्री न पुमानेष न चैवाऽयं
 नपुंसकः । यद्यच्छरीरमादत्ते तेन तेन स युज्यते
 ॥ १० ॥ सङ्कल्पनस्पर्शनदृष्टिमोहै(२)र्यासांबुवृष्ट्या-

त्मविवृद्धजन्म । कर्मानुगान्यनुक्रमेण देही स्था-
 नेषु रूपाण्यभिसम्प्रपद्यते ॥ ११ ॥ स्थूलानिसू-
 क्ष्माणि बहूनि चैवरूपाणि देही स्वगुणैर्वृणोति ।
 क्रियागुणैरात्मगुणैश्च तेषां संयोगहेतुरपरोऽपि-
 दृष्टः ॥ १२ ॥ अनाद्यनन्तं कलिलस्य मध्ये विश्वस्य
 स्वष्टारमनेकरूपम् । विश्वस्यैकं परिवेष्टितारं
 ज्ञात्वा देवं मुच्यते सर्वपाशैः ॥ १३ ॥ भावग्रा-
 ह्यमनीडाख्यं भावाभावकरं शिवम् । कलासर्ग-
 करं देवं ये विदुस्ते जहुस्तनुम् ॥ १४ ॥

इति श्वेताश्वतरोपनिषत्सु पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

स्वभावमेके कवयो वदन्ति कालं तथान्ये प-
 रिमुच्यमानाः । देवस्यैष महिमा तु लोके येनेदं
 भ्राम्यते ब्रह्मचक्रम् ॥ १ ॥ येनावृतं नित्यमिदं हि
 सर्वं ज्ञः कालकालो गुणी सर्वविद्यः । तेनेशितं
 कर्म विवर्त्ततेह पृथ्व्याप्यतेजोऽनिलखानि चि-
 न्त्यम् ॥ २ ॥ तत् कर्म कृत्वा विनिवर्त्य भृंयस्त-
 त्वस्य तत्त्वेन समेत्य योगम् । एकेन द्वाभ्यां त्रि-
 भिरष्टभिर्वा कालेन चैवात्मगुणैश्च सूक्ष्मैः । ३ ॥

आरभ्य कर्माणि गुणान्वितानि भावांश्च सर्वान्
 विनियोजयेद्यः । तेषामभावे कृतकर्मनाशः क-
 र्मक्षये याति स तत्त्वतोऽन्यः ॥ ४ ॥ आदिः स
 संयोगनिमित्तहेतुः परस्त्रिकालादकलोऽपि (१)
 दृष्टः तं विश्वरूपं भवभूतमीड्यं देवं स्वचित्त-
 स्थमुपास्य पूर्वम् ॥ ५ ॥ स वृक्षकालाकृतिभिः
 परोऽन्यो यस्मात्प्रपञ्चः परिवर्ततेऽयम् । धर्मावहं
 प्रापनुङ्गं भगेशं ज्ञात्वात्मस्थममृतं विश्वधाम ॥ ६ ॥
 तमीश्वराणां परमं महेश्वरं तं देवतानां परमंच
 दैवतम् । पतिं पतीनां परमं परस्तात् विदाम
 देवं भुवनेशमीड्यम् ॥ ७ ॥ न तस्य कार्यं करणं
 च विद्यते न तत् समश्चाभ्यधिकश्च दृश्यते । प-
 रास्य शक्तिर्विविधैव श्रूयते स्वाभाविकी ज्ञानब-
 लक्रिया च ॥ ८ ॥ न तस्य कश्चित् पतिरस्ति लोके
 न चेशिता नैव च तस्य लिङ्गम् । स कारणं क-
 रणाधिपाधिपो न चास्य कश्चिज्जनिता न चा-
 धिपः ॥ ९ ॥ यस्तूर्णनाभः (२) द्रुवतन्तुभिः प्रधा-

नजैः स्वभावतः । देव एकः स्वमावृणोति स नो
 दधातुब्रह्माव्ययम् ॥ १० ॥ एको देवः सर्वभूतेषु
 गूढः सर्वव्यापी सर्वभूतान्तरात्मा । कर्माध्यक्षः
 सर्वभूताधिवासः साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च
 ॥ ११ ॥ एको वशी निष्कयाणां बह्वनामेकं बीजं
 बहुधा यः करोति । तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति
 धीरास्तेषां सुखं शाश्वतं नेतरेषाम् ॥ १२ ॥ नि-
 त्यो नित्यानां चेतनश्चेतनानामेको बह्वनां यो
 विदधाति कामान् । तत् कारणं सांख्ययोगा-
 धिगम्यं ज्ञात्वा देवं मुच्यते सर्वपाशैः ॥ १३ ॥ न
 तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं नेमा विद्युतो
 भान्ति कुतोऽयमग्निः । तमेव भान्तमनुभाति
 सर्वम् तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥ १४ ॥
 एको हृत्सो भुवनस्यास्य मध्ये स एवाग्निः स-
 लिले सन्निविष्टः । तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति
 नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय ॥ १५ ॥ सविश्वकृ-
 द्विश्वविदात्मयोनिर्ज्ञः कालकालो(१) गुणी स-

वंद्यः । प्रधानक्षेत्रज्ञपतिर्गुणेशः सत्सार-
 मोक्षस्थितिवन्धहेतुः ॥ १६ ॥ स तन्मयो ह्यमृत-
 द्वैशसंस्थो ज्ञः सर्वगो भुवनस्यास्य गोप्ता । यद्वैशे-
 ऽस्य जगतो नित्यनेव नान्यो हेतुर्विद्यते द्वैशनाथ
 ॥ १७ ॥ यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च
 प्रहिणोति तस्मै । तं ह देवमात्मबुद्धिप्रकाशं
 मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये ॥ १८ ॥ निष्कलं नि-
 ष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम् । अमृतस्य
 परं सेतुं दग्धेभ्यनमिवानलम् ॥ १९ ॥ यदा चर्म्म-
 वदाकाशं वेष्टयिष्यन्ति मानवाः । तदा देवमवि-
 ज्ञाय दुःखस्यान्तो भविष्यति ॥ २० ॥ तपःप्रभावा-
 देवप्रसादाच्च ब्रह्म ह श्वेताश्वतरोऽथ विद्वान् ।
 अत्याश्रमिभ्यः परमं पवित्रं प्रोवाच सम्यग्गृषिस-
 ङ्गुष्टम् ॥ २१ ॥ वेदान्ते परमं गुह्यं पुराकल्पे
 प्रचोदितम् । नाप्रशान्ताय दातव्यं नापुत्राया-
 शिष्याय वा पुनः ॥ २२ ॥ यस्य देवे पराभक्तिर्यथा
 देवे तथा गुरौ । तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते
 महात्मनः । प्रकाशन्ते महात्मन इति ॥ २३ ॥

(३६२)

इति श्वेताश्वतरोपनिषत्सु षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

ॐ सहनावतु सहनौ भुनक्तु सह वीर्यं व
वावहे । तेजस्विनावधीतमस्तु मा विद्विषावहे

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति श्वेताश्वतरोपनिषत् समाप्ता ॥

